

İGÜ
Sosyal Bilimler
Dergisi
IGU JOURNAL of
SOCIAL SCIENCES

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ISTANBUL GELİSİM UNIVERSITY
JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

CİLT / VOLUME: 6 SAYI / ISSUE: 1

ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

NİSAN / APRIL 2019

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (İGÜSBD)
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
ISTANBUL GELİSİM UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (IGUJSS)
INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

CİLT/VOL. 6 • SAYI/ISSUE 1 • NİSAN / APRIL 2019 • ISSN: 2148-4287 & E-ISSN: 2148-7189

İstanbul Gelişim Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Istanbul Gelisim University
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ

Editör / Editor
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ

Editör Yardımcıları / Assistant Editors
PhD. Viktoriia DEMYDOVA
PhD. Onur ÖZDEMİR

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN
Prof. Dr. Şenol DURGUN
Prof. Dr. Ayten ERDOĞAN
Prof. Dr. Nezir KÖSE
Prof. Dr. Nimet Hülya TIRMANDIOĞLU TALU

Yazı İşleri Kurulu / Publication Board
Ahmet Şenol ARMAĞAN
Timur AYDIN
Ömer GİZLİER
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN
Aysun KÖRLÜ
Akın Emre PİLGİR
Elif ŞAHİN
Merve VURAL

Tasarım / Design
Özgür KIYAK

Yazışma ve Haberleşme Adresi /
Correspondence and Communication
İstanbul Gelişim Üniversitesi - Cihangir Mah. Şehit
Jandarma Komando Er Hakan Öner Sok.
No: 1 34310 Avclar / İstanbul / TÜRKİYE

Tel. / Phone: +90 212 4227000
Dahili / Ext.: 350, 377
Belgeç / Fax: +90 212 4227401
E-posta / E-mail: igusbd@gelisim.edu.tr
Ağ Sayfası / Web Site: <http://dergi.gelisim.edu.tr>
Twitter: [@IGUSBD](https://twitter.com/IGUSBD)

İstanbul Gelişim Üniversitesi yayını olan Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; İstanbul Gelişim Üniversitesi sorumlu tutulamaz. /

The Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed journal and published biannually. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Istanbul Gelisim University.

Baskı ve Cilt / Printing and Binding:
Servet İşler
Sertifika No. 40352
+90 212 5939467
islercory@hotmail.com

© İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları
© *Istanbul Gelisim University Press*
Sertifika No / Certificate Number: 23696
Her hakkı saklıdır. All rights reserved.

**“İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi”
Harmanlanma ve İndekslenme Bilgileri:**

***“IGU Journal of Social Sciences”
is Harvested and Indexed in:***

TR Dizin

DergiPark
AKADEMİK

**EBSCO Discovery
Service**

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr.	Gulay AKGUN YILMAZ (Marmara Uni.-Turkey) Ahmet AKSOY (Gazi Uni.-Turkey) Nuray ALTUG (Marmara Uni.-Turkey) Umut AVCI (Mugla Uni.-Turkey) Muhammed Ali AZERCHAB (Tehran Uni.-Iran) Nedim BAHCEKAPILI (Islamic Uni. of Europe-Netherlands) Aydın BASBUG (Istanbul Gelisim Uni.-Turkey) Mesut Hakki CASIN (Istinye Uni.-Turkey) Hamza CESTEPE (Zonguldak Bülent Ecevit Uni.-Turkey) Ertan EGRIBEL (Istanbul Uni.-Turkey) Tevfik ERDEM (Gazi Uni.-Turkey) Seyfettin ERDOGAN (Istanbul Medeniyet Uni.-Turkey) Neşe Hatice ERIM (Istanbul Medeniyet Uni.-Turkey) Fawaz GERGES (London School of Economics-UK) Sabahattin GULLULU (Istanbul Maltepe Uni.-Turkey) Esra HATIPOGLU (Nisantasi Uni.-Turkey) Ragıp Kutay KARACA (Istanbul Aydin Uni.-Turkey) Kurtuluş KARAMUSTAFA (Erciyes Uni.-Turkey) Neşe KARS TAYANC (Istanbul Uni.-Turkey) Hikmet KAVRUK (Istanbul Gelisim Uni.-Turkey) Ronald C. KEITH (Griffith Uni.-Australia) Ulvi KESER (Girne American Uni.-T.R.N.C.) Ismail KIZILIRMAK (Istanbul Uni.-Turkey) Derman KUCUKALTAN (Istanbul Arel Uni.-Turkey) Wang Li (Jilin Uni.-China) Nurcan METIN (Trakya Uni.-Turkey) Robert C. MYRTLE (Uni. of Southern California-USA) Masanori NAITO (Doshisha Uni.-Japan) Fevzi Rifat ORTAÇ (Istanbul Aydin Uni.-Turkey) Tlemcani Ben OUCEF (University of Algiers-Algeria) Yüksel OZTURK (Gazi Uni.-Turkey) Torsten J. SELCK (Oldenburg Uni.-Germany) Udo STEINBACH (HUMBOLDT-VIADRINA G.P.-Germany) Hayri ULGEN (Istanbul Uni.-Turkey) Kurban UNLUOREN (Gazi Uni.-Turkey) Sadi UZUNOGLU (Trakya Uni.-Turkey) Hasan VERGIL (Istanbul Uni.-Turkey) Brantly WOMACK (Virginia Uni.-USA) Kürşat YALCINER (Istanbul Gelisim Uni.-Turkey) Binnur YESILYAPRAK (Ankara Uni.-Turkey) Ahmet YILMAZ (Marmara Uni.-Turkey)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr.	Mahabat BAIMYRZAEVA (Middlebury Inst. of Int. St. – USA) Kyu-Nahm JUN (Wayne State Uni.-USA) Elbeyi PELIT (Afyon Kocatepe Uni.-Turkey)
Dr. / PhD	Mehmet ALTINOZ (Hacettepe Uni.-Türkiye) Thomas BRYER (University of Central Florida-USA) Giovanni ERCOLANI (Muncia Uni.-Spain) Syed HASANAT (Jilin University-China) Ash Narain ROY (Social Science Institute of New Delhi.-India)

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers for This Issue

Prof. Dr.	Remzi ALTUNIŐIK Yasemin AYDOĐAN Güneş GENÇYILMAZ İzzet GÜMÜŞ Ayşe İRMİŐ Hikmet KAVRUK Mehmet KUTLU Cengiz OKMAN Tolga OMA Erol Nezih ORHON Emine ÖZMETE Erkan REHBER Cem SAATÇIOĐLU İlyas ŐIKLAR Selahattin TOĐAY Kürşat YALÇINER
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr.	Mine Mukaddes AFACAN FINDIKLI Savaş BOZBEL Ali Fuat GÖKÇE Hawati JANOR Abdülkadir KABADAYI Ali Murat KIRIK Ebru OĐUZ Y. Emre ÖZER Sefa USTA AŐl YILMAZ UÇAR
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr.	Semiha Ümit ARAT Semra BOĞA Cem Yılmaz BUDAN Yakup ÇELİKBILEK Gökten DOĐANGÜN Kemal ERKİŐ Bahanur GARAN Fatma Gül GEDİKKAYA Ayhan KARAKAŐ Özgür KIZILDEMİR Hakan KIRACI Őlen KÜLAHÇI Volkan ÖZBEK Maia ÖZDEMİR Burhan SEVİM Yıldız ŞAHİN Abdül'naim TEMUR Selin TÜRKEŐ KILIÇ Reha ULUHAN

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / ORIGINAL RESEARCH ARTICLES

- 1-17 Kübra COŞAR, Nezir KÖSE
Zamanla Değişen Parametrelili Genişletilmiş Taylor Kuralı: Türkiye için Finansal İstikrarın Rolü / Time Varying Parameter Augmented Taylor Rule: The Role of Financial Stability for Turkey
- 18-36 Nesrin CANPOLAT, Ebru ÖZTÜRK
Sürdürülebilir Kalkınma Çağında Kurumların Sürdürülebilirlik Yaklaşımı: Oteller Üzerinden Bir Değerlendirme / The Sustainability Approach of Institutions in the Age of Sustainable Development: An Evaluation on Hotels
- 37-52 Mustafa Tefrik KARTAL
Bankacılıkta Kapasite Planlama: Şube Operasyon Faaliyetleri Üzerine Kavramsal Bir İnceleme / Capacity Planning in Banking: A Conceptual Review upon Branch Operation Activities
- 53-75 Engin YILMAZ, İbrahim Sarper KARAKADILAR
Türkiye'deki Elektronik Ticaret Uygulamalarına Müşteri Gözünden Bakış ve İyileştirme Önerileri / Customers' Approach and Improvement Suggestions for Electronic Commerce Applications in Turkey
- 76-101 Sevgi Ayşe ÖZTÜRK, Fatma Zeynep ÖZATA, Fuat EROL
Tüketici Düşmanlığının Ülke İmajı, Ürün Değerlendirme ve Yabancı Ürün Satın Alma İsteğine Etkisi Üzerine Bir Araştırma / A Research on the Effect of Consumer Animosity on the Country Image, Product Evaluation and Willingness to Buy Foreign Products
- 102-119 Zerrin Funda ÜRÜK, Didem YILMAZ, Semra BORAN
Özel Kurumlara Ait Huzurevlerinin Mekânsal Risklerinin Fine-Kinney Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi: İstanbul Örneği / Investigation of Spatial Risks of Private Nursing Home Institutions by Using Fine-Kinney Method: The Case of Istanbul

- 120-144 | Cebrail HAVEYDİ, Yusuf ALPAYDIN
Okulöncesi Eğitim Kurumu Müdürlerinin Yönetim Becerileri ile Etkileme Güçleri Arasındaki İlişkilerin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi / The Investigation of the Relationship Between the Management Skills and Influencing Powers of the Preschool Education Directors According to Teachers' Opinions
- 145-163 | Betül AKYOL, Ender AKYOL
Türkiye'de Engelli Bireyler ve Seçimlere Katılım / Disabled People and Electoral Participation in Turkey
- 164-182 | Kenan DEMİR
Ahmet Mithat Efendi'de Sa'y U Amel Düşüncesi ve Râkım Efendi / Sa'y U Amel Thoughts in Ahmet Mithat Efendi and Râkım Efendi
- 183-199 | Emirhan ALTUNKAYA
US and the Arctic Region in the Era of Climate Change: A Brief Analysis of the Evolution of US Arctic Foreign Policy since 2000s / İklim Değişikliği Çağında ABD ve Arktik Bölgesi: ABD Arktik Dış Politikasının 2000 Sonrası Gelişimi Üzerine Kısa Bir İnceleme
- KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REVIEWS**
- 200-203 | Hakkı Göker ÖNEN
II. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E: İKİ DEVRİM; İKİ SÜREÇ / FROM SECOND CONSTITUTIONAL MONARCHY TO THE REPUBLIC: TWO REVOLUTIONS; TWO TERMS
- 204-206 | Reyta AKDENİZ
İSLAMOFOBİ VE DAEŞ: TEDİRGİN NEFRET / ISLAMOPHOBIA AND ISIS: AN ANXIOUS HATE

İGÜSBD

Cilt 6, Sayı 1, Nisan 2019 ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

Makale İstatistikleri

IGUJSS

Vol. 6, Issue 1, April 2019 ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

Article Statistics

Bu Sayının Makaleleri

Articles of This Issue 10

Düzeltilme Alan Makaleler

Corrected Articles 9

Reddedilen Makaleler

Rejected Articles 16

Kabul Edilen Makaleler

Accepted Articles 1

Süreci Devam Eden Makaleler

Articles in Process 52

Dergimize gönderilen makalelerin tümü intihal tespit amacıyla incelenmektedir.

All articles submitted to our journal are analyzed by plagiarism detection tools.

Zamanla Değişen Parametrelili Genişletilmiş Taylor Kuralı: Türkiye için Finansal İstikrarın Rolü

Kübra COŞAR*, Nezir KÖSE**

Öz

Bu çalışmada, finansal ve ekonomik göstergeler kullanılarak faktör analizi çerçevesinde Türkiye için 2002-2017 dönemlerini kapsayan aylık finansal istikrar endeksi hesaplanmıştır. Zamanla değişen parametrelili Taylor eşitliği finansal istikrar endeksi ile genişletilmiştir. Kalman Filter Yöntemi ile tahmin edilen genişletilmiş Taylor eşitliğinden elde edilen bulgular, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası politika faiz oranının finansal istikrar göstergesinden etkilendiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon Hedeflemesi Rejimi, Genişletilmiş Taylor Kuralı, Finansal İstikrar, Faktör Analizi Yöntemi, Para Politikası

Time Varying Parameter Augmented Taylor Rule: The Role of Financial Stability for Turkey

Abstract

In this paper, monthly financial stability index has been constructed by economic and financial indicator for the term 2002-2017. Taylor Rule with time-varying parameter was augmented by the financial stability index. According to result of augmented Taylor Rule estimated by Kalman Filter Method, Central Bank of the Republic of Turkey's policy rate was influenced by the financial stability index.

Keywords: Inflation Targeting Regime, Augmented Taylor Rule, Financial Stability, Factor Analysis Method, Monetary Policy

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 17.12.2018

Kabul/Accepted: 04.03.2019

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.495528>

* Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Ankara, Türkiye, E-posta: kubra.cosar@hbv.edu.tr **ORCID ID** <http://orcid.org/0000-0003-0676-0548>

** Prof. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: nkose@gelisim.edu.tr **ORCID ID** <http://orcid.org/0000-0002-4127-357X>

Giriş

Küreselleşen ekonomi ile birlikte ülkelerin de para politikalarını yeniden düzenlemesi ihtiyacı doğmuş, 1980'li yıllarda dünyada finansal piyasalarda başlayan yenilikler 1990'larda hız kazanmış ve önceden bir politika belirlemeye temel olabilecek parasal ilişkileri tahmin etmek zorlaşmıştır. 1990'larda ilk kez Yeni Zelanda enflasyon hedeflemesi rejimini uygulamış, başarılı olması üzerine sonraki yıllarda Kanada (1991), İngiltere (1992), İsveç, Finlandiya ve Avustralya (1993) enflasyon hedeflemesi rejimi uygulamaya başlamış ve sonrasında bu ülkeleri Çekya, Brezilya, İsrail, Şili gibi ülkeler de takip etmiştir (Svensson, 2002, s.771).

Kasım 2000 krizinin ardından yaşanan siyasi gerilim sonucunda Türkiye Ekonomisi 19 Şubat 2001 tarihinde ikinci bir kriz yaşamıştır. Bundan sonra yaşanan olumsuz gelişmeler neticesinde enflasyon %88,6 seviyesine çıkmıştır. GSYİH, işsizlik oranı gibi birçok makroekonomik gösterge önemli derecede bozulmuştur. Kasım 2000'de yaşanan likidite krizi sonrası Hükümetin IMF ile imzalamış olduğu Aralık 2000 tarihli Dördüncü Niyet Mektubu'nda Enflasyon Hedeflemesi Rejimine geçileceği belirtilmiş, Hükümet Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın fiyat istikrarı hedefine ulaşması ve sürdürülebilmesi için, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Yasasında gerekli düzenlemeleri yapacağını taahhüt etmiştir. Bütün bu gelişmelerin ardından "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" devreye sokulmuştur. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sürecinde 1211 sayılı TCMB Kanununun bazı maddeleri değiştirilerek 25 Nisan 2001 tarihinde 4651 sayılı Kanun TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Bu Kanun ile fiyat istikrarının sağlanması hedeflenirken enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesi yolunda gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Kanun ile TCMB'nin şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırılırken, hükümet ile belirlenecek enflasyon hedeflemesine ulaşmada ve faiz politikasını belirlemede tam bağımsızlığı sağlanmıştır (Çetin, 2016). İlk aşamada Türkiye'de enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesi için koşullar uygun olmadığından, 2001 yılında örtük enflasyon hedeflemesi rejimi uygulanmıştır. Başarılı sonuçlar elde edilmesinin ardından 2006 yılından sonra enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde, para politikası fiyat istikrarını sağlamayı amaçlayan esnek enflasyon hedeflemesi stratejine geçmiştir. Uygulanan strateji enflasyonla mücadelede büyük katkılar sağlamış uzun yıllardan sonra enflasyon tek haneli rakamlara düşmüştür (Başçı & Kara, 2011, s.11).

Eylül 2008'de gelişmiş ülkelerde başlayıp, Kasım 2008'de gelişmekte olan ülkelerde de etkisini gösteren küresel kriz sonrasında ortaya çıkan yeni konjonktür merkez bankalarının yeni bir para politikası geliştirmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Krizden çıkarılan en önemli ders ise merkez bankalarının reel sektör ve finansal sektörde ortaya çıkabilecek riskleri ve sorunları göz ardı etmemesi gerektiğidir. Bu doğrultuda merkez bankalarının finansal istikrarı da göz önüne alması gerektiği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Bu çerçevede TCMB de 2010 yılının sonlarından itibaren fiyat istikrarı ana hedef olarak kalmakla birlikte finansal istikrarı da ikinci bir hedef olarak değerlendirerek esnek enflasyon hedeflemesi rejimi adını verdiğimiz yeni bir para politikası geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur (Kara, 2012). Uygulamada enflasyon

hedeflemesi rejimi 'katı' bir para politikası değil 'esnek' bir uygulama olarak kullanılmaktadır (Bernanke & Mishkin, 1997).

Öte yandan para politikasının bir kurala göre uygulanıp uygulanamayacağı başka bir tartışma konusuysen, özellikle enflasyon hedeflemesi rejiminin genel yapısı ve uygulanması açısından uyumlu bir çerçeve içinde olması nedeniyle de para politikasının bir kurala göre uygulanması yönünde fikir birliği sağlanmıştır. Çünkü bir kurala göre kalarak para politikasının uygulanması, enflasyon hedeflemesi rejimini de desteklemektedir. Bu yüzden enflasyon hedeflemesi rejimi uygulayan ülkelerin birçoğu para politikasını bir kural ekseninde yürütmektedirler (Ardor & Varlık, 2014). Diğer bir ifade ile enflasyon hedeflemesi rejimi hem "kurala göre" hem de "duruma göre" hareket edebilmektedir. Bu yüzden bu stratejiye kural benzeri (rule-like) para politikası da denilmektedir (Hammond, 2012, s. 5-6). Kural benzeri para politikasının uygulanmasında politika aracı olarak kısa vadeli faiz oranlarını kullanması ve enflasyon hedeflemesi rejimini kapsamaya yönüyle sıkça Taylor Kuralı ile karşılaşmaktayız. Taylor (1993) çalışması ile tanıştığımız Taylor Kuralı orijinalinde faiz oranı, enflasyon ve çıktı açığı arasında basit doğrusal ilişki kurmaktadır (Castro, 2011). Taylor önerdiği modeli kapalı ekonomi varsayımı ile geliştirmiş ve zaman içerisinde küreselleşen ekonomi ile birlikte Taylor kuralının geçersiz olduğu ve geliştirilmesi gerektiği fikri yaygınlaşmış ve Taylor modeli çeşitli göstergelerle genişletilerek farklı politika önerileri ortaya konulmuştur. Taylor modelinde varlık fiyatlarındaki oynaklık veya döviz kuru gibi tek bir değişken yerine finansal istikrarı yansıtacak toplulaştırılmış bir endeksin kullanılmasının gerçek durumu daha iyi yansıtacağı düşünülmektedir. Çünkü bu tarz bir endeksin oluşturulması bazı avantajları da beraberinde getirecektir. Fiyat istikrarı gibi tek boyutlu olmadığından finansal istikrar birçok faktör tarafından eş zamanlı olarak etkilenmektedir. Bu nedenle finansal istikrarın çok boyutlu olarak ölçülmesi daha uygun olacaktır. Ayrıca çok boyutlu olarak hesaplanan finansal istikrar göstergesi bu göstergenin alt bileşenlerdeki farklı şoklar karşısında merkez bankasının reaksiyon göstermesine de olanak sağlayacaktır (Albulescu, 2013, s.63).

Son zamanlarda Merkez Bankalarının finansal istikrarı gözetmeli midir tartışmasının artması ile birlikte finansal istikrarın tanımlanması, ölçülmesi ve para politikasına dâhil edilmesi önemli bir konu haline gelmiştir. Bu doğrultuda finansal stres, istikrar veya istikrarsızlığın ölçülmesi ve para politikasına dâhil edildiği durumu inceleyen çalışmalarla sık sık karşılaşılmaktadır. Montagnoli ve Napolitano (2005) çalışmada Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Euro Alanı ve Birleşik Krallık için Kalman yöntemi kullanarak bir finansal koşul göstergesi oluşturmuş ve Taylor Kuralını genişleterek bir politika önerisinde bulunmuştur. Akram, Bårdsen ve Lindquist (2007) çalışmada finansal istikrarı gözetilen esnek enflasyon hedeflemesi rejiminin makroekonomik etkileri araştırılmış, para politikası kuralı finansal istikrar göstergesi ile genişletilmiştir. Bauducco, Bulíř ve Čihák, (2008) çalışmada ise merkez bankalarının finansal istikrarsızlığa tepki vermesi durumunda enflasyon ve çıktı açığının istikrarını daha iyi sürdürebildiğini göstermişlerdir. Castro (2011) çalışmada Taylor kuralını finansal koşul indeksi ile genişletmiş ve Avrupa Merkez Bankasının finansal koşullara tepki verdiği sonucuna ulaşmıştır. Woodford (2012) çalışmada finansal istikrarı göz önüne alan bir para politikasının oluşturulmasını tartışmıştır. Albulescu (2013)

çalışmasında ise Avrupa Merkez Bankasının para politikası kararında finansal istikrarı hedeflemesi gerektiğine işaret eden bir model kurmuştur. Önerilen modelin bir parçası olarak toplulaştırılmış finansal istikrarsızlık göstergesi oluşturulmuş ve Taylor kuralı bu gösterge ile genişletilmiştir. Elde edilen sonuçlar para politikası kararlarının finansal istikrarsızlıktan etkilendiğini göstermiştir. Baxa, Horváth ve Vašíček (2013) çalışmasında ABD, Birleşik Krallık, Avustralya, Kanada ve İsveç için Finansal Stres Endeksi oluşturmuş ve Taylor kuralına dâhil etmiştir. Cevik, Dibooglu ve Kenc (2016) çalışmasında Endonezya, Güney Kore, Malezya, Filipinler ve Tayland için Finansal Stres Endeksi oluşturmuş ve iktisadi faaliyetlerle olan ilişkisini incelemiştir.

Bu çalışmada TCMB'nin ikincil bir hedef olarak finansal istikrarı gözetmesi doğrultusunda Taylor Modeli finansal istikrar göstergesi ile genişletilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde finansal istikrar göstergesi ile genişletilmiş Taylor eşitliği hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde faktör analizi kullanılarak 2002-2017 yılları arasında aylık frekanslı finansal istikrar göstergesi elde edilmiştir. Üçüncü bölümde ise finansal istikrar göstergesi ile genişletilmiş Taylor eşitliği parametreleri Kalman Filtresi yöntemi ile tahmin edilmiştir. Çalışma ampirik bulguların değerlendirildiği sonuç bölümü ile son bulmaktadır.

1. Genişletilmiş Taylor Kuralı

John Taylor (1993) tarafından geliştirilen Taylor kuralı, politika faiz oranı ile çıktı açığı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi kuran bir para politikası kuralıdır. Taylor eşitliği aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

$$\dot{i}_t = \alpha + \beta\pi_t + \gamma Y_t \quad (1)$$

Burada \dot{i}_t kısa dönem nominal politika faiz oranı, π_t enflasyon açığı ve Y_t çıktı açığıdır. Bu kurala göre enflasyon açığındaki ve çıktı açığındaki artış kısa dönem faiz oranlarını da artıracaktır veya tam tersi geçerlidir. Bu modele en önemli eleştiri modelin kapalı ekonomi varsayımı altında kurulmuş olmasıdır. Çünkü küçük açık ekonomilerde döviz kuru enflasyonu ve çıktı düzeyini etkilemektedir. Ball (1999) ve Svensson (2000) çalışmalarında; döviz kurunun enflasyon üzerinde etkili olması nedeniyle merkez bankası reaksiyon fonksiyonuna yani Taylor eşitliğine eklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Son dönemde merkez bankaları nihai bir hedefe ve tek bir enstrümana sahip olduğu varsayılmış olsa da, bu merkez bankasının fiyat istikrarına odaklanırken döviz kuru gibi diğer ekonomik değişkenlerde meydana gelecek değişmelere kayıtsız kalacağı anlamına gelmemektedir (Freedman ve Otker-Robe, 2010, s.3-5). Özellikle küçük açık ekonomilerde döviz kuru ithal malların fiyatları ve göreceli fiyatlara bağlı olarak enflasyonu ve çıktı açığını etkiler (Adolfson, 2007). Döviz kuru ile faiz oranı arasındaki ilişki varlık fiyatlarını da etkilemektedir (Ball, 1999). Ayrıca yurtiçi firmaların yurtdışındaki rekabet gücü döviz kurundan etkilenmektedir. Buna ek olarak firma ve bankaların büyük oranda yabancı para cinsinden borçlanmış olmaları ve karşılığında yeterince döviz varlıklarının bulunmaması, borç açığının artmasına ve hatta sonunda

firmaların batmasına neden olabilir (Käfer, 2014). Garcia, Restrepo ve Roger (2011) çalışmasında modele döviz kuru değişkeninin eklenmesinin, risk primi şoklarının ele alınmasında oldukça yararlı olduğu sonucuna varmıştır. Merkez bankaları para politikası kararını alırken sadece döviz kuru değil diğer birçok değişkeni de göz önüne almalıdır. Özellikle küresel krizin ardından merkez bankalarının ikincil bir amaç olarak finansal istikrarı gözetmesiyle birlikte, Taylor kuralının finansal istikrarla genişletilmesi gündeme gelmiştir. Bu makalede de Taylor Kuralı finansal istikrar göstergesi ile genişletilmiş ve denklem aşağıdaki gibi düzenlemiştir:

$$\dot{i}_t = \bar{r} + \alpha(\pi_t - \pi_t^*) + \beta(y_t - y_t^*) + \gamma f_t + u_t \quad (2)$$

Burada \dot{i}_t kısa vadeli nominal politika faiz oranı, π_t enflasyon oranı, π_t^* beklenen enflasyon oranı, y_t gerçekleşen çıktı düzeyi, y_t^* potansiyel çıktı düzeyi, f_t finansal istikrar göstergesi ve u_t hata terimidir. Sırasıyla α , β , γ ise değişkenlere ait katsayılardır.

2. Finansal İstikrar Göstergesinin Elde Edilmesi

Son yıllarda, finansal istikrar ile para politikası arasındaki ilişki çok sık tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sıklıkla tartışılmasına rağmen finansal istikrar için ortak bir tanım geliştirilememiştir ve buna paralel olarak finansal istikrarın sürdürülebilmesi yönünde hangi politikaların uygulanacağı hakkında da fikir birliği yoktur (Allen & Wood, 2006, s.152). Finansal istikrar tanımının yapılması istendiğinde, finansal sistemi oluşturan piyasalar ve sistemde yer alan kuruluşlar, diğer ekonomik sistemlerle ilişkisi değerlendirerek tüm riskleri barındıracak şekilde bir tanım geliştirilmelidir. Finansal istikrarın içerisinde birçok risk faktörünü barındırdığı düşünüldüğünde, tüm bu riskleri barındıran tek bir model kurulması mümkün olmayacağına göre, aslında finansal istikrarın tanımı üzerinde uzlaşma beklemek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ayrıca finansal istikrarın barındırdığı riskler dinamik bir yapıya sahip olduğundan finansal istikrarı temsil edecek gösterge de zamana göre değişen bir yapıda olacaktır (Aktaş, 2011, s.3). Bu nedenle finansal istikrarı kabaca tanımlamak ve esasında nasıl ölçülebileceği üzerinde yoğunlaşmak daha önemlidir.

Finansal istikrar ele alınırken tüm ekonomik sistemlerle bir arada değerlendirilmeli, çok boyutlu olarak tartışılmalı ve birçok faktör bir arada göz önüne alınmalıdır. Finansal sistemi oluşturan ana değişkenlerin yanı sıra reel ekonominin durumunu yansıtan değişkenler de ele alınmalıdır. Bu doğrultuda Reel Sektör, Borsa, Bankacılık Sektörü ve Dış Ticaret Sektörünü temsilen değişkenler mümkün olduğunca analize dâhil edilmiştir. Küresel risk iştahının en önemli göstergelerinden biri olan VIX endeksi ve ülkenin risklilik düzeyini göstermesi amacıyla ülkenin kamu borç faizini ölçen JP Morgan EMBI+ endeksi finansal istikrar göstergesinin elde edilmesinde dikkate alınmıştır (Rozada & Yeyati, 2006). İktisat literatüründe finansal sistemin istikrarlı olması ile kastedilen, şoklara karşı kırılabilirliğin düşük olmasıdır. Finansal piyasalar

açısından ülkelerin şoklara karşı kırılabilirliğinin göstergesi ise risk primleri olmaktadır. Düşük risk primi, ülkenin görece finansal olarak istikrarlı ve sağlam olduğunu göstermektedir (Carare, Schaechter, Stone & Zemler, 2002; Das, Papapioannou, Pedras, Ahmed & Furti, 2010). ABD gibi gelişmiş ülkelerin faiz oranları ise sermaye akımı açısından önem arz etmektedir. Özellikle ABD uzun dönem faiz oranının gelişmekte olan ülkelerin uzun dönem faiz oranları üzerinde önemli bir etkisinin olduğu bazı çalışmalarda ortaya konmuştur (Ferucci, Herzberg, Soussa & Taylor, 2004; Jeanneau & Micu, 2002). Bu nedenle faktör analizi ile finansal istikrar endeksinin elde edilmesinde ABD'nin 10 yıllık tahvil getirisi de kullanılmıştır. Bu çalışmaya eklenmesi önemli olabilecek bazı ekonomik değişkenler zaman serilerinin frekans aralığının aylık olarak belirlenmiş olması ve bu serilerin de çeyreklik dönemde hesaplanarak yayınlanması nedeniyle çalışma kapsamına dâhil edilememiştir. Değişkenlerin belirlenmesinde en önemli kısıtlamalardan bir tanesinin bu olduğu söylenebilir. Finansal istikrar göstergesinin hesaplanmasında kullanılan tüm değişkenler, istikrarı etkileme yönü ve serilerin elde edildiği kaynaklar Tablo 1'de sunulmuştur.

Reel Borsa değişkeni borsa getirisinin enflasyondan arındırılması ile elde edilmiş ve yıllık büyüme oranı hesaplanarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Getiri farkı uzun dönem faiz oranından kısa dönem faiz oranının çıkarılmasıyla hesaplanmıştır. Uzun dönem faiz oranına karşılık olarak Bankalarca Açılan Kredilere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranı (Konut, TL üzerinden açılan), Kısa dönem faiz oranına karşılık olarak Bankalarca Açılan Mevduatlara Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz oranı (3 aya kadar vadeli, TL üzerinden Açılan Mevduatlar) kullanılmıştır. Büyüme oranı ise Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla değişkeninin çeyreklik frekansla yayınlanıyor olması nedeniyle Sanayi Üretim Endeksinden hesaplanmıştır.

Kısa Gösterimi	Gösterge	İstikrarı etkileme yönü	Veri kaynağı
RB	Reel Borsa Getirisi	+	TCMB-evds
GF	Getiri farkı	-	TCMB-evds
BO	Büyüme oranı	+	Hesaplandı
BSKB	Bankacılık Sektörü Kredi Büyümesi	+	TCMB-evds
RSGE	Reel Sektör Güven Endeksi	+	TCMB-evds
DTF	Dış Ticaret Fazlası	+	IFS
İÖ	İşsizlik Oranı	-	TCMB-evds
ENF	Enflasyon Oranı	-	IFS
UR	Uluslararası Rezerv Artışı	+	TCMB-evds
MZUR	(M2/Uluslararası Rezerv) Artışı	+	TCMB-evds
DKO	Reel Efektif Döviz Kuru Oynaklığı	-	Hesaplandı
BO	Borsa Oynaklığı	-	Hesaplandı
VIX	S&P 500 Hisse Senedi Oynaklığı	-	FRED
JP EMBI	JP Morgan Emerging Market Bond Indices	-	Bloomberg
ABD10Y	ABD 10 Yıllık Tahvil Getirisi	-	FRED

Tablo 1: Finansal istikrar göstergesinin elde edilmesinde kullanılan değişkenler

Bu çalışmada değişkenler Illing ve Liu (2003) çalışmasında olduğu gibi faktör analizi yöntemi kullanılarak bir göstergeye dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Faktör analizi yönteminin tercih edilmiş olmasının en önemli sebebi yöntemin, birbiri ile ilişkili çok sayıdaki değişkenden daha az sayıda birbiri ile ilişkisiz faktör olarak adlandırılan yeni yapay değişkenler üretilmesine olanak sağlamasıdır. Ve diğer yöntemlerden en önemli farkı ürettiği yapay değişkenlerin kavramsal olarak anlamlı olmasıdır (Işık, Duman & Korkmaz, 2004). Temelde faktör analizi aralarında yüksek ilişki olan değişkenleri bir araya toplayarak bir grup oluşturur ve bu grupla düşük ilişkili ancak kendi aralarında yüksek ilişkili değişkenlerde başka bir grup oluşturarak değişkenleri faktör adı verilen yeni değişkenlere dönüştürür. Elde edilen faktörler birbiri ile ilişkisizdir ve birinci faktör en yüksek varyans açıklama oranına sahiptir. İkinci faktör birinci faktörden daha az diğer faktörlerden daha çok varyans açıklama oranına sahiptir. Varyans açıklama oranı azalarak devam etmektedir. Varyans açıklama oranı en küçük faktörler göz ardı edilerek boyut indirgeme yapılmaktadır (Johnson ve Wichern, 2007).

Değişken Adı	Model	Test İstatistik Değeri	P Değeri
Enflasyon	Sabit Terimli	-8,23038	0,0000*
	Trend ve Sabit Terimli	-7,63429	0,0000*
Getiri Farkı	Sabit Terimli	-4,37507	0,0004*
	Trend ve Sabit Terimli	-4,27838	0,0042*
Büyüme Oranı	Sabit Terimli	-3,60057	0,0066*
	Trend ve Sabit Terimli	-3,63891	0,0292**
Bankacılık Sektörü Yurtiçi Kredi Büyümesi	Sabit Terimli	-3,84025	0,0030*
	Trend ve Sabit Terimli	-3,40516	0,0000*
Reel Kesim Güven Endeksi	Sabit Terimli	-4,51638	0,0003*
	Trend ve Sabit Terimli	-4,51187	0,0019*
Dış Ticaret Fazlası	Sabit Terimli	-2,70381	0,0752***
	Trend ve Sabit Terimli	-3,42176	0,0525***
İşsizlik Oranı	Sabit Terimli	-3,69568	0,0049*
	Trend ve Sabit Terimli	-3,69151	0,0252**
Uluslararası Rezervler	Sabit Terimli	-2,01307	0,2811
	Trend ve Sabit Terimli	-0,86987	0,9561
M2/Uluslararası Rezervler	Sabit Terimli	-1,64402	0,4581
	Trend ve Sabit Terimli	-1,93723	0,6310
Reel Borsa	Sabit Terimli	-2,207	0,2046
	Trend ve Sabit Terimli	-2,58265	0,2888
VIX Endeksi	Sabit Terimli	-2,98296	0,0383**
	Trend ve Sabit Terimli	-3,16342	0,0630***
JP Morgan EMBI Endeksi	Sabit Terimli	-2,90752	0,0463**
	Trend ve Sabit Terimli	-2,94737	0,1502
ABD 10 Yıllık Tahvil Getirisi	Sabit Terimli	-2,2114	0,2030
	Trend ve Sabit Terimli	-3,34031	0,0630***

*0,001 anlamlılık düzeyinde durağan; **0,05 anlamlılık düzeyinde durağan; ***0,10 anlamlılık düzeyinde durağan

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışma da faktör analizi ile yeni yapay değişkenler üretilirken alt yöntem olarak temel bileşenler analizi yöntemi kullanılmaktadır. Temel bileşenler analizi faktör analizinde olduğu gibi çoğunlukla yatay kesit verilere uygulanan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman serisi verisine sahip değişkenlere temel bileşenler analizinin uygulanabilmesi için verinin durağan olması koşulu aranmaktadır. Çünkü yöntemde giriş matrisinin sütunları yani değişkenler arasındaki yüksek ilişki analiz edilmekte ve her bir sütunun satırları arasındaki (yani her bir değişken için gözlem birimleri arasındaki) ilişkiden en az miktarda etkilenmesi istenmektedir. Faktör analizi değişkenler arasındaki kovaryans veya korelasyon matrisi üzerine tesis edildiğinden, durağan olmayan zaman serilerinde ilişkisiz değişkenler arasında bile yüksek korelasyon gözlenebilmektedir. Diğer bir ifadeyle seriler durağan değilse, değişkenler arasında sahte korelasyon ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, veri matrisi durağan olmayan zaman serisi gözlemlerinden oluşuyorsa, temel bileşenler analizi tüm değişkenlere benzer ağırlıkları veren sadece bir veya en fazla birkaç yeni bileşen üretebilecektir (Lansangan & Barrios, 2009,s.174:176). Bu durum finansal istikrar gibi birçok değişkenden etkilenen çok boyutlu ancak gözlenemeyen bir olgunun gözlenebilir ölçümü olarak elde edilen bileşenlerin yorumlanmasında yanıltıcı sonuçlara neden olabilmektedir. Çalışmada aylık zaman serisi verileri kullanıldığından faktör analizi öncesinde çalışma kapsamında yer alan değişkenlerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ile sınanmıştır. ADF birim kök testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde Uluslararası rezervler, M2/Uluslararası Rezervler ve Reel Borsa değişkenlerinin durağan olmadığı yani diğer bir deyişle birim köke sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu değişkenlerin yıllık büyümesi hesaplanmış ve ADF testi sonuçları yıllık büyüme oranlarının durağan olduğunu göstermiştir. Bu nedenle ilgili değişkenler için faktör analizinde yıllık büyüme oranları kullanılmıştır.

Faktör analizi arasında yüksek ilişki bulunan değişkenlerden ilişkisiz faktör adı verilen yeni yapay değişkenler üretmek için uygulanmaktadır. Bu doğrultuda faktör analizinin uygulanabilmesi için en önemli şartlardan bir tanesi değişkenler arasında yüksek ilişkinin bulunmasıdır ve bunun tespiti için küresellik testi uygulanmaktadır.

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluğu Ölçütü		0,599
Bartlett’in Küresellik Testi	Ki-kare değeri	1728,027
	p değeri	0,000*

*0,01 anlamlılık düzeyinde yokluk hipotezi kabul edilememiştir.

Tablo 3: Küresellik Testi Sonucu

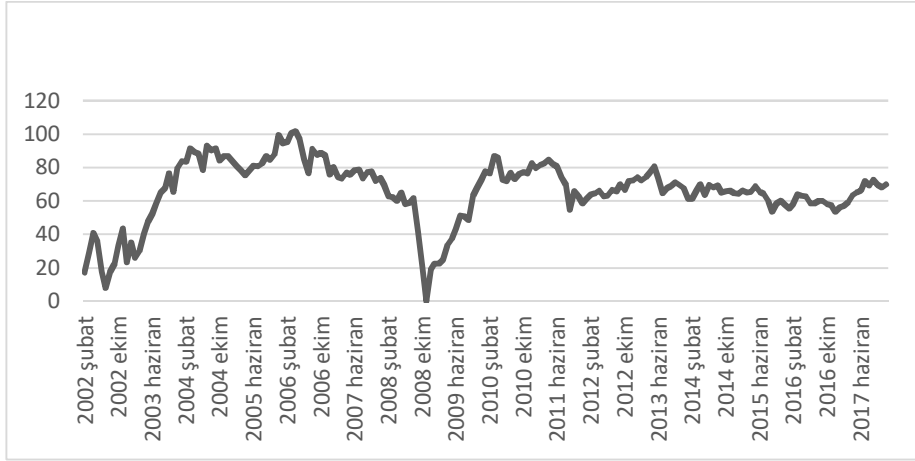
Tablo 3 incelendiğinde değişkenler arasında ilişki olmadığını iddia eden yokluk hipotezi reddedilmiştir ve bu sonuç söz konusu değişkenlere faktör analizinin uygulanabileceğini göstermektedir. Tablo 1 de listelenmiş olan değişkenlerin durağan düzeyleri ile 2002:2-2017:12 dönemi için faktör analizi yöntemi uygulanmış ve özdeğeri 1’den daha büyük olan 4 faktör elde edilmiştir. Değişkenlerin faktörlerle olan ilişkisi yükler matrisi olarak Tablo 4’de sunulmuştur. Değişkenlerin faktörlerle olan ilişkisi

incelendiğinde; birinci faktör etrafında Bankacılık Sektörü Yurtiçi Kredi Büyümesi, Uluslararası Rezervlerdeki Artış Oranı, M2/Uluslararası Rezervlerdeki Artış Oranı, Reel Borsa Getirisi ve ABD 10 Yıllık Tahvil Getirisi değişkenlerinin, ikinci faktör etrafında Büyüme Oranı, Reel Kesim Güven Endeksi, İşsizlik Oranı, Dış Ticaret Fazlası, VIX Endeksi değişkenlerinin, üçüncü faktör etrafında Enflasyon Oranı, Getiri Farkı ve JP Morgan EMBI endeksinin; dördüncü faktör etrafında ise Borsa Oynaklığı ve Reel Etkifit Döviz Kuru Oynaklığı değişkenlerinin toplandığı görülmektedir. Ayrıca değişkenlerin faktörlerle olan ilişkilerinde işaret yönleri dikkate alındığında, birinci ve ikinci faktörlerin finansal sistemdeki istikrarı; üçüncü ve dördüncü faktörlerin ise finansal sistemdeki istikrarsızlığa karşılık geldiği görülmektedir. Elde edilen faktörlerden finansal istikrarı gösterecek tek bir değişkenin oluşturulması hedeflenmektedir. Üçüncü ve dördüncü değişken istikrarsızlığı gösterdiği için -1 ile çarpılarak birinci ve ikinci faktörle toplanmıştır. Bu yolla elde edilen yeni değişken 2010=100 olacak şekilde endekse dönüştürülmüştür. Yukarıda açıklanan gerekçeler doğrultusunda temel devresi 2010 yılı olan endekse "finansal istikrar endeksi" adı verilmiştir.

	Bileşenler			
	1	2	3	4
Enflasyon Oranı	0,0995	-0,0475	0,8934	0,2153
Getiri Farkı	-0,0585	0,2188	0,7332	0,0148
Büyüme Oranı	0,3055	0,6935	0,2229	-0,2377
Bankacılık Sektörü Yurtiçi Kredi Büyümesi	0,6151	0,4250	-0,4834	0,0912
Reel Kesim Güven Endeksi	0,0563	0,6616	0,1073	-0,5065
İşsizlik Oranı	-0,0350	-0,8730	0,1129	-0,1339
Dış Ticaret Fazlası	0,4907	-0,5222	0,4687	0,1894
Uluslararası Rezerv Artışı	0,6512	0,3974	-0,0293	0,2584
M2/Uluslararası Rezervlerdeki Artış	0,7777	-0,0220	-0,0461	-0,2440
Reel Borsa Getirisi	0,5945	0,1073	-0,2634	-0,5262
Borsa Oynaklığı	0,0541	-0,1345	0,0779	0,6885
Döviz Kuru Oynaklığı	0,1033	0,0670	0,2133	0,6537
VIX Endeksi	-0,1837	-0,5397	0,0968	0,5254
ABD 10 Yıllık Tahvil Getirisi	0,8061	0,0512	0,3100	0,2504
JP Morgan EMBI	-0,0634	-0,3170	0,6920	0,4644

Tablo 4: Yükler Matrisi

Elde edilen finansal istikrar endeksinin zamana göre eğilimi Şekil 1'de verilmiştir. Şekil 1 incelendiğinde, 2002 yılında istikrarın düştüğü ancak 2002 Temmuz ayından sonra ekonominin toparlanmaya başladığı ve ortalama olarak 2004-2007 yılları arasında istikrarın sürdürdüğü görülmektedir. Buna karşın 2008 Eylül ayından sonra istikrar sert bir düşüş yaşayarak 2008 Kasım ayında en dip noktayı gördükten sonra tekrar yükselişe geçmiş ve 2010 yılından itibaren belirli bir seviyede devam etmiştir. Finansal istikrar endeksindeki azalış dönemlerin Türkiye Ekonomisini de etkileyen 2008 Global kriz dönemlerine karşılık geldiği görülmektedir. Bu durum Türkiye için hesaplanan finansal istikrar endeksinin başarılı olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 1: Finansal İstikrar Endeksinin Zamana Göre Eğilimi

3. Genişletilmiş Taylor Eşitliği: Kalman Filtresi Yöntemi ile Tahminler

Klasik regresyon eşitliğinde açıklayıcı değişkenlere ait katsayılara karşılık gelen parametrelerin sabit olduğu bilinmektedir. Sabit parametrelili modeller ekonominin istikrarlı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Ancak zaman serisi ekonometrisinde ekonomik kriz ve/veya politika değişikliği gibi nedenlerle parametreler zaman içerisinde değişebilir. Bu durumda elde edilen tahminler uygulanan para politikasının reaksiyonlarını doğru biçimde yansıtmayacaktır. Bu görüşten hareketle Telatar (2001) çalışmasında reaksiyon fonksiyonunu değişken katsayılı Markov-değişimli varyans modeli kullanarak tahmin etmiştir. Merkez bankalarının genişleme ve daralma dönemlerinde asimetrik tepki gösterdiği yani reaksiyon fonksiyonunun asimetriği ayrı bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkez bankalarının reaksiyon fonksiyonlarının asimetrik olabileceği ve doğrusal bir model seçtiği zaman, yapılan politika değişiklikleri, oluşan ekonomik krizler ve ekonominin yeniden yapılandırılması için gerçekleştirilen kurumsal değişiklikler doğrultusunda elde edilen sonuçların geçerli olamayacağından hareketle Omay ve Hasanov (2010) çalışmasında ve Hasanov ve Omay (2008) çalışmasında doğrusal olmayan reaksiyon fonksiyonunu tahmin etmiştir.

Çalışmada kullanılan aylık zaman serisi dönem aralığı dikkate alındığında, TCMB 2002 yılından itibaren önce örtük olarak uyguladığı enflasyon hedeflemesinden, 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş yapmıştır. Ayrıca, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisine yansımaları da olmuştur. Bu nedenle finansal istikrar ile genişletilmiş Taylor eşitliğinde parametrelerinin zamanla değiştiği varsayılmıştır. Zamanla değişen parametrelerin tahmin edilmesinde Kalman Filtresi Yöntemi kullanılmıştır. İncelenen dönem içerisinde çıktı açığının katsayısı sabit tutulmuş, enflasyon açığının ve finansal istikrar göstergesinin katsayılarının ise zamanla değiştiği varsayılmıştır. Parametreleri zamanla değişen genişletilmiş Taylor eşitliği aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

$$r_t = \alpha_0 + \alpha_t (\pi_t - \pi_t^*) + \beta (y_t - y_t^*) + \gamma_t fs_t + u_t$$

$$\alpha_t = \alpha_{t-1} + e_{1t} \quad (4)$$

$$\gamma_t = \gamma_{t-1} + e_{2t} \quad (5)$$

Burada α_t ve γ_t zamana bağlı olarak değişen parametre vektörleridir ve e_{jt} $j=1,2$ hata terimidir. (3) numaralı eşitlik ölçüm denklemi, (4) ve (5) numaralı eşitlikler

durum denklemleridir. Genel yaklaşıma göre hata terimleri olan e_{jt} ve u_t bağımsız ve ortalaması sıfır, sabit varyanslı normal dağılıma sahiptir. Enflasyon için Tüketici Fiyat Endeksinde (TÜFE) bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde değişim, hedeflenen enflasyon için ise Merkez Bankası 12 Ay Sonrasının Yıllık TÜFE Beklentisi (%)-Düzyer serisi kullanılmıştır. Bu iki değişkenin farkı hesaplanarak enflasyon açığı olarak analize dâhil edilmiştir. Çıktı açığı gözlenen üretim seviyesi ile potansiyel üretim arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Potansiyel üretimin hesaplanmasında genellikle Hodrick-Prescott Filtreleme, Kesirli Filtreleme, Karesel Beveridge Nelson Filtreleme ve Kalman Filtreleme gibi alternatif filtreleme yöntemleri kullanılmaktadır. Çalışmada, GSYİH değişkeni aylık frekanslı olarak yayınlanmadığından, üretim değişkeninin vekili olarak Sanayi Üretim Endeksi kullanılmıştır. Sanayi Üretim Endeksi Tramo/Seats yöntemi ile mevsimsel etkiden arındırılmış ve daha sonra Hodrick-Prescot yöntemi ile elde edilen doğrusal trendden sapmalar hesaplanarak çıktı açığı elde edilmiştir. Kalman yöntemi ile elde edilen sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

	Katsayı	Std. Hata	P değeri
Sabit Terim	-0.259	0.226	0.2524
Enflasyon Açığı	2.753	0.160	0.000*
Çıktı Açığı	4.289	0.087	0.000*
Finansal İstikrar Göstergesi	0.122	0.009	0.000*

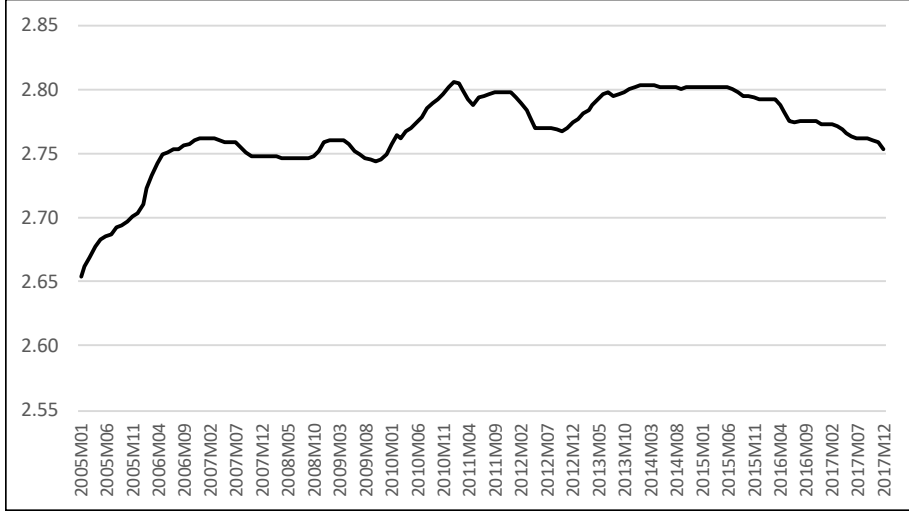
* 0.01 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Tablo 5: Taylor Modeli Tahmin Sonuçları

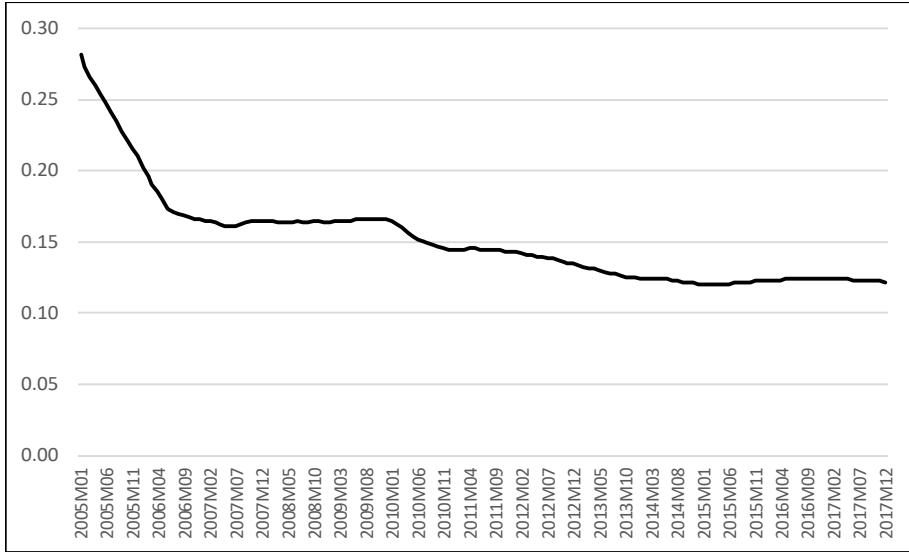
Fisher teorisine göre nominal faiz reel faiz ve enflasyonun bir fonksiyonudur. O halde enflasyon oranlarındaki artış karşısında merkez bankası enflasyonu kontrol altına alabilmek için kısa vadeli nominal faiz oranlarını artıracaktır. Öte yandan Taylor Kuralına göre enflasyon açığı ve çıktı açığı ile faiz oranları arasında pozitif bir ilişki söz konusudur.

Gelişmekte olan ülkelerde küresel risk iştahının yüksek olduğu, sermaye girişinin sağlandığı ekonominin canlandırılma dönemlerinde, döngüsel para politikası izleyen merkez bankaları kısa vadeli faiz oranlarını düşük tutmaktadır. Bu sayede tasarruf eğilimi azalarak yatırımlar artacak, sermaye akışı hızlanacak ve ekonomi tekrar canlanacaktır. Dolayısıyla ekonomide aşağı yönlü risklerin belirdiği ekonomik

istikrarsızlığın arttığı bu dönemlerde merkez bankasının kısa vadeli faiz oranını da düşürmesi beklenmektedir. Yani finansal istikrar göstergesi ile faiz oranı arasında da pozitif yönlü bir ilişki beklenmektedir (Dağlaroğlu, Demirel & Mahmud, 2017). Elde edilen parametre tahminleri beklentiye uygun ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

Şekil 2: Enflasyon Açığı Katsayısının Zamana Göre Eğilimi

Şekil 3: Finansal İstikrar Katsayısının Zamana Göre Eğilimi

Kurulan modelde enflasyon açığı ve finansal istikrar endeksi değişkenlerine ait katsayıların zamana bağlı olarak değiştiği varsayılmıştır. Bu parametrelerin Kalman

Filter tahminlerinin zamana göre eğilimleri Şekil 2 ve Şekil 3'te verilmiştir. TCMB 2002 yılından beri örtük enflasyon hedeflemesi uygularken 2006 yılında resmi olarak enflasyon hedeflemesi rejimi uygulamaya başlamıştır. 2010 yılında ise yine politika değişikliğine giderek finansal istikrarı ikinci bir hedef olarak gözetmeye başlamıştır. Parametre tahminlerinin zamana bağlı olarak değişimi incelendiğinde özellikle 2006 yılında ve 2010 yılındaki değişimleri yansıttığı açıkça görülmektedir. Ayrıca 2005 yılından itibaren finansal istikrar endeksine ait katsayı tahmin değerlerinin azalma eğilimine girdiği ve 2010 yılından sonraki dönemlerde kararlılık gösterdiği gözlenmiştir. Bu durum 2010 yılından itibaren TCMB tarafından politika faiz oranlarının belirlenmesinde finansal istikrarın kararlı bir şekilde dikkate alındığına işaret etmektedir.

4. Sonuç

Merkez bankalarının öncelikli hedefi fiyat istikrarını sağlamaktır. Ancak finansal sistem de meydana gelebilecek olası bir istikrarsızlık bütün ekonomiyi etkilemekte ve nihayetinde merkez bankalarının hedefi olan fiyat istikrarını da bozmaktadır. Özellikle 2008 küresel krizin ardından para politikası ve finansal istikrar arasındaki ilişki önemli bir konu olarak gündeme gelmiştir. Merkez Bankaları fiyat istikrarına odaklanırken finansal sistemde biriken risklerin göz ardı edilmemesi, ekonominin gidişatı ve para politikasının sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. 2010 yılından sonra TCMB yeni makro ihtiyati tedbirler almış ve finansal istikrarı sağlamayı ve sürdürmeyi ikincil bir hedefi kabul ederek koridor sistemine geçmiştir.

Bu çalışmada iki önemli konu üzerinde durulmuştur. Birincisi finansal istikrarı tanımlayacak veya ölçecek nitelikte literatürde kabul görmüş bir göstergenin oluşturulmamış olması literatürde bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada da öncelikli olarak bu tartışmaya katkı sunulmak üzere bir göstergenin oluşturulması hedeflenmiştir. 2002-Şubat:2017-Aralık dönemi için farklı sektörleri temsilen dâhil edilen birçok makro gösterge toplulaştırılarak "finansal istikrar endeksi" oluşturulmuştur.

Son zamanlarda sıkça karşımıza çıkan diğer bir tartışma konusu ise merkez bankalarının para politikalarını belirlerken finansal istikrarı göz önünde bulundurması gerektiğidir. Elde edilen finansal istikrar göstergesi ile Taylor kuralına dayalı para politikası modeli genişletilerek; TCMB'nin finansal istikrarı gözetip gözetmediği değerlendirilmiştir. Model parametreleri Kalman yöntemi ile tahmin edilmiştir. Bu yöntemin kullanılmasının en önemli avantajı merkez bankasının faiz kararında finansal istikrardan etkilenip etkilenmediğinin yanında, para otoritelerinin finansal durumdan etkilendiği dönemlerin de tespit edilebiliyor olmasıdır. Elde edilen ampirik bulgular, genişletilmiş Taylor eşitliğinde enflasyon ve çıktı açıklarına ait katsayıların yanı sıra finansal istikrar katsayısının da istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermiştir. Bu sonuç politika faiz oranının belirlenmesinde sadece fiyat istikrarı ve üretim açığının değil aynı zamanda finansal istikrarın da TCMB tarafından dikkate alındığına işaret etmektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ekonominin de küreselleşmesi ile birlikte sermaye akışını sağlamak için esnek döviz kuru rejimine geçmiştir. Böylece merkez bankaları kısa dönem faiz oranlarını belirlerken yurtiçi göstergeleri dikkate alarak hareket edebilmişlerdir. Birçok ekonomik değişkenin bir araya toplanarak finansal istikrar göstergesinin elde edilmiş olması olası risklerin aynı anda değerlendirilmesi şansını tanımıştır. İncelenen dönem içerisinde elde edilen bulgular göstermiştir ki enflasyon oranlarının arttığı, büyümenin azaldığı, küresel risk iştahının artarak ekonomideki istikrarın azaldığı dönemlerde ekonomiyi canlandırmak ve sermaye akışını hızlandırmak için kısa dönem faiz oranlarını azaltmıştır. Yani sadece fiyat istikrarını değil finansal istikrarını da gözeterek para politikasını belirlemiştir.

Elde edilen gösterge içerdiği değişkenler itibari ile değerlendirildiğinde her zaman geliştirilmeye açıktır. Ekonominin genel gidişatı ve gelişimine bakılarak farklı değişkenler dâhil edilebilir veya hali hazırda kullanılan bazı değişkenler zamana bağlı olarak analiz dışında tutulabilir. Finansal istikrar göstergesi farklı yöntemlerle de elde edilebilir. Finansal istikrar göstergesinin geliştirilmesi sonlanmayacak bir tartışma konusu olarak devam edecektir. Küreselleşen ekonomi ile birlikte diğer ülkelerin de analize dâhil edilerek birlikte ele alınması fikri gelecek çalışmalara ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

ADOLFSON, M. (2007). Incomplete exchange rate pass-through and simple monetary policy rules. *Journal of International Money and Finance*, 468-494.

AKRAM, Q. F., BÅRDSEN, G., & LINDQUIST, K.-G. (2007). Pursuing Financial Stability Under An Inflation-Targeting Regime. *Annals Finance*, 131-153.

AKTAŞ, C. (2011). Finansal İstikrar Analizi Bağlamında Türkiye için Finansal İstikrar Endeksi Önerisi. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ALBULESCU, C. T. (2013). Financial Stability and Monetary Policy: A Reduced-Form Model For The Euro Area. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 62-81.

ALLEN, W. A., & WOOD, G. (2006). Defining and Achieving Financial Stability. *Journal of Financial Stability*, 152-172.

ARDOR, H. N., & VARLIK, S. (2014). İleriye Dönük Yeni Keynesyen Para Politikası Reaksiyon Fonksiyonunun Tahmini: Taylor Kuralı'nın, Mccallum Kuralı'nın, Taylor-Mccallum Melez Kuralı'nın Türkiye Ekonomisinde Geçerliliği. *Ekonomik Yaklaşım*, 24(89), 45-71.

BALL, L. (1999). Policy Rules for Open Economies. E. John B. Taylor içinde, *Monetary Policy Rules* (s. 127-156). University of Chicago Press.

BAŞÇI, E., & KARA, H. (2011). Finansal İstikrar ve Para Politikası. *İktisat İşletme ve Finans*, 26(302), 9-25.

BAUDUCCO, S., BULÍŘ, A., & ČIHÁK, M. (2008). Taylor Rule Under Financial Instability. *IMF Working Paper*. International Monetary Fund.

BAXA, J., HORVÁTH, R., & VAŠÍČEK, B. (2013). Time-varying monetary policy rules and financial stress: Does financial instability matter for monetary policy? *Journal of Financial Stability*, 117-138.

BERNANKE S. Ben. ve Frederic S. MISHKIN. (1997). Inflation Targeting: A New Framework for Monetary Policy?. *NBER Working Paper No. 5893*, Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research.

CARARE, A., SCHAECHTER, A., STONE, M., & ZEMLER, M. (2002). Establishing Initial Conditions in Support of Inflation Targeting. *IMF Working Paper No.02/102*. Washington: International Monetary Fund.

CASTRO, V. (2011). Can central banks' monetary policy be described by a linear (augmented) Taylor Rule or by a nonlinear rule? . *Journal of Financial Stability*, 228-246.

CEVİK, E. I., DİBOĞLU, S., & KENC, T. (2016). Financial stress and economic activity in some emerging Asian economies. *Research in International Business and Finance*, 127-139.

ÇETİN, M. Ö. (2016). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Para Politikası Uygulamalarının Gelişimi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 67-101.

DAĞLAROĞLU, T., DEMİREL, B., & MAHMUD, S. F. (2017). Monetary policy implications of short-term capital flows in Turkey. *Empirica*.

DAS, U. S., PAPAIOANNOU, M., PEDRAS, G., AHMED, F., & Surti, J. (2010). Managing Public Debt and Its Financial Stability Implications. *IMF Working Paper No.10/280*. Washington: International Monetary Fund.

FERRUCCI, G., HERZBERG, V., SOUSSA, F., & TAYLOR, A. (2004). Understanding Capital Flows to Emerging Market Economies. *Bank of England Financial Stability Review Issue.16*. London: Bank of England.

FREEDMAN, Charles. ve Inci OTKER-ROBE. (2010). Important Elements for Inflation Targeting for Emerging Economies. *IMF Working Paper No. 10/113*, 2010. Washington: International Monetary Fund.

GARCIA, C. J., RESTREPO, J. E., & ROGER, S. (2011). How much should inflation targeters care about the exchange rate? *Journal of International Money and Finance*, 1590-1617.

HAMMOND, Gill. (2012). State of the Art of Inflation Targeting-2012. *Centre for Central Banking Studies Handbook-No.29*. Bank of England.

HASANOV, M., & Omay, T. (2008). Monetary policy rules in practice: Re-examining the case of Turkey. *Physica A(387)*, 4309-4318.

ILLING, M., & LIU, Y. (2003). An Index of Financial Stress for Canada. *Working Paper 2003-14*. Bank of Canada.

IŞIK, S., DUMAN, K., & KORKMAZ, A. (2004). Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(1), 45-69.

JEANNEAU, S., & MICU, M. (2002). Determinants of International Bank Lending to Emerging Market Countries. *BIS Working Paper No.112*. Basel: Bank for International Settlements.

JOHNSON, R. A., & WICHERN, D. W. (2007). *Applied Multivariate Statistical Analysis* (Six Edition b.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

KÄFER, B. (2014). The Taylor Rule and Financial Stability: A Literature Review with Application for the Eurozone. *Joint Discussion Paper Series in Economics*.

KARA, H. A. (2012). Küresel Kriz Sonrası Para Politikası. *TCMB Çalışma Tebliği*, 12(17). Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

LANSANGAN, J. R., & BARRIOS, E. B. (2009). Principal Components Analysis of Nonstationary Time Series Data. *Statistics and Computing*, 19(2), 173-187.

MONTAGNOLI, A., & NAPOLITANO, O. (2005). Financial Condition Index and Interest Rate Settings: A Comparative Analysis. *Working Paper N.*, 8. Università Degli Studi di Napoli "Parthenope" Instituto di Studi Economici.

OMAY, T., & HASANOV, M. (2010). Türkiye için Reaksiyon Fonksiyonunun Doğrusal Olmayan Modelle Tahmin Edilmesi. *Cankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 7(2), 467-490.

ROZADA, M. G., & YEYATI, E. L. (2006). Global factors and emerging market spreads. *Inter-American Development Bank Research Department Working Paper No:552*. Washington DC: Inter-American Development Bank.

SVENSSON, L. E. (2000). Open economy inflation targeting. NBER Working paper No.6545. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

SVENSSON, L. E. (2002). Inflation targeting: Should it be modeled as an instrument rule or a targeting rule? *European Economic Review*, 771-780.

TELATAR, E. (2001). Para Arzı Reaksiyon Fonksiyonunun Değişken Katsayılı-Değişken Varyans Modeli ile Tahmini. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1-17.

TAYLOR, J. B. (1993). Discretion Versus Policy Rules in Practice. *Carnegie-Rochester Conference series on Public Policy*, 195-214.

WOODFORD, M. (2012). Inflation Targeting and Financial Stability. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Summary

In 1990, New Zeland firstly introduced Inflation Targeting Regime to the World and then several countries started to apply Inflation Targetting Regime to fight aganist inflation. Central Bank of Republic of Turkey (CBRT) also has been implemented implicit inflation targeting regime since 2001 and inflation targeting regime since 2006 to pressure the inflation. Primary aim is to provide price stability with using inflation targeting regime. However, after the global crisis in 2008, it was detected to importance of financial stability. In other words, financial stabilty and price stabilty should be evaluated together to regulate the inflation. In this way, CBRT started to regard financial stability in 2010 as second aim of monetary policy. However, there is no accepted description and measured approach to define financial stabilty, although many studies has been performed. Main reason of the this unclear situation is the dynamic nature of the financial stability which changes depending on the time.

In this study, financial stability index for the term 2002:M2-2017:M12 was constructed. When any financial stability indicator is constructed, whole economic system must be evaluated jointly, discussed multidimensional and several factors must be considered together. In addition to the main variables that comprise the financial system, the variables that reflect the state of the real economy should be considered. In this study, when the financial stability index was constructed, inflation rate, yield spread, growth rate, banking sector domestic loan growth, real sector confidence index, unemployment rate, foreign trade surplus, increase rate international reserves, increase rate of money supply in international reserves, return on real exchange, stock market volatility, real effective exchange rate volatility, VIX index, USA 10-year bond yields and JP Morgan EMBI variables were analyzed by Factor Analysis Method. Factor Analysis Method usually use cross-section data and if time series data is used, then these variables must be stationary; so at beginning of empirical study unit root test were applied, then financial stability index was constructed by Factor Analysis Method and then Taylor rule was augmented by that index. Augmented Taylor Rule model parameters were estimated by Kalman Filter Method. Because of change in monetary policy strategy within the period examined, Kalman Filter Method which is time-varying parameter estimation method was used. Our result shows that financial stability coefficient is statistically significant as well as inflation gap and output gap. In other words monetary policy rule was influenced by financial stability. Especially in the period when inflation rate rised, growth rate reduced, global risk appetite rised and eventually financial stability decreased, CBRT reduced the short term interest rate to stimulate economy and ensure the capital flow.

Sürdürülebilir Kalkınma Çağında Kurumların Sürdürülebilirlik Yaklaşımı: Oteller Üzerinden Bir Değerlendirme

Nesrin CANPOLAT*, Ebru ÖZTÜRK**

Öz

Sürdürülebilir kalkınma kurumların işleyişlerinde ekonomik, çevresel ve sosyal parametreler arasındaki bağlılığı hesaba katmaları gereken bir süreci ortaya koymaktadır. Bu bağlamda da günümüz sürdürülebilir kalkınma çağında kurumların sürdürülebilirlik yaklaşımı önem arz etmektedir. Bu çalışmada da kurumların sürdürülebilirlik yaklaşımları sürdürülebilir kalkınmanın temel hedeflerini bünyesinde toplayan sürdürülebilir kalkınmanın üç temel stratejik boyutu (ekonomik, çevresel ve sosyal) esasında ele alınmaktadır. Araştırmada anket yöntemi kullanılmaktadır, anket soruları literatür taraması sonucu elde edilen çalışmalardan ve Otellerin Sürdürülebilirlik Raporlarından yola çıkılarak yapılandırılmıştır. Sorular otellerin sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutu temelinde attıkları adımlar hakkında ipuçları verecek şekilde hazırlanmıştır. Araştırmanın evrenini turizm sektöründe faaliyet gösteren otellerin yöneticileri oluşturmakta, örneklem ise Holidaycheck'in 2017 Yılı'nın En İyi Otelleri Listesi'ne Türkiye'den giren 19 otelin yöneticilerini kapsamaktadır. Otel yöneticilerinden elde edilen veriler otellerin sürdürülebilir kalkınmanın temel on yedi hedefi yönünde önemli adımlar attıklarını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Turizm, Sürdürülebilir Turizm, Holidaycheck,

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 31.08.2018

Kabul/Accepted: 12.10.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusbd.454623>

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Niğde, Türkiye, E-posta: canpolatnesrin@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5954-6735>

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Niğde, Türkiye,

E-posta: ebru_ozturk_92@hotmail.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0001-5878-1901>

The Sustainability Approach of Institutions in the Age of Sustainable Development: An Evaluation on Hotels

Abstract

Sustainable development reveals a process in which institutions should take into account the relationship between economic, environmental and social parameters in their operations. In this context, institutions' sustainability approach is essential in our contemporary age of sustainable development. In this study, institutions' sustainability approaches are discussed based on the three basic strategic dimensions (economic, environmental and social) of sustainable development which include the basic aims of the sustainable development. Questionnaire method is used in the research and questionnaires are formed, based on the studies acquired as a result of literature survey and Sustainability Reports of Hotels. Questions were prepared as to give clues about the steps hotels take on the basis of economic, environmental and social dimensions in sustainable development. Population of the study involves the managers of hotels operating in tourism sector and sample contains the managers of 19 hotels that are listed in the Best Hotels List of 2017 in Holidaycheck. As a result of the data obtained from the hotel managers it was observed that hotels have taken important steps towards the basic seventeen aims of sustainable development.

Keywords: Sustainability, Sustainable Development, Tourism, Sustainable Tourism, Holidaycheck

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan teknolojik, endüstriyel gelişmeler, kontrolsüz nüfus artışı ve tüketimin ön plana geçtiği bir kalkınma sürecini dikte eden hızlı kapitalist bir dönüşümü zorunlu kılmıştır. Bu durumun ise 1960'lı yıllarda ekolojik dengeyi bozduğu fark edilmeye başlanmıştır.

1962 yılında Rachel Carson'un çevresel kirlenmeyi ele aldığı kitabı Silent Spring (Sessiz Bahar) adlı çalışma, büyük yankılar uyandırmış, dikkatleri mevcut sanayileşme süreçlerinin çevreye verdiği zararlar üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ayrıca 1968 yılında kurulan Roma Kulübü'nün, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne yaptırdığı çalışma, ekonomik gelişme ile çevre arasında güçlü bir ilişkinin olduğuna değinen, Ekonomik Büyümenin Sınırları (Limits to Growth) araştırması, 1972 yılında kitaplaştırılarak dikkatleri yeniden çevresel konulara çekmiştir. Bunu takiben dünyayı tehdit eden çevresel felaketlere dikkat çekmek için 1970 yılında UNESCO Projesi 22 Nisan Dünya Günü hayata geçirilmiştir (Oltmanns, 2008, Bozlaşan, 2005, Özmehmet, 2012).

Dünyada özellikle de sanayileşmiş bölgelerde karşılaşılan çevresel sorunların etkisiyle 1970'li yıllarda gelişen çevre hareketinin kısa sürede daha bütüncül bir yaklaşıma dönüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda, 5-16 Haziran 1972 tarihinde İsveç'in başkenti Stockholm'de Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı (Stockholm

Konferansı) düzenlenmiştir. Stockholm Konferansı ile çevre sorunları uluslararası alanın önemli bir sorunu olmuştur. Bu konferansın anısına her yıl 5 Haziran Günü, bütün dünyada Çevre Günü olarak kutlanmaktadır. 1970'li yıllarda yoğun bir biçimde yaşanan ekolojik tartışmaların ana teması sürdürülebilirlik konusu olmuş, sürdürülebilirlik düşüncesi on yıl gibi bir süre içinde ulusal ve uluslararası çevre hareketlerinde önemli bir yer edinmiştir. Sürekli ve saldırgan kalkınma politikaları, yerini daha insani olarak nitelendirilebilecek sürdürülebilir kalkınma politikalarına bırakmaya başlamıştır. Konunun önemli olmaya başlamasından hareketle Birleşmiş Milletler öncülüğünde Ocak 2016'da on yedi tane temel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri yürürlüğe sokulmuştur. Bunlar yoksulluğa son, açlığa son, sağlıklı bireyler, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sıhhi koşullar, erişilebilir temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi yenilikçilik ve alt yapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları, sorumlu tüketim ve üretim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, barış ve adalet, hedefler için ortaklıklar şeklinde sıralanmaktadır. Bu maddelerde kısaca şunlar hedeflenmektedir: Yoksulluğa ve açlığa son dünya genelinin yeterli gıda, temiz içme suyu ve sıhhi koşullara erişimini; sağlıklı bireyler herkesin genel sağlık hizmeti, güvenli ve erişilebilir ilaç ve aşıya kavuşmasını sağlamayı; nitelikli eğitim herkes için kapsayıcı ve nitelikli eğitimin başarılmasını; toplumsal cinsiyet eşitliği kadınlar ve kız çocuklarına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını; temiz su ve sıhhi koşullar ormanlar, dağlar, sulak alanlar ve nehirler gibi suyla bağlantılı eko-sistemleri korumayı ve eski haline getirmeyi; erişilebilir temiz enerji güneş, rüzgar ve termal gibi temiz enerji kaynaklarına yatırım yapmayı; insana yakışır iş ve ekonomik büyüme daha yüksek verimlilik düzeyleri ve teknolojik yenilikleri teşvik etmeyi; sanayi yenilikçilik ve alt yapı toplu taşımacılık ve yenilenebilir enerji, yeni endüstriler, bilgi ve iletişim teknolojilerinde büyüme; eşitsizliklerin azaltılması cinsiyet, ırk ve etnik kökene bakılmaksızın herkesin ekonomik katılımının desteklenmesini; sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları toplu taşımacılığa yatırım yapmayı, kamusal yeşil alanlar yaratmayı, kentsel planlama ve yönetimi hem katılımcı hem de kapsayıcı olacak şekilde iyileştirmeyi; sorumlu tüketim ve üretim ortak doğal kaynakların verimli yönetimini ve zehirli atık ve kirleticileri bertaraf etmeyi; iklim eylemi Dünya üzerindeki iklim değişikliğinin ağır etkilerini azaltmayı; sudaki yaşam deniz ve kıyı eko-sistemlerini sürdürülebilir biçimde yönetmeyi, kirlenmeden korumayı; karasal yaşam ormanlar, sulak alanlar, kurak alanlar ve dağlar gibi karasal eko-sistemleri korumayı ve eski haline getirmeyi; barış ve adalet şiddetin her biçimini önemli ölçüde azaltmayı, çatışma ve güvensizliğe kalıcı çözümler bulmayı; hedefler için ortaklıklar sürdürülebilir kalkınma hedefleri için küresel ortaklık ve işbirliğinin gerçekleştirilmesini ele almaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma stratejisi de bu on yedi hedef temelinde ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda üç süreç etrafında işlemektedir (<http://www.tr.undp.org>). Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu, mal ve hizmetleri doğal kaynakların aşırı tüketimini engelleyerek üreten sürdürülebilir bir sistemi anlatmaktadır. Çevresel boyutu ise kendi kaynaklarını yönetebilen ve çevreye zarar vermeden bunu yapan bir sistemi kastetmektedir. Sosyal boyutu ise gelirden, eğitimde, cinsiyette, ırkta, etnik kökende eşitliği gözetilen, siyasi güvenilirliğin olduğu ve katılıma önem verilen bir sistemi anlatmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma bu üç unsuru birbiriyle dengede tutma sürecidir.

Diğer bir deyişle de kurumların işleyişlerinde ekonomik etkiden ziyade çevresel ve sosyal parametreler arasındaki bağıllığı hesaba katmaları gereken bir süreci anlatmaktadır (Kayaalp ve Toprak 2011, ss. 5-6; Bozlağan, 2005, ss. 1015; Matos ve Silvestre, 2013). Günümüz sürdürülebilir kalkınma çağında da kurumların sürdürülebilirlik yaklaşımı önem arz etmektedir.

Özellikle çevresel unsurlardan beslenen turizm alanındaki kurumların, işleyişlerinde ekonomik etkiden ziyade çevresel ve sosyal parametreler arasındaki bağıllığı özenle dikkate alması gerekmektedir. Bunun iki temel nedeni vardır: birincisi turizmin diğer sektörlere oranla çevresel unsurları daha çok kullanmasıdır. Çünkü çevre turistik talepleri etkileyen en önemli unsurlardan biridir. 2017 yılında Holidaycheck Web Sitesi'nde otellerde kalan tüketicilerin otellerle ilgili yorumları irdelendiğinde* de kalite, personel, çevre, yemek ve temizlik konularının yer aldığı görülmüştür. Sürdürülebilir turizm insanların elde edebilecekleri, kaliteli fiziksel çevre düzenlemelerini teşvik eden bir yaklaşım olarak ele alındığında tüm bu unsurların sürdürülebilir turizm açısından teşvik edici sonuçlar getirebileceği söylenebilir.

Turizmin sosyal ve çevresel parametreler arasında bağ kurma zorunluluğunun ikinci nedeni ise özellikle kitlelerin seyahat etmeye başlamasıyla birlikte bir kitle turizminin oluşmasıdır. Bu kitlesel turizm çevre kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Mevcut arazi kullanımının değişmesi ile bazı bölgelerde tarımsal nitelikli toprakların yok olması, bitki örtüsü ve doğal çevrenin tahribi, doğal çevreye uyumsuz yapılar ile kıyı şartlarının estetik yönden çirkinleşmesi ve işlevini yitirmesi, mevcut altyapının kaldıramayacağı kanalizasyon, çöp sorunu ve bu atıkların denize boşaltılmasıyla ortaya çıkan kirlilik, tarihi alanların ve sit alanlarının tahribi, sosyal yaşam, adetlerde alışkanlıklarda değişiklikler ve bozulmalar gibi pek çok olumsuz durumu tetiklemektedir (Can, 2013, ss. 25). Turizm endüstrisindeki bu kavramların iki önemli kurucusu olan Bramwell & Lane'e göre, sürdürülebilir turizm kısmen çevresel zararlar ve toplum ve geleneksel kültürler üzerindeki ciddi etkiler gibi birçok turizm konusuna yanıt olarak olumsuz ve reaktif bir kavram olarak ortaya çıktı (Aktaran: Zolfani, Sedaghat, Maknoon,Zavadskas, 2015). Ancak Bramwell & Lane "Sustainable Tourism: Contributing to the Debates" makalelerinde sürdürülebilirlik literatürünün esas olarak doğal kaynakların kullanımı üzerinde yoğunlaştığını ekonomik, sosyal ve politik konuların göz ardı edildiğini belirterek sürdürülebilir turizm kavramında bu konularında son derece önemli olduğuna değinmişlerdir (Bramwell & Lane, 1999). Baum da bu görüşü destekler nitelikte sürdürülebilir turizmi ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını ele alan mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri dikkate alan turizm olarak tanımlanmıştır (Baum,

* Holidaycheck 2017 yılının en iyi otellerini açıklamasında Türkiye'den listeye girmeyi başaran 19 otelle ilgili bu sitede yer alan tüketici yorumları içerik analizi yöntemi ile irdelenmiştir. Bu otellerin Holidaycheck listesine girebilmesi için 50 ve üzeri yorum sayısına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenle her bir otel için yapılan 50 yorum ilk, orta ve sonlarda yer alan yorumlardan rastgele seçilerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu inceleme sonrasında da yorumların yukarıda ortaya koyulan 5 kategori kalite, temizlik, çevre, yemek ve personel konuları temelinde yapılandırıldığı görülmüştür (Ebru Öztürk 2017 yılında Nesrin CANPOLAT danışmanlığında hazırladığı Seminer çalışmasında bu verileri ortaya koymuştur).

2018). Tüm bunlar turizm sektörünü sürdürülebilir turizm üzerine düşünmeye sevk etmesi gereken konulardır.

Bu çalışmada buradan hareketle turizm sektöründe faaliyet gösteren otellerin sürdürülebilirlik yaklaşımlarını sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu (mal ve hizmetleri doğal kaynakların aşırı tüketimini engelleyerek üreten sürdürülebilir bir sistem) ve çevresel boyutu (kendi kaynaklarını yönetebilen ve çevreye zarar vermeden bunu yapan bir sistem) temelinde ortaya koyma amacı gütmektedir. Bu çalışmada sosyal boyut yöneticilerin cinsiyet oranları, otellerin paydaşlarını bilgilendirme ve bilinçlendirme boyutları temelinde irdelenmiştir. Diğer sosyal boyut parametreleri ele alınmamıştır, bu parametreler başlı başına araştırılması gereken bir konudur ve ileride ayrı bir makale konusu olabilir.

2. Literatür Taraması

Geniş anlamda sürdürülebilirlik üzerine literatür kurumlar için oluşturulan ekonomik değerın ekolojik etkiyi sınırlayarak ve toplumsal olarak sorumlu bir şekilde faaliyet göstererek nasıl gerçekleştirileceği üzerine yoğunlaşmıştır (Loorbach ve Wijsman, 2013). Sürdürülebilir turizm konusunda literatür tarandığında ise uluslararası ve ulusal bazda birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Burada özellikle makalemizle bağlantılı olacağı düşünülen çalışmalara yer verilmiştir. Uluslararası literatürde özellikle Bramwel ve Lane'in bu kavram konusunda kayda değer çalışmaları vardır. Örneğin Bramwel & Lane (1999) "Sustainable tourism: Contributing to the debates"; (2008) "Priorities in sustainable tourism research"; (2009) "Economic cycles, times of change and sustainable tourism"; (2010) "Sustainable tourism and the evolving roles of government planning"; (2011) "Crises, sustainable tourism and achieving critical understanding" (2012) "Towards innovation in sustainable tourism research?"; (2013) "Getting from here to there: Systems change, behavioural change and sustainable tourism" araştırmalarından bazılarıdır. Yine Clarke'ın(1997) "A framework of approaches to sustainable tourism" adlı makalesi de sürdürülebilir turizm kavramının gelişimine dair çerçeve temelinde bir yaklaşım sunmaktadır. Ayrıca Ercan Sırakaya, Hwank Suk Chris Choi'nin "Sustainability indicators for managing community tourism" çalışması da topluluk turizmi gelişimini ölçmek için göstergeler geliştirdikleri bir araştırmadır. Bu araştırma sonucunda siyasi (32), sosyal (28), ekolojik (25), ekonomik (24), teknolojik (3) ve kültürel boyutlar (13) olmak üzere toplam 125 gösterge grubu geliştirilmiştir. Yine Godfrey (1998) "Attitudes towards 'sustainable tourism' in the UK: A view from local government" adlı makalesinde yerel yönetimlerde yer alan turizm müdürleri ile anket çalışması yapmıştır. Godfrey, kamu sektörü turizm müdürlerinin "sürdürülebilir turizm" ilkelerine yönelik tutumlarını incelediği makalesinde bu görevlilerin tutumlarının uygulama yaklaşımlarını etkilediği ve sürdürülebilir turizm kavramının uygulamadaki başarısına da etki ettiğini öne sürmüştür. Horobin ve Long (1996) ise "Sustainable tourism: The role of the small firm" adlı makalelerinde Yorkshire Dales Milli Parkı'ndaki küçük turizm firmalarının sahibi yöneticilere uyguladıkları anket çalışmasıyla yöneticilerin bu konudaki bilgi düzeylerini,

sürdürülebilirliğe yönelik tutumlarını ve çevreyi korumak için aldıkları önlemleri ortaya koymuşlardır. Araştırma sonucunda sürdürülebilirliğin genel ilkelerine çok fazla sempati duyulmasına rağmen, "sürdürülebilirlik" ve "çevresel kaygı" terimleri arasında bilgi eksikliğinden kaynaklanan bir karışıklık olduğu tespit edilmiştir. Irandu (2006) da "Sustainable tourism development on Kenya's Coast: A hospitality sector view" makalesinde Kenya'nın kıyısındaki turizmin ne ölçüde sürdürülebilir olduğu konusunda görüşlerini değerlendirmek üzere 28 otel yöneticilerine ve çalışanlarına bir anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda kıyıdaki turizm gelişiminin bazı olumlu ve olumsuz etkileri ortaya koyulmuş, kıyılarda turizmden kaynaklanan kirlilik nedeniyle ciddi çevresel bozulmalara maruz kalındığı tespit edilmiştir. Kernel (2005) ise "Creating and implementing a model for sustainable development in tourism enterprises" adlı makalesinde Danimarka'nın bazı kentlerinde sürdürülebilir turizm gelişimi üzerine bir projenin 26 küçük ve orta ölçekli turizm işletmesinde nasıl ele alındığını işbirliği kuramını kullanarak analiz etmiştir. Santos ve Figueroa (2012) "Implementation of a sustainable business cycle: The case of a tourism project in Puerto Rico" çalışmasında bir turizm işletmesini örnek olay olarak almıştır. Bu çalışmada şirketin başkan yardımcısı ile ve mevcut belgelerden yola çıkılarak şirketin sürdürülebilirliği verimli bir şekilde yürüttüğü alanlar vurgulanmıştır.

Türkiye'de ise genel tablo şu şekildedir: Demirbulat ve Dinç yaptıkları Sürdürülebilir Turizm Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili Araştırmalarında sürdürülebilir turizm ile ilgili 1987-2015 yılları arasında toplam 62 lisansüstü tez yapıldığını ortaya koymuşlardır. Bu tezlerin tamamını inceleyen araştırmacılar inceledikleri tezlerin 41'inin (%66,1) yüksek lisans ve 21'inin (%33,9) doktora tezi olduğunu belirtmişlerdir (Demirbulat ve Dinç, 2017). Araştırmacılar bu tezlerin özetle şu konuları kapsadığını iler sürmüşlerdir: yüksek lisans tezleri sürdürülebilir destinasyon yönetimi ve planlaması, bir destinasyonda sürdürülebilir turizm gelişimi, konaklama işletmeleri ve sürdürülebilir turizm ilişkisi; bir destinasyonda sürdürülebilir turizm olanaklarının araştırılması; doktora tezleri ise sürdürülebilir destinasyon yönetimi ve planlaması; bir destinasyonda sürdürülebilir turizm olanaklarının araştırılması ve sürdürülebilir turizm gelişimi ile ilgili yazılmıştır (Demirbulat ve Dinç, 2017, ss. 27-28).

Yılmaz, Ünal ve Çakır'ın Sürdürülebilir Turizm Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye Bağlamı adlı çalışmaları bir diğer sürdürülebilir turizm ile ilgili yapılmış bir alan araştırmasıdır. Bu araştırmaya göre sürdürülebilir Turizm ile ilgili 2000-2015 yılları arasında toplam 127 çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların 1'i sürdürülebilir Turizm Rehberi, 1'i Sürdürülebilir Turizm bülteni, 56'sı bildiri, 23'ü makale, 4'ü kitap, 25'i yüksek lisans tezi, 13'ü doktora tezi, 2'si proje ve 2'si Sürdürülebilir Turizm raporundan oluşmaktadır (Yılmaz, Ünal ve Çakır, 2015). 2015-2018 yılları arasında sürdürülebilir turizm ile ilgili yapılan tezler irdelendiğinde ise toplam 28 lisansüstü tez yazıldığı görülmüştür. Bu tezlerin 22'si yüksek lisans ve 6'sı ise doktora tezidir. Bu çalışmalar kısaca değerlendirildiğinde çalışmaların sürdürülebilir turizm stratejileri ve bu stratejilerin geliştirilmesi (Masara, 2015; Taşçıoğlu, 2016; Karadağ, 2016); Sürdürülebilir turizm kapsamında doğal ve sosyal kültürel varlıkların değerlendirilmesi ve korunması (Erdoğan, 2015; Balık 2015; Serçek, 2015, Er, 2016;

Sağiroğlu, 2016); sürdürülebilir turizm bağlamında taşıma kapasitesi (Sınnmaz, 2016; Öcal, 2017; Erdemir, 2018); sürdürülebilir turizm kapsamında yaratıcı turizm, sosyal turizm (Güven, 2016, Sonuç 2016); sürdürülebilir turizm ve sertifikalandırma (Yılmaz, 2017, Satar, 2016); sürdürülebilir turizm ve yerel halkın turizmin etkilerine yaklaşımı (Bulut, 2015); sürdürülebilir turizm planlaması ve bölgesel ekonomik kalkınma (Baran, 2015); sürdürülebilir turizm, yerel değerler ile turist tatmini (Uğur, 2015); turizm destinasyonları için sürdürülebilir turizmin önemi (Kıran, 2017); Türkiye'de STK'ların sürdürülebilir turizmdeki rolü (Gökçetin, 2015); SWOT temelli bulanık çok kriterli karar verme yaklaşımıyla Türkiye için sürdürülebilir turizmin stratejik analizi (Torbalı, 2016); sürdürülebilir turizm çerçevesinde engelsiz turizm potansiyelinin incelenmesi (Kahveci 2016); sürdürülebilir turizm, yerel değerler ile turist tatmini arasındaki yapısal ilişkilerin incelenmesi (Uğur, 2015); sürdürülebilir turizm kapsamında taşıma kapasitesi: Foça'da kullanıcı memnuniyeti (Sınnmaz, 2016); sürdürülebilir turizm kalkınması sürecinin turizm paydaşları tarafından değerlendirilmesi (Hatırnaz, 2016); sürdürülebilir turizm değerleri kapsamında yerel halkın golf turizmi algısı (Gündüz, 2017); sürdürülebilir turizm kapsamında Kapadokya'ya gelen yabancı turistlerin Türkiye'ye bakışı ve güvenlik algısı (Uslu, 2017) gibi konular araştırılmıştır. Bu çalışmada da otellerde görevli yöneticilerin anketlere verecekleri yanıtlardan turizm sektöründe faaliyet gösteren otellerin sürdürülebilirlik açısından analiz edilmesi ve otellerin sürdürülebilirlik bilinçlerinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

3. Yöntem

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Anket soruları literatür taraması sonucu elde edilen çalışmalardan, Canpolat ve diğerlerinin 2014 yılında Küresel İlkeler Sözleşmesine Üye Türk Şirketleri'nin 30'unun Sürdürülebilirlik Raporlarını incelemeleri *sonucu ortaya çıkardıkları verilerden ve Otellerin Sürdürülebilirlik Raporlarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Meslektaşlardan alınan görüşlerle yüzey geçerliliği, uzmanlardan alınan görüşlerle kapsam geçerliliği ve Cronbach Alpha değerleri hesaplanmıştır. Anketlerdeki değişkenleri ölçmek amacıyla, katılımcılara sorulan soruların birbiriyle tutarlı olup olmadıklarını açıklamak ve yeterliliklerini ortaya koymak için yapılan güvenilirlik analizlerinden biri Cronbach Alpha katsayısıdır. Bu katsayı 0-1 arasında değişmektedir. Katsayı 1'e yaklaşıncaya uyumluluk ve tutarlılık oranının yüksek olduğu sonucu çıkarılmaktadır (İslamoğlu, 2009: 130 Çelmeli, 2012: 52: Aktaran Çengel, 2013:155). Otel yöneticilerinin otellerin sürdürülebilirlik adımlarına bakışlarına yönelik bulgularda 38 madde için analiz yapıldığında elde edilen Cronbach's Alpha değerinin 0,968 olduğu görülmektedir.

Anket kişisel bilgiler ve otelin nitelikleri adı altında iki bölümden oluşmaktadır. Kişisel bilgiler bölümünde kapalı uçlu 7 soru otellerin nitelikleri bölümünde ise otellerin sürdürülebilirlik yaklaşımlarını ortaya koyacağı düşünülen 5'li likert ölçeği ile

* Canpolat Nesrin vd. (2015) "Sürdürülebilir Kalkınma Çağında Kurumsal İletişim" Çağdaş Pazarlamada Yeni Yaklaşımlar, Ed. Murat Toksarı ve Murat Akin, Paradigma Akademi Yayınları

düzenlenmiş 38 madde bulunmaktadır. Bu anket 2017 yılında Holidaycheck listesine* Türkiye'den giren 19 otele oteldeki her kademedeki yöneticilerin yanıtlaması için gönderilmiştir. Anketleri yanıtlamaları için otellerle görüşmeler 15 Şubat 2018'de başlamış 20 Mayıs 2018 tarihine kadar iletişim süreci devam etmiştir. İletişim, facebook, e-posta ve telefon görüşmeleri aracılığıyla yapılmıştır.

3.1. Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini turizm sektöründe faaliyet gösteren otellerin yöneticileri oluşturmakta, örneklem ise Holidaycheck'in 2017 Yılı'nın En İyi Otelleri Listesi'ne Türkiye'den giren 19 otelin yöneticilerini kapsamaktadır. 19 otel arasından sadece 12 otel ankete katılmayı kabul etmiştir. Anketler 12 otelin 38 yöneticisi tarafından yanıtlanmıştır. Cinsiyetler ele alındığında katılımcıların %42,1'i (16) kadın, %57,9'u (22) erkektir, erkek katılımcıların daha fazla olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımı irdelendiğinde yöneticilerin çoğunluğunun 36 yaş ve üzeri (%63,2) olduğu dikkat çekmektedir. Bunu sırasıyla 31-35 yaş aralığı %23,7, 25-30 yaş aralığı %10,5, 18-24 yaş aralığı %2,6 takip etmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkılarak üst pozisyonda yer alabilmek için yaşın, tecrübenin ve emeğin önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Katılımcıların %71,1'i evli, %28,9'u ise bekar. Katılımcıların %65,8'i lisans mezunu, %26,3'ü lise mezunu,

%5,3'ü ilköğretim mezunu, %2,6'sı ise yüksek lisans mezunudur. Buna göre katılımcıların çoğunluğu yükseköğretim düzeyinde eğitilmiş kişilerdir. Katılımcıların %18,4'ü ön büro müdürü, %13,2'si insan kaynakları müdürü, %10,5'i kat hizmetleri yöneticisi, %7,9'u misafir ilişkileri müdürü, %5,3'ü genel müdür yardımcısı, %5,3'ü gece müdürü, %5,3'ü teknik servis müdürüdür. Bunları sırasıyla kalite müdürü, satış ve pazarlama müdürü, mutfak şefi, mühendis, mimar ve santral operatörü pozisyonundaki kişiler takip etmektedir. 7 katılımcı ise mesleklerini belirtmemiştir. Katılımcıların görev yıllarına ilişkin bulgular irdelendiğinde %57,9'u ifade ettiği görevde 13 yıldan fazla çalışmaktadır. Ayrıca %15,8'i 5-8 yıl, %13,2'si 9-12 yıl, % 7,9'u 1-4 yıl arasında görevinde çalışmış kişilerdir. Bu oranlar katılımcıların tecrübeli kişilerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Soruları yanıtlayanların şu an bağlı oldukları kurumda çalıştıkları süre ele alındığında katılımcıların %39,5'i 13 yıldan fazla, %18,4'ü 1-4 yıl, %18,4 5-8 yıl, %15,8'i 1 yıldan az, %5,3'ü 9-12 yıldır bu kurumda çalıştıkları görülmektedir. 9 yıl üstü çalışan katılımcıların oranları toplandığında yüzde 44 yapmaktadır. Bu oranlar katılımcıların kurumda bir geçmişlerinin olduğunu göstermektedir.

3.2. Verilerin analizi

Elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak değerlendirilmiş ve verilere tanımlayıcı analiz yüzde yapılmıştır.

* Holidaycheck'in listesinde yer alan oteller 5 ve üzeri puana, en az yüzde 90 tavsiye oranına ve 50 misafir yorumuna sahip tesislerin arasından seçilmiştir.

4. Bulgular

Elde edilen bulgular otellerin sürdürülebilirlik yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Tablo

1'deki veriler otellerin sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu temelinde yaptıkları eylemler konusunda ipuçları vermektedir.

Ekonomik Boyut	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	TOPLAM
	%	%	%	%	%	
Otelimiz çevre mevzuatı gerekliliklerine uyarak çevre koruma bilincine sahiptir.	84,2	13,2	2,6	-	-	%100
Otelde kullanılan malzemenin tehlikeli madde içermemesine özen gösterilmektedir.	68,4	18,4	13,2	-	-	%100
Tehlikeli madde içeren malzemeler bertaraf edilmektedir.	78,9	18,4	2,6	-	-	%100
Ürün satın alınırken enerji verimliliğine dikkat edilmektedir.	68,4	23,7	7,9	-	-	%100
Otelde bulunan ve satın alınan tüm elektronik ürünlerin enerji tasarruflu olmasına dikkat edilmiştir.	60,5	23,7	5,3	10,5	-	%100
Otelimizde çevre konusunda sürekli iyileştirme ilkesi temelinde elektrik, su, yakıt ve diğer birimlerde tasarruf yapılmaktadır	68,4	23,7	2,6	5,3	-	%100
Otelde enerji ve su tasarrufu sistemleri kullanılmaktadır.	71,1	21,1	5,3	2,6	-	%100
Odalarda balkon kapısı açıldığı zaman ısıtma-soğutma cihazlarını devre dışı bırakan sistemler mevcuttur.	65,8	13,2	-	15,8	5,3	%100
Otelde enerji tasarruflu ampuller ya da LED ışıklar kullanılmaktadır.	68,4	28,9	2,6	-	-	%100
Işıklandırma sistemi harekete duyarlı hale getirilip kimsenin bulunmadığı alanlarda hareket olmadığı için ışıkların otomatik olarak sönmeye sağlanmaktadır	50,0	31,6	13,2	5,3	-	%100
Misafirler odalarından ayrıldıklarında elektrik sistemlerinin otomatik olarak kapanmasını sağlayan kart sistemleri kullanılmaktadır.	84,2	13,2	2,6	-	-	%100

Tablo 1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomik Boyutu

Otel yöneticileri, çalıştıkları otelin çevre mevzuatı gerekliliklerine uyarak çevre koruma ve bilincine sahiptir sorusuna %84,2'le kesinlikle katılıyorum, %13,2 ile katılıyorum yanıtını vermiştir. Yüzde %2,6'sı ise kararsız kalmıştır. Bu sonuçlardan otellerin genel olarak çevre bilincine sahip oldukları sonucu çıkarılabilir. *Otelde kullanılan her türlü malzemenin tehlikeli madde içermemesine özen gösterilmektedir* sorusuna katılımcılar %68,4 kesinlikle katılıyorum, %18,4 katılıyorum, % 13,2 kararsızım şeklinde yanıtlamışlardır. Bu veriler otellerin kullandıkları her türlü malzemenin içerisinde tehlikeli madde barındırmamasına dikkat ettikleri varsayımını doğrular niteliktedir. *Tehlikeli madde içeren malzemeler bertaraf edilmektedir* sorusuna katılımcılar %78,9 kesinlikle katılıyorum, %18,4 katılıyorum ve %2,6 kararsızım şeklinde yanıt vermişlerdir. Bu bağlamda da tehlikeli madde içeren malzemelerin bertaraf edildiği söylenebilir.

Ürün satın alınırken enerji verimliliğine dikkat edilmektedir sorusunu katılımcılar %68,4 kesinlikle katılıyorum, %23,7 katılıyorum, %7,9 kararsızım olarak yanıtlamışlardır. Bu veriler otellerin ürün satın alınırken enerji verimliliğine dikkat ettiklerini ortaya koymaktadır. *Otelde bulunan ve satın alınan tüm elektronik ürünlerin enerji tasarruflu olmasına dikkat edilmiştir* sorusuna katılımcıların %60,5'i kesinlikle katılıyorum, %23,7'si katılıyorum, %5,3'ü kararsızım cevabını verirken , %10,5'i ise katılmıyorum cevabını vermiştir. Tabloda anket sorusuna ilişkin yanıtlara bakıldığında birkaç cevap dışında otelde kullanılan elektronik ürünlerin enerji tasarruflu olmasına dikkat edildiği görülmektedir. *Otelimizde çevre konusunda sürekli iyileştirme ilkesi temelinde elektrik, su, yakıt ve diğer birimlerle de en iyi tasarruf yapılmaktadır* sorusuna çalışanların %68,4'ü kesinlikle katılıyorum, %23,7'si katılıyorum, %2,6'sı kararsızım, %5,3'ü ise katılmıyorum yanıtını vermiştir. Bu bağlamda otellerin tasarruf konusunda duyarlılığa sahip olduğu söylenebilir. *Odalarda balkon kapısı açıldığı zaman ısıtma-soğutma cihazlarını devre dışı bırakan sistemler mevcuttur* sorusuna katılımcıların %65,8'i kesinlikle katılıyorum, %13,2'si katılıyorum ve %15,8'i katılmıyorum, %5,3'ü kesinlikle katılmıyorum şeklinde yanıt vermiştir. Bu veriler sonucu otelerde ısıtma-soğutma cihazlarını devre dışı bırakan sistemlerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Otelde enerji tasarruflu ampuller ya da LED ışıklar kullanılmaktadır sorusuna katılımcıların %68,4'ü kesinlikle katılıyorum, %28,9'u katılıyorum ve %2,6'sı kararsızım yanıtını vermiştir. Bu yüksek oranlar otellerin enerji tasarruflu ampuller ya da LED ışıklar kullandığını ortaya koymaktadır. *Işıklandırma sistemi harekete duyarlı hale getirilip kimsenin bulunmadığı alanlarda hareket olmadığı için ışıkların otomatik olarak sönmeye sağlanmaktadır* sorusuna katılımcıların %50,0'si kesinlikle katılıyorum, %31,6'sı katılıyorum, %13,2'si kararsızım, %5,3'ü ise katılmıyorum şeklinde yanıtlamıştır. Bu verilerden otellerin çoğunun bu konuda duyarlı hareket ettiği söylenebilir. *Misafirler odalarından ayrıldıklarında elektrik sistemlerinin otomatik olarak kapanmasını sağlayan kart sistemleri kullanılmaktadır* sorusuna katılımcıların %84,2'si kesinlikle katılıyorum, %13,2 si katılıyorum, %2,6'sı kararsızım demmiştir. Bu veriler de otellerin bu konuda hayli yol kat ettiğini göstermektedir. Ayrıca yapılan bu uygulamalar otellerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden sorumlu tüketim ve üretim kalkınma hedefleri yönünde çalıştıklarını göstermektedir. Otellerde sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutu hakkında ise şu sonuçlar elde edilmiştir.

Çevresel Boyut	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	TOPLAM
	%	%	%	%	%	
Otelin sıcak su ihtiyacının giderilmesinde güneş enerjisinden faydalanılmaktadır.	39,5	36,8	5,3	7,9	10,5	%100
<i>Bahçe sulamalarında fiske ve damlama sistemleri kullanılarak suyun daha az kullanılması sağlanmaktadır</i>	68,4	18,4	-	10,5	2,6	%100
Kâğıt tüketimini azaltmak için yazışmalar ve duyurular elektronik ortam yoluyla yapılmaktadır.	63,2	28,9	5,3	2,6	-	%100
Atıklar kaynağında ayrılıp geri dönüşüme kazandırılmaktadır.	76,3	21,1	2,6	-	-	%100
Tehlikeli atık oluşumuna neden olacak sistemler azaltılmaya çalışılmaktadır.	60,5	26,3	7,9	5,3	-	%100
Oluşan atıklar hem çalışanların hem de misafirlerin desteği ile kâğıt, plastik, metal veya cam olarak ayrıştırılmaktadır.	57,9	36,8	5,3	-	-	%100
Tüm atık sular arıtılarak deşarj edilmekte ve kanalizasyon sistemine gönderilmektedir.	55,3	26,3	5,3	-	13,2	%100
Misafirlerin atıkları ayrıştırabilmeleri için yeterli miktarda çöp kutuları yerleştirilmiştir.	65,8	18,4	13,2	-	2,6	%100
Otel içerisinde çeşitli alanlarda atık pil kutuları mevcuttur.	73,7	18,4	-	-	7,9	%100
Karbon salınımını azaltmak amacıyla satın alımlar mümkün olduğunca yakın bölgelerden yapılmaktadır.	52,6	44,7	2,6	-	-	%100
Karbon salınımını azaltmak amacıyla bisiklet kiralama imkânı sağlanmaktadır.	39,5	23,7	10,5	23,7	2,6	%100
Daha az karbon enerjileri tercih edilmektedir.	60,5	18,4	21,1	-	-	%100
Çevreye en az zarar veren teknoloji kullanılmaktadır.	65,8	23,7	7,9	2,6	-	%100
Çevreye zarar vermemek için ağaç kesimi yapılmamaktadır.	65,8	26,3	7,9	-	-	%100
Plajda yeterli sayıda çöp kutusu ve atık konteyniri bulundurulmakta düzenli kontrolleri yapılmaktadır.	76,3	23,7	-	-	-	% 100
Deniz dip temizliği yapılmaktadır.	47,4	26,3	10,5	2,6	13,2	% 100

Tablo 2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Çevresel Boyutu

Otelin sıcak su ihtiyacının çoğu güneş enerjisinden sağlanmaktadır sorusuna katılımcıların %39,5'i kesinlikle katılıyorum, % 36,8'i katılıyorum, %5,3'ü kararsızım, %7,9'u katılmıyorum, %10,5'i kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Bu verilerden otellerin sıcak su ihtiyacını güneş enerjisinden elde ettiği sonucu çıkarılabilir. *Bahçe sulamalarında fiske ve damlama sistemleri kullanılarak suyun daha az kullanılması sağlanmaktadır* sorusuna katılımcıların %68,4'ü kesinlikle katılıyorum, %18,4'ü katılıyorum, %10,5'i katılmıyorum, %2,6'sı ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. *Kağıt tüketimini azaltmak için yazışmalar ve duyurular elektronik ortam yoluyla yapılmaktadır* sorusuna katılımcıların %63,2'si kesinlikle katılıyorum, %28,9'u katılıyorum, %5,3'ü kararsızım, %2,6'sı katılmıyorum demmiştir. Bu verilerden anlaşılacağı üzere otellerin kağıt tüketimini azaltmak için yazışmalarını mail yoluyla yaptıkları ve yeterli duyarlılığı gösterdikleri ortaya çıkmaktadır.

Atıklar kaynağında ayrılıp geri dönüşüme kazandırılmaktadır sorusuna katılımcıların %76,3'ü kesinlikle katılıyorum, %21,1'i katılıyorum ve %2,6'sı kararsızım yanıtını vermiştir. Bu tablo otellerin geri dönüşüme gereken hassasiyeti gösterdiğini ve bu konuda yeterli duyarlılığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır. *Tehlikeli atık oluşumuna neden olacak sistemler otelimizde azaltılmaya çalışılmaktadır* sorusuna katılımcıların %60,5'i kesinlikle katılıyorum, %26,3'ü katılıyorum, %7,9'u kararsızım, %5,3'ü katılmıyorum yanıtını vermiştir. Bu oranlar otellerin çevre için verilecek zararı minimize etmek için tehlikeli atık oluşumuna neden olacak sistemler yönünde çalışma yaptıklarını ortaya koyabilir. *Oluşan atıklar hem çalışanların hem de misafirlerin desteği ile kağıt, plastik, metal veya cam olarak ayrıştırılmaktadır* sorusuna katılımcıların %57,9'u kesinlikle katılıyorum, %36,8'i katılıyorum ve %5,3'ü kararsızım cevabını vermiştir. Veriler değerlendirildiğinde otellerin oluşan atıkları doğaya geri kazandırmayı amaç edindikleri görülmektedir. *Tüm atık sular arıtılarak deşarj edilmekte ve kanalizasyon sistemine gönderilmektedir* sorusuna katılımcıların %55,3'ü kesinlikle katılıyorum, %26,3'ü katılıyorum, %5,3'ü kararsızım, %13,2'si ise kesinlikle katılmıyorum demmiştir. Veriler değerlendirildiğinde otellerin bu konuda duyarlı hareket ettiği söylenebilir. *Misafirlerin atıkları ayrıştırabilmeleri için yeterli miktarda çöp kutuları yerleştirilmiştir* sorusuna katılımcıların %65,8'i kesinlikle katılıyorum, %18,4'ü katılıyorum, %13,2'si kararsızım, %2,6'sı ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Bu yanıtlardan otellerin atıkların türlerine göre ayrıştırılması için gerekli düzenlemeleri yaptığı kanısına varılabilir. *Otel içerisinde çeşitli alanlarda atık pil kutuları mevcuttur* sorusuna katılımcıların %73,7'si kesinlikle katılıyorum, %18,4'ü katılıyorum, %7,9'u ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Bu oranlar da otellerin çoğunda bu adımların atılmış olduğunu ortaya koymaktadır.

Karbon salınımını azaltmak amacıyla satın alımlar mümkün olduğunca yakın bölgelerden yapılmaktadır sorusuna katılımcılar %52,6 kesinlikle katılıyorum, %44,7 katılıyorum ve %2,6 kararsızım olarak yanıt vermişlerdir. Bu oranlardan otellerin bu konuda bilinçli hareket ettiği çıkarımı yapılabilir. *Daha az karbon enerjileri tercih edilmektedir* sorusuna katılımcılar %60,5 kesinlikle katılıyorum, %18,4 katılıyorum ve %21,1 kararsızım şeklinde yanıtlamışlardır. Yüzde 21'lik kararsız oranı otellerin bu konuda yol kat etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. *Bisiklet kiralama imkanı verilerek karbon salınımı azaltılmaya çalışılmaktadır* sorusuna katılımcıların %39,5'i

kesinlikle katılıyorum, %23,7'si katılıyorum, %10,5'i kararsızım, %23,7'si katılmıyorum ve %2,6'sı ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum ve kararsızım oranları toplandığında % 36,8 yapmaktadır. Bu azımsanmayacak bir orandır, otellere bu konuda kendilerini geliştirmeleri yönünde öneri yapılabilir.

Çevreye en az zarar veren teknoloji kullanılmaktadır sorusuna yöneticiler %65,8'i kesinlikle katılıyorum, %23,7'si katılıyorum, %7,9'u kararsızım ve %2,6'sı ise katılmıyorum yanıtlarını vermişlerdir. Bu sonuçlara bakıldığında otellerin teknoloji kullanımında çevreyi de göz ardı etmedikleri söylenebilir. *Doğaya zarar vermemek için ağaç kesimi yapılmamaktadır* sorusuna katılımcıların %65,8'i kesinlikle katılıyorum, %26,3'ü katılıyorum, %7,9'u kararsızım yanıtını vermişlerdir. Bu verilerden otellerin çevreye zarar vermemek adına ağaç kesimi yapmadıkları kanısına varılabilir.

Plajda yeterli sayıda çöp kutusu ve atık konteynırı bulundurulmakta ve düzenli kontrolleri yapılmaktadır sorusuna katılımcıların %76,3'ü kesinlikle katılıyorum, %23,7'si katılıyorum yanıtını vermiştir. Bu oranlardan otellerin bu konuda gereken titizliği ve özeni gösterdiği çıkarımı yapılabilir. *Deniz dip temizliği yapılmaktadır* sorusuna katılımcılar %47,4 kesinlikle katılıyorum, %26,3'ü katılıyorum, %10,5 kararsızım, %2,6 katılmıyorum, %13,2 kesinlikle katılmıyorum şeklinde yanıt vermiştir. Kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum ve kararsız oranları toplandığında % 26,3 yapmaktadır bu oranlar otellerin bu konuda düşünmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Otellerin bu faaliyetleri sorumlu tüketim ve üretim, erişilebilir temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları, sanayi yenilikçilik ve alt yapı, iklim eylemi, sudaki yaşam ve karasal yaşam gibi sürdürülebilir kalkınma hedeflerini yerine getirme yönünde çalıştıklarını göstermektedir.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	TOPLAM
	%	%	%	%	%	
Çalışanlar tasarruf tedbirleri adı altında eğitilmektedir.	57,9	23,7	2,6	15,8	-	%100
Çalışanlara atık ayrıştırma konusunda eğitimler verilmektedir.	68,4	23,7	5,3	-	2,6	%100
Doğanın yangınlara maruz kalmaması için çalışanlar yangın konusunda eğitilmekte ve yangın tatbikatları düzenlenmektedir.	76,3	10,5	2,6	10,5	-	%100
Paydaşlar çevre konusunda bilinçlendirilerek doğal kaynaklar korunmaktadır.	63,2	23,7	7,9	2,6	2,6	%100
Ortak kullanım alanlarında suyun tasarruflu kullanılması ve su sızıntısı ve buna benzer herhangi bir şey olduğunda bildirilmesi yönünde	60,5	23,7	-	15,8	-	%100

rica yazıları yazılmıştır						
Odalarda misafirlerin odadan ayrıldıklarında elektrikle çalışan cihazları kapatmaları için uyarı yazıları bulunmaktadır.	55,3	26,3	7,9	10,5	-	%100
Misafirlere doğaya zarar veren etkinliklere katılmamaları konusunda bilgilendirici uyarı yazıları yazılmıştır.	50,0	23,7	7,9	13,2	5,3	%100
Çevre duyarlılığı konusunda çocuklara eğitici etkinlikler düzenlenmektedir.	47,2	36,1	5,6	2,8	8,3	%100
Atık ayrıştırma ile ilgili etkilikler düzenlenerek çocuk misafirler bilinçlendirilmektedir.	41,7	36,1	16,7	-	5,5	%100
Çeşitli çevre etkinlikleri düzenlenerek çalışanların, yöre halkının ve misafirlerin çevreye olan duyarlılığı artırılmaya çalışılmaktadır.	44,7	31,6	5,3	10,5	7,9	%100

Tablo 3. Paydaşları Bilgilendirme, Bilinçlendirme ve Uyarma

Çalışanlar tasarruf tedbirleri adı altında eğitilmektedir sorusuna yöneticilerin %57,9'u kesinlikle katılıyorum, %23,7'si katılıyorum, %2,6'sı kararsızım ve %15,8'i ise katılmıyorum yanıtını vermiştir. Bu verilerden çalışanların tasarruf tedbirleri adı altında eğitildiği çıkarılabilir. *Çalışanlar atık ayrıştırma konusunda eğitimler verilmektedir* sorusuna ise katılımcıların %68,4'ü kesinlikle katılıyorum, %23,7'si katılıyorum, %5,3'ü kararsızım, %2,6'sı kesinlikle katılıyorum demmiştir. Bu oranlara bakıldığında otellerin çalışanlarının bu konudaki eğitimi konusunda hassasiyet gösterdikleri görülmüştür. *Doğayı yangınların zararından korumak için çalışanlar yangın konusunda eğitilmekte ve yangın tatbikatları düzenlenmektedir* sorusunu katılımcılar %76,3'ü kesinlikle katılıyorum, %10,5'i katılıyorum, %2,6'sı kararsızım, %10,5'i katılmıyorum şeklinde yanıtlamışlardır. *Paydaşlar çevre konusunda bilinçlendirilerek doğal kaynaklar korunmaktadır* sorusu ise %63,2 kesinlikle katılıyorum, %23,7 katılıyorum, %7,9 kararsızım, %2,6 katılmıyorum ve %2,6 kesinlikle katılmıyorum şeklinde yanıtlanmıştır. Bu verilerden otellerin çevre konusunda bilinçlendirme çalışması yaptıkları görülmektedir.

Ortak kullanım alanlarında(WC benzeri) suyun tasarruflu kullanılması, su sızıntısı ve buna benzer herhangi bir şey olduğunda bildirilmesi yönünde rica yazıları yazılmıştır sorusuna katılımcıların %60,5'i kesinlikle katılıyorum, %23,7'si katılıyorum, %15,8'i ise katılmıyorum demmiştir. *Odalarda misafirlerin odadan ayrıldıklarında elektrikle çalışan cihazları kapatması için uyarı yazıları bulunmaktadır* sorusuna katılımcıların %55,3'ü kesinlikle katılıyorum, %26,3'ü katılıyorum, %7,9'u kararsızım, %10,5'i katılmıyorum şeklinde yanıt vermiştir. Bu sonuçlar otellerin bu konuda adım attıklarını göstermektedir. *Misafirlere doğaya zarar veren etkinliklere katılmamaları konusunda bilgilendirici uyarı yazıları yazılmıştır* % 50,0 kesinlikle katılıyorum, %23,7 katılıyorum, %7,9 kararsızım, %13,2 katılmıyorum ve %5,3 kesinlikle katılmıyorum şeklinde yanıtlamışlardır. *Çevre duyarlılığı konusunda çocuklara yönelik eğitici etkinlikler düzenlenmektedir* sorusuna katılımcıların %47,2'si kesinlikle katılıyorum, %36,1'i katılıyorum, %5,6'sı kararsızım, %2,8'i katılmıyorum, % 8,3'ü kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Katılımcıların %5,3'ü ise bu soruyu yanıtsız bırakmıştır. Bu veriler ele

alındığında otellerin çocuklara yönelik çevre etkinlikleri düzenleyerek çocukları çevre konusunda bilinçlendirdikleri söylenebilir. *Atık ayrıştırma ile ilgili aktiviteler düzenlenerek çocuk misafirlerin bilinçlenmesi sağlanmaktadır* sorusuna katılımcıların % 41,7'si kesinlikle katılıyorum, %36,1'i katılıyorum, %16,7'si kararsızım, %5,5'i ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermişlerdir. Anket sorusuna ilişkin yanıtlara bakıldığında otellerin çocuklara yönelik atık ayrıştırma aktiviteleri düzenledikleri çıkarılabilir. *Çeşitli çevre etkinlikleri düzenlenerek çalışanların, yöre halkının ve misafirlerin çevreye olan duyarlılığı artırılmaya çalışılmaktadır* sorusuna katılımcıların %44,7'si kesinlikle katılıyorum, %31,6'sı katılıyorum, %5,3'ü kararsızım, %10,5'i katılmıyorum, %7,9'u ise kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Tabloya bakıldığında otellerin çoğunun çevre etkinlikleri konusunda yeterli duyarlılığa sahip oldukları öne sürülebilir. Ayrıca bu adımlar otellerin sürdürülebilir kalkınmanın nitelikli eğitim hedefini gerçekleştirme yönünde ortaya koydukları önemli örneklerdir.

Risk Yönetimi	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	TOPLAM
	%	%	%	%	%	
Sağlık, güvenlik, çevre bütünlüğü bağlamında oluşabilecek riskler önceden belirlenerek önlem alınmaktadır.	76,3	23,7	-	-	-	%100

Tablo 4. Risk Yönetimi

Risk yönetimi zarara uğrama olasılığını ortadan kaldıran vazgeçilmez bir yoldur. Otellerin riskleri belirleyip gerekli önlemleri almaları diğer bir deyişle risk yönetimi yapmaları onların yaşam evrelerini uzatacak bir uygulamadır.

5. Sonuç ve değerlendirme

Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma çağında kurumların sürdürülebilirlik yaklaşımları sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve ufak da olsa sosyal boyutu(cinsiyet oranı, bilgilendirme, bilinçlendirme ve uyarma) temelinde oteller üzerinden ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda da Holidaycheck'in 2017 Yılı'nın En İyi Otellerini Listesi'ne Türkiye'den giren 19 otelin yöneticilerinin yanıtlaması için bir anket formu hazırlanmış ve otel yöneticileriyle iletişime geçilmiştir. Bu veriler sonucu otellerin sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve çevresel boyutu temelinde önemli adımlar attıkları görülmüştür. Katılımcıların %42,1'i (16) kadın, %57,9'u (22) erkek olması erkeklerin sayıca fazla olmasının yanında aradaki rakamların düşük olması

otellerin kalkınma hedeflerinden toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde adım attıklarını kanıtlar niteliktedir. Otellerin kullandıkları malzemelerin tehlikeli madde içermemesine dikkat etmeleri ve tehlikeli madde içeren malzemeleri bertaraf etmeleri de dikkat çekicidir. Otellerin ürün satın alınırken enerji verimliliğini önemsemeleri, kurumlarında bulunan ve satın alınan tüm elektronik ürünlerin enerji tasarruflu olması, odalarda balkon kapısı açıldığı zaman ısıtma-soğutma cihazlarını devre dışı bırakan sistemlerin mevcudiyeti, enerji tasarruflu ampuller ya da LED ışıkların kullanılması, ışıklandırma sisteminin harekete duyarlı hale getirilmesi, kimsenin bulunmadığı alanlarda hareket olmadığı için ışıkların otomatik olarak sönmelerinin sağlanması ve misafirler odalarından ayrıldıklarında elektrik sistemlerinin otomatik olarak kapanmasını sağlayan kart sistemleri kullanılması önemli sonuçlardır. Tüm bunlar otellerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden sorumlu tüketim ve üretim yönünde adım attıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca elde edilen bu veriler otellerin sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutunu ortaya koyan mal ve hizmetleri doğal kaynakların aşırı tüketimini engelleyerek üreten, sürdürülebilir bir sistemi kurduklarını göstermektedir. Ayrıca otellerin sıcak su ihtiyacının giderilmesinde güneş enerjisinden faydalanılması, bahçe sulamalarında fiske ve damlama sistemlerinin kullanılarak suyun daha az kullanılması ve boş akıtılmaması, kağıt tüketimini azaltmak için yazışmaların ve duyuruların mail yoluyla sağlanması göze çarpan diğer unsurlardır. Bunun yanında çevreye verilecek zararı minimize etmek için tehlikeli atık oluşumuna neden olacak sistemlerin azaltılmaya çalışılması, oluşan atıkların hem çalışanların hem de misafirlerin desteği ile kağıt, plastik, metal veya cam olarak ayrıştırılıp doğaya geri kazandırılması, atık suların arıtılarak deşarj edilmesi ve kanalizasyon sistemine gönderilmesi, misafirlerin atıkları ayrıştırabilmeleri için yeterli miktarda çöp kutularının gerekli alanlara yerleştirilmesi, çeşitli alanlarda atık pil kutularının bulunması, karbon salınımını azaltmak için satın alımların yakın bölgelerden yapılmaya çalışılması, müşterilere bisiklet kiralama imkanı verilmesi, daha az karbon enerjilerin tercih edilmesi, çevreye zarar vermemek için ağaç kesiminin yapılmaması gibi sonuçlar özellikle çevresel anlamda dikkate değerdir. Bu verilerde otellerin, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden sorumlu tüketim ve üretim, erişilebilir temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sürdürülebilir şehir ve yaşam alanları, sanayi yenilikçilik ve alt yapı, iklim eylemi, sudaki yaşam ve karasal yaşam gibi hedefler yönünde çalıştıklarını kanıtlamaktadır. Bunun yanında bu veriler, otellerin sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunu ortaya koyan kendi kaynaklarını yönetebilen ve çevreye zarar vermeden bunu yapan bir sistem konusunda yol kat ettiklerini de göstermektedir. Üstelik otellerin plaj temizliği ve deniz dip temizliği konusunda adımlarının olması da çarpıcıdır. Otellerin bu adımları sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden sudaki yaşam ve karasal yaşam hedeflerini gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Ayrıca çalışanların tasarruf, atık ayrıştırma, yangın konularında eğitilmesi, çocuklara yönelik çevre ve atık ayrıştırma konularında bilinçlendirme eğitimleri yapılması da otellerin bu konudaki üstün yönlerini ortaya koymaktadır. Bunlara ek olarak misafirler ve çalışanlar için ortak kullanım alanlarında suyun tasarruflu kullanılması ve su sızıntısı veya buna benzer herhangi bir şey olduğunda bildirmeleri yönünde rica yazılarının yazılması, çeşitli çevre etkinlikleri düzenlenerek çalışanların, yöre halkının ve misafirlerin çevreye olan duyarlılığının artırılmaya

çalışılması, misafirlere doğaya zarar veren etkinliklere katılmamaları konusunda bilgilendirici uyarı yazıları hazırlanması sürdürülebilir yaşam açısından fırsatlar sunan yöntemler olarak algılanmaktadır. Bu faaliyetler, aynı zamanda otellerin sürdürülebilir kalkınmanın nitelikli eğitim hedefini gerçekleştirme adımlarıdır. Bunun yanında bu yönde yapılan çalışmalardan Santos ve Figueroa'nın araştırmasında ortaya koyulan bazı başlıklar arıtma sistemi, ağaç dikimi, atıksu arıtma, enerji tasarrufu ve tüketici bilinci yaratma gibi konular makalemizde de değindiğimiz konularla örtüşmektedir. Ayrıca Hoyer'in çalışmasında önerdiği yaklaşım burada da öneri olarak tekrarlanabilir. Sürdürülebilir turizmin sürdürülebilir bir hareketlilik konseptiyle ilişkilendirilmesi bunun için turizm işletmeleri ve devletin önlem alması önerisi yapılabilir. Örnek olarak örneklem içerisinde yer alan bir otelin herhangi bir yasal engel olmadığı halde daha az yatak ve daha az oda sayısı politikası güderek sürdürülebilir alanda somut adımlar atması gösterilebilir. Turizm alanında faaliyet gösteren Holidaycheck'in 2017 yılının en iyi otellerini listesine Türkiye'den giren 19 otelin yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda kurumların sürdürülebilir alanda attıkları adımları ortaya koyan bu çalışma bu açıdan sınırlıdır. Araştırmacılar farklı sektörlerdeki kurum yöneticileriyle de bu tarz çalışmalar ortaya koyabilirler. Veya Holidaycheck Listesi'ne giren yabancı otellerle yapılacak bu yönde çalışmaların ve ülkeler arası karşılaştırmaların alana daha pozitif katkılar sunacağı düşünülmektedir. Yine bu çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu eksiktir, araştırmacılar yoksulluğa ve açlığa son, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve adalet, eşitsizliklerin azaltılması gibi sürdürülebilir kalkınmanın toplumsal hedeflerini daha derinlemesine inceleyen ayrıntılı çalışmalar ortaya koyabilirler.

KAYNAKÇA

ANAND, S. & SEN, A. K. (1996). *Sustainable human development: concepts and priorities, undp discussion paper series*; Sürdürülebilirlik için İletişim- Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Yayınları- 2011, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

BAUM, Tom (2018). Sustainable human resource management as a driver in tourism policy and planning: a serious sin of omission? *Journal of Sustainable Tourism*, Volume 26, Issue 6, 873-889.

BOZLAĞAN, R. (2005). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayını, 50, 1011-1028.

BRAMWELL, Bill & LANE, Bernard (1999) Sustainable Tourism: Contributing to the Debates, *Journal of Sustainable Tourism*, 7:1, 1-5,

CANPOLAT, Nesrin vd.(2015) "*Sürdürülebilir kalkınma çağında kurumsal iletişim*"çağdaş pazarlamada yeni yaklaşımlar, Ed. Murat Toksarı ve Murat Akın, Paradigma Akademi Yayınları.

CHOI, H. C., & SİRAKAYA, E. (2006). Sustainability indicators for managing community tourism. *Tourism Management*, 27, 1274-1289

CLARKE, J. (1997). A framework of approaches to sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 5, 224-233.

ÇENGEL BABACAN, Birsen (2013). *Kapadokya bölgesindeki butik otellerde konaklama nedenlerine yönelik bir araştırma*, Yüksek Lisan Tezi, Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.

DEMIRBULAT Ö. G. ve DINÇ N. T. (2017). Sürdürülebilir turizm konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik profili, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14 (2), 20-30.

GODFREY, K. B. (1998). Attitudes towards 'sustainable tourism' in the UK: A view from local government. *Tourism Management*, 19, 213-224.

HOROBIN, H., & LONG, J. (1996). Sustainable tourism: The role of the small firm. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8, 15-19

HØYER, K. J. (2000). Sustainable tourism or sustainable mobility? The Norwegian case *Journal of Sustainable Tourism*, 8, 147.

IRANDU, E. V. (2006). Sustainable tourism development on Kenya's Coast: A hospitality sector view. *Sustainable Tourism Development on Kenya's Coast: A Hospitality Sector View*, 17, 189-209.

KAYAALP, T. ve TOPRAK D. (2011). *Sürdürülebilirlik için iletişim- Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Yayınları*, Çevre Şehircilik Bakanlığı Yayını.

MATOS, S. ve SILVESTRE, B. S. (2013). Managing stakeholder relations when developing sustainable business model: the case of the brazilian energy sector, *Journal of Cleaner Production*, 45, 61-73.

OLTMANN, R. (2008). Environmental crisis communications, *Practical PR Strategies for Reputation Management and Company Survival*, 157-175.

ÖZMEHMET, E. (2012). Dünyada ve türkiye'de sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, Sayı 12, Cilt 3, 1-23.

YILMAZ. İ. A., ÜNAL A., ÇAKIR G. (2015). Sürdürülebilir turizm literatürü üzerine bir değerlendirme: türkiye bağlamı, *Mesleki Bilimler Dergisi*, 4(2), 55-83.

Summary

Sustainable development puts forward the process of considering the relationship between economic, environmental and social parameters in the running of institutions. In this context, in the sustainable development age institutions' sustainability approach bears importance. Especially institutions in tourism field which are fed on environmental elements should consider the relationship between economic, environmental and social parameters in their running. Because tourism uses environmental elements more compared to other fields and environment is one of the most important element that affects touristic demands. This study aims to put forward the economical dimension (a sustainable system that produces its goods and services by preventing the overconsumption of natural sources) and environmental dimension (a system that manages its own resources and conducts this without harming the environment) on the basis of sustainable development of hotels' sustainability approaches operating in tourism field. Social dimension of sustainable development expresses a system that oversees income

and gender equality, has political reliability and gives importance to participation. However, in this study social dimension is scrutinized on the basis of informing and raising awareness dimension of hotel shareholders. Other social parameters were not discussed, those parameters are subjects that should be researched independently. Researchers can study on this subject. In this context, a survey form was sent to managers of 19 hotels that were in the best hotels of 2017 in Holidaycheck from Turkey. Survey questions were formed from studies as a result of literature search, data that were collected as a result of examination of Sustainability Reports of 30 Turkish Companies Member of Global Compact in 2014 by Canpolat et al. and Sustainability Reports. Face validity by consulting colleagues, content validity by consulting experts and Cronbach alpha values were calculated. In the findings of the views of hotel managers' towards hotels' sustainability steps, when an analysis was conducted for 38 items, it is observed that obtained Cronbach Alpha Value is 0,968.

Survey consists of two parts under the topics of personal information and qualities of the hotel. In the personal information part there are 7 close-ended questions and in the qualities of the hotel part there are 38 items organized with 5 point likert scale that is thought to pit the hotels' sustainability approaches. This survey was sent to managers in every rank to 19 hotels that are in the List of Holidaycheck from Turkey in 2017. Interviews began in February 15, 2018 and communication process lasted until May 20, 2018 for hotels to answer their surveys. Communication was conducted through facebook, e-mail and phone calls. Only 12 hotels agreed to participate in the survey among 19 hotels. Surveys were answered by 38 managers of 12 hotels. Surveys that are answered by hotel managers were evaluated by using SPSS program and descriptive percentage analysis were performed. As a result of these data it was observed that hotels took important steps on the basis of economic and environmental dimension of sustainable development. Some topics that were put forward in the study of Santos and Figueroa such as purifying system, planting trees, wastewater treatment, energy saving and creating consumer awareness overlap with the subjects we have touched upon. Furthermore, the approach Hoyer suggested in her study can be repeated as a suggestion here. Associating sustainable tourism with a sustainable mobility concept and for this tourism establishments and government can be suggested to take precautions. Although there is not any legal barrier, a hotel in the sample adopt a policy of less bed and less room and this can be shown as an example for taking concrete steps in sustainable field. This study which put forwards the steps institutions take in sustainable field in terms of the views of managers of 19 hotels that are in the list of best hotels in Holidaycheck's list in 2017 from Turkey is limited in this aspect. Researchers can put forward studies in this style with institution managers in different fields. Or it is thought that studies that would be conducted with foreign hotels in Holidaycheck List and international comparisons will contribute more to the field.

Bankacılıkta Kapasite Planlama: Şube Operasyon Faaliyetleri Üzerine Kavramsal Bir İnceleme

Mustafa Tevfik KARTAL*

Öz

Türk Bankacılık Sektörü finansal göstergeler açısından büyümesini sürdürmektedir. Buna karşın son zamanlarda sektördeki personel sayısının azaldığı görülmektedir. Bu gelişimin temelinde bankaların kapasite planlama faaliyetlerine ağırlık vermeleri ve atıl kapasiteleri tasfiye etmeleri yer almaktadır. Son zamanlarda artan önemi nedeni ile bankacılıkta kapasite planlamaya yönelik bu çalışma hazırlanmıştır. Söz konusu çalışma ile bankacılıkta kapasite planlamaya ilişkin kavramsal çerçevenin ortaya konması amaçlanmıştır. Ek olarak, bankaların kapasite planlama faaliyetlerinde dikkat etmesi gereken hususlar vurgulanmış ve şube operasyon faaliyetleri üzerine bir kapasite planlama örneğine yer verilmiştir. Ayrıca çalışma sonucunda, kapasite planlama faaliyetlerinin sağlıklı şekilde yürütülebilmesi ve bankaların bu faaliyetlerden fayda sağlayabilmeleri için bankalarda menfaat çatışması olmaksızın çalışacak merkezi kapasite planlaması bölümlerinin kurulması önerilmiştir. Türkiye’de bankacılıkta kapasite planlamaya yönelik çalışma bulunmadığından yapılan çalışma bu yönüyle öncü bir çalışma olma özelliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Faaliyetler, Kapasite Planlama, Türk Bankacılık Sektörü, Türkiye

JEL Sınıflaması: G21, L22

Capacity Planning in Banking: A Conceptual Review upon Branch Operation Activities

Abstract

Turkish Banking Sector has been continuing growth in terms of financial indicators. Despite that, it is seen that the number of personnel in the sector has been declining recently. Focus of banks on capacity planning activities and liquidation of idle

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 24.05.2018

Kabul/Accepted: 26.07.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.d.425789>

* Dr., Borsa İstanbul A.Ş. Stratejik Planlama ve Yatırımcı İlişkileri Direktörlüğü, İstanbul, Türkiye,
E-posta: mustafatevfikkartal@gmail.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0001-8038-8241>

capacities are at the core of these developments. This work on capacity planning in banking is prepared due to increasing importance in recent times. It is aimed to present the conceptual framework regarding capacity planning in banking with the study. In addition, the issues that banks should pay attention to in capacity planning activities are emphasized and an example of capacity planning on branch operation is given. Also, it is suggested that central capacity planning departments should be set up to work without conflicts of interest in banks so that capacity-planning activities can be carried out in a healthy way and that the banks can benefit from these activities. This paper is pioneer study because of the fact that there is no study about capacity planning in banking sector in Turkey.

Keywords: Banking, Operations, Planning of Capacity, Turkish Banking Sector, Turkey

JEL Classification: G21, L22

1. Giriş

Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte dijitalleşme çalışmaları artış göstermektedir. Ülkeler ve sektörler tarafından yakın şekilde takip edilen dijitalleşme çalışmaları teknolojinin yoğun şekilde kullanıldığı sektörlerden biri olan bankacılık sektörü tarafından da yakından takip edilmektedir. Yoğun şekilde teknoloji kullanılması dolayısı ile dijital dönüşümden en fazla faydalanan ve etkilenen sektörlerin başında bankacılık sektörü gelmektedir. Bu yönü ile bankacılık sektörü diğer birçok sektöre kıyasla ön plana çıkmaktadır.

Dijitalleşme bankaların müşterilerine ürün ve hizmet sunma kapasitelerini derinden etkilemektedir. Bu etkinin yanı sıra dijitalleşme, ürün ve hizmetlerin müşterilere sunulmuş biçimlerini de değiştirmektedir. Son birkaç yıl öncesine kadar birçok işlemin yapılması için banka şubelerine gitmek gerekirken, günümüzde önemli bankacılık işlemleri olarak sayılabilen hesap açılması ve kredi kullanımı için dahi şubeye gitmeden internet şube veya mobil şube üzerinden işlem yapılabilir. Diğer taraftan banka müşterileri iş ilişkilerini, kendilerine ürün ve hizmet çeşitliliği sağlayan bankalar uzun süreli devam ettirmeyi tercih etmektedirler. Ayrıca müşteri taleplerinin hızlı bir şekilde sonuçlandırılması ve/veya karşılanması müşterilerin bankalarla olan ilişkileri açısından önemli tercih kriterlerinden birini oluşturmaktadır (Kaynak, 1986, s. 58; Khazeh ve Decker, 1992, s. 43). Bu nedenlerle, bankaların müşterilerine ürün ve hizmetleri çeşitli, sürekli ve hızlı sunmaları önem arz taşımaktadır.

Dijitalleşmenin yanı sıra büyük veri de bankacılığı derinden etkilemektedir. Bankalar geçmişe kıyasla günümüzde çok büyük veri yığınları ile uğraşmak durumunda kalmaktadırlar. 10 yıl öncesine kadar bir ticari bankada bir günde bir milyon adet düzeyinde işlem gerçekleşirken günümüzde bu miktar on milyonun üzerine çıkmıştır. Veri hacmi ciddi düzeyde arttığından dolayı bu verileri kullanarak anlamlı sonuçlar çıkarmak ve iş süreçlerinde birer girdi olarak kullanmak gittikçe zorlaşmaktadır.

Diğer taraftan bankacılıktaki eğilimler dönemsel olarak göstermektedir. Küresel likiditenin azalması ile birlikte uluslararası bankaların daha karlı ülkelere yöneldiği, ülke düzeyinde bakıldığında ise Türkiye’de düşük enflasyon ortamında bankacılık faaliyetlerinin rekabet üzerine kurgulandığı ve dolayısı ile bankaların piyasa payını büyütme odaklandığı görülmektedir. Ayrıca bankalar müşteri sınıflandırması, çapraz satışa ağırlık verme, şube ağını iyileştirme, dijitalleşme çalışmaları kapsamında internet bankacılığı ve mobil bankacılık gibi alternatif dağıtım kanallarına odaklanma eğilimleriyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu eğilimlerin her biri bankacılık faaliyetleri üzerinde köklü etkiler oluşturmaktadır.

Küreselleşme, dijitalleşme, büyük veri, sektördeki eğilimler gibi makro hususların yanı sıra ekonomik daralmaların yaşandığı dönemlerde bankacılık sektörü daha zorlu konularla karşı karşıya kalmaktadır. Bankalar bir taraftan mevzuat düzenlemelerine uyum göstermeye çalışırken diğer taraftan maliyetlerini kontrol etmek suretiyle verimlilik sağlamaya, böylece karlılıklarını korumaya çalışmaktadırlar. Karlılığı korumanın gelirleri artırma veya giderleri azaltma yoluyla sağlanabileceği dikkate alındığında zorlaşan ekonomi koşullarında bankalar gelirlerini sınırlı miktarda artırabildikleri için giderlerini azaltmaya odaklanmaktadır. Bankaların finansal tablolarına bakıldığında en önemli maliyet kaleminin personel maliyeti olduğu görülmektedir. Bu nedenle bankalar karlılıklarını korumak ve artırmak için personel maliyetlerini azaltmaya önem vermektedir.

Türk Bankacılık Sektörü (TBS)’nün şube sayısının gelişimi incelendiğinde ise sektörde 2014 yılsonunda 12.210, 2015 yılsonunda 12.269, 2016 yılsonunda 11.747, 2017 yılsonunda 11.585, 2018 Mart sonunda ise 11.547 şubenin bulunduğu görülmektedir. Buna paralel olarak TBS’nin personel sayısının gelişimi incelendiğinde 2014 yılsonunda 216.880, 2015 yılsonunda 217.504, 2016 yılsonunda 210.910, 2017 yılsonunda 208.280, 2018 Mart sonunda ise 207.952 kişinin sektörde istihdam edildiği görülmektedir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 2014, s. 1; BDDK, 2015, s. 1; BDDK, 2016, s. 1; BDDK, 2017, s. 1; BDDK, 2018, s. 1). Söz konusu rakamlardan görüleceği üzere 2015 yılsonundan itibaren sektördeki şube ve personel sayısı sürekli olarak azalmaktadır. Şube ve personel sayılarındaki bu azalma sektörde maliyetlerin azaltılması için bankaların şube ve personel yapılarını gözden geçirdiklerini ortaya koymaktadır.

Bankalarda bir konu ile ilgili kaynak artırımı veya azaltımı yapılması kapasite planlamanın konusunu oluşturmaktadır. Hangi noktada ne kadar kaynağa ihtiyaç olduğunun ve ihtiyaç fazlası kaynak olup olmadığının belirlenebilmesi, sonrasında ise aksiyon alınabilmesi için öncelikle kapasite planlama çalışması yapılmalıdır. Kapasite planlama çalışmaları ile gereken kaynak miktarının yanı sıra iyileştirme alanları belirlenebilmektedir. Böylece duruma göre kaynak artırmak, kaynak eksiltmek veya kaynak miktarını değiştirmeden iş yapış biçimini değiştirmek suretiyle aksiyon alınması mümkün olmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında, bankaların kaynaklarını daha iyi kullanmasının bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Kaynakları etkin kullanmanın önemli yollarından biri bankalarda kapasite planlama yapılmasıdır. Bu makale çalışması bankacılıkta kapasite planlama faaliyetlerine yönelik kavramsal çerçevenin ortaya

konulması amacıyla hazırlanmıştır. Bilindiği kadarıyla bankacılıkta kapasite planlama konusunda Türkiye’de yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla yapılan bu çalışmanın öncü bir çalışma olma özelliği taşıdığı düşünülmektedir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde kapasite ve kapasite planlama kavramları ele alınmıştır. Bankacılıkta kapasite planlaması ile ilgili Türkiye’de yapılmış çalışma bulunmadığından kapasiteye ilişkin bazı çalışmalar literatür taraması kapsamında üçüncü bölümde ele alınmıştır. Dördüncü bölümde bankacılıkta kapasite planlamaya ilişkin kavramsal inceleme yapılmıştır. Bu kapsamda şube operasyon faaliyetleri üzerine bir örneğe, bankaların kapasite planlama çalışmalarında dikkat etmesi gereken hususlara ve kapasite planlamanın bankalara faydalarına yer verilmiştir. Son bölümde ise değerlendirme yapılmıştır.

2. Kapasite ve Kapasite Planlama Kavramları

Kapasite bir şeyi içine alma, sığdırma sınırı, kapsama gücü, belli bir alana sığabilecek kişi/nesne sayısı, bir işletmenin üretim miktarı, anlama ve kavrama yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2018). Kapasite belirli bir alana sığabilecek en yüksek miktar, görevleri yerine getirebilme becerisi, öğrenmeye dayalı zekâ yetisi, büyüme ve gelişmeye yönelik potansiyel olarak da ifade edilmektedir (Wiktionary, 2018). Kapasitenin farklı kişi ve kurumlar tarafından yapılmış tanımları da bulunmakta olup bu tanımların bazıları aşağıda yer almaktadır:

- Kapasite ülkelerin, örgütlerin, grupların veya bireylerin fonksiyonlarını yerine getirecek ve gelişim amaçlarını zaman içinde başarabilecek örgütsel ve teknik yetenekler, ilişkiler ve değerlerdir (Morgan, 1997, s. 2).
- Kapasite birey ve grupların sorumluluklarını yerine getirebilme yetisidir (Franks, 1999, s. 52).
- Kapasite görevleri etkili, etkin ve sürdürülebilir olarak yerine getirebilme yeteneğidir (Grindle vd., 2007, s. 445).
- Kapasite bir sistemin varlığı, uyumu ve işlevlerini yerine getirebilmesini sağlayan davranış, beceri ve ilişkilerin birleşimidir (Brinkerhoff vd., 2010, s. 3).
- Kapasite bir işletmenin üretebileceği mal miktarı, bir geminin taşıyabileceği insan sayısı, bir işçinin çalışabileceği saat, bir makinenin üretebileceği birim miktarıdır (Tekin, 2012, s. 223).

Yukarıda yer verilen çeşitli kapasite tanımları birlikte ele alındığında, kapasite birey veya örgütlerin potansiyel olarak sahip oldukları davranış ve beceri olarak özetlenebilmektedir. Kapasite ile ilgili kritik nokta kapasite geliştirme ve kapasite planlama çalışmalarının yapılmasıyla birlikte kapasite potansiyelinin ortaya çıkarılmasıdır.

Teorik, pratik, gerçek, atıl ve optimum olmak üzere kapasite türleri bulunmaktadır. Teorik kapasite bir işletmede makine ve ekipmanlar üretim için kullanıldığında üretebilecek maksimum çıktı miktarıdır. Teorik kapasite, kısa dönemde üretebilecek maksimum çıktı miktarı olarak da tanımlanabilmektedir (Yıldıztekin, 2010, s. 198). Teorik kapasiteden tamir, bakım vb. işletim kesintilerinin çıkarılması ile

pratik kapasiteye ulaşılır (Yalçınsoy vd., 2014, s. 18). Belirli bir zaman diliminde elde edilen üretim miktarının, yeterli talep olması halinde satılan kısmı gerçek kapasite, satılmayan kısmı ise atıl kapasiteyi ifade etmektedir. Optimum kapasite ise işletmenin birim ortalama maliyetlerini en düşük seviyeye ulaştıran yıllık üretim miktarı olarak tanımlanır (Tekin, 2012, s. 233).

Kapasite planlama faaliyetleri kuruluş seviyesinde başlamakta ve süreklilik gerektirmektedir. Kapasite planlama kararları güncel kapasitenin belirlenmesi, gelecekteki kapasitenin tahmin edilmesi, kapasiteyi etkileyebilecek faktörlerin belirlenmesi, finansal, ekonomik ve teknolojik kapasite alternatiflerinin değerlendirilmesi ve kuruluşun amaçları ile uyumlu kapasitenin seçilmesinden oluşmaktadır (Yalçınsoy vd., 2014, s. 17).

Kapasite planlama çalışmaları ise geniş tabanlı katılım, sürekli öğrenme ve adaptasyon, uzun vadeli yatırım, karmaşık sorunların belirlenebilmesi için farklı seviyelerdeki faaliyetlerin entegrasyonu ilkeleri temelinde gerçekleştirilmektedir. Kapasite planlama ve geliştirme çalışmaları ile birlikte yeni kapasite oluşturma, yenilik ve kapasitenin yaratıcı kullanımı için alan sağlama, mevcut kapasiteyi güçlendirme, mevcut kapasiteyi daha iyi kullanma, eski veya uygun olmayan kapasiteyi tasfiye etme söz konusu olmaktadır. Böylece kapasite açısından mevcut durumundan daha iyi bir duruma geçilebilmektedir.

Kapasite planlama çalışmaları, verilerin toplanması, analiz edilmesi, kapasitenin planlanması ve izlenmesi aşamalarından oluşmaktadır. Bankalarda kapasite planlama çalışmaları kapsamında veri toplama kapsamında kapasite planlaması yapılacak bölüm, şube veya faaliyete ilişkin hedefler, işlem süreleri, işlem adet ve hacimleri, periyodik (dönemsel, günlük, saatlik) iş yükü dağılımı gibi hususlarda veriler toplanmaktadır. Veriler bankanın bütün bölümlerinden ve sistemlerinden alınabilmektedir. Analiz aşamasında toplanan veriler detaylı bir şekilde işlenmektedir. Bu kapsamda bölüm, şube veya faaliyete ilişkin iş yükü, yoğunlaşmalar, normal ve yoğun günler/saatler/sezonlar analiz edilir, aktivite, müşteri ve yokluk analizi yapılır. Planlama aşamasında kapasite çalışması yapılan bölüm, şube veya faaliyet için norm kadrolar belirlenir, norm kadro ile bütçelenen kadrolar uyumlu hale getirilir, kapasite ihtiyacı oluşan hususlar/zamanlar için açığın nasıl kapatılacağına ilişkin destek modeli planlanır; ayrıca inceleme sırasında ortaya çıkan gelişim imkânlarına ilişkin proje ve süreç değişiklikleri belirlenerek bunların gerçekleştirilmesine ilişkin planlama yapılır. İzleme aşamasında norm, bütçe ve fiili kadrolar takip edilir, iş yükü genellikle aylık olmaz üzere dönemsel olarak izlenir, riskli addedilen şubeler özellikle ve dikkatlice takip edilir, bankada yürütülmekte olan proje ve süreç değişikliklerinin kapasite açısından takibi yapılır.

3. Literatür Taraması

Literatür taramasında bankacılıkta kapasite planlamaya ilişkin Türkiye’de yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte kapasiteyi çeşitli açılardan ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Literatür taraması kapsamında Türkiye’de yayınlanan çalışmalar arasından seçilenlere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Yazar	Yıl	Sonuç
Sümer	2000	Gereksiz şubelerin kapatılması, merkez operasyon bölümlerinin birleştirilmesi sonucu üst yönetim kadrolarının azaltılması ve çeşitli bilişim teknolojilerinin (BT) birlikte kullanılması gibi etkenler sabit maliyetleri azaltmaktadır.
Bircan ve Kartal	2004	Optimum kapasite kullanımı için doğrusal programlama tekniği kullanılarak pazar sınırlaması modeli geliştirilmiştir. Böylece darboğazlar ve atıl kapasiteler belirlenmiştir.
Bayraktar ve Efe	2006	Kurumsal kaynak planlaması çözüm alternatiflerini belirlerken kuruluşun kapasitesi ve büyümesi için yeterli olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir.
Çevik	2006	Tam sayılı doğrusal programlama kullanılarak işletmede minimum maliyeti sağlamak için işgücü planını ele alınmış ve hangi vardiyada hangi personelden kaç adet çalıştırılması gerektiği belirlenmiştir. Böylece personelin yetersiz veya atıl kalması önlenmiştir.
Küçüksille	2007	İzin dönemlerinde oluşan personel ihtiyacının yarı zamanlı çalışanlarla kapatılabileceği belirtilmiştir.
Keçek ve Yıldırım	2009	Müşteri siparişinin en kısa süre ve maliyetle istenilen kalitede karşılanabilmesi için dağıtım, üretim ve tedarik kaynaklarının özellikleri ve kapasiteleri birlikte dikkate alınmalıdır.
Kerman vd.	2014	Kavram ve yaklaşımların tarihsel olarak sürekli değişime uğradığını belirlemişlerdir.

Kaynak: Yazarlar

Tablo 1: Türkiye’de Yayınlanmış Bazı Çalışmalar

Tablo 1’den görüleceği üzere, kapasite bazı çalışmalarda sabit maliyetler açısından ele alınmıştır. Sümer (2000), gereksiz şubelerin kapatılması, merkez operasyon bölümlerinin birleştirilmesi sonucu üst yönetim kadrolarının azaltılması ve çeşitli BT kullanılması ile sabit maliyetlerin azaltıldığını belirlemiştir.

Bazı çalışmalarda kapasite personel sayısı açısından ele alınmıştır. Bircan ve Kartal (2004), optimum kapasite kullanımı için doğrusal programlama tekniğini kullanarak pazar sınırlaması modelini geliştirilmiştir. Böylece darboğazları ve atıl kapasiteleri belirlemişlerdir. Çevik (2006), tam sayılı doğrusal programlama yöntemini kullanarak işletmede minimum maliyeti sağlamak için işgücü planını ele almış ve hangi vardiyada hangi personelden kaç adet çalıştırılması gerektiğini belirlemiştir. Böylece personelin yetersiz veya atıl kalması önlenmiştir. Küçüksille (2007) ise izin dönemlerinde oluşan personel ihtiyacının yarı zamanlı çalışanlarla kapatılabileceği sonucuna ulaşmıştır.

Diğer taraftan bazı çalışmalarda kapasite kurumsal kaynak planlaması açısından ele alınmıştır. Bayraktar ve Efe (2006), kurumsal kaynak planlaması çözüm alternatifleri belirlenirken kuruluşun kapasitesinin ve büyüme için yeterli olup olmadığının incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Yukarıda detaylarına yer verilen Türkiye’deki çalışmaların yanı sıra, kapasiteyi çeşitli açılardan ele alan yurtdışında gerçekleştirilmiş çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasından seçilenlere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Yazar	Yıl	Ülke	Sonuç
Berger ve Humphrey	1992	ABD	Birleşme ve satın almalarda büyük kapasite seçimi sadece ölçek ekonomisi yaratmak amaçlı değil stratejik nedenlerle de yapılmaktadır.
Fleischmann vd.	1997	Hollanda	Yeniden üretim faaliyetlerinde daha fazla oranda kapasite problemleri gözlemlenmektedir.
Morgan	1997	Kanada	Kapasite geliştirme ile ilgili varsayımlara, göstergelere ve bazı operasyonel rehberlere yer verilmiştir. Ayrıca kapasite geliştirme özel ilgi ve odaklanma gerektirdiği belirtilmiştir.
Morgan	1998	Kanada	Kapasite geliştirme ile ilgili strateji önerilerine yer verilmiştir.
Lusthaus vd.	1999	Kanada	Kapasite planlamanın tanımı ile planlanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlara yer verilmiş olup kapasite planlamanın henüz gelişme çağında olduğu belirtilmiştir.
Bolger	2000	Kanada	Kapasite geliştirme nasıl ve niçin yapılması ele alınmış olup konu ile ilgili önerilere yer verilmiştir.
Coelli vd.	2002	İsveç	28 uluslararası havayolu şirketi üzerine yapılan ampirik çalışma sonucunda şirketlerin potansiyel karlarından 815 milyon dolar aşağıda kar elde ettiği ve bunun %70'inin kullanılmayan kapasiteden kaynaklandığı belirlenmiştir.
Sahoo ve Tone	2009	Hindistan	Finansal sektör reformundan sonra oluşan rekabetin etkinlik artışı sağlayarak atıl kapasiteyi azalttığı sonucuna ulaşmıştır.
Bahl	2012	Hindistan	Elektronik bankacılıkta yeni yatırımların bütçe etkisi, gerekli yeteneklere sahip personelin kuruluşa çekilme yeteneği ve dış hizmet sağlayanlara potansiyel bağımlılık gibi hususlar kapasite planlamada dikkate alınmalıdır.

Kaynak: Yazarlar

Tablo 2: Yurtdışında Yayımlanmış Bazı Çalışmalar

Tablo 2'den görüleceği üzere, bazı çalışmalar kapasite planlama ve geliştirmeyi kavramsal olarak ele almıştır. Berger ve Humphrey (1992), birleşme ve satın almalarda büyük kapasite seçiminin sadece ölçek ekonomisi yaratmak amaçlı değil aynı zamanda stratejik nedenlerle de yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Morgan (1997), kapasite geliştirme ile ilgili varsayımlara, göstergelere ve bazı operasyonel rehberlere yer vermiş, bunun yanı sıra kapasite geliştirme özel ilgi ve odaklanma gerektirdiğini belirlemiştir. Benzer şekilde Lusthaus vd. (1999), kapasite planlamanın tanımı ile planlanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken hususlara yer vermiş, kapasite planlamanın henüz gelişme çağında olduğunu belirlemiştir. Bahl (2012) ise elektronik bankacılıkta yeni yatırımların bütçe etkisi, gerekli yeteneklere sahip personelin kuruluşa çekilme yeteneği ve dış hizmet sağlayanlara potansiyel bağımlılık gibi hususların kapasite planlamada dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Bazı çalışmalarda ampirik araştırma yapılmıştır. Coelli vd. (2002) 28 havayolu şirketi üzerine ampirik çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda

şirketlerin potansiyel kar seviyelerinden 815 milyon dolar daha az kar elde ettiği ve bunun %70'inin kullanılmayan kapasiteden kaynaklandığı belirlenmiştir. Sahoo ve Tone (2009) ise finansal sektör reformu sonrasında rekabetin etkinliğinin arttığını ve böylece atıl kapasitenin azaldığı sonucuna ulaşılmışlardır.

Diğer taraftan bazı çalışmalarda kapasite problemleri ele alınmıştır. Fleischmann vd. (1997) yeniden üretim faaliyetlerinde normal üretime kıyasla daha fazla oranda kapasite problemleri gözlemlendiğini ortaya koymuşlardır.

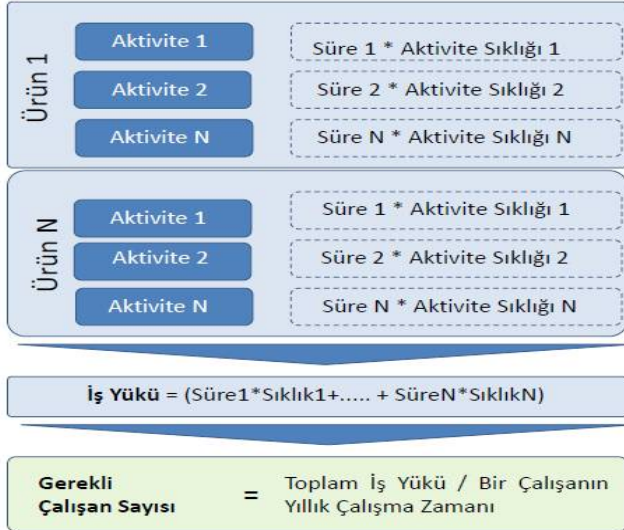
4. Bankacılık Sektöründe Kapasite Planlama Üzerine Kavramsal İnceleme

Bankalarda kapasitenin analiz edilmesi ve geliştirilebilmesi için kapasite planlama çalışmaları önem taşımaktadır. Bankalar kapasite planlama çalışmaları ile vizyon ve stratejik hedefleri doğrultusunda atıl kapasite oluşturmadan, yeni darboğazlara yol açmadan ve kapasite genişlemesi yoksa ilave maliyet yaratmadan kaynaklarını etkin bir şekilde planlayarak ideal insan kaynağını belirlemektedirler.

Bu bölümde öncelikle banka şubelerinde kapasite planlama çalışmalarına ilişkin bir örneğe, ardından kapasite planlama çalışmalarının bankalara sağladığı faydalara ve bankaların dikkat etmesi gereken hususlara yer verilmiştir.

4.1. Bankalarda Kapasite Planlama Çalışmalarına İlişkin Bir Örnek

Bankalarda bir bölüm, şube veya faaliyete ilişkin kapasitenin hesaplanmasında orada gerçekleştirilen her bir ürün/hizmet/faaliyet ve bunlara ilişkin aktivite adımları ve bunlar için harcanan süreler dikkate alınmalıdır. Kapasite planlamada izlenmesi gereken akışa Şekil 1'de yer verilmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1: Ürün ve Aktivite Bazlı Hesaplama

Şekil 1’de yer verilen akış takip edilerek kapasite hesaplaması yapılmaktadır. Şekilde yer verilen akışı somutlaştırmak için bir bankanın ticari şubesinin operasyon kadrosunun kapasite planlaması ele alınacaktır.

Bankanın A Şubesi ticari şubelerden biridir. A Şubesi’nin operasyon kadrosunda mevcutta görev yapan 4 çalışan bulunmaktadır. Bankanın ticari şubelerinde son zamanlarda iş yoğunluğu, kadro yetersizliği ve müşteri şikâyetlerinde artış görülmesine bağlı olarak kapasite planlama çalışması yapılmasına karar verilmiştir.

Ticari şubelerde operasyon personeli 10 farklı ürün/hizmete ait işlemler gerçekleştirmektedir. Söz konusu ürün ve hizmetlere ilişkin olarak 1 gün içinde gerçekleştirilen aktivitelere ve ölçülen süreler Tablo 3’te yer verilmiştir.

Ürün	Aktivite	Aktivite Sıklığı	Aktivite Süresi (Dakika)	Günlük Toplam (Dakika)
Hesap Açılışı	Gerekli belgelerin alınması	10	1	10
	Sistem kontrollerinin yapılması	10	5	50
	Hesap açılışı için sistem onayının verilmesi	10	1	10
İnternet Bankacılığı Tanımlanması	Gerekli belgelerin alınması	13	2	26
	Sistem kontrollerinin yapılması	13	4	52
	Hesap açılışı için sistem onayının verilmesi	13	1	13
Banka Kartı Talep Edilmesi	Eksik bilgilerin tamamlanması	50	2	100
	Sistem üzerinden talep yapılması	50	2	100
Kredi Kartı Talep Edilmesi	Eksik bilgilerin tamamlanması	70	2	140
	Sistem üzerinden talep yapılması	70	2	140
Hesap Ekstresi Verilmesi	Talebin alınması	5	1	5
	İmza/yetki kontrolü yapılması	5	3	15
	Fiziki belge hazırlanması ve müşteriye teslimi	5	2	10
Kredi Teklifi Hazırlanması	Müşteriye ait finansal belgelerin kontrol edilmesi	10	5	50
Nakdi Kredi Kullanılması	Talebin alınması	40	1	40
	İmza/yetki/limit kontrolü yapılması	40	8	320
	Kredinin kullanılması	40	2	80
Gayrinakdi Kredi Kullanılması	Talebin alınması	60	1	60
	İmza/yetki/limit kontrolü yapılması	60	8	480
	Kredinin kullanılması	60	2	120
Çek Karnesi Verilmesi	İstihbarat kontrollerinin tamamlanması	15	15	225
	İmza/yetki/limit kontrolü yapılması	15	8	120
	Çek teslimi için gerekli beyanların ve teslim tutanağının alınması	15	2	30
Maaş Ödemelerinin Yapılması	Ödeme yapılacak kişilerin listesinin alınması	1	5	5
	İmza/yetki/limit kontrolü yapılması	1	7	7

Ürün	Aktivite	Aktivite Sıklığı	Aktivite Süresi (Dakika)	Günlük Toplam (Dakika)
	Ödeme yapılacak kişilerin hesap bilgilerinin kontrol edilmesi	1	50	50
	Ödeme işlemlerinin gerçekleştirilmesi	1	22	22
1 Günlük Toplam İş Yükü				2.280
1 Yıllık (250 İşgünü) Toplam İş Yükü				570.000
1 Çalışanın 1 Yıllık (230 İşgünü) Toplam Çalışma Zamanı				110.400
Gerekli Çalışan Sayısı				5,16

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3: Şubede Gerçekleştirilen Ürün ve Hizmetler ile Ölçüm Süreleri

Tablo 3'den görüleceği üzere, A Ticari Şubesi'nde operasyon personeli tarafından 10 ürün/hizmete ait işlemler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca her bir ürün/hizmet kapsamında gerçekleştirilen aktiviteler ve bu aktivitelerin ölçülen sürelerine tabloda yer verilmiştir. Kapasite planlama çalışmasının kapsamı operasyon ekibi ile sınırlı olduğu için tabloda sadece operasyon personelleri tarafından gerçekleştirilen aktivitelere yer verilmiştir.

Tablo oluşturulurken 1 yıl 360 gün olarak dikkate alınmış olup 110 gün resmi tatil ve hafta sonu bulunduğu için 250 işgünü üzerinden hesaplama yapılmıştır. Bu durumda A Şubesi'nde operasyon ekibinin toplam 570.000 dakika işi yükü bulunmaktadır. Diğer taraftan A Şubesi'nin operasyon ekibinde 4 çalışan bulunduğu, günlük 8 saat çalıştıkları, çalışanların ortalama yıllık 15 işgünü izin ve 5 gün mazeret izni kullanabilecekleri dikkate alınmıştır.

1 çalışanın yılda 230 gün ve günlük 8 saat üzerinden yıllık toplam 110.400 dakika çalışabileceği hesaplanmıştır. 10 ürün/hizmete ilişkin şubenin yıllık toplam operasyonel iş yükü 570.000 dakika olduğu dikkate alındığında operasyon ekibi için gerekli kapasite 5,16 ($570.000/110.400$) olarak hesaplanmaktadır. Operasyon ekibinin 4 kişi olduğu dikkate alındığında A Şubesi'nin ve benzer iş yüküne sahip ticari şubelerin operasyon ekiplerinin kadrosu 4 kişiden 5 kişiye çıkarılmalıdır.

Bankanın ve/veya şubelerin büyüme hedeflerine paralel olarak şubelerin iş yüklerinde iyileştirme çalışmaları, bilgi teknolojileri ve sistem geliştirmeleri gibi çalışmalar nedeniyle bir artış/azalış yaşanması bekleniyorsa, bu hususlar da yukarıda örneği verilen iş yükü hesaplamaları ölçüm sürelerinde dikkate alınmalıdır.

4.2. Kapasite Planlama Çalışmalarının Bankalara Sağladığı Faydalar ve Bankaların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Şube operasyon örneğinden anlaşılacağı üzere, kapasite planlama çalışmaları bankalar açısından çeşitli faydalar içermektedir. Bankaların kapasite planlama çalışmalarından sağladığı faydaların başında her bir bölüm, şube, faaliyet bazında ihtiyaç duyulan insan kaynağının belirlenmesi gelmektedir. Böylece bankalar atıl veya eksik kapasite oluşturmasını engelleyebilmektedir.

Kapasite planlama çalışmalarının bankalara bir diğer faydası uzmanlaşmış merkezi bir bölüm tarafından kapasite bakış açısı ile faaliyetlerin, süreçlerin, sistemlerin ve projelerin ele alınması, bu sayede gelişim fırsatlarının belirlenebilmesidir. Yapılacak geliştirmeler ile bazı işlemlerde çalışan müdahalesi gereksinimi azaltılabilirken bazı işlemlerde ise çalışan müdahalesine yönelik gereksinim tamamen ortadan kaldırılabilir. Böylece bu işlemler bankanın yazılım sistemleri tarafından otomatik olarak gerçekleştirilebilecek, bu noktada sağlanacak tasarruflar ile artan işlem adetleri ve iş yükü sistemlere yaptırılarak bankanın insan kaynağı kapasitesinde gereksiz artışlar önenebilecektir.

Diğer taraftan bankaların kapasite planlama çalışmalarından fayda sağlayabilmeleri için bazı hususlara dikkat etmeleri gerekmektedir. Bu hususların başında, sadece ekonomik konjonktürün sıkıntılı olduğu zamanlarda değil iyi olduğu zamanlarda da kapasite planlama çalışmalarına önem verilmesi gelmektedir. Bankalarda genel olarak yapılan hata ise sadece ekonomik daralma dönemlerinde kapasite planlama çalışmalarına ağırlık verilmesi ve kapasite planlamanın bankanın insan kaynağının azaltılmasında bir araç olarak kullanılmasıdır. Bu ise bankalar açısından son derece faydalı olacak kapasite planlamanın faydasız ve hatta zararlı hale gelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kapasite planlama çalışmaları, bankalarda çalışan sayısını azaltmaya yönelik bir faaliyet olarak görülmemeli, aksine işe alım süreçlerine entegre edilerek bankaların genişleme ve büyüme dönemlerinde de aktif rol oynamalıdır. Böylece daha sonraki dönemlere hazırlık yapılmış olunacaktır.

Kapasite planlama norm kadro hesaplamasına dayanmaktadır. Bu nedenle bankalar norm kadro hesaplarırken sistem üzerinden yürütülmeyen faaliyetleri de dikkate almalıdır. Bu şekilde sistemde görülen ve görülmeyen bütün iş yükü üzerinden unvan bazında norm kadro belirlenebilmektedir.

Bankalarda belirli saat, gün ve dönemlerde işlem yoğunluğu söz konusu olabilmektedir. Bu durumlar için bankaların yokluk yönetimi açısından dikkate alınmalıdır. Böyle durumlarda tam zamanlı insan kaynağı yerine yarı zamanlı, sezonluk veya yoğun gün/zamanlara ilişkin destek kadroları düşünülebilir. Ayrıca görev alanı belirli coğrafi bölgelerle sınırlı olacak şekilde görev yapacak destek elemanları da bir alternatif olarak değerlendirilmelidir. Böylece yoğun zaman diliminde gerekli insan kaynağı talebi ve ihtiyacı karşılanırken yoğun olmayan dönemde atıl kapasite oluşturulmayacaktır.

Kapasite planlama çalışması yapılan şubenin, bölümün, faaliyetin varsa özel durumlarının göz önünde bulundurulması da unutulmamalıdır. Örneğin bir şubeye ilişkin kapasite planlama çalışması yapılıyorsa, bu şubenin yoğunlukla altın, çek-senet alınması-ödenmesi, ipotek işlemleri, avukatlık ödemeleri, dönüşüm projelerinin pilot uygulamalarının yapıldığı bir şube olup olmadığı dikkate alınmalıdır. Ayrıca turizm, tarım, havaalanı, üniversite, gümrük şubesi olup olmadığı, müşterilerin yoğunlukla döviz, kiralık kasa, teminat mektubu işlemi yapıp yapmadığı da göz önünde bulundurularak hangi zaman dilimlerinde yoğunlaşma olup olmadığı belirlenmelidir.

Bankalarda sürekli olarak süreç iyileştirme çalışmaları ve bilgi teknolojileri projelerinin devam ettiği dikkate alındığında, personel üzerinde iş yükü açısından olumlu/olumsuz etkisi olması beklenen projelerin takip edilmesi gerekmektedir. Söz

konusu çalışmaların etkileri ortaya çıktıkça bu etkiler kapasite planlama çalışmalarına yansıtılarak güncel durum yeniden ortaya konulmalıdır. Ayrıca bankanın ve ilgili bölüm, ekip, faaliyetlerin büyüme beklentileri de kapasite planlama sürecinde dikkate alınmalıdır.

Ayrıca kapasite planlama çalışmalarında öncelikle hedeflerden yola çıkılmalıdır. Hedefleri gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan kapasite tanımlanmalı ve sonrasında bu hedeflere yönelik gerçekleştirilen aktiviteler belirlenmelidir. Belirlenen aktivitelerin süreleri hesaplanmalı, personelden alınan süreler, ölçülen süreler ve bankanın bilgi sistemlerindeki ve veri kaynaklarındaki geçmiş dönem verileri kıyaslanmalıdır.

İş yükleri dönemsel olarak izlenmelidir. Bu noktada önerilen izleme periyodu aylık izleme yapılmasıdır. Böylece izleme görevi üstlenecek kişiler için de aşırı bir iş yükü oluşmayacaktır.

Kapasite planlama çalışmaları gerçekleştirilirken kapasite planlamanın örgütsel boyutu, süreç boyutu, müşteri boyutu ve zaman boyutu ihmal edilmemelidir. Kapasite planlamanın örgütsel boyutu hangi bölümleri, ekipleri, kişileri etkilediği; süreç boyutu hangi süreçleri etkilediği; müşteri boyutu müşterilerin hangi ürün/hizmetleri kullandığı ve zaman boyutu ise kaynak ihtiyacının daimi, sezonluk, günlük, saatlik olması ile ilgilidir. Kapasite planlama çalışmaları gerçekleştirilirken söz konusu dört boyut göz önünde bulundurulmalıdır.

Kapasite planlama çalışmalarının yapılmasında yukarıda belirtilen teknik hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Bu hususların yanı sıra politik ve yasal çerçeve, küresel ve ulusal makroekonomik konjonktür, sektördeki resmi olmayan kural ve uygulamalar, çevresel faktörler, çalışma süresi ile ilgili yasal kısıtlar (normal ve fazla mesai süreleri), personellerin hamilelik durumu ve eğitim planları, yıllık izin ve mazeret izinleri kapasite planlama çalışmalarında dikkate alınmalıdır. Öngörülemeyen durumlar için esneklik payı bırakılması ise kapasite planlama çalışmalarının başarısı açısından kritik öneme sahiptir.

Kapasite planlama açısından önemli hususlardan bir diğeri de bankalarda kapasite planlama çalışmalarının merkezi bir bölüm tarafından yapılmasıdır. Kapasite planlama bölümünün menfaat çatışması olmaksızın çalışmasının sağlanması ile kapasite planlama faaliyetleri sağlıklı bir şekilde sürdürülebilecek, böylece bankalar bu çalışmalardan fayda sağlayabilecektir.

5. Sonuç

Bankaların müşterilerine sundukları ürün ve hizmet çeşitliliği günden güne artmaktadır. Bankaların hizmet sunumunda banka içinde birçok bölüm görev almaktadır. Müşterilere hizmetlerin istenilen nitelikte ve en kısa sürelerde sunulması müşterilerin banka ile uzun vadeli iş ilişkilerini sürdürmeleri açısından önem arz taşımaktadır. Ürün ve hizmetlerin müşterilere kısa sürelerde sunulabilmesi banka bölümlerinin gerekli kapasiteye sahip olması ile sağlanabilmektedir.

Kapasite planlama çalışmaları bankaların kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması açısından önem taşımaktadır. Kapasite planlaması yapmayan bankalar iç kaynaklarının ne kadar etkin ve verimli kullanıldığını belirleme imkânından mahrum

kalacaklardır. Bu durumda bazı bölümlerde atıl kapasite oluşurken bazı bölümlerde ise kapasite eksikliği nedeniyle dar boğazlar meydana gelecektir. Bunun yanı sıra kapasite planlama çalışmaları bölümlere birçok konuda temel sorunların ve gelişim alanlarının belirlenmesinde yol gösterici olmaktadır. Dolayısı ile kapasite planlama çalışmaları yapılmadığında veya gereği gibi yerine getirilmediğinde söz konusu sorunların ve gelişim alanlarının belirlenmesi imkânı da kaçırılacaktır.

Kapasite planlama çalışmalarından beklenen faydanın sağlanabilmesi için, bankalar ekonomik konjonktürün sıkıntılı olduğu zamanlardan ziyade iyi olduğu dönemlerde kapasite planlama çalışmalarına ağırlık vermelidir. Böylece bankalar ekonominin iyi olduğu dönemlerde gereksiz yere personel olarak personel maliyetlerini artırmayacak, ekonominin kötü olduğu dönemlerde ise personel çıkararak itibar riskine maruz kalmayacaklardır. Ayrıca kapasite planlama çalışmalarında sistem üzerinden yürütülmeyen faaliyetlerin, yoğun dönemlerin, kapasitesi incelenen bölümlerin, şubelerin özel durumlarının dikkate alınması önem taşımaktadır. Bankalarda yürütülen süreç iyileştirme çalışmalarının ve bilgi teknolojileri projelerinin muhtemel olumlu ve olumsuz etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. İş yüklerinin dönemsel izlenmesi, yasal gerekliliklere uyum ve kapasite planlama çalışmalarının menfaat çatışmalarından uzak merkezi bir bölüm tarafından yürütülmesi ise kapasite planlama çalışmalarının başarısı ve bankalara fayda sağlaması açısından kritik öneme sahiptir.

Endüstri 4.0 olarak ifade edilen yıkıcı inovasyon dönemi, bu dönüşümü yakalayan bankalar için önemli fırsatlar sunduğu gibi yakalayamayan bankalar için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Söz konusu değişim ve dönüşüm, kapasite planlama çalışmaları açısından tüm bankalarda ve tüm bölümlerde hissedilecektir. Nitelik bankacılıkta kullanılan yoğun teknoloji ve dijitalleşme eğilimi, iş yapış biçimlerini sürekli değiştirmektedir. Değişen iş yapış biçimleri ve ortaya çıkan yeni koşullar, kapasite planlama çalışmalarının tekrar yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Kapasite planlama çalışmalarının bankalar için önemi ortada olduğundan, bu faaliyetlerin bankalarda merkezi olarak gerçekleştirilmesinin bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Bunun için tüm bankalarda kapasite planlama faaliyetlerini yerine getirmek üzere kapasite planlama bölümlerinin kurulması önerilmektedir. Ayrıca bankaların tüm bölümleri için kapasite planlama çalışmaları yapılması faydalı olacağından, kapasite planlama bölümlerinin diğer bölümlerin etkisinde kalmadan çalışabilmesi sağlanmalıdır.

Son olarak, Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren bankaların kapasite planlama ile ilgili tecrübelerini kuruluş birlikleri üzerinden paylaşımları halinde literatür derinleştirilebilecek ve bankaların kapasite planlama çalışmalarına yönelik detaylı analizler ve karşılaştırmalar içeren çalışmalar yapılabilecektir.

KAYNAKÇA

BDDK. (2014). Türk bankacılık sektörü temel göstergeleri Aralık 2014. https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/13810tbs_temel_gosterger.pdf, 21.05.2018.

- BDDK. (2015). Türk bankacılık sektörü temel göstergeleri Aralık 2015. https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/15175tbs_temel_gosterger_aralik_2015.pdf, 21.05.2018.
- BDDK. (2016). Türk bankacılık sektörü temel göstergeleri Aralık 2016. https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/15785tbs_temel_gosterger_raporu_aralik_2016.pdf, 21 Mayıs 2018.
- BDDK. (2017). Türk bankacılık sektörü temel göstergeleri Aralık 2017. https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/16668tbs_temel_gosterger_raporu_aralik_2017.pdf, 21.05.2018.
- BDDK. (2018). Türk bankacılık sektörü temel göstergeleri Mart 2018. https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/16951tbs_temel_gostergerler_mart_2018.pdf, 21.05.2018.
- BAHL, S. (2012). E-banking: Challenges & policy implications. *International Journal of Computing & Business Research*, Conference I-Society, ss. 1-12.
- BAYRAKTAR, E. & EFE, M. (2006). Kurumsal kaynak planlaması (ERP) ve yazılım seçim süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 689-709.
- BERGER, Allen N. & HUMPHREY, David B. (1992). Megamergers in banking and the use of cost efficiency as an antitrust defense. *Antitrust Bulletin*, 37(3), 541-600.
- BİRCAN, H. & KARTAL, Z. (2004). Doğrusal programlama tekniği ile kapasite planlaması yaklaşımı ve çimento işletmesinde bir uygulaması. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1), 131-149.
- BOLGER, J. (2000). Capacity development: Why, what and how?. *Canadian International Development Agency, Capacity Development Occasional Series*, 1(1), 1-8.
- BRINKERHOFF, D. W. & MORGAN, P. J. (2010). Capacity and capacity development: coping with complexity. *Public Administration and Development*, 30(1), 2-10.
- COELLI, T., GRIFELL-TATJE, E. & PERELMAN, S. (2002). Capacity utilization and profitability: A decomposition of short-run profit efficiency. *International Journal of Production Economics*, 79(3), 261-278.
- ÇEVİK, O. (2006). Tam sayılı doğrusal programlama ile işgücü planlaması ve bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 157-171.
- FLEISCHMANN, M., BLOEMHOF-RUWAARD, J. M., DEKKER, R., Van Der LAAN, E., Van NUNEN, J. A. E. E. & Van WASSENHOVE, L. N. (1997). Quantitative models for reverse logistics: A review", *European Journal of Operational Research*, 103(1), 1-17.
- FRANKS, T. (1999). Capacity building and institutional development: Reflections on water. *Public Administration and Development*, 19(1), 51-61.
- GRINDLE, M. S. & HILDERBRAND, M. E. (2007). Building sustainable capacity in the public sector: What can be done?. *Public Administration and Development*, 15(5), 441-463.
- KAYNAK, E. (1986). How to measure your banks personality: Some insights from Canada", *International Journal of Bank Marketing*, 16 (5), 54-68.
- KEÇEK, G., YILDIRIM, E. (2009). Kurumsal kaynak planlaması (ERP) ve işletme açısından önemi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 240-258.

KHAZEH, K. & DECKER, W. H. (1992). How customer choose banks?, *The Journal of Retail Banking*, 14 (4), 41-44.

KERMAN, U., AKTEL, M., ALTAN, Y., ALTUNOK, M. & TEK, H. (2014). Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler kalkınma programının kapasite geliştirme yaklaşımı, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 145-176.

KÜÇÜKSİLLE, E. U. (2007). İş yoğunluğu tahmini ve işgücü planlama: Süpermarket uygulaması. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

LUSTHAUS, C., ADRIEN, M. H. & PERSTINGER, M. (1999). Capacity development: Definitions, issues and implications for planning, monitoring and evaluation. *Universalia Occasional Paper*, No: 35, 1-21.

MORGAN, P. (1997). The design and use of capacity development indicators, political and social policies division. Policy Branch, *Hull: Canadian International Development Agency*, 1997.

MORGAN, P. (1997). Capacity and capacity development-Some strategies, political and social policies division. Policy Branch, *Hull: Canadian International Development Agency*, 1998.

SAHOO, B. K. & TONE, K. (2009). Decomposing capacity utilization in data envelopment analysis: An application to banks in India. *European Journal of Operational Research*, 195(2), 575-594.

SÜMER, S. (2000). Banka birleşmeleri, *Active*, Şubat-Mart, (5).

TEKİN, M. (2012). *Üretim yönetimi*. 8. Baskı, Konya.

Türk Dil Kurumu. (2018). Kapasite. <http://www.tdk.gov.tr>, 21.05.2018.

Wiktionary. (2018). Capacity. <https://tr.wiktionary.org>, 21.05.2018.

YALÇINSOY, A., ZİNCİRKIRAN, M. & TİFTİK, H. (2014). Approach of capacity planning through linear programming technique: A practice in textile enterprise. *International Journal of Innovative Research in Management*, 3(3), 16-29.

YILDIZTEKİN, İ. (2010). Aşırı kapasite kontrolü ve maliyet analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 197-228.

Summary

As a result of the increasing globalization and digitization process, way of doing business in banks has been changing so rapidly. In this context, cost management has been gaining much more importance it has ever been as well as capacity usage. So, banks have been reviewing their personal and branches and the figures show that they are decreasing. From this point of view, it can be seen that banks have been staffing up and closing branches in order for that they want to take under control costs. Also, this condition shows us that banks have not been deploying capacity planning on time and correctly. If they did so, they have not been staffing up and not been closing branches so much.

In this study, capacity planning is examined conceptually and it is intended to provide a conceptual framework for capacity planning activities in banking. In this context,

firstly capacity planning is explained in terms of conceptually. Secondly, an example regarding operational activities in bank branch is examined. And thirdly, benefits of capacity planning are determined and the important points that banks should have to pay attention are defined. As a result of the analysis, it is stated that all banks should establish a central capacity planning department so that they could benefit from capacity planning activities. Also the independence workplace in which capacity planning departments work in banks and the time at which capacity planning activities are hold, are important in order to be able to provide benefits of banks from capacity planning activities.

Türkiye'deki Elektronik Ticaret Uygulamalarına Müşteri Gözünden Bakış ve İyileştirme Önerileri*

Engin YILMAZ**, İbrahim Sarper KARAKADILAR***

Öz

Günümüzde e-ticaret uygulamaları küresel çapta etkileyici bir şekilde büyüyerek nihai tüketicilerin sıklıkla tercih ettikleri bir alışveriş ortamı haline gelmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin firmadan-müşteriye (B2C) doğru perakende e-ticaret işlem hacimlerinin yüksek olmasına rağmen, Türkiye’de ise benzer bir performans ortaya konulmadığı görülmektedir. Bundan dolayı bu çalışmanın amacı Türkiye’deki e-ticaret pazar potansiyelinin beklendiği düzeyde gerçekleşmemiş olmasının nedenlerini tespit ederek çözüm önerileri geliştirmektir. Bu doğrultuda, öncelikle sektör bazında yapılmış araştırmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan faydalanılarak bir anket formu geliştirilmiştir. Daha sonra bu anket formu İstanbul’da e-ticaret müşterisi olarak tanımlanan, orta gelir düzeyinde maaşlı çalışan 312 kişiden oluşan örneklem kitlesine uygulanmıştır. Toplanan anketler neticesinde, örnek kitlenin e-ticaret uygulamaları için harcadığı alışveriş bütçesi ile bu işlemler için ayırdığı zamanın çok düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Buna karşın anket katılımcılarının e-ticaret firmalarının performansını değerlendirirken önem verdikleri unsurlar olarak satış sonrası hizmet kalitesi ve teslimat süresinin makul olması belirlenmiştir. E-ticaret uygulamalarıyla ilgili genel olarak müşterilerin en büyük çekincesiyse güvenlik algısı sorunudur. Bu sorunun üstesinden gelinmesi mikro ölçekte firma bazında değil ancak makro boyutta devlet ve sektörün hep birlikte hareket etmesiyle ele alınmalıdır. Bu doğrultuda Türkiye yerli milli siber güvenlik tedbirlerini geliştirmeli ve sektörde faaliyet gösteren firmalara yönelik yasal düzenlemeler oluşturmalıdır.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 21.05.2018

Kabul/Accepted: 18.12.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.424772>

* Bu çalışma, Engin Yılmaz’ın Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sarper Karakadılar’ın tez danışmanlığında gerçekleştirilen “Türkiye’de Faaliyette Olan Elektronik Pazaryerlerinin Nihai Tüketiciler Tarafından Konulanması Üzerine Ampirik Bir Çalışma” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

** Türk Kızılayı Maltepe Şubesi Kan Departmanı, İstanbul, Türkiye,

E-posta: enginyilmaz@kizilay.org.tr [ORCID ID http://orcid.org/0000-0002-8247-8811](http://orcid.org/0000-0002-8247-8811)

*** Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkoğlu Meslek Yüksekokulu, Kahramanmaraş, Türkiye, E-posta: iskarakadilar@ksu.edu.tr [ORCID ID http://orcid.org/0000-0002-1785-5756](http://orcid.org/0000-0002-1785-5756)

Anahtar Kelimeler: Firmadan Tüketiciciye (B2C), E-ticaret, E-Perakendecilikte Kalite Ölçeği, Müşteri Güven Algısı, Müşteri Tercih

Customers' Approach and Improvement Suggestions for Electronic Commerce Applications in Turkey

Abstract

Nowadays in globally e-commerce applications have grown dramatically and it has become the commonly preferred shopping medium by the end customers. Despite the fact that the high volume of B2C retailing e-commerce rate in developed and emerging countries, Turkey does not show that performance. Therefore, the aim of this study is to develop the suggestions and identify the reasons for the unrealized market potential of Turkish e-commerce sector. In that context, some sector related market studies have been investigated and then based on these studies' results a structured questionnaire form has been generated. Later, this survey has been conducted to sampling which includes 312 respondents, who are identified as potential e-commerce customers in Istanbul. The collected data show that people, who included sampling, are not into spending their shopping budget and their spare time for e-commerce implementations. According to the results, the operational performance of e-commerce firms was determined by respondents as "post-sales service quality" and "appropriate lead-time". The crucial problem for the Turkish customers about e-commerce applications is the security issue. To overcome this issue the solving efforts should be handled on the macro level, instead of individual strives of each e-commerce companies at the micro level. For that purpose, Turkey should develop its own national cybersecurity protection and also should regulate the Turkish e-commerce sector structure based on the firm's competencies.

Keywords: Business to Consumer (B2C), E-commerce, E-Tail Quality Scale, Customers' Trust Perception, Customers' Behavior Preferences

Giriş

1990'lı yılların ortasından itibaren dünya genelinde internet bağlantısı hızla yayılmaya başlamış ve artık ev halkının gündelik yaşamında bireysel amaçlı internet kullanımı hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bu da zamanla beraberinde insanların alışveriş işlemlerini çevrimiçi bağlantı yoluyla sanal ortama kaydırmasına neden olmuş ve e-ticaret kavramı ortaya çıkmıştır. En genel ifadesiyle e-ticaret; "sipariş alıp vermek için tasarlanmış elektronik ortamlarda, bilgisayar ağları üzerinden yürütülen mal/hizmet alışverişi" şeklinde tanımlanabilir. E-ticaret işleminin taraflarına bakıldığında "ticari işletmeler, hane halkı, özel ya da kamu kurumları" şeklinde geniş bir yelpazede her türlü bireysel veya kurumsal internet kullanıcılarından oluşmakta olduğu görülmektedir. Alışveriş işleminin mübadele kısmıysa (ürün/hizmet teslimi ile

ödeme işleminin yapılması) sanal ortamda çevrimiçi veya gerçek ortamda fiziksel olarak yapılmaktadır (TÜBİSAD, 2014, s.2).

İnternet kullanımının yaygınlığı açısından, dünyada e-ticaret ekonomisinin etkinliğiyle ilgili verilere bakıldığında; başta İngiltere olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Fransa ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin e-ticaret iş hacimlerinin ülke nüfusuna yayıldığı ve işlem miktarının da oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde ise başta Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere, Polonya, Brezilya ve Rusya'nın benzer şekilde ama biraz daha düşük oranlı olarak internet kullanımının yaygınlığı ile e-ticaret iş hacmi arasında bir paralellik olduğu görülmektedir (TÜBİSAD, 2014, s.15-16).

Bu anlamda, Türkiye'nin durumuysa benzer kategorideki diğer gelişmekte olan ülkelere farklı olarak olumsuz yönde ayrılmaktadır. Özellikle, internet kullanımının yaygınlığı diğer gelişmekte olan ülkelerle aynı düzeyde olmasına karşın e-ticaret işlem hacminin ise oldukça düşük düzeyde seyretmesi ülkenin ekonomik-ticari verimliliği açısından bir engel olarak değerlendirilebilir (TÜBİSAD, 2014, s.15-16).

Yukarıda değinilen sektörel iş potansiyeliyle ilgili tespitler göstermektedir ki Türkiye e-ticaret pazarının işlem hacmi büyüklüğü, benzer ülkelerle kıyaslandığında olması gerektiğinden daha düşük seviyelerde seyretmektedir. Bu durum ise Türkiye özelinde bilimsel anlamda incelenmesi gereken bir araştırma konusunu gündeme getirmektedir. Özellikle e-ticaret işlem hacmi yoğunluğunu etkileyen temel faktörlerden; Türkiye'deki internet erişiminin uygunluğu ve e-ticaret pazarında ürün/hizmet arzının yeterli büyüklükte olduğu düşünüldüğünde, geriye irdelenmesi gereken temel sorun olarak Türk halkının e-ticaret işlemlerine karşı tutumunun, yani algı sorununun ele alınması gerekmektedir (TÜSİAD, 2014, s.16-18).

Bu nedenle, bu çalışma özelinde Türkiye'deki e-ticaret potansiyelinin durum tespitini yapmak, müşteri bakış açısından e-ticaret uygulamalarını değerlendirmek amacıyla bir araştırma tasarlanarak yürütülmesi planlanmaktadır. Böylelikle de Türkiye'deki eğitilmiş, genç kitlenin e-ticaret kullanımıyla ilgili davranış şekillerinden yola çıkarak algılarının yorumlanması ve bu doğrultuda makro çerçevede sektörün iyileştirilmesine yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

1. ARAŞTIRMA KONUSUNUN LİTERATÜR GEÇMİŞİ

Günümüz iş hayatında internet kullanımı; ticari anlamda müşterilerle iletişime geçilen, mal ve hizmet alım satımının sınırsızca yapıldığı bir yer olma yolunda ilerlemektedir (Çelik ve Akgemici, 1998, s.175). Artık internet sayesinde ticaret hayatında işletmelerin faaliyet alanlarının coğrafi sınırları ortadan kalkmıştır (Sarhan, 1995, s.302). Bir firma artık kolaylıkla kendi coğrafi sınırlarının dışından tedarikçi bulup gereksinim duyduğu hammadde ve/veya diğer girdi malzemelerini temin edebilmektedir. Bununla birlikte yine coğrafi sınırlarının dışındaki dağıtım kanallarına girebilmekte ve hatta direk olarak uzak noktalardaki nihai müşteriye kendisi ulaşabilmektedir. Bunların yanı sıra elektronik ortamda firmanın sürekli hedef müşteri kitlesinin gözünün önünde olması sayesinde, işletmeler potansiyel müşterilerinin zihninde marka bilinci oluşturabilmektedir. Böylelikle firmalar açısından internet

erişiminin müşterilerle temas aracı olarak kullanılması sayesinde müşteriler; firmanın sunduğu mal/hizmet ile ilgili daha fazla bilgi edinebilmekte, sipariş ve rezervasyon süreçlerinde işlemleri kolaylaştırmakta ve çift yönlü olarak bilgi akışının etkinliğini arttırmaktadır (Hasiloğlu, 1999, s.48).

Dünya genelinde e-ticaret pazar hacmi her geçen gün tahmin edilenin de ötesinde önemli ölçüde gelişmesine karşın yine de halen e-ticaret hacminin toplam ticaret hacminin içerisindeki payı dünya genelinde yüzde on, Türkiye için ise yüzde dört gibi düşük oranlarda seyretmeye devam etmektedir (Dünya Gazetesi, 2017). Bununla birlikte mevcut e-ticaret işlem hacminin büyük bir kısmını ise "işletmeden işletmeye (B2B)" elektronik ticaret oluşturmaktadır. Buna karşın "işletmeden tüketiciye (B2C)" elektronik ticaretin işlem hacminin "işletmeden işletmeye (B2B)" kıyasla oldukça geride kaldığı bilinmektedir (Kalaycı, 2008, s.143). İşletmeden işletmeye (B2B) elektronik ticaretin gelişmesinde en önemli faktör iş süreçlerinde yer alan gereksiz araçların ortadan kaldırılmasıdır. Bu sayede işletmeler tedarikçileriyle direkt temas kurarak tedarik yönetimini daha düşük maliyetle gerçekleştirebilmekte ve iş süreçlerini daha etkili dinamik bir yapıya sokabilmektedir (OECD, 2000, s.193-195).

Bu çalışmanın ana araştırma konusu; Türkiye'deki "işletmeden tüketiciye (B2C)" elektronik ticaret yaklaşımının etkinliğinin artırılması olduğundan dolayı literatür taramasında da bu kapsam üzerine odaklanılarak perakende e-ticaret konusu ele alınmaktadır.

1.1. İşletmeden Tüketiciye (B2C) E-ticaretin İşlevsel Etkinliği

İşletmeden tüketiciye (B2C) e-ticaret; internet ağı ve bilgisayar teknolojilerinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan ve firma ile müşteri arasındaki alışverişini geleneksel yöntemlere göre oldukça kolaylaştıran bir yeniliktir. İnternet üzerinden yapılan elektronik ticaret yeni bir pazarlama yöntemi olmasına karşın ekonomik faaliyetler ve sosyal çevre bakımından radikal değişikliklere yol açabilecek bir etkiye sahiptir. Elektronik ticaret; finans, iletişim ve perakende sektörlerini etkilemekte ve toplumların gündelik hayatında önemli bir yer edinmektedir (McLoughlin, 2002, s.2).

İşletmeden tüketiciye (B2C) e-ticaret sayesinde, yeni pazar sahalarına yatırım yapmak için kaynakları yetersiz olan firmalar, hedefledikleri pazar noktalarına düşük yatırım maliyetiyle girebilmektedirler. E-ticaret, firmanın operasyonel faaliyetlerine hız kazandırdığından ve insan unsurunu da minimuma indirdiğinden maliyetleri azaltır ve firmanın faaliyetlerinde verimliliği artırır. Satıcılar ile müşteri arasında çok daha sağlıklı bir iletişim imkânı sağladığından hizmet ve ürün kalitesindeki artışa da yardımcı olur. Sektördeki paydaşlar arasındaki bilgi paylaşımının etkinliğini arttırdığı için iş süreçlerinin ve dolayısıyla genel olarak ekonomideki verimliliğinin artmasına da katkı vermiş olur. Firmaların e-ticaret faaliyetlerinde bulunurlarken oluşturdukları veri-bankası ile müşteri takip sistemi sayesinde, makul maliyet düzeyinde müşteri merkezli pazarlama anlayışı etkili bir şekilde uygulanabilmektedir (Erbaşlar ve Dokur, 2012). Müşteriye sunulan ürün/hizmetin elektronik ortamda pazarlanmasıyla da firmalar ürünün siparişinden teslimatına kadar geçen sürede en az hata ile hızlı ve tam zamanında ürün teslimi gerçekleştirilebilmektedir (Kotler, 2000). Böylelikle de müşteri

memnuniyetinin üst düzeye çıkması sağlanmaktadır. Ayrıca e-ticaret uygulamalarının işletmenin stok tutma politikasını etkinleştirilmesi sayesinde envanter tutma maliyetlerini düşürebilmesine de imkân vermektedir (Kula ve Tatoğlu, 2002). Neticede, e-ticaret sayesinde firmanın ulaşabileceği müşteri sayısının önceden öngörülebilmesi olanaksız olmakla birlikte, geleneksel ticari yaklaşıma göre firmaların pazar payını ve operasyonel süreçlerinin verimliliğini artacağı şüphe götürmez bir gerçektir.

Müşteri bakış açısından e-ticaret uygulamalarının etkileri değerlendirildiği zaman yine pek çok dikkat çekici unsur ortaya konulmaktadır. Özellikle elektronik pazarlama sayesinde müşteriler, profesyonel satış elemanları ile yüz yüze gelmediklerinden gerçekten satın alma ihtiyacı olmadığı bir ürün/hizmeti ikna edilerek satın almak durumunda kalmazlar. Aynı zamanda alışveriş işlemi için klasik uygulamaya göre çok daha az zaman ve emek harcayarak (örneğin; sıra bekleme gibi olumsuzluklarla karşılaşmaksızın) kolaylıkla alışveriş işlemi gerçekleştirebilirler (Kotler, 2000). Yani, insanların bir e-ticaret işlemi tamamlamak için evden çıkmasına mağaza dolaşmasına gerek yoktur ve siparişi evine teslim edilmektedir. Diğer bir ifadeyle e-ticaret uygulamaları sayesinde tüketiciler; satın almayı düşündükleri bir ürün/hizmet hakkında diledikleri zaman detaylı bilgiye erişip, derhal sipariş verebilme imkânına sahip olup, çok daha uygun fiyatlardan ürün/hizmeti satın alabilme olanağına sahiptirler. Böylelikle günümüzde e-ticaret uygulamalarının ve internetin sunmuş olduğu sınırsız ürün ve marka seçeneği sayesinde, müşterilerin gerçek anlamda pazarı yönlendiren tek güç konumuna geldiği söylenebilir. Artık müşteriler kendilerine sunulanla yetinmek yerine kendisi için en iyi alternatifi kendi başına bir başkasının yönlendirmesine gerek kalmaksızın arayıp bulabilmektedir (Öztürk, 2014, s.56).

Elektronik pazarlama yaparak nihai müşterilere ulaşmak isteyen bir e-ticaret firmasının dikkat etmesi gereken hususların başında ise tasarlayacağı web-sitesinin müşterilere güven veren, kullanımı kolay, siber saldırılara karşı teknolojik güvenlik donanımıyla kendisini koruyabilir olması gelmektedir. Bununla birlikte e-ticaret firmasının web-sayfası müşterilerin dikkatini çekebilmesi ve firmanın müşterilerine sunduğu e-ticaret iş modelinin hedef müşterileri için gerçekten fayda-değer yaratabilir olması da gereklidir (Korkmaz, 2004, s.15).

1.2. Türkiye’de İşletmeden Tüketicilere (B2C) E-ticaret Sektörünün Özellikleri

Türkiye’de e-ticaret sektörü akademik anlamda 2000’li yılların başından itibaren yoğun bir şekilde çalışılan araştırma konularından biri olmuştur (Sarısakal ve Aydın, 2003). Bu tip akademik amaçlı çalışmaların dışında, sektörün kendi potansiyelini değerlendirmek için gerçekleştirdiği araştırmalar da önemli ikincil veri kaynakları olarak dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda 2014 yılında Türkiye’de e-ticaret sektörünün yapısı TÜSİAD tarafından yürütülen bir araştırmayla detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu raporda; Türkiye’deki internet kullanıcısının sayısının yüksek olması, internet tabanlı ödeme altyapısının ve lojistik-dağıtım gibi tamamlayıcı (destek) sektörlerin etkili çalışması sayesinde Türk e-ticaret sektörünün büyük bir pazar potansiyeline sahip olduğuna değinilmektedir (TÜSİAD, 2017, s.3;41). Ancak söz konusu

öngörüye rağmen 2017 senesinde tekrardan yapılmış olan çalışmanın bulguları göstermektedir ki 2013-2016 yılları arasında Türkiye'de perakende e-ticaret hacmi beklenen patlamayı yapamamış ve bu 4 yıllık periyotta sadece %34 büyüyerek 7.3 Milyar TL'den 17.5 Milyar TL seviyesine çıkabilmiştir (TÜSİAD, 2017, s.44). Özellikle ülkelerin ekonomilerinde e-ticaretin toplam perakende ticaret içindeki payı bakımından değerlendirildiğinde ise Türkiye'nin "Çin Halk Cumhuriyeti, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri" gibi e-ticaret pazar hacmi yüksek olan ekonomilerin seviyesine gelebilmesi için kat etmesi gereken daha çok mesafe olduğu anlaşılmaktadır (TÜSİAD, 2017, s.44).

Türk ekonomisinde e-ticaret pazarının gelişimine bakıldığında 2008 yılının önemli bir milat olduğu görülmektedir. Bu yıldan itibaren özellikle moda-tekstil (giyim), elektronik eşya, mobilya-dekorasyon (ev eşyası), gıda gibi sektörlerle yönelik alışveriş sitelerinin faaliyete geçerek perakende e-ticaret sektöründe önemli işlem hacmi oluşmaya başlamıştır (TÜSİAD, 2017, s.45-46). Ancak yine de toplumun çok büyük bir kesimi halen klasik alışveriş yöntemini tercih etmektedir. Özellikle 2015 yılında mobilya sektörüne yönelik olarak yapılmış olan bir araştırmanın bulguları bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'de Mobilya Sanayicileri Derneği (MOSDER) tarafından yürütülen söz konusu bu çalışmanın sonuçlarına göre; araştırmaya katılan örnek kitlede temsil edilen 976 denekten sadece 195 yanıtlayıcının alışveriş işlemini çevrimiçi alışveriş sitelerinden yapmayı tercih ettiği görülmektedir (MOSDER, 2015). Türk halkının çevrimiçi alışverişe karşı bakış açısını göstermesi açısından tipik unsurlar taşıyan bu araştırmanın sonuçları bazı önemli tespitler de ortaya koymaktadır. Buna göre: Türk halkının çevrimiçi alışverişi, klasik alışverişe nazaran tercih etmesindeki en temel unsur satın almayı arzuladığı ürün/hizmeti daha ucuz fiyatlardan bulabilmesidir. Fiyat faktörünün ardından Türk e-ticaret müşterilerinin çevrimiçi alışverişi tercih etmesinde ön plana çıkan ikinci kritik faktörse ürün seçeneğinin ve marka alternatifinin fazla olmasıdır.

Öte yandan araştırma örnekleminde geniş kitleyi oluşturan ve çevrimiçi alışveriş yerine klasik alışverişi tercih eden kitlenin e-ticaret uygulamalarını tercih etmeme gerekçeleriye şu şekilde sıralanmaktadır (MOSDER, 2015):

- Çevrimiçi alışverişte ürüne dokunarak inceleme imkânının olmaması ve daha önceden internet üzerinden alışveriş deneyiminin olmaması nedeniyle e-ticaret uygulamalarına alışkanlık kazanılmamış olması;
 - Ödemeye ilgili olarak, müşterinin kredi kartı ve diğer kişisel bilgilerini sanal ortamda paylaşmak istememesi;
 - Müşterilerin hasarlı, yanlış bir ürün teslim edilmesi riskini üstlenmek istememesi;
 - Satın alınacak ürün/hizmetin fiyatının pazarlıksız son fiyat olması;
- gibi kaygılar nedeniyle Türkiye'de insanlar genellikle e-ticaret işlemi yapmaktan çekindiklerini belirtmektedirler.

Bununla birlikte Türkiye'de nihai müşteriye yönelik e-ticaret pazarının gelişmesinin önünde engel teşkil eden temel yapısal sorunlar da şu şekilde ifade edilebilir (Erbaşlar ve Dokur, s.111-120):

- E-ticaret iş modelinin teknolojik altyapısının geliştirilmesi ve siber saldırılara karşı korunmasıyla ilgili yaşanan zafiyetler;
- Şirketin ve müşterilerinin kişisel verilerinin korunmasıyla ilgili yaşanması muhtemel güvenlik sorunları;
- Müşteri güven algısına olumsuz tesir eden, kamuoyu hafızasında yer etmiş e-ticaret sektörüyle ilgili yaşanmış kötü dolandırıcılık deneyimleri;
- Yasal, bürokratik düzenlemelerle ilgili yetersizlikler;
- Müşteri teslimat noktalarına ulaşmada yaşanan lojistik sorunlar;
- Elektronik ödeme sistemlerinin etkin kullanılamaması.

Çalışmanın sonraki bölümünde, Türkiye'deki hali hazırda e-ticaret alışverişi yapan nihai tüketici kitlesinin, ekonomik olarak beklenen e-ticaret işlem hacmi potansiyelini gerçekleştirememesiyle ilgili olarak yapılan araştırmanın nasıl yürütüldüğü açıklanmaktadır. Bu doğrultuda, konuyu ele alan bu araştırmanın hangi hedeflere ulaşmak için hangi imkânlar doğrultusunda tasarlanıp uygulandığı detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Tasarlanması

Bu araştırma bir "tarama modeli" olarak tasarlanmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2009, s.77). Bu çalışmanın temel hedefi Türkiye'de e-ticaret uygulamalarının işlem hacminin artırılmasına yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi olduğundan, bu çalışmada tarama modelinin tercih edilmesi uygun olmaktadır. Böylece, e-ticaret deneyimi yaşamış müşterilerin davranış özellikleri ortaya konularak, Türkiye'de e-ticaret işlem hacminin artmasının önünde engel teşkil eden nedenlerin tespit edilmesi ve bu doğrultuda çözüm önerilerinin ortaya konulabilmesi arzulanmaktadır.

Bu doğrultuda Türkiye'de internet üzerinden e-ticaret işleminde bulunan insanların davranışlarına etki eden unsurların tespit edilmesi için bir anket formu geliştirilmiştir. Anket formunda deneklere sorulan sorular, öncelikli olarak bu çalışmanın temel amacı doğrultusunda MOSDER araştırmasında (MOSDER, 2015) uygulanmış sınıflamalı ve sıralamalı ölçüm maddelerinin, bu çalışmaya uyarlanmıştır. Bunun dışında "Elektronik Perakendecilikte Kalite (ETailQ)" ölçeğinden de veri toplama sürecinde faydalanılmaktadır (Bulut, 2009, s.257).

Veri toplama aracı olarak biçimlendirilmiş anket formu kullanmak için öncelikle, araştırma yürütülürken temin edilecek verileri içeren soruların araştırmanın hedefine uygun olduğundan emin olunması gerekmektedir. Bu maksatla soruların içerik geçerliliğini doğrulamak amacıyla anket uygulamasına geçilmeden önce konuya hâkim deneyimli kişilere anket formu incelenmiştir. Bu ön incelemenin ardından

soruların ifadesiyle ilgili tespit edilen aksaklıklar giderildikten sonra araştırmanın uygulanması aşamasına geçilmiştir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem Tespiti

Araştırmanın yapılandırılması sürecinde örneklem kitlesi belirlenirken homojen (orta gelir düzeyinde, eğitim seviyesi yüksek, gençlerden oluşan bir kitle) bir yapı oluşturmak kaygısı güdülmüş ancak bir yandan da kolay ve etkili veri toplanabilmesi hedeflenmiştir. Bu nedenden ötürü araştırma, erişim kolaylığı bakımından belirli bir coğrafi bölgede yaşayan memur ve işçi kesimine uygulanmıştır. Bu kitlenin tercih edilmesinin temel sebepleri arasında ücretli çalıştıkları için düzenli bir gelire sahip olmaları ve eğitim düzeyi yüksek olduğu için e-ticaret uygulamaları konusunda farkındalıklarının yüksek olması gibi kriterler ön planda tutulmuştur.

Çalışmanın örneklem çerçevesi belirlenirken ana kütle olarak Türkiye coğrafyasında yaşayan tüm e-ticaret müşterileri dikkate alınmıştır. Ancak bu kitlenin tam sayımının mümkün olmaması nedeniyle bazı varsayımlarda bulunarak Türkiye'deki e-ticaret müşterisi olan kitlenin büyüklüğünün hesaplanması yoluna gidilmiştir. Bu nedenle öncelikle TÜİK verileri incelenerek 2016 yılı verilerine göre ülke nüfusunun yaklaşık %61,2 oranındaki kısmının internet kullanmakta olduğu tespit edilmiş ve dolayısıyla internet kullanma imkânı olduğu için bu kitlenin hali hazırda e-ticaret uygulamasını tecrübe etmiş olabileceği yargısına varılmıştır (TÜİK, 2016a). Buna göre, Türkiye nüfusu 2016 yılı verilerine göre 79 milyon 814 bin kişi olarak tespit edildiğinden, yaklaşık 48 milyon 847 bin kişinin Türkiye'de potansiyel e-ticaret müşterisi olduğu varsayımına ulaşılmaktadır. Ancak bu hesaplama yine de tam olarak araştırmanın hedef kitlesini ifade edememektedir. Bu araştırmanın hedefinin çalışan ücretli e-ticaret müşterileri olması nedeniyle, TÜİK (2016b) verilerine bakılarak Türkiye'de ücretle çalışan nüfusun yaklaşık 30 milyon 914 bin kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler ışığı altında araştırmanın hedef kitlesini oluşturan ana kütlenin büyüklüğü belirlendikten sonra, %5 önem düzeyinde ve %5 hata payı ile ana kütleyi temsil edecek örneklem hacminin büyüklüğünün 384 kişiden oluşan denek grubu olması gerektiğine karar verilmiştir (Kurtuluş, 2008, s.88-95).

Bu nedenle araştırmanın yürütülmesi aşamasında 400 adet anket formu bastırılıp dağıtılmıştır. Geri dönüş olan 330 adet anket formu önce taranmış ve 18 anketin yanıtlayıcılarının hayatlarında hiç e-ticaret deneyimi yaşamamış olması nedeniyle bu anketlerin veri-seti dışında tutulmuştur. Böylelikle neticede araştırmada kullanılacak 312 adet net veriye ulaşılmıştır.

2.3. Örneklem Grubu ve Örneklem Araştırmanın Hedefi İçin Uygunluğu

Araştırma verisinin toplandığı 312 kişiden oluşan örneklem, İstanbul'un Anadolu yakasında özellikle de Maltepe-Pendik ilçelerinde yaşayan bir kitleden oluşmaktadır. Verinin toplandığı örneklem coğrafi kapsamından ziyade örneklem "yaşı, eğitim durumu ve medeni durumu" gibi demografik faktörlerinin uygunluğu araştırmanın hedefi doğrultusunda daha kritik unsurlar olarak belirlenmiştir. Nitekim Tablo 1'de

görüldüğü üzere araştırmaya katılan denek grubu internet kullanımı alışkanlığı bakımından araştırmanın amacına uygun bir profil ortaya koymaktadır.

		Kişi	Yüzde
Yaş	30 yaş ve altı	115	36.9
	31-40 yaş arası	144	46.1
	41 yaş ve üzeri	53	17.0
Medeni Durum	Evli	213	68.3
	Bekâr	99	31.7
Eğitim Durumu	Lise ve diğer orta öğretim	13	4.2
	Üniversite (Ön lisans ve Lisans)	258	82.7
	Yüksek Lisans / Doktora	41	13.1
n=312			

Tablo 1: Araştırmanın Katılımcı Profili

Özellikle hane halkının gelirini harcama alışkanlığı bakımından değerlendirildiğinde örneklemin %70'e yakın bölümünün evli yanıtlayıcılardan oluşması önemli olmaktadır. Bununla birlikte örneklemin, yaş skalası olarak genç ve orta yaşlarda, eğitim seviyesi olarak üniversite düzeyinde olması da önemlidir. Her ne kadar ilk bakışta örnek kitle dâhilinde temsil edilen yükseköğrenim mezunu yanıtlayıcıların oranının %95'den fazla olması örneklem yapısının ana kütleli heterojenliğini temsilini bozuyor gibi algılsa da aslında tam tersine bu çalışmanın hedef kitesini tam olarak yansıtan önemli bir detay olarak ele alınmalıdır. Çünkü bu çalışma temelde Türkiye'de e-ticaret uygulamalarının beklenen potansiyelini ortaya koyamamasında en önemli etken olarak kamuoyuna rol model olan eğitilmiş kitlenin algı sorununa odaklanmaktadır. Bu sorun kapsamında etkili yanıt alınacak kitlenin eğitim durumu bakımından yüksek eğitilmiş kişiler arasından seçilmesi oldukça isabetli olmaktadır. Eğer eğitilmiş kitle düzenli olarak e-ticaret uygulamalarında yer alıp öncülük ederse zaten toplumun yaşayarak öğrenmesi neticesinde o toplumda yaşayan diğer kitlenin de onları takip ederek e-ticaret işlemlerinde bilinçlenerek katılımlarının artacağı aşikârdır. Bu nedenle araştırmanın amacı kapsamında durum tespiti yapılırken, Türkiye halkının genel profilini yansıtmaktan ziyade bu çalışmada olduğu gibi genç ve eğitilmiş kitleye odaklanılması daha isabetli olmaktadır.

3. ANALİZ ve BULGULAR

3.1. Örneklem Grubunun E-ticaret Deneyimlerinin Değerlendirilmesi

Örneklem grubunun e-ticaret deneyimleriyle ilgili araştırma kapsamında toplanan sonuçlar Tablo 2 ve 3'de gösterildiği gibidir. Buna göre araştırma katılımcılarının aylık gelir düzeyine bakıldığında genel olarak 2.000 TL civarında gelir

düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Deneklerin e-ticaret işlemleri için aylık bütçelerinden ayırdıkları miktar ise 500 TL'den daha düşük bir meblağ olduğu gözlenmektedir. Yani örneklem bütününde temsil edilen e-ticaret müşterilerinin verdikleri yanıtlardan anlaşıldığı üzere Türkiye'de bireyler aylık gelirlerinin dörtte birinden (1/4) daha düşük bir oranı e-ticaret alışverişlerine tahsis etmektedirler. Araştırmanın örneklem grubu, internet kullanımına yatkın yüksek eğitilmiş ve genç-orta yaş kuşağından oluşmasına karşın yine de araştırma sonuçları daha önceden yapılmış sektörel araştırmalara benzer şekilde Türkiye'de e-ticaret işlem yoğunluğunun yüksek olmadığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Diğer bir dikkat çekici sonuç ise örnek kitledeki yanıtlayıcıların bir hafta içerisinde elektronik ticaretle ilgili internet ortamında geçirdikleri sürenin toplamda 30 dakikadan az olmasıdır. Bireylerin e-ticaret sitelerini ziyaret etmelerindeki temel amacının ne olduğu sorulduğundaysa "satın almayı düşündüğü ürünlerle ilgili bilgi edinmek ve diğer alternatif ürün ve markalarla kıyaslamasını yapabilmek" olduğu ifade edilmiştir.

Aylık Gelirleri	n	%	E-ticaret Alışveriş Bütçesi	n	%	E-ticaret işlemleri için harcanan süre	n	%
1000 TL'nin altı	84	26,9	250 TL'nin altı	178	57,1	0 - 30 dakika	140	44,9
1000 - 1999 TL	118	37,8	250 - 499 TL	96	30,8	31 - 59 dakika	57	18,3
2000 - 2999 TL	66	21,2	500 TL ve üzeri	38	12,2	60 - 120 dakika	71	22,8
3000 TL ve üzeri	44	14,1				120 dakikadan fazla	44	14,1

E-ticaret Sitelerini Ziyaret Etmenin Temel Amacı *	n	%	E-ticaret Ödeme Yöntemi *	n	%
Satın almak istediği ürünle ilgili bilgi edinmek ve kıyaslama yapmak	241	77,2	Kredi Kartı	189	60,6
İşlem yaparak bir gereksinimi gidermek için alışveriş yapmak	89	28,5	BKM Exp - Sanal Kart - Mobil Czd'n	35	11,2
Eğlenmek veya sosyalleşmek	25	7,9	Kapıda nakit ödeme - Banka havalesi	104	33,3

• **n=312.**

• * Birden fazla seçenek işaretlenebilecek soru

Tablo 2: Örneklemin E-ticaret İşlemleriyle İlgili Davranışları

Ödeme yöntemi olarak en çok tercih edilen uygulamaysa kredi kartıyla ödeme olmuştur. Deneklerin yarısından çoğu (n=189) kredi kartıyla internet üzerinden ödeme yaptıklarını belirtmiştir. Buna karşın e-ticaret işlemleri için;

- Bankalar Birliğinin geliştirdiği "BKM Express",
- Bankaların müşterilerine vermiş oldukları kredi kartlarına bağlı olarak sundukları güvenli internet alışverişine olanak tanıyan "Sanal Kart" ve
- Cep telefonu operatörlerinin e-ticaret işlemleri için geliştirdikleri "Mobil-Cüzdân" uygulamaları gibi diğer ödeme sistemlerinin tercih edilme sıklığıysa sadece %11 (n=35) düzeyinde kalmıştır.

Bununla birlikte insanlar kredi kartı bilgilerini internet ortamında paylaşma konusunda oldukça şüpheli yaklaşmakta oldukları da anlaşılmaktadır. Buna göre genellikle (n=149) internet üzerinden yapılan kredi kartı harcamalarında "cep telefonu üzerinden şifre onaylı ödeme" alan yani 3D güvenli e-ticaret web sitelerinin tercih edilmekte olduğu gözlemlenmektedir.

Araştırmaya katılan hedef kitleye, bir e-ticaret sitesinden ürün alışverişi faaliyeti (operasyonu) sonunda hangi faktörlere önem vererek yeniden o siteyi tercih etmeyi düşündükleri sorulduğunda ise "satış sonrası hizmet kalitesi" bakımından müşterilerin e-ticaret şirketini öncelikli olarak değerlendirdikleri dikkat çekmektedir. İkinci sıradaki önemli performans kriteri "teslimat süresinin" makul olmasıdır. Bir diğer önemli kriter de "ödemeye seçeneklerinin" uygunluğudur.

Bir e-ticaret web-sitesini düzenli olarak tercih etmenizi etkileyen önemli unsurları sıralayın diye sorulduğunda ise tartışmasız bir şekilde ankete katılanların yarısından çoğu (n=173) "güvenilir olmasını" birinci sıraya yerleştirmiştir. İkinci sıradaysa e-ticaret sitesinin satışa koyduğu ürünlerle ilgili yayınladığı bilgilerin "gerçeği yansıtması orijinal gerçek ürünler sunuyor" olması gelmektedir. Müşteriye teslim edilen ürünlerde bir sorun çıkması halinde e-ticaret sitesinin uyguladığı "ürün iade politikası" ise bu kapsamda üçüncü öncelikli unsur olarak yer almaktadır. Bunların dışında "müşteriyi hayal kırıklığına uğratmamak" ve "müşteriye sunduğu ürün/hizmet kalitesinden taviz vermemek" diğer dikkat çekici unsurlar olmuştur.

Alışveriş yaptığınız e-ticaret sitesine güven duymanızda en etkili olan unsur ne diye sorulduğunda: anket katılımcılarının yarısından çoğu (n=183) e-ticaret firmasının "kamuoyu tarafından bilinen, markalaşmış, arkasında ciddi kurumsal firmaların olduğu" web-sitelerine güven duyduklarını belirtmişlerdir. İkinci önemli faktörse %25 oranında yanıtlayıcılar "kendi şahsi araştırmaları neticesinde" tercih ettikleri e-ticaret sitesine güven duygusunun oluştuğunu belirtmişlerdir.

E-ticaret sitelerinin potansiyel müşterileri, internet üzerinde gezinirken incelemekte oldukları web-sayfasında ansızın beliren herhangi bir e-ticaret firmasının reklam amaçlı "pop-up" uygulamalarına tepkilerinin ne olduğu sorulduğunda: bu uygulamanın firmaların hedefledikleri amacına ulaşmadığı görülmektedir. Deneklerin neredeyse yarıya yakını (n=141) bu uygulamanın "kesinlikle sınırlarını bozduğunu ve o firmadan alışveriş yapmayı hiç düşünmediklerini" belirtmişlerdir. Buna karşın bu beliren reklam sayfasını tıklayıp açarak "inceleyip eğer ihtiyacı olan bir ürün varsa alırım" diyen kesimse deneklerin sadece %11'ini (n=35) içermektedir.

İnternet üzerinden müşterilerin işlem yaptıkları sektörlerin öncelik sırasına bakıldığında "bankacılık işlemleri" açık ara öne çıkmaktadır. Bankacılık işlemlerinin hemen ardından tekstil-moda sitelerinden "kıyafet alışverişi" ikinci sırada yer almaktadır. Bu iki sektörün ardından daha orta düzeyde işlem sıklığı olan "ev eşyası alışverişi" ile şehir dışı ulaşım için "bilet satın alınması" ve turistik amaçlı "seyahat-konaklama rezervasyonu yapılması" işlemleri gelmektedir.

İnternet üzerinden müşterilerin işlem yaptıkları sektörlerin öncelik sırası *	n	%	E-ticaret web-sitesini düzenli olarak tercih etmenizi etkileyen unsurlar *	n	%
Bankacılık İşlemleri	140	44,9	Güvenilir Olması	173	55,4
Tekstil Moda Sitelerinden Kıyafet Alışverişi	101	32,4	Satışa Koyduğu Ürünlerin Orijinal Olması	61	19,6
Ev Eşyası Alışverişi	15	4,8	Ürünlerin İadesinin Kabulünün Kolaylığı	40	12,8
Şehir Dışı Ulaşım için "otobüs/uçak bileti satın alınması"	7	2,2	Tüketiciyi Hayal Kırıklığına Uğratmaması	13	4,2
Turistik Konaklama Rezervasyonu yapılması	9	2,9	Müşteriye Sunduğu Ürün/Hizmet Kalitesi	14	4,5

E-ticaret sitesinde işlem yapmak için güven duymaya etkili olan unsurlar	n	%
Kamuoyu tarafından bilinen, markalaşmış, arkasında ciddi kurumsal firmaların olduğu web-siteleri	183	58,7
Kendi yaptığı şahsi araştırmalar neticesinde	77	24,6
Yakın çevremdeki ve sosyal medyadaki insanların yorumlarından ötürü	44	14,1
Reklamlar	8	2,6

Tablo 3: Örneklemin E-ticaret Siteleriyle İlgili Deneyimleri

3.2. Elektronik Perakendecilikte Kalite (ETailQ) Ölçeği ile İlgili Analizler

Araştırmanın bu bölümünde Wolfinbarger ve Gilly (2003) tarafından geliştirilen ve daha önceki yıllarda da Türkiye'de Bulut (2009, s. 256-259) tarafından çalışılmış olan "Elektronik Perakendecilikte Kalite (ETailQ)" ölçeğiyle toplanan veriler analiz edilerek incelenmektedir. Öncelikle anket formunun ön-testi aşamasında ölçeğin daha önce Bulut

(2009) tarafından Türkçeye çevrilmiş orijinal 14 maddenin hepsi kullanılmıştır. Ancak ön-test aşamasında bu araştırmaya katılan yanıtlayıcılar tarafından tam olarak anlaşılmadığı düşünülen 3 soru maddesinin araştırmada kullanılacak nihai anket formundan çıkarılmasına karar verilmiştir. Orijinal ölçekte bulunup bu çalışmaya dâhil edilmeyen anket soruları şunlardır:

- İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web sitesinin seçiminde, sitede olması gerektiği kadar (ne az ne de çok) kişiye özgü uygulamaların bulunması önemlidir;
- İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web sitesinin seçiminde, sitede kendimi güvende hissetmem önemlidir;
- İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web sitesinin seçiminde, sitenin güvenlik donanımı etkilidir.

Bu çıkarılan sorular yerine araştırmacılar tarafından yazılan:

- İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web sitesinin seçiminde, aradığım ürün veya hizmetin uygun koşullarda sitede bulunması önemlidir;
 - İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web-sitesinin oradan alışveriş yapmamı özendirici kampanyalar (promosyon) yapıyor olması önemlidir;
- soruları eklenmiştir. Elektronik perakendecilikte kalite (ETailQ) ölçeğinin değerlendirilmesi için veri-setinde müşterilerin öncelikle işlem yaptıklarını belirttikleri e-ticaret perakendeciliğiyle direk ilgili olan "giyim, ev eşyası, turizm seyahat ve konaklama" sektörlerinde işlem yapan yanıtlayıcıların anketleri dikkate alınmıştır. Söz konusu bu veri saflaştırma işlemiyle bankacılık işlemlerine verilen yanıtların ölçeğin yapısını bozmaması ve araştırmanın temel amacından uzaklaşmaması sağlanmaktadır. Neticede ETailQ ölçeğinin analiz edileceği toplam 132 gözlemden oluşan veri setine ulaşılmıştır.

3.2.1. ETailQ Ölçek Maddelerinin Ortalama Değerleri

Veri setinin tanımlayıcı analiz sonuçları incelendiğinde en dikkat çekici sonuç e-ticaret müşterileri için en kritik ölçüm maddelerinin:

- İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web sitenin seçiminde, kişisel bilgilerimin site tarafından tam olarak korunması önemlidir.
- İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web sitesinin seçiminde, siteden ne sipariş edersem o ürünün teslim edileceği güvencesi etkilidir.

Her iki sorunun ortalama değeri 4,83 çıkmıştır. Geriye kalan diğer 11 maddenin ise ortalama değerlerinin en düşüğü 4,43 en yükseği ise 4,73 olarak bulunmuştur. Bu sonuçtan anlaşılacağı üzere anket yanıtlayıcıları için e-ticaret ile ilgili öncelikli unsur kişisel bilgilerinin ilgisiz üçüncü şahısların eline geçmesi korkusudur. Bu kaygının giderilebilmesiye ancak toplumun e-ticaret teknolojik altyapısının güvenliğine ilişkin tereddütsüz inanabileceği bir güvencenin verilebilmesine bağlıdır. Yine benzer şekilde araştırma örnekleminin verdiği yanıtlardan anlaşılacağı üzere müşteriler ürün/hizmet sipariş ettiği e-ticaret firması tarafından dolandırılıp-kandırılmayacağından emin olmak istemektedir. Bu amaçla da Türk e-ticaret pazarında bir sektörel sertifikasyon güvence sisteminin oluşturulması şarttır.

3.2.2. ETailQ Ölçeğinin Faktör Analiz Sonuçları

Bu aşamada öncelikle veri-setinin faktör analizine uygunluğunu görmek amacıyla "Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)" katsayısı hesaplanmış ve "Barlett testi" gerçekleştirilmiştir. Hesaplamalar sonucunda KMO değerinin 0,89 olduğu görülmüştür. Ayrıca Barlett testi de $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla araştırma kapsamında temin edilen veri setinin faktör analizi için uygun olduğu anlaşılarak, faktör analizi gerçekleştirilebilmiştir. Faktör analizi yapılırken çıkarım yöntemi olarak "Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis)" yöntemi kullanılmıştır. Faktör sayısı belirlenirken özdeğeri 1'den yüksek olan bileşenler ayrı birer faktör olarak kabul edilmiştir. Bu kritere dayalı olarak yapılan analiz sonucunda, analize dâhil edilen 13 ölçüm sorusu 2 farklı faktöre yüklenmiştir ve sorular ve faktör yükleri Tablo 4'de gösterilmiştir.

Keşifsel faktör analizi uygulaması sonucunda 13 ölçüm maddesinin 12 tanesi iki farklı gruba güçlü faktör yükleriyle yüklenmiştir. Ölçeğe daha sonradan bu çalışma kapsamında ilave edilmiş olan "e-ticaret sitesinden alışveriş yapmak için özendirici kampanyalar düzenliyor olması önemlidir" soru maddesi kabul edilebilir eşik değer olan 0,5 kriterinin çok altında yüklendiği için ölçeğe dâhil edilebilmesi mümkün olmamıştır. Yine bu çalışma kapsamında ölçüm maddesi olarak yeni ilave edilen "e-ticaret sitesinde uygun ürün/hizmet bulunabilir olması önemlidir" maddesiye yüklenilmesi beklenen ilgili faktör grubuna güçlü bir şekilde yüklenmiştir.

Yapılan faktör analizi neticesinde ortaya çıkan "e-ticaret web-sitesinin cazibesi" ve "e-ticaret web-sitesine duyulan güven" değişkenlerinin güvenilirliğini test etmek amacıyla, her bir bileşeni oluşturan ölçüm maddelerini içeren Cronbach's Alfa güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 4'de gösterildiği gibi yapılan hesaplama sonucunda her iki faktör grubunun da eşik değer olan 0,7 kriterinin üzerinde sonuçlar vererek yeterli güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür.

Ölçüm Maddeleri	E-ticaret Web Sitesinin Cazibesi	E-ticaret Web Sitesine Duyulan Güven
<i>İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web-sitesinin seçiminde,</i>	<i>Cronbach's Alpha</i> ,85	<i>Cronbach's Alpha</i> ,86
o sitenin kapsamlı bilgi sunması etkilidir.	,626	
sitede işlem yapmanın kolay olması gibi görsel unsurlar etkilidir.	,723	
aradığım ürün veya hizmetin uygun koşullarda sitede bulunması önemlidir.	,728	
sunulan ürünlerin web-sitesi tarafından etkili (doğru) bir şekilde tanıtılması önemlidir.	,787	
sitede işlem yaparken zaman kaybına yol açmaması etkilidir.	,686	
sitenin sunduğu ürün çeşitliliği önemlidir.	,587	

oradan alışveriş yapmamı özendirici kampanyalar düzenliyor olması önemlidir.®	Düşük Faktör Yüğü	
siteden ne sipariş edersem o ürünün teslim edileceğı güvencesi etkilidir.		,544
siteden aldığım ürünün söz verilen zamanda teslim edilmesi önemlidir.		,689
kişisel bilgilerimin site tarafından tam olarak korunması önemlidir.		,667
sitenin müşteri odaklı olup insanların beklentilerini karşılamaya hazır ve istekli olması önemlidir.		,714
bir sorunun olduğunda web-sitesinin o sorunu çözmek için çaba göstermesi önemlidir.		,778
şikayetlerin site tarafından tam zamanında cevaplanması önemlidir.		,800
n=132. ®Faktör yükü ve ifadesi koyu renkle yazılan ölçüm maddesi düşük faktör yüküyle yüklendiğı için analizden çıkarılmıştır. Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi, Döndürme Yöntemi: Kayser Normalizasyonu ile Varimax KMO: 0,888 Barlett testi (Ki-Kare: 810,175, Serbestlik Derecesi:66, Anlamlılık: 0,000). Açıklanan Varyans %59,56 olarak gerçekleşmiştir.		

Tablo 4: Elektronik Perakendecilikte Kalite (ETailQ) Ölçeğı Faktör Yapısı

3.2.3. Ürün/hizmet satın alan müşteriler için ETailQ ölçüm maddelerinin ilişkilerinin incelenmesi

Çalışmanın önceki aşamalarında örneklemin e-ticaret işlemleriyle ilgili deneyimleri incelenirken, araştırma katılımcılarının işlem yaptıkları sektörler baz alındığında bankacılık işlemlerini uygulayanlar bir grup, ürün/hizmet satın almayı öncelikli olarak tercih edenler ise bir diğer grup olarak sınıflandırılmıştır (Bknz Tablo 3). Bu çalışmanın temel amacı e-ticaret ile perakende alışveriş yapan kitlenin Türkiye'de alışveriş hacminin artması için önem verdikleri unsurların belirlenmesi olduğu için ETailQ ölçeğinin ölçüm maddelerinin arasındaki korelasyon ilişkisi sadece bu boyut dikkate alınarak incelenmektedir.

Ölçüm Maddesi	1	2	3	4	5	6
1-sitenin kapsamlı bilgi sunması	1					
2-sitede işlem yapmanın kolay olması	,478**	1				
3-aranılan ürün/hizmetin uygun koşullarda bulunması	,628**	,598**	1			
4-ürünlerin etkili (doğru) bir şekilde tanıtılması	,502**	,404**	,562**	1		
5-sitede işlem yaparken zaman kaybetmemek	,407**	,549**	,605**	,537**	1	

Ölçüm Maddesi	1	2	3	4	5	6
6-sitenin sunduğu ürün çeşitliliği	,318**	,337**	,344**	,450**	,392**	1

Tablo 5: E-Ticaret Web-Sitesinin Cazibesıyla İlgili Ölçüm Maddeleri Arasındaki Korelasyon İlişkileri

Tablo 5’de sunulduğu üzere e-ticaret işlemlerinde ürün/hizmet siparişine öncelik veren 132 denek olduğu görülmektedir. Elektronik Perakendecilikte Kalite (ETailQ) Ölçeğinin e-ticaret web-sitesinin cazibesi boyutuyla ilgili korelasyon ilişkisine bakıldığında, ölçüm maddelerinin hepsinin aralarında ($p < 0,01$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına bakıldığında “internet sitesinde aranan ürün/hizmetin uygun koşullarda bulunmasının” kritik bir unsur olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda özellikle “internet sitesinin kapsamlı bilgi sunması” ($r = ,628$) ve “internet sitesinde işlem yaparken gereksiz zaman kaybetmemenin” ($r = ,605$) bu kritik unsur ile yüksek korelasyon ilişkisinin tespit edilmesi, bu tür siteler tasarlanırken esas dikkat edilecek unsurların neler olduğunu göstermesi açısından önemli bir bulgu olmaktadır.

Ölçüm Maddesi	1	2	3	4	5	6
1- siteden ne sipariş edersem o ürünün teslim edileceği güvencesi	1					
2- siteden aldığım ürünün söz verilen zamanda teslim edilmesi	,444**	1				
3- kişisel bilgilerimin site tarafından tam olarak korunması	,459**	,643**	1			
4- sitenin müşteri odaklı olup beklentilerini karşılamaya hazır ve istekli olması	,516**	,473**	,505**	1		
5- bir sorunum olduğunda web-sitesinin o sorunu çözmek için çaba göstermesi	,400**	,307**	,417**	,619**	1	
6- şikâyetlerin site tarafından tam zamanında cevaplanması	,562**	,637**	,654**	,594**	,529**	1

Tablo 6: E-Ticaret Web-Sitesine Duyulan Güvenle İlgili Ölçüm Maddeleri Arasındaki Korelasyon İlişkileri

Tablo 6’da görüldüğü üzere Elektronik Perakendecilikte Kalite (ETailQ) Ölçeğinin e-ticaret sitelerine duyulan güven boyutuyla ilgili korelasyon ilişkisine bakıldığında, ölçüm maddelerinin hepsinin aralarında ($p < 0,01$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Ürün/Hizmet Siparişinde e-ticaret sitelerine duyulan Güven Boyutu kapsamında üç unsurun aralarında güçlü bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Bunlar:

- İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web sitesinin seçiminde, siteden aldığım ürünün söz verilen zamanda teslim edilmesi önemlidir.
- İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web sitesinin seçiminde, kişisel bilgilerimin site tarafından tam olarak korunması önemlidir (yukarıdaki unsur ile korelasyon katsayısı; $r = ,643$).
- İnternet üzerinden alışveriş yapacağım web sitesinin seçiminde, müşteri şikâyetlerinin site tarafından tam zamanında cevaplanması önemlidir (yukarıdaki diğer iki unsur ile korelasyon katsayıları sırasıyla; $r = ,637$ ve $r = ,654$).

Nihai müşterilere ürün/hizmet pazarlaması yapan perakende e-ticaret şirketlerinin alışveriş güvenliği açısından hedef kitlelerinin yukarıda vurgulanan algılarına hitap edecek uygulamalar peşinde olması gerekmektedir. Bu nedenle operasyonel anlamda e-ticaret firmalarının ürün teslimatı konusunda stratejik iş ortaklarını doğru seçmeleri onlarla yüksek müşteri hizmet düzeyi yaratacak bir iş modeli tasarımları gerekmektedir. Bununla birlikte e-ticaret web sitelerinin adaletli-hakkaniyetli bir şekilde müşteri şikâyetlerini ele alma politikalarını belirleyerek, nitelikli personel ile müşteri şikâyetlerine etkili çözümler bulma yoluna gitmeleri faydalı olacaktır. Bir diğer kritik faktör olan müşterilerin kişisel bilgilerinin etkin bir şekilde kusursuzca korunmasıyla ilgili e-ticaret şirketinin almış olduğu teknolojik tedbirleri hedef müşteri kitlesine açıklayarak bilgilendirmek için çeşitli pazarlama iletişimi uygulamalarına önem vermelerini zorunlu kılmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye'de e-ticaret uygulamasını tecrübe etmiş, kendi gelirini kazanan maaşlı çalışan kitleyi hedefleyerek yapılan bu araştırmanın bulgularının ortaya koyduğu üzere, araştırma katılımcılarının genel olarak e-ticaret işlemlerine bakış açısının şüpheli olduğu görülmektedir. Bu nedenden olsa gerek araştırmaya katılan kitlenin e-ticaret için günlük yaşamlarından ayırdıkları vakit ve alışveriş bütçelerinden ayırdıkları payın oldukça düşük olduğu gözlemlenmektedir. Araştırmaya katılan denek kitlesinin verdiği yanıtlardan, e-ticaret web sitelerinin ziyaret edilmesindeki temel unsurun alışveriş yapmak yerine, ürün/hizmet ile ilgili bilgi almak olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunlar değerlendirildiğinde araştırma katılımcıları için halen geçerli olan alışveriş yönteminin fiziksel olarak mağazaya gitmek ve orada kendi kontrolü altında o anda alışveriş işlemini gerçekleştirmek olduğu anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere Türkiye'de e-ticaret alışveriş hacmini arttırmak, e-ticaret uygulamalarının sağlamış olduğu operasyonel verimlilik ile etkin müşteri memnuniyeti sağlanarak toplumsal refahın ve hayat kalitesinin artması için daha kat edilmesi gereken çok mesafe vardır. Konu bu kapsamda ele alındığında Türkiye'deki e-ticaret potansiyelini gerçeğe dönüştürmek için sektör temsilcisi kurumlara önemli görevler düşmektedir. Çünkü şu an için e-ticaret işlemlerinin pasif-çekingeng tarafı olan müşteri kitlesinin, harekete geçerek e-ticaret işlemlerinde daha fazla aktif taraf olmaya başlamaları için e-ticaret firmalarının ayrı ayrı bireysel çaba göstermeleri yerine sektör olarak hep birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Her ne kadar, Türkiye'de faaliyet

gösteren kurumsal yönetilen ve pazar payı bakımından sektörün öncü firmalarını bünyesinde barındıran "Elektronik Ticaret İşletmecileri Derneği- ETİD" on yıldan uzun süredir bu doğrultuda çalışmaktaysa da bu derneğin sektörün potansiyel müşterilerinin güven algısını arttırmaya yönelik çabaları henüz yeterli düzeye ulaşabilmiş değildir. Derneğin web sayfasında deklare edilen kurumsal amaçları ve hali hazırda yürüttükleri faaliyetlere bakıldığında derneğin potansiyel müşterilerin kaygılarını çözüme kavuşturup onları bilgilendirmek yerine daha çok sektör odaklı faaliyetlerde buldukları görülmektedir (ETİD, 2018). Tabii ki derneğin sektör odaklı çalışması doğaldır, ancak sektörün sürdürülebilirliğini ve büyümesini sağlamak adına dernek tarafından yürütülen "Kişisel Verilerin Saklanması" ve "Hukuki Altyapının Oluşturulması" gibi konularda yapmış oldukları ciddi çalışmaların bir an önce sonlandırılarak kamuoyunun etkili biçimde bilgilendirilmesi gerekmektedir. Özellikle, "derneğin iş etiğine uygun hareket etmeyen üyelerine idari yaptırımlar uygulaması" ve/veya "sektörde art niyetli faaliyet göstererek ticari ahlak sınırları dışında çalışan firmaları içeren kara-listenin oluşturulup sürekli güncellenerek yayınlanması" gibi kısa vadede hızla uygulanabilecek etkili tedbirlerle potansiyel müşterilerin sektöre olan güven algısının artması sağlanmalıdır.

Bu doğrultuda düzenleyici olarak Türkiye Cumhuriyeti Gümrük ve Ticaret Bakanlığına da çok kritik görev düşmektedir. Bu amaçla bakanlık tarafından geliştirilen "Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi (ETBİS)" 2018 yılı başı itibarıyla hizmete girmiştir. Ancak bu sistem direk olarak sektörü düzenlemekten ziyade sektörel verilerin tek elden doğru ve sistemli olarak kayıt altına alınmasını amaçlamaktadır. Müşteri açısından bu sistemin getirdiği yenilik ise sadece ticari sicil anlamında kayıtlı kurumsal e-ticaret şirketlerini sorgulayabilecekleri (eticaret.gov.tr) internet sitesini kullanabilmeleridir (GTB, 2018). Bu nedenle ETBİS uygulaması ancak dolaylı yoldan vatandaşların e-ticaret sektörüne duydukları güven algısına kısıtlı bir şekilde destek olabilecektir. Hâlbuki bakanlık:

- e-ticaret iş sürecinde yer alan kargo ve lojistik şirketlerinin etkinliğinin takip edilmesi,
- e-ticarete konu olan ürün/hizmetin üretim yeri, deposu gibi tesislerinin denetlenmesi,
- ürün/hizmetin sağlık, kalite güvence onaylarının verilmesi ve
- ödeme sürecinin uygunluğunun onaylanması

şeklinde direk olarak sektörün işleyişinde düzenleyici bir rol alması gerekir. Böylelikle sektörün daha doğru işlemesi ve etkinliğinin artması sağlanacaktır.

Araştırma bulgularına göre müşterilerin alışveriş yaptıkları web-sitesinin operasyonel performansını değerlendirirken öne çıkardıkları kriterlerin "satış sonrası hizmet kalitesi" ve "makul teslimat süresi" olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar da mikro düzeyde her bir firmanın kendi başına çaba göstermesindenense yukarıda değinildiği gibi sektörel bazda makro düzeyde alınması gereken önlemlerin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Özellikle üst düzey müşteri hizmeti sunabilmek için e-ticaret şirketinin; kurumsal bir yapıda, yeterli kaynakları olan ve stratejik iş ortaklarıyla birlikte gerekli

organizasyonları yerine getirebilme becerisinin olması gerekmektedir. Bu doğrultuda e-ticaret şirketlerinin kurumsallaşma seviyesini yukarıya çıkarmak için hukuksal olarak bir yetkilendirme sisteminin oluşturulması gerekebilir. Örneğin; resmi olarak bir şirketin e-ticaret yapabilmesi için yetki belgesi alması ve bu belgeye sahip olabilmek için ise "bir güvence bedeli veya teminat mektubunu, yetki belgesini dağıtan ilgili resmi kuruma yatırması şeklinde işleyen" bir sistem oluşturulabilir. Böylelikle müşteri şikâyetlerinde hukuki yollardan bir geri ödeme veya tazminat kararı çıktığında bu güvence bedeli üzerinden müşterinin hakkı olan tazminat bedelinin kolaylıkla tahsil edilebileceği bir sistem geliştirilebilir. Bu sayede hem müşterilerin kişisel e-ticaret deneyimlerine yönelik garanti-güvence sistemi oluşturulmuş olur, hem de e-ticaret firmalarının sunduğu müşteri memnuniyeti performansı dönemsel olarak kolaylıkla şeffaf bir şekilde izlenebilir.

Bununla beraber, makul teslimat süresi performansı için de sektör derneği ETİD ile sektörün büyük ölçekli öncü firmalarının, dağıtım konusunda sektörün gereksinimlerine ve ülkenin ekonomik-ticari gerçeklerine uygun yeni bir yapılanma içine gitmeleri faydalı olabilir. Bu amaçla sektörün kendi kontrolünün altında, kendi lojistik merkezini açması sayesinde dağıtım ve teslimat işlemlerinde e-ticaret firmalarının verimliliğinin ve müşterilerin de arzu ettiği düzeyde teslimat performansının artması sağlanabilir. Ama tabii ki böyle bir oluşum öncesi sektör temsilcilerinin sinerjik bir iş birlikteliği içerisinde olması ve profesyonel bir yaklaşımla bu süreci organize edip yönetmesi şarttır.

Araştırmaya katılan kitlenin internet üzerinden işlem yaptıkları sektörlerin öncelik sırasına bakıldığında ise bankacılık işlemlerinin açık ara öne çıktığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar e-ticaret denildiğinde ilk akla gelen unsur ürün/hizmet sipariş etmek olsa da, araştırmanın denekleri tarafından internet üzerinden yapılmış oldukları işlemlerde bankacılık ve finans işlemlerinin çok daha yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. İnternet üzerinden yapılan işlemlerde güvenliğin önemliliği açısından ise bankacılık işlemlerinin daha fazla risk unsuru taşıyan bir süreç olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu nedenle Türkiye'de e-ticaret işlemlerinin teknolojik altyapısıyla ilgili yerli siber güvenlik tedbirlerinin alınması şarttır. Makro açıdan bakıldığında, bu doğrultuda iki kritik unsurun geliştirilerek siber güvenliğin sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki "Google, Microsoft, Apple-Safari, Yandex ve Mozilla" gibi dünyanın dev internet gruplarına ait olan tarayıcılara alternatif olarak milli bir tarayıcının geliştirilmesinin gerekliliğidir. Bu amaçla 2017 senesinde testine başlanılan ve 2018 yılı sonlarına kadar tam olarak faaliyete geçmesi beklenen "Geliyoo" internet tarayıcısının, Türkiye'de milli siber güvenliğin sağlanabilmesi için önemli bir rol oynaması beklenmektedir (NTV, 2017). İkinci kritik unsur ise "Güvenli Giriş Katmanı (SSL)" sertifika sağlayıcılarının küresel anlamda bir tekel şeklinde çalışmasından kaynaklanan güvenlik sorunlarıdır. Teknik anlamda bakıldığında bu küresel tekelin Türkiye'deki e-ticaret işlemlerine ait tüm bilgilere sahip olmasının yanında, operasyonel etkinlik bakımından ise sertifika temin etme sürecinde zaman kaybı yaşanmasına ve Türk e-ticaret firmalarının maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Buna karşın ortaya çıkabilecek herhangi bir güvenlik sorunundaysa, bu küresel sertifika sağlayıcılarının Türkiye'ye karşı sorumluluklarını düzenleyen bir hukuki yaptırım

bulunmamaktadır. Bu nedenle internete güvenli giriş sertifikası için "TÜBİTAK" ile "Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK)" tarafından geliştirilen iki ayrı sistemin yakın gelecekte başarıyla uygulamaya geçebilmesi Türkiye'nin siber güvenliğinin sağlanabilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (Keser-Berber, 2017).

Siber güvenlikle ilgili bu iki gelişmenin kamuoyuna etkin bir şekilde duyurulması sayesinde Türk halkının internet ortamında ki başta bankacılık olmak üzere tüm e-ticaret işlemlerini daha gönül rahatlığıyla kullanmaya başlaması mümkün olacaktır. Bu sayede hem yeni kullanıcıların uygulamaya geçmesi hem de mevcut kullanıcıların çok daha yoğun bir şekilde e-ticaret işlemlerini kullanmaya başlamasıyla birlikte şirketlerin işlem hacimleri ve dolayısıyla iş süreçlerinin verimliliği artacaktır.

4.1. Çalışmanın Kısıtları ve Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Son olarak bu çalışma esnasında elde edilen deneyimlere göre gelecekte bu konuyu çalışacak araştırmacılar için bir takım önerilerin ortaya konulmasında da fayda vardır. Bu çalışma araştırma konusunu kişisel bir yaklaşımla ele almakta ve sektörel bazda yapılmış pazar araştırmalarına benzer bir yapıda tasarlanmıştır. Ancak buna karşın araştırmanın tasarımında bazı kritik kısıtlar söz konusu olmuştur. Özellikle saha araştırmasının yürütülmesi için gerekli temel kaynaklar olan zaman ve araştırma bütçesinin yetersizliği nedeniyle çalışmada görece olarak yetersiz bir örneklem büyüklüğü ve bilimsel metodolojiden uzak bir şekilde basit-kolayda örnekleme yöntemi tercih edilerek uygulanmıştır. İleride yapılması muhtemel çalışmalarda, ana kütleyi temsil eden bir örneklem çerçevesi oluşturularak, söz konusu listeden tesadüfi olarak seçilen ve ülke geneline yayılan bir örneklem üzerinden yürütülecek bir araştırmanın bulgularının sektörel anlamda daha etkili çıkarımlar yapılmasına imkân vereceği kesindir.

İleride yapılacak olan araştırmalarda ana kütleyi temsil edecek ideal örneklem büyüklüğünün %1 hata payına göre 16.666 kişiden oluşması gerektiği ve böylelikle daha gerçekçi sonuçların ortaya konulabileceği unutulmamalıdır (Kurtuluş, 2008, s.88-95). Ayrıca bu saha araştırmasının başlangıcında olması gereken 384 gözlemin üzerinde 400 civarı anket toplama hedefinin altında kalınmış olması da çalışmanın önemli bir kısıtı olarak dikkate alınmalıdır.

Yukarıda belirtilen tüm bu kısıtların yanında, bu araştırmanın öncelikli hedefinin Türkiye'deki e-ticaret müşterilerinin davranışsal tepkilerinin durum tespitini yapmaktır. Bu nedenle bu çalışmada bir yapısal araştırma modeli geliştirilip, bu modelle ilgili araştırma hipotezleri öne sürülmemiştir.

E-ticaret alışveriş uygulamalarına Türk müşterilerin verdikleri tepkileri gelecekte çalışmayı düşünen araştırmacılara hazırlayacakları araştırma tasarımında daha farklı yöntemler kullanarak konuyu ele almaları önerilebilir. Örneğin; Türkiye'deki farklı sektörlerle yönelik (tekstil-moda; ev dekorasyon, mobilya; turizm rezervasyon gibi) e-ticaret uygulamaları için senaryolar geliştirilerek, daha kesin ayrımlar içeren bir yapıda daha bilimsel bir yaklaşımla araştırma soruları ele alınarak incelenmesi tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

- BULUT, Z. A. (2009). *Elektronik pazarlamada stratejik konumlandırma süreci: Türkiye uygulamaları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- ÇELİK, A. & AKGEMİCİ, T. (1998). *Girişimcilik Kültürü ve KOBİ'ler*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- DÜNYA Ekonomi Gazetesi, (02.12.2017), *Perakende satışların yüzde 10'u e-ticaret!*. Erişim tarihi: 13.12.2018, <https://www.dunya.com/ekonomi/perakende-satislarin-yuzde-10u-e-ticaret-haberi-392949>
- Elektronik Ticaret İşletmecileri Derneği (ETİD). 2018. *Kişisel verilerin saklanması hakkında workshop*. Erişim tarihi: 29.01.2018, <http://www.etid.org.tr/haberler>
- ERBAŞLAR, G. & DOKUR, Ş. (2012). *Elektronik Ticaret: Genel bilgiler, hukuksal düzenlemeler, belge düzeni ve muhasebe işlemleri*, Nobel Akademik Yayınları, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB). 2018. *Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi*. Erişim tarihi: 31.01.2018, <https://www.gtb.gov.tr/duyurular/elektronik-ticaret-bilgi-sistemi-etbis-hizmete-acildi>
- HASILOĞLU, S. B. (1999). *Enformasyon Toplumunda Elektronik Ticaret ve Stratejileri*, Türkmen Kitapevi, İstanbul.
- KALAYCI, C. (2008). Elektronik Ticaret ve KOBİ'lere Etkileri, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(1), s.139-150.
- KARASAR, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Akademik Yayınları, Ankara.
- KESER BERBER, L. (2017). *Türkiye'nin İnternet Güvenliği için Yerli Güvenlik Sistemi: e-Tuğra*. Erişim tarihi: 6 Eylül 2017, <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/turkiyenin-internet-guvenligi-icin-yerli-guvenlik-sistemi-e-tugra.uciq0w9Sg06nFRBhWWv5gg>
- KORKMAZ, N. (2004). Sorularla e-ticaret, e-iş, işletme yönetiminde yeni eğilimler dizisi, *İstanbul Ticaret Odası Raporu*.
- KOTLER, P. (2000). *Pazarlama Yönetimi*, (çev. Nejat Muallimoğlu), Beta Yayınları, İstanbul.
- KULA, V. & TATOĞLU, E. (2002). KOBİ'lerde Elektronik Ticaret Kullanımını Etkileyen Faktörler, *7. Ulusal Pazarlama Kongresi Ankara*.
- KURTULUŞ, K. (2008). *Pazarlama Araştırmaları*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- McLOUGHLIN, G. J. (01 Nisan 2002). *Electronic commerce: an introduction*. Erişim tarihi: 09.04.2017, <https://usa.usembassy.de/etexts/bus/ecomintro.pdf>
- Mobilya Sanayicileri Derneği (MOSDER). (2015). *Mobilya Tüketici Araştırması 2015*. Erişim tarihi: 23.03.2017, <http://www.mobilyago.com/tr/ipuclari/mobilya-tuketici-arastirmasi-2015-mosder/>
- NTV Haber, (17.01.2017), *Yerli arama motoru 'Geliyoo' test yayınına başladı*. Erişim tarihi: 01.02.2018, <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/yerli-arama-motoru-geliyoo-test-yayinina-basladi.A-OLCUWOKeEreIH7rTNCBw>

Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). (2000). *E-commerce: impacts and policy challenges: Economic Outlook 67*. Erişim tarihi: 13.03.2017, <https://www.oecd.org/eco/outlook/2087433.pdf>

ÖZTÜRK, M. (2014). *Elektronik pazarlama yöntemlerinin incelenmesi: Düzce tüketicisi üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

SARIHAN, T. D. (1995). *Herkes İçin İnternet*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

SARISAKAL, M. N. & AYDIN, M. A. (2003). E-ticaretin yeni yüzü mobil ticaret. *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 1(2), s.83-90.

Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD). (2014). *Türkiye E-Ticaret pazarının büyüklüğü 14 milyar TL, perakende içindeki payı ise yüzde 1,3*. Erişim tarihi: 25.02.2017, <https://webrazzi.com/2014/06/26/turkiye-eticaret-pazari-tubisad-raporu/>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2016a). *Türkiye'de internet kullanımı*. Erişim tarihi: 5.05.2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2016b). *Türkiye'de çalışan nüfus sayısı*. Erişim tarihi: 5.05.2017, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27691>

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD). (2014). *Dijital pazarın odak noktası E-ticaret*. Erişim tarihi: 04.07.2017, <https://webrazzi.com/2014/06/05/tusiad-eticaret-raporu/>

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD). (2017). *Dijitalleşen dünyada ekonominin itici gücü: E-ticaret*. Erişim tarihi: 04.07.2017, <http://www.eticaretraporu.org/wp-content/uploads/2017/04/TUSIAD-E-Ticaret-Raporu-2017.pdf>

WOLFINBARGER, M. & GILLY, M. C. (2003). E-TailQ: Dimensionalizing, Measuring and Predicting Etail Quality, *Journal of Retailing*, 79 (3), s. 183-198.

Summary

The research motivation of this study to search for an answer that whether the e-commerce volume in Turkey why is not as intense as the developed and the other emerging countries' level. The essential of the research idea was supported by secondary sources provided by some of the industry association's reports of Turkish e-commerce business (such as TUBISAD; ETID; MOSDER; TUSIAD). These industry reports have presented some issues related to Turkish e-commerce market such as: although the Turkish e-commerce environment is quite suitable and Turkish e-commerce firms as active as for supplying the products/services in comparison with other emerging countries, still e-commerce market volume in Turkey is lower than the others. According to these industry reports, this result arises of the Turkish people refrain the potential risks of e-commerce implications in Turkey. In that context, the main aim of this study is to identify the Turkish e-commerce customers, who are the young and middle-aged and also well-educated people, shopping behavior experiences. We think this is very important because when these individuals increase their shopping intense on e-commerce applications, other parts of the

community would start using the e-commerce applications as well. Hence, firstly the Turkish e-commerce market firms should start to work for responding to the fears of this high-profile existing customers. Therefore this study was conducted for that purpose. Because of the main aim of this study, it only focuses on the B2C concept of the e-commerce. So the scope of the study is only the consumers market of e-commerce retailing. For this reason, the unit of analysis of this study was determined as the Turkish e-commerce customers who have already done shopping on Turkish e-retailing websites. And the sampling pattern was drawn from Istanbul, where the biggest is and the most cosmopolite city of Turkey.

The research content was established with two dimensions: the first one occurred as marketing research point of view, and the second one has benefited the academic research perspective as using the famous E-tail-Qual scale. The remarkable findings of the research could be summarized like these: The survey participants allocate less than a quartet of their average monthly incomes for their e-commerce expenditures. And also these participants mostly do not prefer to use more secure payments tools (such as sanal-card, BKM Express, etc.) while doing e-commerce transactions. Even though the survey participants are well-educated and aware of the internet-based transactions security precautions, they are still afraid of the hacking attacks on the server of e-commerce firms. Hereby they suppose that third party persons would get customers' personal information. Another significant problem for Turkish e-commerce customers, they cannot trust the all e-commerce suppliers in the market as some bad fraud experiences have been heard often.

Thus, based on these findings this study gives some improvement suggestions for the Turkish e-commerce industry. Firstly, to increase the perceived customer service on e-commerce transactions, Turkish e-commerce firms should generate a strategic alliance to bear the delivery job itself. Meanwhile, sector associations and public authority should take action to increase the trust perception of individuals. For instance; to provide that sector associations could notice the blacklist of e-commerce firms which are not satisfying to their customers. And public authority could establish a mechanism to assure the rights of customers with a simple and easy system. Moreover, public authority of e-commerce applications in Turkey should bear some more roles as a regulator in the market to increase the trust level of potential customers. Initially, the whole facilities in the business cycle such as warehouses of the suppliers, website sellers and the logistics service providers should be inspected by public authority frequently. Also, that office should certificate the goods/services which are selling on the websites in order to ensure the guarantee to the customers.

Tüketici Düşmanlığının Ülke İmajı, Ürün Değerlendirme ve Yabancı Ürün Satın Alma İsteğine Etkisi Üzerine Bir Araştırma

Sevgi Ayşe ÖZTÜRK*, Fatma Zeynep ÖZATA**, Fuat EROL***

Öz

Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle pek çok ülkede ve pek çok ürün grubunda tüketiciler yabancı menşei ürün seçenekleriyle karşı karşıyadır. Bu durum tüketicilerin yabancı ürünlere yönelik satın alma istekleri, tüketici düşmanlığı ve ülke imajına yönelik pek çok araştırmaya yön vermektedir. Ancak literatürde halen bu yapıların birbirleriyle ilişkisine yönelik çelişkili sonuçlar olduğu görülmektedir. Bu çalışma tüketici düşmanlığının ülke imajı ve ürün değerlendirmesi üzerindeki etkilerini kolayda ve beğenmeli mallar açısından anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla ortaya konan model lisans öğrencileri ile gerçekleştirilen bir anket çalışması ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular ülke imajının insan boyutunun (GCA1) satın alma isteğine etkisi; tüketici düşmanlığı ve ülke imajının benzerlik boyutunun (GCA2) ise ürün değerlendirmesine etkisi noktalarında ürün grupları açısından farklılıklar olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışma kapsamında, önceki çalışmaları doğrular nitelikte bir takım sonuçlar da elde edilmiştir. Çalışmada, elde edilen bulgular teorik ve pratik anlamda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Düşmanlığı, Ülke İmajı, Ürün Değerlendirmesi, Satın Alma İsteği, Uluslararası Pazarlama.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 24.04.2018

Kabul/Accepted: 03.10.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.417316>

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., Eskişehir, Türkiye, E-posta: sozturk@anadolu.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0031-7708>

** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., Eskişehir, Türkiye, E-posta: fzozata@anadolu.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3338-0308>

*** Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İ.İ.B.F., Karaman, Türkiye,

E-posta: ferol@kmu.edu.tr ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0923-380X>

A Research on the Effect of Consumer Animosity on the Country Image, Product Evaluation and Willingness to Buy Foreign Products

Abstract

Nowadays, consumers in many countries and almost all product groups are faced with foreign product options particularly with the influence of globalization. This situation leads to many researches on consumers' willingness to buy foreign products, consumer animosity and the country image. However, it is seen in the literature that these structures still have contradictory results in relation to each other. This study aims to understand the effects of consumer animosity on the country image and product evaluation in terms of convenience and shopping goods. The model presented for this purpose was tested by a questionnaire study with undergraduate students. As a result, the effect of the human dimension of the country image (GCA1) on willingness to buy and the effects of consumer animosity and similarity dimension of the country image (GCA2) on product evaluation were found to have differences in terms of product groups. In addition, some results confirming previous studies have been obtained in the scope of the study. The findings of the study were discussed in theoretical and practical sense.

Keywords: Consumer Animosity, Country Image, Product Evaluation, Willingness to Buy, International Marketing.

1. GİRİŞ

Küreselleşme olgusu ve bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde ülkeler arasındaki fiziki sınırlar ortadan silinmeye yüz tutmuş, uluslararası işletmecilik ve pazarlama faaliyetleri her zamankinden daha yaygın bir hâl almıştır. Yaşanan bu gelişmelere karşın uluslararası ticaretin önündeki bütün engeller ortadan kalkabilmiş değildir. Zira tüm bu gelişmelerin merkezinde yer alan birey, satın alma kararlarında fiziki imkânların ötesinde pek çok değişkeni de göz önünde bulundurabilmektedir. Bu nedenle uluslararası pazarlama literatüründe önemli bir yere sahip olan tüketici düşmanlığı, ülke imajı ve ürün değerlendirmesi gibi konuların anlaşılması önem taşımaktadır.

Ülkeler arasındaki ilişkiler incelendiğinde bu ilişkilerin politik, ekonomik ya da geçmişte yaşanmış savaşlardan (Klein vd., 1998, s. 90) kaynaklanan çeşitli sebeplerden ötürü gerilebileceği ve zarara uğrayabileceği görülmektedir. Yaşanan bu tür olumsuzluklar, özellikle tüketicilerin ithal ürün tercihlerinde belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Ünal, 2017, s. 1). Örneğin 2003 yılında, Irak Savaşı'nın başlaması sonrası Amerikan ürünlerine yönelik dünya çapında bir boykot başlamış, Starbucks, Microsoft ve Coca-Cola gibi küresel markalar dahi bu boykotun hedefleri haline gelmiştir (Cui vd., 2012, s. 494). Keza Avustralyalı ve Yeni Zelandalı tüketicilerin Fransa'nın Pasifik Okyanusundaki nükleer testleri nedeniyle bu ülkeyi boykot etmesi ise diğer bir

örnektir (Klein vd., 1998, s. 90). Bu örnekler ülkeler arasında ortaya çıkabilecek farklı gerekçelere ve kapsamlara sahip düşmanlıkların tüketici tutum ve niyetinde sebep olabileceği olumsuzlukları ortaya koymaktadır. Nitekim uluslararası pazarlama çabalarına konu olan tüketici davranışları üzerindeki önemi sebebiyle tüketici düşmanlığı, çok sayıda araştırmaya konu olma özelliği taşımaktadır (Klein vd., 1998; Junk vd., 2002; Nijssen ve Douglas, 2004; Ishii, 2009; Cui vd., 2012; Shoham vd., 2016).

Uluslararası pazarlama literatürünün önemli konularından ülke imajının, ürünlerin tüketicilerce kabullenilmesi ve başarıya ulaşmasında etkisi ilk defa Dichter (1962) tarafından ortaya konulmuş, süreç içerisinde bu alanda çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir (Verlegh ve Steenkamp, 1999; Lala vd., 2009; Roth ve Diamantopoulos, 2009; Dagger ve Raciti, 2011; Maher ve Carter, 2011; Sun ve Paswan, 2011; Kan vd., 2014; Öztürk vd., 2017).

Nagashima (1970) ülke imajını iş adamları ve tüketicilerin belirli bir ülkenin ürünleriyle ilişkilendirdikleri resim, itibar, kalıp yargı olarak ifade etmiştir. Günümüzde ise bu kavram artan önemiyle bir ülkenin ürünlerine yönelik değerlendirme olmanın ötesine geçmiş; yabancı yatırımcıları, turistleri, müşterileri, öğrencileri ve kalifiye işgücünü çekmede etkin bir araca dönüşmeye başlamıştır (Öztürk vd., 2017, s. 81). Ülke imajı, tüketicilerin ürün değerlendirmesinde etnosentrizmle birlikte sıklıkla ele alınmasına karşın; ürünün kendine has özellikleri, markası, dâhil olduğu ürün grubu gibi çeşitli unsurlar da tüketicilerin ürün değerlendirme sürecine dâhil olabilmektedir. Bu yönüyle ürün değerlendirmesi de araştırmalarda yer verilen diğer bir önemli yapı olarak öne çıkmaktadır.

Yabancı ürünlerin satın alınması sürecinde önemli etkileri olan tüketici düşmanlığı ve ülke imajına yönelik çok sayıda çalışma yapılmış olmasına karşın, literatürde bu yapıların birbirleriyle ilişkisine yönelik çelişkili sonuçlar olduğu görülmektedir. Bir yandan tüketici düşmanlığının karar sürecinin sonunda davranış üzerinde olduğu görüşü savunan araştırmacılar yer alırken, diğer tarafta düşmanlığın bir duygu olarak tüm süreçte etkili olduğu (menşe ülke ve ürün değerlendirmeleri üzerinde etkili olduğu) görüşünü taşıyan çalışmalar da bulunmaktadır. Ortaya çıkan bu bulguların ürün ve ülke bağlantılı faktörlerden kaynaklandığı öngörülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma Türk tüketicilerin, Amerikan malı kolayda ve beğenmeli ürünlere yönelik satın alma istekleri ile birlikte, ülke imajı ve ürün değerlendirmelerinin tüketici düşmanlığı ile ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikli olarak tüketici düşmanlığı, ülke imajı, ürün değerlendirme ve satın alma isteği değişkenlerine ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiş, elde edilen bilgiler ışığında ise araştırma modeli ve hipotezleri geliştirilerek bir takım bulgular elde edilmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. Tüketici Düşmanlığı

Uluslararası pazarlama alanında yapılan pek çok çalışmada, ülke imajı ve marka isminin tüketicilerin ürün algılamalarını geliştirmek ve rekabet avantajı kazanmak için anahtar yapılar olduğu vurgusu yapılmıştır (Aaker, 1991; Keller, 2003; Chan vd., 2010). Tüketici düşmanlığı kavramı ise, öne sürüldüğü ilk günden itibaren uluslararası

pazarlama literatüründe yabancı ürün satın alma isteği üzerinde önemli bir diğer belirleyici olarak büyük ilgi toplamıştır (Klein vd., 1998, s. 90; Riefler ve Diamantopoulos, 2007, s. 87). Tüketici düşmanlığı; bir ülkenin ürünlerine yönelik olarak, bu ülkeyle önceden yaşanmış ve bitmiş veya hâlâ sürmekte olan askeri, politik veya ekonomik olaylardan dolayı antipati duyma, hoşlanmama durumu olarak tanımlanmaktadır (Klein vd., 1998, s. 91). Diğer bir tanımlamaya göre ise tüketici düşmanlığı; hoşlanılmayan bir ulus ya da gruptan ürün almaya yönelik güçlü olumsuz duyguları ifade etmektedir (Rose vd., 2009, s. 330). Tüketici düşmanlığı, tüketicilerin belirli bir ülkeye yönelik duygularının bir çeşit yansımasını ifade etmesi sebebiyle, tüketim davranışları üzerinde uzun vadeli etkilere neden olabilmekte ve hatta yıllarca sürebilecek bir tüketici boykotuna sebebiyet verebilme potansiyeli taşımaktadır (Klein vd., 1998; Shimp vd., 2004; Podoshen, 2005).

Tüketici düşmanlığı, yapılan önceki çalışmalarda farklı yoğunluklara sahip çeşitli boyutlardan oluşmakta olan bir yapı olarak ele alınmıştır (Klein vd., 1998; Shin, 2001; Klein, 2002). Nitekim günümüze kadar bu boyutların ortaya konulabilmesi için çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Yaygın kullanılan yapılardan birisi tüketici düşmanlığını; savaş düşmanlığı, ekonomik düşmanlık (Junk vd., 2002; Nijssen ve Douglas, 2004), dinsel düşmanlık ve kişisel düşmanlık şeklinde dört boyutta ele almaktadır (Riefler ve Diamantopoulos, 2007). Ang vd. (2004) tüketici düşmanlığına ilişkin boyutları; "kalıcı veya durumsal" ve "kişisel veya milli" düşmanlık olarak ifade etmektedir. Kalıcı düşmanlık, iki ülke arasındaki zorlu tarihsel ilişkiler sonucu ortaya çıkan ve nesilden nesile aktarılan düşmanlık türüyken durumsal düşmanlık, ülkeler arasındaki mevcut ekonomik ve siyasi olaylardan kaynaklanmakta ve olayların etkisi azaldığında, tüketicilerin söz konusu ülkelere yönelik düşmanca tavırları azalabilmektedir. Kişisel ve milli düşmanlık ayrımı ise, olumsuz hissiyata hedef olan ülkeye yönelik düşmanlık duygusunun mikro veya makro seviyede olmasına bağlı olarak gerçekleşmektedir (Ang vd., 2004, s. 192; Amine, 2008, s. 408). Klein vd. (1998) ise tüketici düşmanlığı algısının savaş düşmanlığı, ekonomik düşmanlık ve politik düşmanlık olmak üzere üç boyuttan meydana geldiğini ileri sürmektedir. Kiracı (2017) ise yaptığı literatür taraması içinde yerli (iç) düşmanlık, politik düşmanlık ve bölgesel düşmanlık gibi yeni düşmanlık türlerinin de olabileceğini öne sürmektedir.

2.2. Ülke İmajı

Ülke imajı (menşe ülke imajı, orijin ülke değerlendirmesi, menşe ülke etkisi olarak da adlandırılmaktadır); tüketicilerin yabancı ürünleri değerlendirmesine yönelik gerçekleştirilen araştırmalarda kullanılan başlıca değişkenlerdendir (Schooler, 1971, s. 71; Nagashima, 1977, s. 1) ve tüketici davranışları, uluslararası pazarlama ve uluslararası işletmecilik alanlarında bu unsura ilişkin araştırmalar her geçen gün derinleşerek devam etmektedir (Peterson ve Jolibert, 1995, s. 883).

Ülke imajı, hem ülke hem de o ülkede üretilen ürüne dair imajların tümünü kapsamakta ve ülkenin üretim, pazarlama gücü veya zayıflığına dair ön algılara dayanmaktadır (Koubaa, 2008, s. 140). Nagashima (1970, s. 68)'ya göre ülke imajı; temsil edilen ürünler, ulusal karakteristik, ekonomik ve politik temeller, tarih ve

geleneklere bağlı olarak oluşurken, Shimp (1984, s. 285)'e göre ise bu imaj; kitle iletişim araçlarının yönlendirici etkisi, tüketicilerin kişisel deneyim ve görüşleri ve toplumdaki kanaat liderlerinin tüketiciler üzerindeki etkisi aracılığıyla şekillenmektedir. Buna göre ülke imajı, belirli bir ülkeye ait ürün ve hizmetlerin somutlaştırıldığı bir kavram olmanın ötesinde aynı zamanda ülkenin ekonomik ve politik olgunlaşma derecesi, tarihsel geçmişi ve ilişkileri, kültür ve gelenekleri, teknolojik gelişmişliği ve endüstrileşme düzeyi gibi faktörlerin etkileşimi sonucu oluşan bütünlük bir yapıdır (Mutlu vd., 2011, s. 54). Bununla birlikte ürün hakkında önceden elde edilen izlenimler, geçmiş satın alma deneyimleri, ürüne yönelik olumlu veya olumsuz önyargılar da ülke imajını etkileyen faktörlerdendir (Cengiz, 2009, s. 157).

Ülke imajı, tüketicilerin menşe ülke algılamalarına göre şekillenmektedir. Verlegh ve Steenkamp (1999, s. 524)'a göre tüketicilerin ülke algılamaları; bilişsel, duygusal ve normatif olmak üzere temel olarak üç boyuttan meydana gelmektedir. Buna göre bilişsel boyut; ürünün kalitesine yönelik ipuçlarını, duygusal boyut; ülke ve o ülkenin insanlarına yönelik sembolik ve duygusal değerleri, normatif boyut ise; bireyin kendi kişisel veya sosyal normları doğrultusunda yerli ürünü tercih etmesi veya düşman olarak algıladığı ülkenin ürünlerini almayı reddetmesi durumlarını içermektedir. Lala vd. (2009)'ne göre ülke imajının boyutları ekonomik koşullar, çatışma, siyasi yapı, mesleki eğitim, çevre, emek ve iş kültüründen oluşurken; Roth ve Diamantopoulos (2009)'a göre boyutlar ekonomik güç, siyasi durum, kültürel yapı, genel yapı, toplum, iş gücü, insan özellikleri ve mesleki eğitim şeklindedir. Parameswaran ve Pisharodi (1994)'ye göre ise ülke imajı; genel ülke özellikleri (GCA), genel ürün özellikleri (GPA) ve spesifik ürün özellikleri (SPA) olmak üzere üç temel boyuta sahip olmalıdır. Ayrıca bu boyutlar da alt boyutlardan oluşmaktadır. Örneğin genel ülke özellikleri (GCA) boyutu, insan özellikleri (GCA1) ve algılanan benzerlikler (GCA2) olmak üzere iki alt boyuta sahiptir. Nitelikim ülke imajının boyutlarına ilişkin daha pek çok araştırmanın varlığına karşın bu boyutların neler olduğu noktasında ortak bir karara varılamadığı açık bir şekilde görülmektedir.

2.3. Ürün Değerlendirme

Tüketiciler ürünleri değerlendirirken ürünlerin kendine özgü özelliklerinin yanı sıra menşe ülke imajı, tüketicinin etnosentrizm düzeyi gibi unsurlar da değerlendirmelerini etkileyebilmektedir. (Hong ve Wyer, 1990, s. 278). Ürüne değerlendirmesinde önemli olan diğer bir nokta ise, bahsi geçen ürünün belirli bir ürün grubuna ait olması veya küresel bir konuma sahip olmasıyla ilgilidir (Carter, 2009, s. 18). Zira bazı ürün gruplarının belirli ülkelerde üretilmiş olması, o ürün veya markaya yönelik olumlu kalite algısı yaratabilmektedir. Örneğin Fransız şarabı, Hollywood filmleri ve İsviçre'de üretilmiş bir saat gibi (Chan vd., 2010, s. 212). Tüketiciler tarafından küresel konuma sahip markaların değerlendirilmesi ise ürüne yönelik değerlendirmelerden ziyade ülke imajıyla ilgilidir. Bu ürünler, birbirlerinden özellik açısından ufak farklılıklarla ayrılırlar da, küresel markalara yönelik bütüncül değerlendirmenin, o markanın ait olduğu ülkenin imajından farklılaşmadığı görülmektedir (Papadopoulos vd., 2000). Bu bağlamda, ülke imajından bağımsız olarak

tüketicinin ürün değerlendirmesini anlamaya yönelik araştırmalarda, belirli ürün gruplarından hareket edilmesinin daha uygun olacağı kabul edilmektedir. Bu düşünceden hareket edilerek mevcut çalışmada tüketicilerin ürün değerlendirmesi kolayda ürünler ve beğenmeli ürünler için ayrı ayrı araştırılmıştır.

2.4. Satın Alma İsteği

Ürüne yönelik inanç, tutum ve davranışlar pek çok tüketici davranışı modelinin ana temasını oluşturmaktadır. Tutum oluşumu ile ilgili olarak, Fishbein ve Ajzen (1975)'in çok nitelikli tutum modeli; bireyin bir nesneye yönelik toplam tutumunun, bu nesneye yönelik inançların sayısı ve gücüyle ilintili olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada bireyin toplam tutumundaki değişim; ürüne yönelik inancın manipüle edilmesi, yeni inanç oluşturulması veya varolan inancın değiştirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Kimi çalışmalara göre davranışsal niyet, tüketicinin bir ürünü satın alması gibi spesifik eğilimlerini yansıtmakta iken (Baker ve Churchill, 1977; Kilbourne 1986; Okechuku ve Wang 1988), satın alma niyetini belirli ürünleri satın almaya yönelik davranışsal eğilim olarak değerlendiren yazarlar da bulunmaktadır (Hui ve Zhou, 2002). Diğer bazı araştırmacılar ise satın alma niyetini, tüketicinin ürünü zaman içerisindeki satın alma isteği olarak ifade etmektedir (Dodds vd., 1991; Ulgado ve Lee, 1998).

3. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLERİN GELİŞTİRİLMESİ

Literatürdeki mevcut çalışmalarda tüketici düşmanlığının, ülke imajı ve ürün değerlendirmeyle olan etkileşimi noktasında görüş ayrılıkları hâkimdir. Klein vd. (1998)'ne göre tüketici, düşmanlık hissettiği ülkenin ürünlerine yönelik olumlu değerlendirmelerde bulunabilir, fakat tüketici yine de bu ülkenin ürünlerini almaktan kaçınır. Baillargeon (2003)'e göre tüketici ürün değerlendirmesinde hem bilişsel hem de duygusal unsurlardan etkilenmektedir. Bu noktada tüketiciler, etkiyi bilişten ayıramadıkları için tamamen objektif değerlendirme yapamamakta, böylelikle ürün değerlendirmeleri de olumsuz yönde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte literatürde, tüketici düşmanlığının ürün değerlendirmesi üzerinde olumsuz yönde etkisi olduğunu ortaya koyan başka çalışmalar da mevcuttur (Zajonc, 1980; Berkowitz vd., 2000; Leong vd., 2008; Ishii, 2009; Huang vd., 2010). Nitekim H₁ hipotezi aşağıda belirtilmiştir:

- *H₁: Tüketici düşmanlığı, yabancı ürünlerin değerlendirilmesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.*

Geçmiş çalışmalar tüketici düşmanlığının, etnosentrizmden farklı olarak belirli bir ülkeye veya firmaya yönelik olarak geliştiğini ortaya koymaktadır (Klein vd., 1998; Klein, 2002). Bu nedenle tüketicinin, düşmanlık hissettiği ülkenin imajının bu durumdan etkilenmesi olası bir sonuçtur. Zaten çoğu ülke imajı araştırmasının genel amacı, zamanın bir noktasında ülkenin veya ülkelerin görüntüleri hakkında bilgi vermek ve görüntü bileşenleri veya boyutlar arasındaki ilişkilerin modelini sağlamaktır. Bununla birlikte, ülke imajları bazen yavaş, bazense çok hızlı bir şekilde değişebilir. Bu değişim çeşitli sebeplerden kaynaklanabilmekle birlikte düşmanlık yaratan olaylara tepki olarak

da gerçekleşebilir (Heslop vd., 2008, s. 355). Bu düşünceden hareketle kurgulanan H₂ hipotezi aşağıdaki gibidir:

- *H_{2a}: Tüketici düşmanlığı, ülke imajı (GCA1-insan özellikleri) üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.*
- *H_{2b}: Tüketici düşmanlığı, ülke imajı (GCA2-algılanan benzerlikler) üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir.*

Klein vd. (1998) ve Klein (2002)'a göre; yabancı ürün satın alma isteğine yönelik çok sayıda araştırmadan farklı olarak tüketici düşmanlığı, bireyin satın alma isteğini, ürünü değerlendirmesinden bağımsız olarak doğrudan ve olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda düşmanlık taşıyan tüketiciler; ekonomik, politik veya askeri sebeplerden ötürü antipati duydukları ülke veya firmanın ürününe yönelik bir değerlendirmede bulunmaksızın bu ürünleri direkt olarak satın almaktan kaçınmaktadır. Ayrıca tüketici düşmanlığının satın alma isteğini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koyan başka çalışmalar da mevcuttur (Nijssen ve Douglas, 2004; Huang vd., 2010; Tian ve Pasadeos, 2012; Shoham vd., 2016). Bu bilgiler doğrultusunda H₃ hipotezi geliştirilmiştir:

- *H₃: Tüketici düşmanlığı, yabancı ürün satın alma isteği üzerinde doğrudan ve olumsuz bir etkiye sahiptir.*

Ülke imajına yönelik genel yaklaşım, ülke imajının satın alma isteğini ürün değerlendirmesi ve ürüne yönelik tutum değişkenleri vasıtasıyla etkilediği yönündedir. Nitekim Peterson ve Jolibert (1995)'in çalışmasına göre ülke imajı, ürün değerlendirmesi üzerinde etkilidir. Dahası ülke imajı, kalite/dayanıklılık gibi satın alma isteği üzerinde etkili olan unsurlar açısından da bir öngörü unsurudur (Pharr, 2005). Çoğu araştırmacıya göre ülke imajı, satın alma isteğini diğer değişkenler vasıtasıyla etkilemektedir (Hui ve Zhou, 2002; Parameswaran ve Pisharodi, 2002; Cervino vd., 2005). Bu bilgiler ışığında H₄ hipotezi şu şekilde geliştirilmiştir:

- *H_{4a}: Ülke imajı (GCA1), yabancı ürünlerin değerlendirilmesi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.*
- *H_{4b}: Ülke imajı (GCA2), yabancı ürünlerin değerlendirilmesi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.*

Ülke imajıyla satın alma isteği arasındaki ilişki çeşitli çalışmalarda farklı bakış açılarına göre incelenmiştir. Nitekim kimi araştırmalara göre ülke imajı satın alma isteğini diğer değişkenler aracılığıyla etkilemektedir (Hui ve Zhou, 2002; Parameswaran ve Pisharodi, 2002; Cervino vd., 2005). Diğer yandan ülke imajının satın alma isteğine doğrudan etkisi ortaya koyan birçok araştırma bulgusu da mevcuttur (Maher ve Carter, 2011; Dagger ve Raciti, 2011; Sun ve Paswan, 2011; Kan vd., 2014). Ülke imajıyla satın alma isteği arasındaki doğrudan ilişkiyi gösteren bu bulgulardan hareket edilerek H₅ hipotezi geliştirilmiştir:

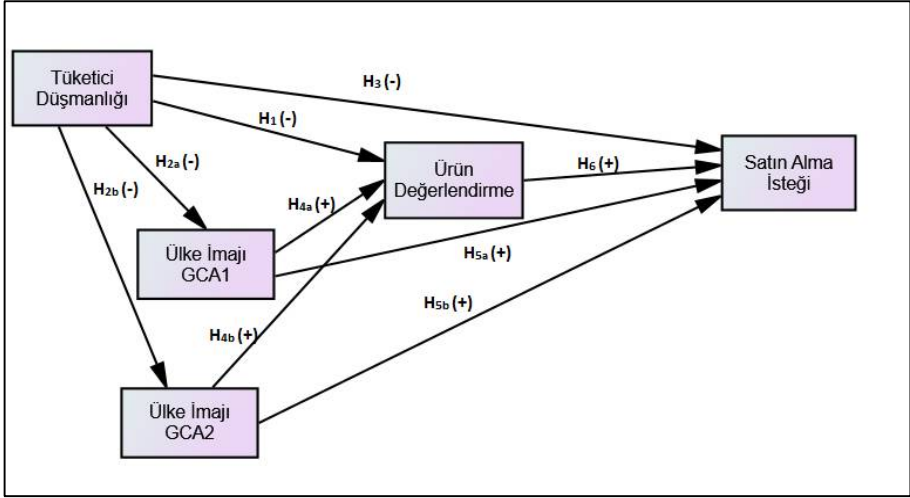
- *H_{5a}: Ülke imajı (GCA1), yabancı ürün satın alma isteği üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.*
- *H_{5b}: Ülke imajı (GCA2), yabancı ürün satın alma isteği üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.*

Tüketicilerin menşe ülke etkisine bağlı olarak ürüne yönelik geliştirdikleri pozitif/negatif algıların, yabancı ürün satın alma isteğini etkilemesi beklenmektedir

(Balabanis vd., 2001). Bu alanda yapılan geçmiş çalışmalar, ürün değerlendirmesinin satın alma isteğini doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur (Chinen vd., 2000; Hui ve Zhou, 2002; Orbaiz ve Papadopoulos, 2003). Buna göre H_6 hipotezi aşağıdaki gibidir:

- H_6 : Türk tüketicilerin yabancı ürünleri değerlendirmesi, bu yabancı ürünleri satın alma isteği üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

Bu bilgilerden hareketle aşağıda araştırma modeli ve hipotezler sunulmaktadır:

Şekil 1: Araştırma Modeli ve Hipotezler

4. TÜKETİCİ DÜŞMANLIĞININ ÜLKE İMAJİ, ÜRÜN DEĞERLENDİRME VE YABANCI ÜRÜN SATIN ALMA İSTEĞİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, uluslararası pazarlama faaliyetleri açısından büyük önem taşıyan tüketici düşmanlığı, ülke imajı ve ürün değerlendirmesi değişkenlerinin gerek birbirleri üzerindeki gerekse satın alma isteği üzerindeki etkilerinin ortaya konulmasıdır. Bu nedenle tüketici düşmanlığı, ülke imajı, ürün değerlendirmesi ve satın alma isteği arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ekonomik ve politik güç olma noktalarında dünyanın önde gelen ülkelerinden birisi olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD); küresel çapta yürüttüğü faaliyetler hasebiyle, bilhassa Ortadoğu'da, kimi noktalarda Türkiye ile müttefik olurken, kimi noktalarda anlaşmazlıklar yaşayabilmekte (Molla, 2009); bu durum her iki ülkenin de vatandaşları üzerinde tüketim tercihleri noktalarında farklı sonuçlar doğurabilmektedir. ABD'nin Irak'ı işgal ettiği dönemde dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türk tüketicilerin de ABD'ye yönelik ürünleri boykot etmesi bu duruma örnek gösterilebilir (Hürriyet, 2003). Bu politik ilişkilerin haricinde ABD, 2016 yılı verilerine göre Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 5. ülke iken, yine Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı 4.

ülke olma özelliğine de sahiptir (TÜİK, 2018). Dolayısıyla günümüzde, bahsi geçen ülkeler gerek izledikleri uluslararası politikalar gerekse geliştirdikleri ekonomik ilişkiler sebebiyle sıkı bir etkileşim içerisinde olduğundan bu çalışmanın da öznesi olarak belirlenmişlerdir.

Literatürde tüketici düşmanlığı, ülke imajı, ürün değerlendirmesi ve satın alma isteği değişkenlerini bir arada ya da ayrı ayrı olarak ele alan, Türkiye karşılaştırmalı çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları; Fransa (Hacıoğlu vd., 2013), İsrail (Fettahlıoğlu ve Sünbül, 2015), Çek Cumhuriyeti (Balabanis vd., 2001; Balabanis vd., 2002), Suriye (Mutlu vd., 2011) ve Amerika (Akdoğan vd., 2012; Özer ve Dovganiuc, 2013; Eren, 2013; Kiracı ve Kayabaşı, 2018) şeklindedir. Bunlar içinde menşe ülke olarak ABD'nin seçildiği çalışmalara biraz daha yakından bakacak olursak; Akdoğan vd. (2012)'nin tüketici düşmanlığı ve etnosentrizmin Türk tüketicilerin ABD ürünlerini tekrar satın alma niyeti üzerindeki etkisini ve tüketici sadakatinin aracı rolünü inceledikleri; Özer ve Dovganiuc (2013)'un Türk tüketicilerin Türk ve ABD ürünlerine yönelik genel ürün değerlendirmesi, spesifik ürün imajı, etnosentrik eğilimler ve gösteriş amaçlı tüketiminin, gösteriş amaçlı ürünlerin satın alınması üzerindeki doğrudan ve düzenleyici etkilerini inceledikleri; Eren (2013)'in genç Türk tüketicilerinin etnosentrizm ve düşmanlığın ABD'ye, tüketicilerin ürün satın alma konusundaki kararlarına ve Amerikan ürünlerini satın alma konusundaki istekliliğine etkisini inceledikleri ve Kiracı ve Kayabaşı (2018)'nin Türk tüketicilerin Amerikan mal ve hizmetlerine yönelik düşmanlıklarının (altı farklı düşmanlık türü bağlamında) ve etnosentrik eğilimlerinin yabancı ürün satın almama niyeti üzerindeki etkilerini inceledikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın özellikle kolayda ve beğenmeli olmak üzere iki farklı ürün grubu açısından gerçekleştirilmesi, daha önce ele alınmamış olması itibarıyla özgünlüğünü arttırmaktadır. Ayrıca geliştirilen araştırma modeli ışığında değişkenler arasında sınanan ilişkilerin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Son olarak ABD ile politik ve ekonomik ilişkilerin çok sık değişkenlik gösterdiği günümüz koşullarında çalışmadan elde edilecek sonuç ve çıkarımların, uygulayıcılar açısından yol gösterici bir nitelik taşıyacağına inanılmaktadır.

4.2. Evren, Örneklem ve Yöntem

Çalışma evreni olarak Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (KMÜ) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) öğrencileri belirlenmiştir. Örneklem ise, söz konusu fakülte öğrencileri arasından tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme tekniği ile seçilmiştir. Öğrencilerle yüzyüze görüşmek suretiyle gerçekleştirilen anket çalışması yardımıyla elde edilen veriler, SPSS 21 ve Amos 23 programları yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında öncelikli olarak 23.11.2017 ve 24.11.2017 tarihleri arasında 30 öğrenci ile bir test gerçekleştirilmiş ve bu test yardımıyla öğrencilerin Amerika ile yüksek derecede ilişkilendirdikleri ürünler tespit edilmiştir. Söz konusu test kapsamında öğrencilere önce kolayda ürünler olan; kahve, donat, hamburger, gazlı içecek ve kahvaltılık gevrek arasından ABD ile en çok bağlantı kurdukları bir ürünü seçmeleri istenmiştir. Sonrasında ise yine aynı öğrencilere beğenmeli ürünler olan; spor kıyafet, fotoğraf makinesi, cep telefonu, müzik çalar (Mp3

Player), tablet ve video oyun konsolu arasından ABD ile en çok bağlantı kurdukları bir ürünü seçmeleri istenmiştir. Bu testten elde edilen sonuçlar doğrultusunda araştırmada kolayda ürün olarak "gazlı içecek", beğenmeli ürün olarak ise "cep telefonu" kullanılmıştır. Yapısal Eşitlik Modeli literatüründe, kesin standartlar olmamakla birlikte, örneklem sayısı ile gözlenen değişken arasında 10:1'lik bir oranın istenen sonuçlara ulaşmak açısından yeterli olacağı görüşü hakimdir (Hair vd., 2013). Buradan hareketle 18.12.2017-29.12.2017 tarihleri arasında ise 525 öğrenciye anket uygulanmış, toplam 502 adet kullanılabilir anket elde edilmiş ve analizler bu anketlerden elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir.

4.3. Ölçekler

Araştırma değişkenlerinin ölçümü noktasında; tüketici düşmanlığı, ülke imajı, ürün değerlendirme ve satın alma isteğine ilişkin geçerliliği kabul edilmiş, literatürde yaygın olarak kullanılan ölçeklerden faydalanılmıştır. Tüketici düşmanlığı değişkeni, genel ve ekonomik düşmanlığı ölçek Klein vd. (1998) ve Klein (2002)'den elde edilen 8 ifade yardımıyla ölçülmüştür. Ülke imajı değişkeni Parameswaran ve Pisharodi (1994)'den elde edilen 8 ifade yardımıyla ölçülmüştür. Bu değişken GCA1 (insan özellikleri, 5 ifade) ve GCA2 (algılanan benzerlikler, 3 ifade) olmak üzere 2 boyutlu (Pisharodi ve Parameswaran, 1992; Pereira vd., 2005) olarak ele alınmıştır. Ürün değerlendirmeye yönelik ölçek "Darling ve Arnold (1988)", "Darling ve Wood (1990)", "Wood ve Darling (1993)"ten uyarlanan 6 ifadeden oluşurken; satın alma isteğini ölçmeye yönelik ölçek yine "Darling ve Arnold (1988)", "Darling ve Wood (1990)" ve "Wood ve Darling (1993)"ten uyarlanan 5 ifadeden oluşmaktadır. Anketteki tüm ifadeler 5'li Likert tipi ölçek kullanılarak yöneltilmiştir. Ölçeklerde yer alan ifadelerin tamamı EK-1'de verilmiştir.

4.4. Verilerin Analizi ve Bulgular

Öncelikli olarak araştırmaya katılanlara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1 yardımıyla verilmiştir. Buna göre çalışmaya katılanların %60'ını kadın öğrenciler oluştururken yaklaşık %40'ı ise erkeklerden oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların çoğunluğunun (%29,1) 21 yaşında olduğu ve aylık barınma dışı harcanabilir ortalama tutarların 251-500 TL arasında olduğu görülmektedir. Katılımcılar öğrenim gördükleri bölümler açısından değerlendirildiğinde ise büyük çoğunluğun sırasıyla İşletme ve Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümlerinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler (n=502)

	Sayı	Yüzde		Sayı	Yüzde
Cinsiyet			Aylık Gelir*		
Kadın	302	60,2	250 TL ve altı	104	20,7
Erkek	200	39,8	251-500 TL arası	238	47,4
Yaş			501-750 TL arası	71	14,1
18	8	1,6	751-1000 TL arası	50	10,0

	Sayı	Yüzde		Sayı	Yüzde
19	54	10,8	1001-1500 TL arası	23	4,6
20	105	20,9	1501 TL ve üzeri	16	3,2
21	146	29,1	Bölüm		
22	93	18,5	İşletme	227	45,2
23	71	14,1	İktisat	58	11,6
24	15	3,0	Siy. Bil. ve Kamu Yön.	217	43,2
25 ve üzeri	10	2,0			

*Aylık gelir bilgisi, barınma dışı aylık harcanabilir ortalama tutarı ifade etmektedir.

Sonrasında kolayda (gazlı içecek) ve beğenmeli (cep telefonu) ürün kategorilerinin ölçüm modeli için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Kolayda ürüne ilişkin veri setine ait doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği değerleri kabul sınırlarındadır ($\chi^2/df=2,109$; GFI=,911; CFI=,946; NFI=,902; IFI=,946; RMSEA=,047). Ayrıca beğenmeli ürüne ilişkin veri setine ait doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği değerleri de ($\chi^2/df=2,113$; GFI=,909; CFI=,944; NFI=,900; IFI=,945; RMSEA=,047) kabul sınırlarında bulunmuştur (Browne ve Cudeck, 1992; Hair vd., 2013).

Kolayda ürüne ait modelde yer alan yapılar ilişkili güvenilirlik, ortalama ve AVE (açıklanan varyans) değerleri Tablo 2 yardımıyla belirtilmiştir. Buna göre yapı güvenilirliği değerine bakıldığında araştırma modelinde yer alan yapıların tamamının oldukça yüksek güvenilirlik (>0,80) değerlerine sahip oldukları görülmektedir (Özdamar, 2004; Hair vd., 2013). Ölçeklere ilişkin ortalama değerler büyükten küçüğe sırasıyla tüketici düşmanlığı, ülke imajı (GCA1), satın alma isteği, ürün değerlendirmesi ve ülke imajı (GCA2) şeklindedir. Yapının ayrıştırıcı geçerlilik değerini ifade eden AVE değerlerine bakıldığında ise kolayda ürüne ilişkin ölçeklere ait bu değerlerin tamamının, kabul sınırı olarak ifade edilen (,50)'ye (Fornier ve Larcker, 1981; Hair vd., 2013) eşit ya da daha büyük olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Kolayda Ürüne Ait Katsayı, Güvenilirlik ve AVE Değerleri

Yapı	Ortalama	SD	Güvenilirlik ¹	AVE ²
1. Tüketici Düşmanlığı	3,96	,76	,88	,50
2. Ülke İmajı (GCA1)	3,65	,80	,89	,63
3. Ülke İmajı (GCA2)	2,11	,76	,81	,60
4. Ürün Değerlendirmesi	2,53	,83	,90	,60
5. Satın Alma İsteği	2,85	,95	,90	,66

Tablo 3'te verilen kolayda ürünlere ilişkin ifadelerle yönelik korelasyon analizi sonuçlarına göre; ifadeler arasındaki ilişkilerin düşük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Literatüre göre değişkenler arasındaki korelasyon katsayısının 0,85-0,90 arasında olmadığı analizlerde, zayıf ilişkiler çoklu doğrusallık problemine sebep olmamaktadır (Field, 2009; Allen ve Bennett, 2010; Lada vd., 2014). Bu bilgiden

¹ Yapı güvenilirliği hesaplamalarında kullanılan formül= $\frac{(\sum\lambda)^2}{(\sum\lambda)^2+(\sum\epsilon)}$ (Hair vd., 2013, s. 619).

² AVE değerinin hesaplanmasında kullanılan formül= $\frac{\sum\lambda^2}{n}$ (Hair vd., 2013, s. 619).

hareketle değişkenler arasında çoklu doğrusallık probleminin olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 3: Kolayda Ürüne Ait Korelasyon Analizi

		Tüketici Düşm.	Ülke İmajı (GCA1)	Ülke İmajı (GCA2)	Ürün Değer.	Satın Alma İsteği
Tüketici Düşmanlığı	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 - 502	-,012 ,793 502	-,196** ,000 502	-,238** ,000 502	-,324** ,000 502
Ülke İmajı (GCA1)	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,012 ,793 502	1 - 502	,040 ,376 502	,234** ,000 502	,130** ,004 502
Ülke İmajı (GCA2)	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,196** ,000 502	,040 ,376 502	1 - 502	,154** ,001 502	,029 ,522 502
Ürün Değerlendirmesi	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,238** ,000 502	,234** ,000 502	,154** ,001 502	1 - 502	,281** ,000 502
Satın Alma İsteği	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,324** ,000 502	,130** ,004 502	,029 ,522 502	,281** ,000 502	1 - 502

**p<0,01

Tablo 4 yardımıyla beğenmeli ürüne ilişkin yapıya ait güvenilirlik, ortalama ve AVE değerleri verilmiştir. Öncelikli olarak yapılar güvenilirlik açısından incelendiğinde, yapıların tamamının yüksek derecede (>0,80) güvenilir olduğu görülmektedir (Özdamar, 2004; Hair vd., 2013). Ölçeklere ortalamaları açısından bakıldığında büyükten küçüğe sırasıyla tüketici düşmanlığı, ülke imajı (GCA1), ürün değerlendirmesi, satın alma isteği ve ülke imajı (GCA2) şeklinde bir sıralamanın olduğu görülmektedir. Ölçeklere ait ayrıştırıcı geçerlilik değerini ifade eden AVE değerinin ise bütün ölçeklerde, kabul sınırı olarak ifade edilen (.50)'ye (Fornier ve Larcker, 1981; Hair vd., 2013) eşit veya daha büyük olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Beğenmeli Ürüne Ait Katsayı, Güvenilirlik ve AVE Değerleri

Yapı	Ortalama	SD	Güvenilirlik	AVE
1. Tüketici Düşmanlığı	3,96	,76	,88	,50
2. Ülke İmajı (GCA1)	3,65	,80	,89	,63
3. Ülke İmajı (GCA2)	2,11	,76	,81	,60
4. Ürün Değerlendirmesi	3,33	,81	,90	,61
5. Satın Alma İsteği	3,03	,93	,91	,67

Tablo 5'te verilen, beğenmeli ürüne ait yapının korelasyon analizi sonuçlarına göre, modelde yer alan değişkenler arasındaki en yüksek korelasyonun tüketici düşmanlığı ile satın alma isteği arasında olduğu ($r = -,415$, $p < 0,00$) belirlenmiştir. En düşük ilişki düzeyi ise tüketici düşmanlığı ile ülke imajı (GCA2) arasındadır ($r = -,196$, $p < 0,00$). Ayrıca beğenmeli ürüne ilişkin değişkenler arasında yüksek korelasyon katsayılarının olmaması nedeniyle bu modelde de değişkenler arasında çoklu

doğrusallık probleminin olmadığı söylenebilir (Field, 2009; Allen ve Bennett, 2010; Lada vd., 2014).

Tablo 5: Beğenmeli Ürüne Ait Korelasyon Analizi

		Tüketici Düşm.	Ülke İmajı (GCA1)	Ülke İmajı (GCA2)	Ürün Değer.	Satın Alma İsteği
Tüketici Düşmanlığı	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 - 502	-,012 ,793 502	-,196** ,000 502	-,061 ,171 502	-,415** ,000 502
Ülke İmajı (GCA1)	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,012 ,793 502	1 - 502	,040 ,376 502	,402** ,000 502	,086 ,054 502
Ülke İmajı (GCA2)	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,196** ,000 502	,040 ,376 502	1 - 502	-,043 ,335 502	,023 ,610 502
Ürün Değerlendirmesi	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,061 ,171 502	,402** ,000 502	-,043 ,335 502	1 - 502	,267** ,000 502
Satın Alma İsteği	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-,415** ,000 502	,086 ,054 502	,023 ,610 502	,267** ,000 502	1 - 502

**p<0,01

Geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonrasında değişkenler arası ilişkilerin test edilmesi için yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklem hacmi yapısal eşitlik modellemesi için gerekli olan minimum değer aralığının (n=100-150) üzerindedir (Tinsley ve Tinsley, 1987; Ding vd., 1995). Yapısal eşitlik modellemesine ilişkin analiz sonuçları ile hipotezlerin kabul ve red durumlarının özet hali Tablo 6'da verilmiştir. Tablonun alt kısmında her iki modele ilişkin uyum iyiliği değerleri verilmiştir. Buradan da görülebileceği üzere, uyum iyiliği değerleri her iki model için de kabul edilebilir sınırların üstündedir.

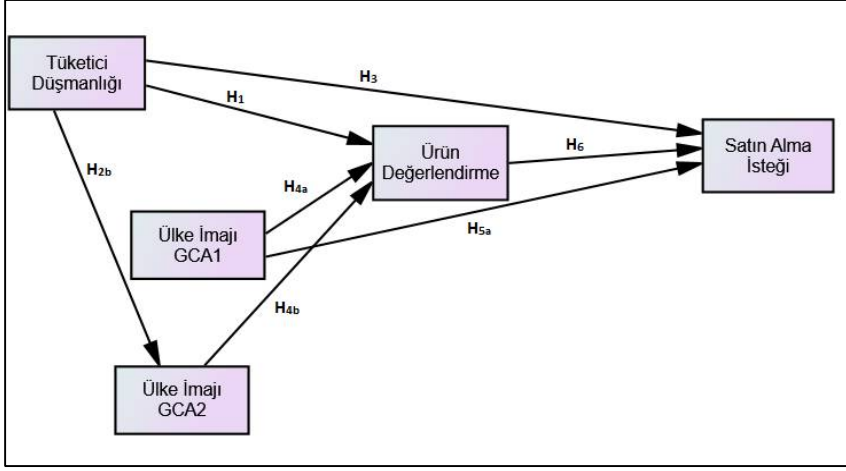
Tablo 6: Hipotezlerin Kabul/Red Durumu

	Kolayda Ürn			Beğenmeli Ürün		
	SEYK	P	Hipotez	SEYK	P	Hipotez
Satın Alma İsteği=						
+ Ürün Değerlendirmesi (H ₆)	,263	***	Kabul	,287	***	Kabul
- Düşmanlık (H ₃)	-,312	***	Kabul	-,429	***	Kabul
+ GCA1 (H _{5a})	,116	,013*	Kabul	-,039	,448	Red
+ GCA2 (H _{5b})	-,151	,004	Red	-,042	,405	Red
Ürün Değerlendirmesi=						
- Düşmanlık (H ₁)	-,281	***	Kabul	-,057	,229	Red
+ GCA1 (H _{4a})	,187	***	Kabul	,457	***	Kabul
+ GCA2 (H _{4b})	,122	,027*	Kabul	-,096	,065	Red
GCA1=						
- Düşmanlık (H _{2a})	-,018	,729	Red	-,027	,604	Red
GCA2=						
- Düşmanlık (H _{2b})	-,175	,003**	Kabul	-,169	,003**	Kabul

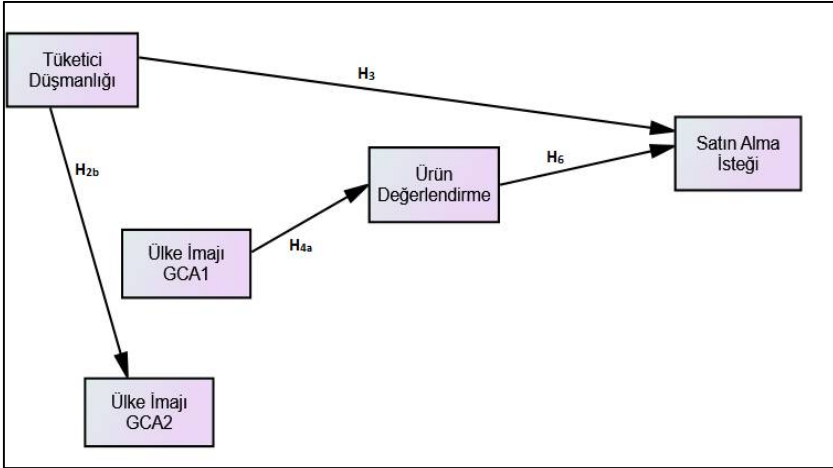
*: <0,05 **: <0,01 ***: <0,001

Kolayda ürün: ($\chi^2/df=2,106$; GFI=,910; CFI=,946; NFI=,902; IFI=,946; RMSEA=0,47)

Beğenmeli ürün: ($\chi^2/df=2,110$; GFI=,908; CFI=,944; NFI=,900; IFI=,945; RMSEA=,047)

Şekil 2.1: Kolayda Ürün İçin Nihai Model

Şekil 2.2: Beğenmeli Ürün İçin Nihai Model

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Uluslararası pazarlama faaliyetleri açısından büyük önem taşıyan tüketici düşmanlığının ülke imajı ve ürün değerlendirmesi üzerindeki etkilerini anlamayı amaçlayan bu çalışma kapsamında öne sürülen araştırma modeli ve 9 hipotez hem kolayda ürün hem de beğenmeli ürün için sırasıyla ayrı ayrı test edilmiştir. Tüketici düşmanlığının ürün değerlendirmesi ve satın alma isteğiyle ilişkisini ortaya koyan çalışmalar iki farklı bakış açısını taşımaktadır. Klein vd. (1998) ve Klein (2002) tüketici düşmanlığının, bireyin satın alma isteğini, ürünü değerlendirmesinden bağımsız olarak

doğrudan ve olumsuz şekilde etkilediğini göstermektedir. Diğer taraftan Baillargeon (2003)'e göre tüketici ürün değerlendirmesinde hem bilişsel hem de duygusal unsurlardan beslenmektedir. Bu noktada tüketiciler, etkiyi bilişten ayıramadıkları için tamamen objektif değerlendirmelerde bulunamamakta, böylelikle ürün değerlendirmeleri de olumsuz yönde gerçekleşmektedir. Bu bulgulardan hareketle çalışmada hem tüketici düşmanlığının ürün değerlendirmesini olumsuz yönde etkileyeceği üzerine (H_1) hem de satın alma isteğini olumsuz yönde etkileyeceği üzerine (H_3) iki hipotez kurulmuştur.

Kolayda ürünler için her iki hipotez de (H_1 ve H_3) desteklenirken, beğenmeli ürünler açısından tüketici düşmanlığının sadece satın alma isteği üzerinde etkili olduğu (H_3) görülmüştür. Beğenmeli ürünlerin değerlendirilmesi kapsamında tüketici düşmanlığı etkili olmamıştır. Özetle, beğenmeli ürünlerde tüketici düşmanlığı ürün değerlendirmelerinden bağımsız olarak ve doğrudan satın alma isteği üzerinde etkili olmuştur. Hacıoğlu vd. (2013) de Türk tüketicilerin Fransız mallarına yönelik tutumlarına dair araştırmasında benzer şekilde düşmanlığın ürün değerlendirmesi üstünde etkili olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu bulgu, literatürde mevcut tüketici düşmanlığı modelini destekler niteliktedir (Klein vd.,1998; Klein, 2002). Bu model, tüketicilerin yabancı bir ürünü tüketici düşmanlığından dolayı almayabileceğini, ancak yine de ürün değerlendirmelerinin bu düşmanlıktan etkilenmeyeceğini (ürünü kaliteli olarak algılayabileceklerini) söylemektedir. Dolayısıyla beğenmeli ürün olarak seçilen cep telefonunun katılımcıların aşına oldukları ve Amerikan markası cep telefonlarının kalitesini değerlendirirken tüketici düşmanlığından etkilenmeden ürünü objektif olarak değerlendirdikleri, tüketici düşmanlığının da satın alma isteğinde devreye girdiği söylenebilir. Diğer taraftan ürün değerlendirmeleri tüketicinin bilişsel inançlarının yanı sıra duygularından da etkilenmektedir ki, özellikle saldırganlık (agresiyon) içeren duyguların uyarıcıya verilen tepkileri önemli ölçüde etkilediği bilinmektedir (Berkowitz vd., 2000). Dolayısıyla, gazlı içeceklerde tüketicilerin ürün değerlendirmelerini yaparken cep telefonlarında olduğu kadar objektif davranmadıkları, bu nedenle de duygularını (tüketici düşmanlığı) niyetlerinin yanı sıra ürün değerlendirmelerine de yansıttıkları düşünülebilir. Literatürde benzer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (bkz. Riefler ve Diamantopoulos, 2007). Çalışmalardan birisi, bu durumun gıda ürünleri ve hizmetler kapsamında kültürle ilintili olabileceğini öne sürse de bu konuda net sonuçlar bulunmamaktadır.

Tüketici düşmanlığı ürün değerlendirmelerine benzer şekilde ülke imajı üzerinde de etkili olabilmektedir. Düşmanlık duyulan ülkenin imajının bu duygulardan etkilenmesi beklenen bir sonuçtur. Dolayısıyla, çalışmada tüketici düşmanlığının ülke imajının iki boyutu üzerinde de olumsuz yönde etkisi olacağına ilişkin H_{2a} (GCA1) ve H_{2b} (GCA2) hipotezleri oluşturulmuştur. Her iki ürün grubu için de sadece H_{2b} hipotezi doğrulanmıştır. Bir başka deyişle, tüketici düşmanlığının ülke imajının insani boyutu üzerinde değil de benzerlik boyutu üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Tüketici düşmanlığı ile ülke imajı arasındaki etkileşimleri inceleyen araştırmalar birbiriyle çelişkili sonuçlar ortaya koymaktadır (Klein, 2002). Örneğin, Klein vd. (1998) tüketicinin bir ülkeye karşı düşmanlık beslemesine rağmen, o ülkenin yüksek kalite ürünler ürettiğine inanabileceğini belirtmektedir. Tüketici tutumlarının tek boyutlu ya da

homojen olmamasının bu duruma sebebiyet verebileceğini belirten Amine (2008), farklı şartlar altında farklı inançların devreye girerek aynı anda birbirleriyle karşıt tutumlara yol açabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, çalışmada tüketici düşmanlığı ülke imajının insani boyutu üzerinde etkili olmazken, benzerlik boyutu üzerinde etkili olmuştur. Bir başka deyişle tüketiciler Amerikan vatandaşlarının çalışkanlığı, eğitim düzeyi veya teknik becerileri konusunda düşmanlık duygularından etkilenmemiş ve olumlu bir tutum sergilemişlerdir. Benzer bir bulguya Kiracı ve Kayabaşı'nın (2018) çalışmalarında da rastlanmaktadır. Söz konusu çalışmada, ABD'ye yönelik ekonomik düşmanlık en yüksek düzeyde iken insanlara karşı duyulan düşmanlığın en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Buna karşın, ülke imajının benzerlik boyutu tüketici düşmanlığından etkilenerek daha olumsuz bir tutum ortaya çıkarmıştır. Russell ve Russell (2006), çalışmalarında kültürel kimliği ön plana çıkartmanın, tüketici düşmanlığını daha etkili kılabileceğini göstermişlerdir. Benzerlik boyutu, tüketicilerin kendi kültürel kimliklerinin Amerika ile benzerliğini sorgulamakta, bu noktada da değerlendirmelerinde düşmanlık duygularından daha fazla etkilenmektedir.

Araştırma bulguları genellikle ülke imajının satın alma isteğini ürün değerlendirmesi ve ürüne yönelik tutum değişkenleri vasıtasıyla etkilediği yönündedir. Ancak aynı zamanda ülke imajının satın alma isteğini doğrudan etkilediğini ortaya koyan araştırma bulguları da mevcuttur (Maher ve Carter, 2011; Dagger ve Raciti, 2011; Sun ve Paswan, 2011; Kan vd., 2014). Buradan hareketle, ülke imajının hem yabancı ürün değerlendirmesini (H_{4a} ve H_{4b}) hem de satın alma isteğini (H_{5a} ve H_{5b}) olumlu yönde etkilediği öngörülmüştür.

Ülke imajı tüketicileri üç yoldan etkilemektedir (Amine, 2008); ürünün kalitesi vb. unsurlar açısından bilişsel olarak, semboller ve duygular aracılığıyla duygusal olarak ve tüketicinin sosyal ve kişisel normları aracılığıyla normatif olarak. Dolayısıyla bir ürünün değerlendirilmesinde tüketici, ülke imajını bu üç unsuru ipucu olarak kullanarak değerlendirmelerine dâhil eder. Çalışmada ülke imajının insan boyutunun (GCA1) yabancı ürün değerlendirmesini hem kolayda hem de beğenmeli ürünler için olumlu yönde etkilediği görülmüştür (H_{4a}). Bu bulgu ürünün kalitesine ipucu olan insan boyutunun bilişsel anlamda ürün değerlendirmelerinde kullanılması ile uyumludur. Diğer taraftan ülke imajının benzerlik boyutunun (GCA2) sadece kolayda ürünler için yabancı ürün değerlendirmesi üzerinde etkili olduğu görülmüştür (H_{4b}). Tüketici psikolojisi literatürü, tüketicilerin dikkatini kültürel kimliklere çekmenin, tüketicilerin yerli ve yabancı ürünleri nasıl değerlendirdikleri üzerinde de etkisi olduğunu göstermektedir. Russell ve Russell (2006), tüketici düşmanlığının aktive edilmesiyle ön plana çıkartılan bir kültürel kimlik sorgulamasının, düşmanlık duyulan ülke ürünlerine karşı bir tepki yaratacağını öne sürmüş ve çalışmalarıyla bu öngörülerini desteklemişlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada da düşmanlık duygusundan etkilenen ülke imajının yabancı ürün değerlendirmeleri üzerinde de etkili olduğu söylenebilecektir. Bu anlamda, tüketiciler ülke imajının benzerlik boyutunu (GCA2) duygusal ve normatif birer ipucu olarak kullanmış ve bunların etkisinde kalarak yabancı ürün değerlendirmelerini oluşturmuşlardır. Diğer taraftan, beğenmeli ürünlerde ise bu etki görülmemektedir. Bu durum da yine yukarıda bahsedildiği şekilde, beğenmeli ürünün

değerlendirilmesi sürecinin daha çok bilişsel unsurlar üzerinden gerçekleştiği, duygusal unsurların sürece daha az dâhil edilmesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Ülke imajının satın alma isteği üzerindeki etkilerine bakıldığında ise, sadece insan (GCA1) boyutunun kolayda ürünler açısından satın alma isteği üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Öngörülen diğer ilişkiler anlamsız çıkmıştır. Literatürde ürün kategorisi-ülke imajı arasındaki uyum, etnosentrizm ve ürün kategorisi gibi unsurların ülke imajı ile satın alma isteği arasındaki ilişkiyi etkilediği görülmüştür (Sun ve Paswan, 2011). Dagger ve Raciti (2011) ülke imajı ile satın alma isteği arasındaki ilişkide tutarsızlığın ülke imajı-ürün imajı tutarsızlığından kaynaklandığını öne sürmüşlerdir. Çalışmada ülke ve ürün imajları arasında olumlu yönde ve güçlü bir uyumun varlığı halinde, ülke imajının satın alma isteği üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermişlerdir. Sun ve Paswan da (2011) çalışmalarında ülke imajı ile satın alma isteği arasında karmaşık bir ilişki olduğunu vurgulamışlardır. Çalışmalarında ülke imajının insan boyutunun satın alma isteğinin üzerinde daha tutarlı bir etkisi olduğunu göstermişlerdir. Benzerlik boyutu açısından tutarlı bir bulguya ulaşılamamasını ise kültürel unsurlara dayandırmışlardır. Çalışmada Sun ve Paswan'ın (2011) çalışmasına benzer şekilde sadece insan boyutunun satın alma niyeti üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ancak bu ilişki de sadece kolayda ürün olan gazlı içeceklerde gözlenmiştir. Beğenmeli ürünler için bu ilişkinin gözlenmemesinin, ürün kategorisi-ülke imajı uyumsuzluğundan kaynaklanıyor olabileceği düşünülmektedir.

Son olarak, ürün değerlendirmesinin satın alma isteği üzerinde olumlu etkisi H₆ hipotezi ile test edilmiş ve her iki ürün kategorisi için de bu ilişki desteklenmiştir. Her ne kadar Eren (2013) çalışmasında ürün değerlendirmesinin satın alma niyeti için önemli bir değişken olmadığı sonucuna varmış olsa da, bu çalışma kapsamında elde edilmiş olan bulgu beklendiği şekilde alanda yapılan geçmiş çalışmalarla uyumludur (Chinen vd., 2000; Hui ve Zhou, 2002; Orbaiz ve Papadopoulos, 2003).

Çalışma bulguları kolayda ve beğenmeli ürünler açısından tüketici düşmanlığının farklı etkilere yol açabileceğini göstermektedir. Tutum literatüründe duygu (emotion) ve düşüncelerin (cognition) birlikte hareket ederek tutumları oluşturdukları ifade edilmekle birlikte, kimi durumlarda duyguların kimi durumlarda ise düşüncelerin tutum oluşumunda daha etkili olduğu bilinmektedir (Erevelles, 1998). Örneğin, düşük ilgilenimli veya hedonik ürünler için duygular değerlendirme sürecinde daha baskın hale gelirken, yüksek ilgilenimli veya fonksiyonel ürünlerde ise düşüncelerin daha ön plana geçtiği bilinmektedir (Kempf, 1999; Ajzen, 2001; Geuens, vd., 2011). Dolayısıyla, seçilen ürün kategorisinin karar sürecinin duygu veya düşünce tabanlı olması, duyguların (tüketici düşmanlığının) süreçteki etkilerini farklılaştırmaktadır.

Duygu temelli karar sürecine sahip ürün kategorilerinde, duygular sürece daha fazla hâkim olmaktadır. Çalışmada seçilen kolayda ürün de (gazlı içecekler) bu anlamda duygu temelli bir karar süreci olarak değerlendirilebilecektir. Buradan hareketle kolayda ürün bağlamında, tüketici düşmanlığının satın alma isteğini hem doğrudan hem de tutumlar (ülke imajı ve ürün değerlendirmeleri) üzerinden etkilediği görülmektedir. Yani tüketiciler, ülkeye ve ürüne yönelik tutumları açısından da düşmanlık duygularının etkisinde kalmaktadır. Diğer taraftan, beğenmeli ürün ise (cep telefonu) düşünce temelli bir karar süreci olarak değerlendirilebilecektir. Buradan hareketle beğenmeli ürün

bağlamında, tüketici düşmanlığının tutumlar üzerinde değil, sadece satın alma niyeti üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, bu ürün kategorisinde bilişsel ve duygusal süreçler birbirinden tamamen ayrı işlemiş (Zajonc ve Markus'un (1982) bağımsızlık hipotezi ile benzer şekilde), tutumlar bilişsel temelde oluşturulurken, duygular doğrudan satın alma niyeti üzerinde etkili hale gelmiştir. Yani tüketiciler, ürünü değerlendirirken düşmanlık duygularından etkilenmemişler ve ancak satın alma niyeti aşamasında düşmanlık etkili hale gelmiştir. Literatürde, tüketici düşmanlığının ürün kategorileri bağlamında etkilerini inceleyen çalışmalar çelişkili sonuçlar ortaya koyduğundan, çalışmada ortaya çıkan bu ilişki yapısının sonraki çalışmalara yol göstermek açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, tüketici düşmanlığı literatüründe kolayda ürünlere yönelik az sayıda çalışma bulunmaktadır ve ağırlıklı olarak ilgilenim düzeyi yüksek veya beğenmeli ürünler üzerinden çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Riefler ve Diamantopoulos, 2007). Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalarda ise herhangi bir ürün türü ya da kategorisine yer verilmediği görülmektedir (Akdoğan vd., 2012; Eren, 2013; Hacıoğlu vd., 2013; Kiracı ve Kayabaşı, 2018). Dolayısıyla, farklı ürün türleri ya da ilgilenim düzeylerinin tüketici düşmanlığı, ülke imajı, ürün değerlendirmeleri ve satın alma isteği üzerindeki etkilerinin daha detaylı incelenmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

Elde edilen bulgular uygulama açısından da önemli ipuçları sağlamaktadır. Beğenmeli ürünlerde ürünün değerlendirilmesi açısından düşmanlık duygusu etkili olmadığından, marka imajı da önemli bir aşınmaya uğramayacaktır. Dolayısıyla, eğer ki tüketicinin ürün değerlendirmesine yönelik tutumu düşmanlık duygularının üstüne çıkartılabilirse, satın alma isteği de olumlu olabilecektir. Ayrıca bu işletmelerin düşmanlık yaşanan uluslararası pazarlarda ürün ve marka imajlarını güçlendirecek iddialara ağırlık vermeleri önem taşımaktadır. Ancak, duyu temelli karar verilen ürün kategorilerinde düşmanlık duyguları tutumları da etkilediğinden, sonuçları daha uzun vadeli olarak marka ve ülke imajına da zarar verebilecektir. Dolayısıyla, yaşanan düşmanlık ortadan kalksa ya da azalsa bile tüketici belleğinde bu tutumlar saklanacağından satın alma isteği olumsuz etkilenmeye devam edecektir. Duygu temelli oluşan tutumların bellekten daha hızlı çağrıldığı bilinmektedir. Bu nedenle de tüketici bu tür ürün ve markalara yönelik oluşturduğu tutumları sorgulamadan belleğinden çağırma ve karar sürecinde kullanma eğiliminde olacaktır. Bu nedenle, bu tür ürünlere yönelik pazarlama stratejilerinde düşmanlık duygusunu azaltmaya yönelik ya da bu duyguyu dengeleyecek başka duyguları etkileyerek tutumların değiştirilmesine çaba harcanmalıdır.

Araştırma örnekleminin zaman, maliyet ve insan kaynakları unsurlarından ötürü, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden faydalanılarak belirlenmiş oluşu çalışmanın temel kısıtını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmaya sadece Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF öğrencilerinin dâhil edilmesi de çalışmaya ilişkin diğer bir kısıttır. Son olarak, ülkeler izledikleri ekonomik ve siyasi politikalar sonucu uluslararası arenada sürekli farklı pozisyonlar alabilmekte, bu durumun doğal bir sonucu olarak diğer ülkelerle olan ilişkilerinde yakınlaşmalar veya uzaklaşmalar yaşanabilmektedir. Nitekim çalışma kapsamında incelenmiş olan Türkiye-Amerika arasındaki ilişki de bu bağlamda konjonktürel bir yapıda olduğundan, elde edilen sonuçlar genellenebilirlikten

uzak, dönemsel sonuçlar sağlayacaktır. Bu durum ise çalışmaya ilişkin bir diğer kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AAKER, D. (1991). *Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name*. Free Press, New York.
- AJZEN, I. (2001). Nature and operations of attitudes. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 27-58.
- AKDOĞAN, M. S., KAPLAN, M., OZGENER, S. ve COSKUN, A. (2012). The effects of consumer ethnocentrism and consumer animosity on the re-purchase intent: The moderating role of consumer loyalty. *Emerging Markets Journal*, 2(1), 1-12.
- ALLEN, P. ve BENNETT, K. (2010). *Pasw statistics by SPSS: A practical guide*. 18'th Edition, Cengage Learning, Australia.
- AMINE, L. S. (2008). Country-of-Origin, animosity and consumer response: Marketing implications of anti-Americanism and francophobia. *International Business Review*, 17, 402-422.
- ANG, S. H., JUNG, K., KAU, A. K., LEONG, S. M., PORNPITAKPAN, C. ve TAN, S. J. (2004). Animosity toward economic giants: What the little guys think. *Journal of Consumer Marketing*, 21(3), 190-207.
- BAILLARGEON, J. C. L. (2003). *Product-Country images in the Argentine setting: An analysis of animosity and admiration*. (Unpublished Master's Thesis), Carleton University, Canada.
- BAKER, M. J. ve CHURCHILL, G. A. Jr. (1977). The impact of physically attractive models on advertising evaluations. *Journal of Marketing Research*, 14, 538-555.
- BALABANIS, G., DIAMANTOPOILOS, A., MUELLER, R. D. ve MELEWAR, T. C. (2001). The impact of nationalism, patriotism, and internationalism on consumer ethnocentric tendencies. *Journal of International Business Studies*, 32(1), 157-175.
- BALABANIS, G., MUELLER, R. ve MELEWAR, T. C. (2002). The human values' lenses of country of origin images. *International Marketing Review*, 19(6), 582-610.
- BERKOWITZ, L., JAFFEE, S., JO, E. ve TROCCOLI, B. T. (2000). *On the correction of feeling-induced judgmental biases feeling and thinking: The role of affect in social cognition*. (Ed: J.P. Forgas), Cambridge, UK: Cambridge University Press, 131-152.
- BROWNE, M. W. ve CUDECK, R. (1992). Alternative ways of assessing model fit. *Sociological Methods & Research*, November, 230-258.
- CARTER, L. L. (2009). *Consumer receptivity of foreign products: The roles of country-of-origin image, consumer ethnocentrism and animosity*. (Unpublished Doctor of Philosophy Thesis), Old Dominion University, Business Administration.
- CENGİZ, E. (2009). Tüketicilerin ürün tercihinde rol oynayan ürün menşeinin, marka, fiyat ve kalite değişkenleri açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 155-171.

CERVINO, J., SANCHEZ, J. ve CUBILLO, J. M. (2005). Made in effect, competitive marketing strategy, and brand performance: An analysis for Spanish brands. *Journal of American Academy of Business*, 6(2), 237-244.

CHAN, T. S., CHAN, K. K. ve LEUNG, L. C. (2010). How consumer ethnocentrism and animosity impair the economic recovery of emerging markets. *Journal of Global Marketing*, 23(3), 208-225.

CHINEN, K., JUN, M. ve HAMPTON, G. M. (2000). Product quality, market presence, and buying behavior: Aggregate images of foreign products in the U.S. *Multinational Business Review*, 29-38.

CUI, A. P., WAJDA, T. A. ve HU, M. Y. (2012). Consumer animosity and product choice: Might price make a difference? *Journal of Consumer Marketing*, 29(7), 494-506.

DAGGER, T. S. ve RACITI, M. M. (2011). Matching consumers' country and product image perceptions: an Australian perspective. *Journal of Consumer Marketing*, 28(3), 200-210.

DARLING, J. R. ve ARNOLD, D. R. (1988). The competitive position abroad of products and marketing practices of the United States, Japan, and selected European countries. *Journal of Consumer Marketing*, 5, 61-68.

DARLING, J. R. ve WOOD, V. R. (1990). A longitudinal study comparing perceptions of U.S. and Japanese consumer products in a third/neutral country: Finland 1975 to 1985. *Journal of International Business Studies*, 21(3), 427-450.

DICHTER, E. (1962). The world customer. *Harvard Business Review*, 40(4), 113-122.

DING, L., VELICER, W. F. ve HARLOW, L. L. (1995). Effects of estimation methods, number of indicators per factor and improper solutions on structural equation modeling fit indices. *Structural Equation Modeling*, 2, 119-143.

DODDS, W. B., MONROE, K. B. ve GREWAL, D. (1991). The effects of price, brand, and store information on buyer's product evaluations. *Journal of Marketing Research*, 28, 307-319.

EREN, S. S. (2013). Young consumers' attitudes toward American products. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 99, 489-495.

EREVELLES, S. (1998). The role of affect in marketing. *Journal of Business Research*, 42(3), 199-215.

FETTAHLIOĞLU, S. ve SÜNBÜL, M. B. (2015). Tüketici etnosentrizmi ve tüketici husumetinin X, Y, Z kuşakları açısından incelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 1(1), 26-45.

FIELD, A. P. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. 3th Edition, Sage, London.

FISHBEIN, M. ve AJZEN, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.

FORNELL, C. ve LARCKER, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.

GEUENS, M., De PELDMACKER, P. ve FASEUR, T. (2011). Emotional advertising: Revisiting the role of product category. *Journal of Business Research*, 64(4), 418-426.

HACIOĞLU, G., EREN, S. S., KURT, G. ve ÇELİKKAN, H. (2013). Tüketicilerin düşmanlık hissi ve etnik merkezçiliği ile satın alma niyeti arasındaki ilişkiler: Türk tüketicilerin Fransız malı ürünlere yönelik tutumlarına dair bir araştırma. *18. Ulusal Pazarlama Kongresi*, Kars, 576-585.

HAIR, J. F., BLACK, W. C., BABIN, B. J. ve ANDERSON, R. E. (2013). *Multivariate data analysis*. 7th Edition, Pearson, America.

HESLOP, L. A., LU, I. R. R. ve CRAY, D. (2008). Modeling country image effects through an international crisis. *International Marketing Review*, 25(4), 354-378.

HONG, S. ve WYER, R. S. (1990). Determinants of product evaluation: Effects of the time interval between knowledge of a product's country of origin and information about its specific attributes. *Journal of Consumer Research*, 17(3), 277-288.

HUANG, Y., PHAU, I. ve LIN, C. (2010). Consumer animosity, economic hardship, and normative influence: How do they affect consumers' purchase intention? *European Journal of Marketing*, 44(7/8), 909-937.

HUI, M. K. ve ZHOU, L. (2002). Linking product evaluations and purchase intention for country-of-origin effects. *Journal of Global Marketing*, 15(3/4), 95-116.

Hürriyet. (2003). ABD ve İngiliz mallarına boykot kampanyası. 17.04.2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/abd-ve-ingiliz-mallarına-boykot-kampanyasi-38447313> adresinden alınmıştır.

ISHII, K. (2009). Nationalistic sentiments of Chinese consumers: The effects and determinants of animosity and consumer ethnocentrism. *Journal of International Consumer Marketing*, 21(4), 299-308.

JUNG, K., S. H. ANG, S. M. Leong, TAN, S. J., PORPITAKPAN, C. ve KAU, A. K. (2002). A typology of animosity and its cross-national validation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(6), 525-539.

KAN, G., CLIQUET, G. ve GALLO, M. P. (2014). The effect of country image on hypermarket patronage intention. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 42(2), 106-130.

KELLER, K. (2003). Brand synthesis: The multidimensionality of brand knowledge. *Journal of Consumer Research*, 29, 595-600.

KEMPF, D. S. (1999). Attitude formation from product trial: Distinct roles of cognition and affect for hedonic and functional products. *Psychology and Marketing*, 16(1), 35-50.

KILBOURNE, W. E. (1986). An exploratory study of sex role stereotyping on attitudes toward magazine advertisements. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 14(4), 43-46.

KİRACI, H. (2017). Ülkeler arasındaki düşmanlıkların tüketicilere yansımaları: Tüketici düşmanlığı kavramı üzerine kavramsal bir çalışma. *Journal of Human Sciences*, 14(2), 1711-1735.

KİRACI, H. ve KAYABAŞI, A. (2018). Tüketicilerin hissettikleri farklı düşmanlık türlerinin satın almama niyeti üzerindeki etkisi: Türk tüketicilerinin Amerika düşmanlığı üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 203-214.

KLEIN, J. G. (2002). Us versus them, or us versus everyone? Delineating consumer aversion to foreign goods. *Journal of International Business Studies*, 33(2), 345-363.

KLEIN, J. G., ETTENSON, R. E. ve MORRIS, M. D. (1998). The animosity model of foreign product purchase: An empirical test on the People's Republic of China. *Journal of Marketing*, 62 (1), 89-100.

KOUBAA, Y. (2008). Country of origin, brand image perception, and brand image structure. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 20(2), 139-155.

LADA, S., SIDIN, S. M. D. ve CHENG, K. T. G. (2014). [Moderating role of product involvement on the relationship between brand personality and brand loyalty](#). *Journal of Internet Banking and Commerce*, 19(2), 1-16.

LALA, V., ALLRED, A. T. ve CHAKRABORTY, G. (2009). A multidimensional scale for measuring country image. *Journal of International Consumer Marketing*, 21(1), 51-66.

LEONG, S. M., COTE, J. A., ANG, S. H., TAN, S. J., JUNG, K., KAU, A. K. ve Pornpitakpan, C. (2008). Understanding consumer animosity in an international crisis: Nature, antecedents, and consequences. *Journal of International Business Studies*, 39, 996-1009.

MAHER, A. A. ve CARTER, L. L. (2011). The affective and cognitive components of country image: Perceptions of American products in Kuwait. *International Marketing Review*, 28(6), 559-580.

MOLLA, A. (2009). Soğuk savaş sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye ABD NATO ilişkileri. *Akademik Fener*, 29-45.

MUTLU, H. M., ÇEVİKER, A. ve ÇİRKİN, Z. (2011). Tüketici etnosentrizmi ve yabancı ürün satın alma niyeti: Türkiye ve Suriye üzerine karşılaştırmalı analiz. *Sosyo Ekonomi*, 51-74.

NAGASHIMA, A. (1970). A comparison of Japanese and U.S. attitudes toward foreign products. *Journal of Marketing*, 34(1), 68-74.

NAGASHIMA, A. (1977). A comparative "made in" product image survey among Japanese businessmen. *Journal of Marketing*, 41(3), 95-100.

NIJSSEN, E. J. ve DOUGLAS, S. P. (2004). Examining the animosity model in a country with a high level of foreign trade. *International Journal of Research in Marketing*, 21(1), 23-38.

OKECHUKU, C. ve WANG, G. (1988). The effectiveness of Chinese print advertisements in North America. *Journal of Advertising Research*, 28, 25-34.

ORBAIZ, L. V. ve PAPADOPOULOS, N. (2003). Toward a model of consumer receptivity of foreign and domestic products. *Journal of International Consumer Marketing*, 15(3), 101-126.

ÖZDAMAR, K. (2004). *Paket programlar ve istatistiksel veri analizi 1*. 1. Baskı, Kaan Kitapevi, Eskişehir.

ÖZER, A. ve DOVGANIUC, O. (2013). Gösteriş amaçlı ürünlerin satın alınmasında ülke orijini ve tüketici etnosentrizmi etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 11, 61-80.

ÖZTÜRK, S. A., DOĞAN ÇİFTÇİ, S., ABBAS, M., ÖGEL, S. ve GÜMÜŞ, C. (2017). Bilmek mi sevmek mi? Bilişsel ve duygusal ülke imajının ürün imajı ve satın alma

niyetindeki etkisi üzerine kültürler arası bir çalışma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 19, 79-102.

PAPADOPOULOS, N., HESLOP, L. A. ve the IKON Research Group (2000). *A cross-national and longitudinal study of product-country images with a focus on the U.S. and Japan*. Marketing Science Institute Report, 00-106: 67.

PARAMESWARAN, R. ve PISHARODI, M. R. (2002). Assimilation effects in country image research. *International Marketing Review*, 19, 259-278.

PARAMESWARAN, R. ve PISHARODI, R. M. (1994). Facets of country of origin image: An empirical assessment. *Journal of Advertising*, 23(1), 43-56.

PEREIRA, A., HSU, C. C. ve KUNDU, S. K. (2005). Country-of-Origin image: Measurement and cross-national testing. *Journal of Business Research*, 58, 103-106.

PETERSON, R. A. ve JOLIBERT, A. J. P. (1995). A meta-analysis of country-of-origin effects. *Journal of International Business Studies*, 26(4), 883-900.

PHARR, J. M. (2005). Synthesizing country-of-origin research from the last decade: is the concept still salient in an era of global brands? *Journal of Marketing Theory and Practice*, 13(4), 34-45.

PISHARODI, R. M. ve PARAMESWARAN, R. (1992). Confirmatory factor analysis of a country-of-origin scale: initial results. *Advances in Consumer Research*, 19, 706-714.

PODOSHEN, J. S. (2005). *Acculturation, ethnic conflict and equity theory: The American Jewish consumer*. (Unpublished Ph.D. Dissertation), Temple University.

RIEFLER, P. ve DIAMANTOPOULOS, A. (2007). Consumer animosity: A literature review and a reconsideration of its measurement. *International Marketing Review*, 24(1), 87-119.

ROSE, M., ROSE, G. M. ve SHOHAM, A. (2009). The impact of consumer animosity on attitudes towards foreign goods: A study of Jewish and Arab Israelis. *Journal of Consumer Marketing*, 26(5), 330-339.

ROTH, K. P. ve DIAMANTOPOULOS, A. (2009). Advancing the country image construct. *Journal of Business Research*, 62(7), 726-740.

RUSSELL, D.W. ve RUSSELL, C.A. (2006). Explicit and implicit catalysts of consumer resistance: The effects of animosity, cultural salience and country-of-origin on subsequent choice. *International Journal of Research in Marketing*, 23(3), 321-331.

SCHOOLER, R. (1971). Bias phenomena attendant to the marketing of foreign goods in the U.S. *Journal of International Business Studies*, 2(1), 71-80.

SHIMP, T. A. (1984). Consumer ethnocentrism - the concept and a preliminary empirical test. *Advances in Consumer Research*, 11, 285-290.

SHIMP, T. A., DUNN, T. H. ve KLEIN, J. G. (2004). Remnants of the U.S. Civil War and modern consumer behavior. *Psychology and Marketing*, 21, 75-92.

SHIN, M. (2001). The animosity model of foreign product purchase revisited: Does it work in Korea. *Journal of Empirical Generalisations in Marketing Science*, 6(1), 1-14.

SHOHAM, A., GAVISH, Y. ve ROSE, G. M. (2016). Consequences of consumer animosity: A meta-analytic integration. *Journal of International Consumer Marketing*, 28(3), 185-200.

SUN, Q. ve PASWAN, A. (2011). Country branding using product quality. *Journal of Brand Management*, 19(2), 143-157.

TIAN, S., ve PASADEOS, Y. (2012). A revised model of animosity: The impact of anti-Japanese sentiment on consumer behavior in China. *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 33(2), 170-191.

TINSLEY, H. E. ve TINSLEY, D. J. (1987). Uses of factor analysis in counseling psychology research. *Journal of Counseling Psychology*, 34(4), 414-424.

TÜİK. (2018). 22.01.2018 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden alınmıştır.

ULGADO, F. M. ve LEE, M. (1998). The Korean versus American marketplace: Consumer reactions to foreign products. *Psychology & Marketing*, 15(6), 595-614.

ÜNAL, S. (2017). The mediating role of product familiarity in consumer animosity. *Journal of Accounting & Marketing*, 6(4), 1-11.

VERLEGH, P. W. J. ve STEENKAMP, J-B. E. M. (1999). A review and meta-analysis of country-of-origin research. *Journal of Economic Psychology*, 20(5), 521-546.

WOOD, V. R. ve DARLING, J. R. (1993). The marketing challenges of the newly independent republics: Product competitiveness in global markets. *Journal of International Marketing*, 1(1), 77-102.

ZAJONC, R. B. (1980). Feeling and thinking: Preferences need no inferences. *American Psychologist*, 35(2), 151-175.

ZAJONC, R. B. ve MARKUS, H. (1982). Affective and cognitive factors in preferences. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 123-131.

Summary

Because of the phenomenon of globalization and developments in the information technologies, the physical boundaries between countries have begun to wipe out and these developments have made international business and international marketing activities more widespread than ever. Despite these developments, not all obstacles in front of international trade have removed. Thus, the individuals who are at the center of all these developments can consider many variables in purchasing decisions beyond the physical possibilities. For this reason, it is important to understand issues such as consumer animosity, country image and product evaluation which have an important place in individuals' willingness to buy foreign products. Though there are numerous studies on these concepts, it is seen in the literature that these structures have contradictory results in relation to each other. Since some studies have revealed that consumer animosity has direct effect on buying decision while some other studies have put forward the results proving that, consumer animosity, as an emotion, also has effect on various buying decision variables such as country image and product evaluation. It is foreseen that these findings come from product and country related factors. For that reason, this study was aimed to explain Turkish consumers' willingness to buy American made convenience and shopping goods and the relationship between their country image, product evaluation and consumer animosity. In addition, it was aimed to determine whether there are differences in terms of

product groups and to achieve more generalized results by moving from two different product groups which are convenience and shopping goods. For these purposes, literature review conducted on consumer animosity, country image, product evaluation and the willingness to buy and in the light of the information obtained, nine hypotheses and research model were developed. Hypotheses were tested separately for both convenience and shopping goods. As a result, the effect of the human dimension of the country image on willingness to buy and the effects of consumer animosity and similarity dimension of the country image on product evaluation were found to have significant differences in terms of product groups. Also, for both product groups; the effect of consumer animosity and product evaluation on willingness to buy; the effect of human dimension of the country image on product evaluation and the effect of animosity on similarity dimension of the country image were seen significant. Surprisingly while hypothesis about the relation between animosity and similarity dimension of the country image were verified, the hypothesis for animosity and human dimension of the country image were rejected. In this context, while some obtained results confirming previous studies, others helping to gain new theoretical perspectives for future studies. Obtained findings also provide important clues for practitioners. Since the sense of animosity is not effective on evaluation of the product for shopping goods, the brand image will not be subjected to a significant erosion. Therefore, if the consumer's attitude towards product evaluation can be surpassed by animosity, the willingness to buy can also be positive. In addition, it is important for these companies to make an assertive commitment to strengthen product and brand image in hostile international markets. However, since animosity also affects attitudes in emotional-based decision-making product categories, the results may be detrimental to brand and country image with longer term results. For this reason, marketing strategies for such products should aim to reduce animosity or try to change attitudes by affecting other emotions which will balance the animosity.

EK-1: Ankette Yer Alan Ölçeklere Ait İfadeler

Tüketici Düşmanlığı Ölçeği İfadeleri;

- ABD'yi sevmiyorum.
- ABD'ye karşı kızgın hissediyorum.
- Türkiye'ye tutumu nedeniyle ABD'yi affetmeyeceğim.
- ABD'yi, güvenilir bir ticaret ortağı olarak görmüyorum.
- ABD, Türkiye üzerinden ekonomik güç kazanmak istiyor.
- ABD, Türkiye'den istifade ediyor.
- ABD, Türkiye'de çok fazla ekonomik etkiye sahip.
- ABD, Türkiye ile adil olmayan bir şekilde iş yapmakta.

Ülke İmajı Ölçeği İfadeleri;

- İnsanları iyi eğitilmiştir.
- İnsanları çalışkandır.
- İnsanlar yüksek standartlara ulaşmaktan gurur duyarlar.
- Ülkedeki yaşam standartları yüksektir.

- İşgücünün teknik becerileri yüksektir.
- ABD ile benzer politik görüşlerimiz var.
- ABD ile ekonomik olarak benzeriz.
- ABD ile kültürlerimiz benzerdir.

Ürün Değerlendirmesi Ölçeği İfadeleri;

- Dikkatli bir şekilde üretilmiştir ve iyi bir işçiliğe sahiptir.
- Genellikle diğer ülkelerde üretilen benzer ürünlerden daha yüksek kaliteye sahiptir.
- Genellikle renk ve dizayn açısından daha üstün özelliklere sahiptir.
- Üstün ve gelişmiş bir teknolojiye sahiptir.
- Genellikle oldukça dayanıklıdır ve istenildiği müddetçe kullanılabilir.
- Ödenen paraya değer.

Satın Alma İsteği Ölçeği İfadeleri;

- Eğer ABD kökenli bir cep telefonu satın alırsam, kendimi suçlu hissederim.
- Asla ABD kökenli bir cep telefonu satın almak istemem.
- Mümkün oldukça, ABD kökenli cep telefonlarını satın almaktan kaçınırım.
- ABD kökenli bir cep telefonuna sahip olma fikrinden hoşlanmam.
- Eğer iki ürün eşit kaliteye sahipse, başka bir ülke kökenli ürünü almayı tercih ederim.

Özel Kurumlara Ait Huzurevlerinin Mekânsal Risklerinin Fine-Kinney Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi: İstanbul Örneği

Zerrin Funda ÜRÜK*, Didem YILMAZ**, Semra BORAN***

Öz

Dünya ve Türkiye'deki nüfus hızla yaşlanmakta ve bu yaşlı nüfusun barınma ve bakımı gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Yaşlı bireylerin barınma ve bakımları için hizmet veren huzurevleri gibi kuruluşların önemi ve dünya standartlarına uygun hizmet vermesi ülkemizde de gün geçtikçe önem kazanmıştır. Bu çalışmada; huzurevlerinde yaşayan yaşlıların yaşam standartlarını daha iyi bir düzeye çıkarmak amaçlanmıştır. İstanbul ili kapsamında özel kurumlara ait 29 huzurevi incelenmiş, kurumlardan alınan veya birebir mekânlarda tespit edilen veriler sayesinde mekânlardaki ortaya çıkan aksaklıklar değerlendirilmiştir. Çalışma esnasında; huzurevlerinde yaşlı nüfusun sıklıkla kullandıkları mekânlar tespit edilmiş ve 5 ana mekânsal risk tanımlanmış ve bu riskler 47 alt risk grubuna ayrılmıştır. Mekânların alt risk gruplarının her biri Fine-Kinney Risk Değerlendirme yöntemi ile değerlendirilmiş ve en riskli mekânların verilerine ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda, İstanbul'daki huzurevlerinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşam standartlarını daha iyi bir düzeye çıkarmak için mekânlardaki risklere göre dikkat etmemiz gereken alanları tespit edip, mekânların iyileştirmeleri için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Huzurevleri, Tasarım, Erişebilirlik, Risk Değerlendirilmesi, Fine-Kinney

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 08.10.2018

Kabul/Accepted: 22.01.2019

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.455165>

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: zfuruk@gelisim.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3994-5883>

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: dyilmaz@gelisim.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4971-4931>

*** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Sakarya, Türkiye,

E-posta: boran@sakarya.edu.tr ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0532-937X>

Investigation of Spatial Risks of Private Nursing Home Institutions by Using Fine-Kinney Method: The Case of Istanbul

Abstract

Rapidly aging population in the World and in Turkey and sheltering and care of the elderly population is gaining importance day by day. It has become increasingly important in our country to provide services such as nursing homes that provide services for the care and maintenance of elderly people in accordance with world standards. In this study; it is aimed to bring the living standards of elderly people living in nursing homes to a better level. Within the Istanbul province, 29 nursing homes belonging to private institutions were examined and deficiencies the risks in the areas were identified later indoor plans taken from institutions or drawn after observations. During work; In the nursing homes, the places where the elderly population frequently used are identified and 5 main spatial risks are identified and these risks are divided into 47 sub-risk groups. Each of the sub-risk groups of the space was assessed by the Fine-Kinney Risk Assessment method and the data of the most risky places were reached. As a result of the study, in order to improve the living standards of elderly people living in nursing homes in Istanbul, we have identified the areas that we should not pay attention to according to the risks in the rooms and offered suggestions for the improvement of the spaces.

Keywords: Nursing homes, Design, Accessibility, Risk Assessment, Fine-Kinney

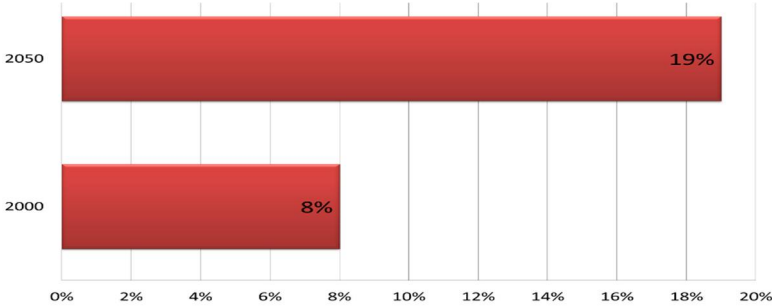
Giriş

"Toplumların yaşlanması" yirminci yüzyılda hızlıca gelişen bir kavram olmuştur. Gelişmiş Dünya ülkeleri arasında yaşlılık önemli bir yer teşkil ederken, günümüzde ülkemizde de gün geçtikçe artan bir gerçeklik olmaya başlamıştır. Son dönemlerdeki nüfus artış hızındaki azalma ve ortalama yaşam sürecinin artması sonucu dünyamız giderek demografik yaşlanma sürecine girmektedir. Yaşlı nüfusun artışı yılda %2,5 oranında bir yükseliş ile devam etmektedir. Bugün dünya üzerindeki toplam nüfusun yüzde 10'u 65 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusu oluştururken 2050'de bu oranın yüzde 16'nın üzerine çıkması beklenmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2007, s. 6). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün yaşlanma ile ilgili 1963 yılında yapmış olduğu kronolojik sınıflandırmaya göre; Orta yaş 45-59 yaş arasında, Yaşlılık 60-74 yaş arasında, İleri yaşlılık 75-89 yaş arasında ve İhtiyarlık ise 90 ve üstü yaş arasında yer almıştır.

Dünyada ve Türkiye'de Yaşlılık

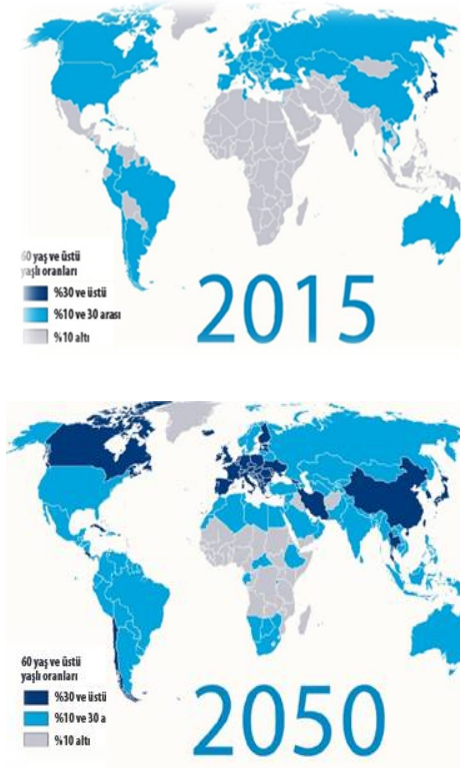
Dünyada en hızlı büyüyen yaşlı grubu 80 yaş ve üstüdür. 2000 yılında bu gruptaki yaşlı bireylerin sayısı 70 milyon iken, önümüzdeki 50 yıl içinde bu sayının 5 katından daha fazla artacağı beklenmektedir. 21. yüzyılın ilk yarısından itibaren hızla

yaşlanan nüfustaki yaşlı kişilerin oranı Şekil 1 'de gösterildiği üzere 2050 yılında %8'lik dilimden %19'luk dilime çıkması beklenmektedir.

Şekil 1: Dünya'da ki yaşlı kişilerin 2050 yılındaki nüfus artış oranı

Bu oranların getirisi olarak, neredeyse gelişmiş ülkelerin tümü ileriki senelerde nüfuslarının yaşlanması ile karşı karşıya kalacaklardır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (2015) belirttiği ve Şekil 2'de de görüleceği üzere yaşlı nüfusun "yaşlıların yaşlanması" olarak adlandırılan bir süreci başlatacağı ön görülmüştür.

Kaynak: WHO 2015

Şekil 2: Dünya 60 yaş + nüfus artışı (2015 ve 2050 yılları arası)

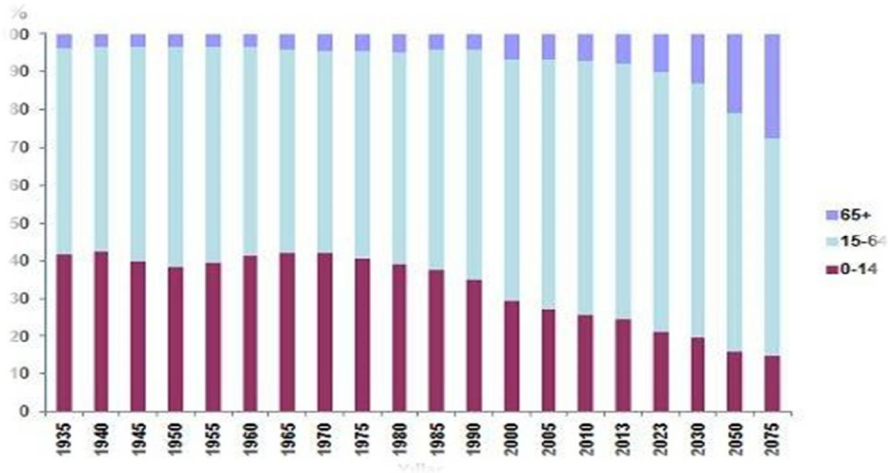
Nüfusun yaşlanması, nüfusun yaş yapısının değişerek, o nüfustaki çocuklara ve gençlere ait olan yaş gruplarını oranının azalması ve 65 yaş üstü yaşlı bireylerin oranının belirgin ölçüde artması demektir. Ülkemizde yaşlı nüfus oranı 1990'lara kadar %5'in altında iken son 15 yıl içinde dünyada da gözlemlenen artışla doğru orantılı olarak, ciddi bir artış eğilimi içerisine girmiştir ve Tablo 1'de görüleceği üzere ülkemiz tarihinin en yüksek noktasına ulaşmış durumdadır.

Yıl	Toplam Nüfus	Yaş Grupları (%)		
		0-14 Yaş	15-65 Yaş	65 + Yaş
1935	16.158.018	41,4	54,7	3,9
2016	79.814.871	23,7	68,0	8,3

Kaynak: TÜİK, 2017

Tablo 1: Türkiye'de yaş gruplarının toplam nüfus içindeki dağılımı (1935-2016)

Birleşmiş Milletler 'in bir ülkeyi yaşlı nüfus olarak tanımlayabilmesi için; o ülkedeki yaşlı bireylerin toplam nüfus içindeki oranının %15'ini geçmesi gerekmektedir. Bir ülkenin yaşlı nüfusunun genel nüfus oranına göre %8 ve %10 aralarında olması o ülkenin "yaşlı" nüfuslu bir ülke olduğunu gösterdiği olduğu gibi, oranın %10'un üzerine çıkması "çok yaşlı" nüfuslu ülke olmaya aday olduğunu göstergesidir. Türkiye İstatistik Kurumunun (2014) ülkemizin nüfus verilerine göre; 65 yaş üstü kişilerin genel nüfus oranları Şekil 3' de görüleceği üzere, 1935 yılında oranlar %3,9 iken, 1990 yılında %4,3 seviyelerine ve akabinde 2016 yılında %8,3' e yükselmekle beraber 2023 yılında hızla artarak %10,2'ye yükseleceği öngörülmektedir. 2050 yılında ise bu oranların %17,5'leri bularak "çok yaşlı" nüfuslu ülkeler arasında Türkiye'nin de yer alacağı tahmin edilmektedir.

Kaynak: TÜİK, 2014

Şekil 3: Türkiye yaş yapısı değişimi (1935-2075)

Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler; Huzurevleri ve Bakımevleri

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün (2017) belirttiği gibi, yaşlılara yönelik iki ayrı kuruluşta sosyal hizmetler verilmektedir. Bunlardan biri olan Huzurevlerinde; +60 yaş ve üzerindeki yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak, bakımını sağlamak ve sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşlardır. Bir diğer kuruluş ise; Yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleridir. Bu merkezler, yaşlı bireylerin geri kalan yaşamlarını sağlıklı, huzurlu ve güvenli şekilde sürdürmeleri ve kendi kendilerini idare edebilecek şekilde rehabilitasyonlarının sağlanabildiği, tedavisi mümkün olmayanların ise sürekli olarak özel bakım altına alındığı yerlerdir.

Huzurevleri, yaşlının yıllardır kendi düzenlerinde sürdürdüğü ve alışık olduğu aile ortamlarından sonra günlük yaşamlarını sürdüreceği sosyal hizmet veren bir kuruluştur. Toplumun kentsel gelişim sürecinde, sosyal ve ekonomik olarak hızlıca değişmesi ile pek çok yaşlı bireyin yaşamlarının geri kalan bölümlerini huzurevlerinde geçirmek durumunda bırakmaktadır.

65 yaş üstü bireylerin çoğu sağlıklı ve gündelik yaşantılarında yardıma ihtiyaç duymayan bireyler olmasına rağmen 65 yaş üstü bireylerde yapılan araştırmalarda; 65 ile 69 yaş arasındaki yaşlıların tam günlük bakım ihtiyaçlarının karşılayabilme oranı %5’in altında gözükürken, 80 ve üstü yaşlılarda tam günlük bakım ihtiyaçlarının oranı %30’a kadar çıkmaktadır.

Ülkemizde bulunan huzurevlerinin Eylül 2016 itibari ile sayıları 367’e ulaşmış ve doluluk oranları Tablo 2 de belirtildiği gibi %80 civarında olmuştur. Ülkemizin büyük yerleşim bölgelerinden biri olan İstanbul’daki huzurevi sayısı ise Tablo 3’de görüleceği gibi Türkiye genelindeki huzurevi sayısının %30’luk diliminin karşılamaktadır.

TÜRKİYE GENELİNDE HUZUREVLERİ ve BAKİMEVLERİ	Sayı	Kapasite	Doluluk Oranı
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne Bağlı Huzurevleri	140	14.439	12.926
Yaşlı Yaşam evleri	41	160	154
Diğer Bakanlıklara Bağlı Huzurevleri	2	570	566
Belediyelere Ait Huzurevleri	21	2.977	2.083
Dernek ve Vakıflara Ait Huzurevleri	29	2.435	1.704
Azınlıklara Ait Huzurevleri	5	508	355
Özel Huzurevleri	170	9.501	6.650
TOPLAM	367	30.590	24.438

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Tablo 2: Türkiye Genelinde Huzurevlerinin Sayı-Kapasite-Doluluk Oranları (2016)

İSTANBUL GENELİNDE HUZUREVLERİ ve BAKIMEVLERİ	Sayı	Kapasite
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne Bağlı Huzurevleri	9	1.538
Diğer Bakanlıklara Bağlı Huzurevleri	2	570
Belediyelere Ait Huzurevleri	3	1.026
Dernek ve Vakıflara Ait Huzurevleri	12	1.080
Azınlıklara Ait Huzurevleri	5	508
Özel Huzurevleri	75	4.457
TOPLAM	106	9.179

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Tablo 3: İstanbul Genelinde Bulunan Huzurevlerinin Sayı ve Kapasiteleri (2016)

Araştırmanın Amacı ve Yöntem

Huzurevleri yaşlıların günlük ihtiyaçlarının karşılandığı ve adeta onların evleri haline gelen yaşam mekânlarıdır. Bu kurumlar; yaşlı bireylerin günlük gereksinimleri, kişisel bakımı, oda temizliği, yemeği vb. ihtiyaçlarının yanı sıra sosyalleştiği, sağlık ve tedavi gibi olanakların sağlandığı merkezlerdir. Bu nedenle huzurevinin kalitesi yaşlının yaşam kalitesinin göstergesidir. Ancak yapılan araştırmalar, yaşlıların yaşam kalitesini sürdürmek için sunulan bu hizmetlerin söz konusu merkezlerde çok yeterli olmadığını göstermektedir. (Zerrin Funda Ürük ve Didem Yılmaz, kişisel görüşme, Nisan 2017)

Bu araştırmada; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde, İstanbul Bölgesindeki özel kurumlara ait huzurevlerinin mekânsal risk alanları sınıflandırılarak ele alınmış, elde edilen veriler Fine- Kinney yöntemine göre değerlendirilmiş ve yaşlıların yaşam kalitesini sürdürmek için bu riskleri azaltmaya ait önlemler önerilmiştir.

Bu çerçevede ele alınan veriler doğrultusunda 1230 kişi ile çalışılmıştır. Bu örneklem içerisinde 869 kadın ve 361 erkektir. Huzurevleri ve bakımevlerine gelen kişilerin yaş ortalaması 74'dür. Genel yaşlı nüfusun standart sapması ise 5,767'dir. Kadınların yaş ortalaması 77,8 standart sapması 5,85 ve erkeklerin ortalaması 71,8 ve standart sapması 6,39 olarak bulunmuştur. Huzurevi ve bakımevlerinde kalan yaşlı bireylerin 68,1-79,7 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. İstanbul ili içinde ve yakın çevresinde yer alan 29 huzurevi ve yaşlı bakım evi çerçevesinde elde edilen verilerin dağılımı ise Tablo 4 de özetlenmiştir.

CİNSİYET		Huzurevi Yaşlı Bakımevi	Yüzdesi %	Toplam	Yüzdesi %
KADIN	65 yaş altı	39	4,5	869	70,6
KADIN	65 yaş üstü	830	95,5		
ERKEK	65 yaş altı	37	10,2	361	29,4
ERKEK	65 yaş üstü	324	89,8		

Tablo 4: İstanbul ve yakın çevredeki Huzurevi ve Yaşlı bakımevi kalan kişilerin sayı ve yüzdeleri (Haziran 2017)

Bulgular

Huzurevinde yapılan incelemeler sonucu tahmini risk oluşturabilecek mekânlar 5 ana risk grubunda toplanmıştır. Bu ana gruplarda kendi içinde 47 alt risk grubuna ayrılarak Fine- Kinney yöntemine göre değerlendirme yapılmıştır.

Ana Risk grupları;

- Merdiven- Asansörler
- Wc-Banyo
- Koridorlar
- Odalar
- Sosyal Alanlar

Fine-Kinney Risk analizi yöntemi; "Mathematical Evaluations for Controlling Hazards" olarak bilinen ve revize edilerek "Practical Risk Analysis for Safety Management" günümüze kadar gelmiş yaygın risk değerlendirme yöntemlerindedir. Bir riskin zaman içinde gerçekleşme olasılığı (olasılık), riske maruz kalma sıklığı (frekans) ve riskin gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkaracağı zarar (şiddet) derecesi gibi üç faktör değerlendirilerek risk ölçüm değeri (RÖS) bulunur.

Fine-Kinney Risk analizi yöntemi, kurumların geçmiş verileri ve öngörülerini bir arada kullanma imkânı veren kalitatif bir yöntemdir. Bu analiz yöntemi sadece tehlike olma olasılığını ve sıklığını değil, tehlike (risk) altındaki kişilerin tehlikeli alanlarda bulunma ve/veya tehlikeye maruz kalma sıklığını da dikkate aldığından ötürü diğer risk analizi yöntemlerine göre daha güvenilir ve doğru analiz yapma imkânı sağlamaktadır. Fine- Kinney yöntemi; risklerin derecelendirilmesi ve sonuçlarına göre hangi risklerin iyileştirilmesine öncelik verileceğini ve kaynakların öncelikli olarak nereye aktarılması gerektiğini gösteren bir yöntemdir.

Fine-Kinney Risk analizi değerlendirilmesi; Olasılık, Şiddet ve Frekans skalalarından meydana gelmiştir.

RÖS= Olasılık x Frekans x Şiddet cinsinden hesaplanır.

Olasılık; oluşabilecek riskin zaman içinde gerçekleşme olasılığıdır. 0,2 ile 10 arasındaki olasılık değerleri Tablo 5'de görülmektedir.

OLASILIK DEĞERİ	OLASILIK Riskin gerçekleşme olasılığı
10	Çok kuvvetli olasılık
6	Kuvvetle olasılık
3	Nadir fakat olabilir
1	Oldukça düşük olasılık
0,5	Zayıf olasılık
0,2	Pratik olarak imkânsız

Tablo 5: Olasılık değerleri ve riskin gerçekleşme olasılığı tablosu

Frekans; Riske zaman içinde maruz kalma tekrarıdır. 0,5 ile 10 arasındaki frekans değerleri Tablo 6'de görülmektedir.

FREKANS DEĞERİ	FREKANS riske zaman içinde maruz kalma tekrarı	
10	Sürekli	Sürekli ya da saatte birden fazla
6	Sıklıkla	Günde bir ya da birkaç kez
3	Ara sıra	Haftada bir ya da birkaç kez
2	Nadir	Ayda bir ya da birkaç kez
1	Oldukça nadir	Yılda bir ya da birkaç kez
0,5	Çok nadir	Yılda bir ya da daha az

Tablo 6: Frekans değerleri ve riske zaman içinde maruz kalma tekrarı tablosu

Şiddet; Riskin veya tehlikenin kişi üzerinde yaratacağı zarardır. Ölüm veya toplu ölümler, ağır yaralanmalar vs. Şiddet değerleri 1 ile 100 arasındadır.

ŞİDDET DEĞERİ	ŞİDDET
100	insan üzerinde yaratacağı tahmini zarar
100	Birden çok ölüme sebep olan ciddi problem
40	Çok çok Önemli (Ölümlü sonuçlanan çok ciddi yaralanma)
15	Çok önemli (uzuv kaybı, kalıcı sakatlık)
7	Önemli (ciddi yaralanma)
3	Az Önemli (küçük hasar, ilkyardıma ihtiyaç duyma)
1	Önemsiz (yaralanmaya yol açmayan)

Tablo 7: Şiddet değerleri ve insan üzerinde yaratacağı tahmini zarar tablosu

Çalışması yapılan huzurevlerinde Risklerin gerçekleşeceği beş ana mekânlardaki Olasılık, Frekans, Şiddet değerlerinin beraberindeki Risk Değerlerinin gözüktüğü Fine-Kinney Risk Değerlendirme sonucu Tablo 8 de özetlenmiştir. Tablo 9 da ise RÖS değerlerini bulmak için yapılan Matris Tablosu özetlenmiştir.

RİSK DEĞERİ	RİSK DEĞERLENDİRME SONUCU
400 =< RÖS	çok yüksek risk hemen gerekli önlemler alınmalı
200 =< RÖS < 400	yüksek risk kısa dönemde iyileştirilmelidir (birkaç ay içinde)
70 =< RÖS < 200	orta risk uzun dönemde iyileştirilmelidir (yıl içinde)
20 =< RÖS < 70	düşük risk gözetim altında uygulanmalıdır
RÖS < 20	çok düşük risk önlem öncelikli değildir

Tablo 8: Fine-Kinney Risk Değerlendirme Tablosu

		FREKANS					
		0,5	1	2	3	6	10
ŞİDDET+OLASILIK	0,1	0,6	2,8	9	48	200	
	0,25	1,5	7	22,5	120	500	
	0,5	3	14	45	240	1000	
	1,5	9	42	135	720	1000	
	3	18	84	270	1440	6000	
	5	30	140	450	2400	10000	

Tablo 9: RÖS değerlerinin Matris Tablosu

Merdiven ve asansör tablosunda görüleceği üzere; mekânsal analizde en riskli bölgeler WC-Banyo ve Merdiven-Asansör olarak bulunmuştur. Merdiven-Asansörlerde toplam 10 adet riskli alt bölge için yöntem uygulandığında 4 riskli alt bölge RÖS 400'den büyük çıktığı için öncelikli risk sınıfına girmekte ve bu riskler giderilmezse ölümlerle sonuçlanabilecek neticeler verebileceği için acil olarak ele alınması gerekmektedir.

Örneğin; Merdiven ve asansörler mekânı içindeki bir tehlike olan, basamakların uygun malzemeden yapılmaması ile ortaya çıkan risk/etki olarak, yaşlı bireyin dengesini kaybederek düşme neticesindeki ölüm ve ağır yaralanma sonucu RÖS=1400 çıktığı için RÖS \geq 400 sınırını aştığından kırmızı ile işaretlenmiştir. Yapılacak olan iyileştirme sonucunda aynı risk değeri RÖS=120 olmuş ve orta riskli seviyeye ulaşmıştır.

Bu çalışmada; risk açısından en yüksek risk değerini alan ana ve/veya alt mekânları öncelikli olarak değerlendirilmiş ve bu bölümler için acil çözüm önerileri oluşturulmuştur. Merdiven ve asansörler için hiçbir önlem alınmadan yapılan Risk tablosundaki çok riskli oranı %40'dır. Yapılan iyileştirmeler sonucunda ise, RÖS parametrelerinde olasılık ve frekansta değişimler meydana gelmeli, fakat riskin şiddeti aynı kalmalıdır. Tablo 10-11-12-13-14 de Ana grupların alt risk gruplarındaki eski ve iyileştirme sonucu yeni RÖS değerlerinin tabloları özetlemiştir.

BÖLÜM ADI	TEHLİKE	RİSK/ETKİ	Ş (şiddet)	O (olasılık)	F (frekans)	RÖS (risk değeri) (Ş*O*F)	RİSKİN SÖZEL DEĞERİ	TAVSİYE EDİLEN İYİLEŞTİRME EYLEMLERİ	İYİLEŞTİRME SONUCU			
									YENİ (Ş)	YENİ (O)	YENİ (F)	YENİ (RÖS)
MERDİVEN VE ASANSÖRLER	Basamakların uygun malzemeden yapılmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	40	6	6	1440	çok yüksek risk	Basamakların kaymayan ve kullanıya uygun malzemeden yapılması	40	3	1	120
	Basamakların üzerinde ayak kaymasına karşı önlem yapılmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	40	6	6	1440	çok yüksek risk	Basamakların üzerinde ayak kaymasını önleyici malzemelerden kullanarak kaymaya karşı önlem yapılması	40	3	1	120
	Merdiren basamakları doğru ölçüde olmaması ve basamak aralarının eşit mesafede olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ağır yaralanma	40	3	3	360	yüksek risk	Merdiren basamaklarının ve basamak aralarının standartları uygun olarak doğru ölçülere getirilmesi	40	3	3	360
	Merdirenden iner veya çıkarken tutunma barının yapılmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	40	3	3	360	yüksek risk	Merdirenden iner veya çıkarken tutunma barlarının yapılması	40	3	3	360
	Merdiren başlangıçlarında metal konstruksiyondan kilitli kapı yapılmaması.	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	40	3	6	720	çok yüksek risk	Katlardaki merdiven başlangıçlarında metal konstruksiyondan kilitli kapı yapılması	40	0,2	0,5	4
	Asansör iç ölçülerinin sedye ve tekerlekli sandalye ölçüsüne uygun yapılmaması.	Acil durumlara müdahale ve tahliye güçlüğü	3	3	6	54	düşük risk	Asansör kapısının ve iç ölçülerinin insan ergonomisine, sedye ve tekerlekli sandalye ölçüsüne uygun yeniden düzenlenmesi	3	3	6	54
	Asansör kapılarının açılış kapanışlarının zaman ayarının yaşlılara göre düzenlenmiş olmaması	Acil durumlara müdahale ve tahliye güçlüğü, ölüm, ağır yaralanma ve uzuv kaybı	15	3	3	135	orta risk	Asansör kapılarının açılış / kapanışlarının zaman ayarının yaşlılara göre ayarlanması	15	3	3	135
	Asansör iç kabininde telefon düzeninin olması	Acil durumlara müdahale ve tahliye güçlüğü	15	3	2	90	orta risk	Asansör iç kabininde telefon düzeninin yada panik butonun yapılması	15	3	2	90
	Asansörü çalıştıracak jeneratörün olmaması.	Acil durumlara müdahale ve tahliye güçlüğü	3	3	2	18	çok düşük risk	Huzurevinde jeneratör olması ve çalıştırılacak şekilde sisteminin kurulması	3	3	2	18
	Merdiren bölgesinin aydınlatmasının yeterli ve etkin olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	40	3	6	720	çok yüksek risk	Merdiren bölgesinin aydınlatmasının mekânın ebatına göre yeterli ve etkin olması için fizibilite çalışmasının yapılması ve ona uygun nitelik ve nicelikte aydınlatma armatürlerinin yerleştirilmesi	40	0,2	0,5	4

Tablo 10: Merdiven ve Asansörlerin alt risk gruplarındaki eski ve iyileştirme sonucu yeni RÖS değerlerinin tablosu

									İYİLEŞTİRME SONUCU			
BÖLÜM ADI	TEHLİKE	RİSK/ETKİ	Ş (şiddet)	O (olasılık)	F (frekans)	RÖS (risk değeri) (Ş*O*F)	RİSKİN SÖZEL DEĞERİ	TAVSİYE EDİLEN İYİLEŞTİRME EYLEMLERİ	YENİ (Ş)	YENİ (O)	YENİ (F)	YENİ (RÖS)
WC-BANYO	Zeminin uygun malzemedan olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	40	6	6	1440	çok yüksek risk	Zemin malzemesinin kaymayan ve kullanıya uygun malzemedan yapılması	40	3	1	120
	Zeminin aşınmış olması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	40	6	6	1440	çok yüksek risk	Zemin malzemesinin kaymayan ve kullanıya uygun malzemedan yapılması ve zeminde aşınan bölgelerinin tamirlerinin yapılması	40	3	1	120
	Mekan geçişlerinde eşik olması	eşiğe takılma ve acil durumda müdahale güçlüğü	15	6	6	540	çok yüksek risk	Mekan geçişlerinde ayak takılmasını önlemek için eşikin kaldırılması ve eşik mecburiyeti olan kısımlarda mümkünse portatif yapılması.	15	1	2	30
	Kapı ölçülerinin standartlara uygun olmaması ve rahat geçememe	ulaşma zorluğu, tekerlekli sandalye ve sedye kullanamama	3	3	6	54	düşük risk	Wc ve Banyo kapılarının ölçülerinin sedye ve tekerlekli sandalye ölçüsüne uygun yapılması	3	3	6	54
	Acil buton veya telefon olmaması	yardım almada zorluk	40	3	2	240	yüksek risk	Hemşireye ulaşmak için telefon veya çağırma butonunun monte edilmesi.	40	3	2	240
	Aydınlatmanın doğru ve yeterli olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	40	3	6	720	çok yüksek risk	WC-Banyo bölgesinin aydınlatmasının mekânın büyüklüğüne göre yeterli ve etkin olması için fizibilite çalışmalarının yapılması ve ona uygun nitelik ve nicelikte aydınlatma armatürlerinin yerleştirilmesi	40	1	1	40
	Tutunma barların ergonometik ölçülere uygun olarak monte edilmemesi	dengeyi kaybetme	15	3	3	135	orta risk	Tutunma barların WC-Banyo duvarlarında ergonometik ölçülere uygun olarak monte edilmesi.	15	3	3	135
	Klozet ve banyo yanlarında tutunma barlarının olmaması	çok ciddi yaralanma	7	6	2	84	orta risk	Klozet ve banyo yanlarında tutunma barlarının olması ve doğru şekilde monte edilmesi	7	6	2	84
	Klozetlerin yükseklik ölçüsünün yanlış ayarlanması	denge kaybı sebebiyle düşme	1	0,5	1	0,5	çok düşük risk	Klozetin yaşlı bireyler için uygun yükseklikte monte edilmesi	1	0,5	1	0,5

Tablo 11: WC ve Banyo mekânının alt risk gruplarındaki eski ve iyileştirme sonucu yeni RÖS değerlerinin tablosu

BÖLÜM ADI	TEHLİKE	RISK/ETKİ	Ş (şiddet)	O (olasılık)	F (frekans)	RÖS (risk değeri) (Ş*O*F)	RİSKİN SÖZEL DEĞERİ	TAVSİYE EDİLEN İYİLEŞTİRME EYLEMLERİ	İYİLEŞTİRME SONUCU			
									YENİ (Ş)	YENİ (O)	YENİ (F)	YENİ (RÖS)
KORIDORLAR	Koridor, oda ve diğer mekânlara geçişlerde eşik yapılması veya varolan eşikin portatif olması	eşiğe takılma ve acil durumda müdahale güçlüğü	7	3	6	126	orta risk	Koridor, oda ve diğer mekânlara geçişlerinde ayak takılmasını önlemek için eşikin kaldırılması ve eşik mecburiyeti olan kısımlarda mümkünse portatif yapılması	7	3	6	126
	Zemin malzemesinin uygun malzemeden yapılmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ağır yaralanma	7	3	6	126	orta risk	Zemin malzemesinin kaymayan ve kullanıcıya uygun malzemeden yapılması	7	3	6	126
	Koridor yanlarında tutunma barlarının olmaması	dengeğini kaybetme	7	3	2	42	düşük risk	Koridor yanlarında tutunma barlarının olması ve doğru şekilde monte edilmesi	7	3	2	42
	Tutunma barların ergonometik ölçülere uygun olarak monte edilmemesi	dengeğini kaybetme	3	1	2	6	çok düşük risk	Tutunma barların koridor duvarlarında ergonometik ölçülere uygun olarak monte edilmesi.	3	1	2	6
	Koridor eninin tekerlekli sandalye, sedye ve insan geçişine uygun ölçüde tasarlanmaması,	Acil durumlara müdahale ve tahliye güçlüğü	2	2	6	24	düşük risk	Koridor eninin tekerlekli sandalye, sedye ve insan geçişine uygun ölçüsünde tasarlanması	2	2	6	24
	Yönlendirme levhalarının koridor boyunca düzenlenmemiş olması	Acil durumlara tahliye güçlüğü	15	3	0,5	22,5	düşük risk	Acil durumlarda kullanılacak yolun belirlenmesi ve yönlendirme levhalarının koridor boyunca uygun yerlerde ve sayıda düzenlenmiş olması	15	3	0,5	22,5
	Koridorlardan sağlık birimine ulaşmak için telefon veya çağırma butonunun olmaması	Acil durumlara müdahale ve tahliye güçlüğü	3	3	2	18	çok düşük risk	Koridorlardan sağlık birimine ulaşmak için telefon veya çağırma butonunun olması	3	3	2	18
	Acil çıkış, yangın merdiveni ve yangın tüplerinin olmaması	Acil durumlara müdahale ve tahliye güçlüğü, ölüm ve ağır yaralanma	100	0,5	0,5	25	düşük risk	Acil çıkış ve yangın merdiveninin yangın bireylerin kolay ulaşabileceği yerlerde olması, Yangın tüplerinin koridor boyunca doğru sayıda olması	100	0,5	0,5	25
	Doğru ve yeterli aydınlatma sisteminin olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	40	3	3	360	yüksek risk	Koridor bölgesinin aydınlatmasının mekânın büyüklüğüne göre yeterli ve etkin olması için fizibilite çalışmasının yapılması ve ona uygun nitelik ve nicelikte aydınlatma armatürlerinin yerleştirilmesi	40	3	3	360

Tablo 12: Koridorların alt risk gruplarındaki eski ve iyileştirme sonucu yeni RÖS değerlerinin tablosu

BÖLÜM ADI	TEHLİKE	RİSK/ETKİ	Ş (şiddet)	O (olasılık)	F (frekans)	RÖS (risk değeri) (Ş*O*F)	RİSKİN SÖZEL DEĞERİ	TAVSİYE EDİLEN İYİLEŞTİRME EYLEMLERİ	İYİLEŞTİRME SONUCU			
									YENİ (S)	YENİ (O)	YENİ (F)	YENİ (RÖS)
ODALAR	Zeminin uygun malzemeden olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	15	6	6	540	çok yüksek risk	Zemin malzemesinin kaymayan ve kullanıcıya uygun malzemeden yapılması	15	1	0,5	7,5
	Zeminin aşınmış olması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	15	6	6	540	çok yüksek risk	Zemin malzemesinin kaymayan ve kullanıcıya uygun malzemeden yapılması ve zeminde aşınan bölgelerinin tamirlerinin yapılması	15	3	2	90
	Mekân içi kullanılan mobilyaların ergonomik ölçüde olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu yaralanma	7	3	6	126	orta risk	Oda içinde kullanılan mobilyaların ergonomik ve yaşlı / engelli standartlarına uygun ölçüde yapılması	7	3	6	126
	Mekân içinde kullanılan mobilyaların sağlığa uygun malzemeden yapılmış olmaması ve imalat hatalarının olması	Yaralanma ve çarpma sonucu yaralanma	7	3	6	126	orta risk	Oda içinde kullanılan mobilyaların sağlığa uygun malzemeden yapılmış olması ve var olan imalat hatalarının düzeltilmesi	7	3	6	126
	Aydınlatmanın doğru ve yeterli olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	40	3	3	360	yüksek risk	Odaların mekan aydınlatmasının mekanın büyüklüğüne göre yeterli ve etkin olması için fizibilite çalışmalarının yapılması ve ona uygun nitelik ve nicelikte aydınlatma armatürlerinin yerleştirilmesi	40	3	3	360
	Oda ve wc-banyo mekânlarının geçişlerde eşik yapılması veya varolan eşiklerin portatif olması	eşik kaldırma ve acil durumlarda müdahale gücü	15	10	6	900	çok yüksek risk	Oda ve wc-banyo geçişlerinde ayak takılmasını önlemek için eşik kaldırılması ve eşik mecburiyeti olan kısımlarda mümkünse portatif yapılması	15	3	2	90
	Oda içlerinde özel WC-Banyo mekânının olmaması	WC mekanına erişimde zorluk	15	3	3	135	orta risk	Yaşlı bireylerin wc-banyo mekanına rahatlıkla ulaşımını sağlamak için yatak oda mekanlarının iç hacminde wc-banyonun tasarlanması	15	3	3	135
	Ortak kullanılan WC-Banyo mekânının odadan uzak olması	WC mekanına erişimde zorluk	15	3	3	135	orta risk	Yaşlı bireylerin wc-banyo mekanına rahatlıkla ulaşımını sağlamak için yatak oda mekanlarına yakın olacak şekilde wc banyonun tasarlanması	15	3	3	135
	Oda kapılarının ölçülerinin sedye ve tekerlekli sandalye ölçüsüne uygun yapılmaması	Acil durumlara müdahale ve tahliye gücü	3	3	6	54	düşük risk	Oda kapılarının ölçülerinin sedye ve tekerlekli sandalye ölçüsüne uygun yapılması	3	3	6	54
	Acil butonun veya telefon olmaması	Acil durumlara müdahale ve tahliye gücü	40	3	2	240	yüksek risk	Sağlık birimine ulaşmak için yatak başı yada çevresinde ve mekan içerisinde telefon veya çağırma butonunun olması	40	3	2	240
	Acil butonunun veya telefonun mekan m2 uygun olarak yeterli sayıda ve uzaklıkta olmaması.	Acil durumlara müdahale ve tahliye gücü	15	1	2	30	düşük risk	Sağlık birimine ulaşmak için yatak başı yada çevresinde ve mekan içerisinde telefon veya çağırma butonunun yeterli sayıda ve yaşlı bireyin ulaşımına uygun olabilecek şekilde olması	15	1	2	30

Tablo 13: Odaların alt risk gruplarındaki eski ve iyileştirme sonucu yeni RÖS değerlerinin tablosu

BÖLÜM ADI	TEHLİKE	RİSK/ETKİ	Ş (şiddet)	O (olasılık)	F (frekans)	RÖS (risk değeri) (Ş*O*F)	RİSKİN SÖZEL DEĞERİ	TAVSİYE EDİLEN İYİLEŞTİRME EYLEMLERİ	İYİLEŞTİRME SONUCU			
									YENİ (S)	YENİ (O)	YENİ (F)	YENİ (RÖS)
SOSYAL ALANLAR	Dış kapının korunaklı ve kilittli olmaması	Dış kapıdan kaçma sonucu ölüm, ağır yaralanma, düşme	40	10	2	800	çok yüksek risk	Dış kapının korunaklı ve kilittli sistem düzenineğinin yapılması	40	1	0,5	20
	Zeminin uygun malzemeden olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	15	6	6	540	çok yüksek risk	Zemin malzemesinin kaymayan ve kullanıcıya uygun malzemeden yapılması	15	3	2	90
	Zeminin aşınmış olması	Dengesini kaybederek düşme sonucu ölüm ve ağır yaralanma	15	6	6	540	çok yüksek risk	Zemin malzemesinin kaymayan ve kullanıcıya uygun malzemeden yapılması ve zeminde aşınan bölgelerinin tamirlerinin yapılması	15	3	2	90
	Aydınlatmanın doğru ve yeterli olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu yaralanma	3	6	3	54	düşük risk	Sosyal Alanların mekan aydınlatmasının mekanın büyüklüğüne göre yeterli ve etkin olması için fizibilite çalışmalarının yapılması ve ona uygun nitelik ve nicelikte aydınlatma armatürlerinin yerleştirilmesi	3	6	3	54
	Mekân içi kullanılan mobilyaların ergonomik ölçüde olmaması	Dengesini kaybederek düşme sonucu yaralanma	7	3	6	126	orta risk	Sosyal alanların içinde kullanılan mobilyaların ergonomik ve yaşlı / engelli standartlarına uygun ölçüde yapılması	7	3	6	126
	Mekân içinde kullanılan mobilyaların sağlığa uygun malzemeden yapılmış olmaması ve imalat hatalarının olmaması	Yaralanma ve çarpma sonucu yaralanma	7	3	6	126	orta risk	Sosyal alanların içinde kullanılan mobilyaların sağlığa uygun malzemeden yapılmış olması ve var olan imalat hatalarının düzeltilmesi	7	3	6	126
	Acil butonun veya telefon olmaması	Acil durumlara müdahale ve tahliye güçlüğü	40	3	1	120	orta risk	Sağlık birimine ulaşmak için mekan içerisinde telefon veya çağırma butonunun yeterli sayıda ve yaşlı bireyin ulaşımına uygun olabilecek şekilde olması	40	3	1	120
	Acil butonunun veya telefonun mekan m2 uygun olarak yeterli sayıda ve uzaklıkta olmaması.	Acil durumlara müdahale ve tahliye güçlüğü	7	1	1	7	çok düşük risk	Sağlık birimine ulaşmak için mekan içerisinde telefon veya çağırma butonunun yeterli sayıda ve yaşlı bireyin ulaşımına uygun olabilecek şekilde olması	7	1	1	7

Tablo 14: Sosyal Alanların alt risk gruplarındaki eski ve iyileştirme sonucu yeni RÖS değerlerinin tablosu

Sonuçlar

Bu çalışmada; İstanbul'daki huzurevlerinde yaşayan toplam 1230 kişinin yoğunlukla kullandıkları mekânsal alanlar üzerinde yapılan incelemeler (Zerrin Funda Ürük ve Didem Yılmaz, kişisel analizler, Nisan 2017) sonucu oluşan risklerin sonuçları Fine-Kinney risk analizi yöntemi ile ortaya konmuş ve öneriler getirilmiştir. Gözlemlenen bu durum çerçevesinde aşağıda belirtilen şu sonuçlar elde edilmiştir.

1. Mekânlarda yapılan incelemelerde; 5 ana risk grubu ve bu ana risklerin toplam 47 alt risk grubu tespit edilmiştir.

2. 5 ana risk grubunda incelenen mekânsal alanların risk açısından %30'u (14/47) iki en riskli alan üzerinde görülmüştür. Bu alanların %17'si (8/47) sadece WC-Banyo ve Merdiven-Asansör de görülmüştür.

3. Fine-Kinney yöntemi ile bu 5 ana mekânların alt bölgeleri değerlendirilmiş ve 47 alt bölge için 14 bölge ÇOK RİSKLİ konumunda bulunmuştur.

Merdiven-Asansör	10 alt bölge içinde, 4 tanesi	ÇOK RİSKLİ
Wc-Banyo	9 alt bölge içinde, 4 tanesi	ÇOK RİSKLİ
Odalar	11 alt bölge içinde, 3 tanesi	ÇOK RİSKLİ
Sosyal Alanlar	8 alt bölge içinde, 3 tanesi	ÇOK RİSKLİ
Koridorlar	9 alt bölge içinde, 0 tanesi	-

4. Çok Riskli olan bölgeler için ($RÖS \geq 400$ olan değerler için) yeniden yapılan iyileştirme sonucu risk değerleri $RÖS \leq 400$ düşürülmesi hedeflenmiştir.

5. Ele alınan ana risklerin oluşturduğu alt risk gruplarının (tehlike tanımı) her biri için alınması gereken önlemler mekânlar için tespit edilmiş ve eksikliği olan mekânlar için öneriler sunulmuştur.

6. Yapılan yeni iyileştirmeler sonucu $RÖS \geq 400$ olan değerler tamamen iyileştirilmiş ancak diğer iyileştirilmeyen durumlar en riskli konuma dönüşmüştür. Bundan sonraki yeni iyileştirmeler ise buradan başlanmalıdır.

7. Elde edilen sonuçlardan huzurevleri ile ilgili uluslararası standartlara bağlı ama kültürel normlara sadık kalınarak yeni bir yönetmelik üzerinde çalışılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2007), *Türkiye’de yaşlıların durumu ve yaşlanma ulusal eylem planı*. Erişim tarihi: 25.08.2018, <https://sgb.saglik.gov.tr/Dkmanlar/T%C3%BCrkiye%27de%20Ya%C5%9Fl%C4%B1lar%C4%B1n%20Durumu%20ve%20Ya%C5%9Flanma%20Ulusal%20Eylem%20Plan%C4%B1.pdf>

DOĞAN BULUT, Z. (2014). Huzurevlerinde ve evde yaşayan yaşlılarda düşme ile ilişkili risk faktörleri. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara

ERKAL, S. (2005). Kırıkkale Ovacık mahallesinde yaşayan 65 yaş ve üzeri kişilerin ev kazaları ile karşılaşma durumlarının ve kaza nedenlerinin incelenmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, 8(1): 17-21.

KUTSAL GÖKÇE, Y. (2009). "Yaşlanan Dünyanın Yaşlanan İnsanları" GEBAM Yayınları, Ankara. Erişim tarihi: 25.08.2018, http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/tebakademi/geriatri_2009/5.pdf

LÖK, N. & AKIN, B. (2013, Şubat). Domestic environmental risk factors associated with falling in elderly. *Iranian Journal of Public Health*, 42(2):120-128.

MUMCU BOĞA, N., ÖZDELİKARA, A. & AĞAÇDİKEN, S. (2015, Ocak). Huzurevindeki yaşlı hastalarda düşme davranışlarının belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(3): 360-372

PÜLÜM, E., SÖKMEN, Ü.N., ÇEVİK AKYIL, R., ONGUN, G. & ÖZDEMİR CİHANGİR, H. (2018, Ocak). Aydın Huzurevinde Düşme Riski Taşıyan Yaşlıların Belirlenmesi:

Tanımlayıcı Çalışma. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(2): 9-14

TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2016), *Türkiye’de yaşlı bakım hizmetlerinin proaktif yönü ve mali yükü analizi etüt araştırması*. Erişim tarihi: 25.08.2018, <https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/indirilebilir-yayinlar/83-turkiye-de-yasli-bakim-hizmetlerinin-proaktif-yonu-ve-mali-yuku-analizi-etut-arastirmasi-2016.pdf>

TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, (2012), *Yaşlanma 2002 uluslararası eylem planı*, Erişim tarihi: 25.08.2018, <https://eyh.aile.gov.tr/yaşlanma-2002-uluslararası-eylem-planı>

T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Onuncu kalkınma planı 2014-2018, yaşlanma özel ihtisas raporu*. Erişim tarihi: 25.08.2018, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zet%20ihtisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/248/Ya%C5%9Flanma%20%C3%96zet%20%C4%B0ihtisas%20Komisyonu%20Raporu.pdf>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2014), *İstatistiklerle yaşlılar, 2013*, Erişim tarihi: 25.08.2018, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16057>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2017), *Yıllara, yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus, 1935-2017*, Erişim tarihi: 25.08.2018, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1588

World Health Organization (WHO). (2015), *Ageing and health*, Erişim tarihi: 25.08.2018, <http://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>

World Health Organization (WHO). (2015), *Populations are getting old*, Erişim tarihi: 25.08.2018, <http://www.who.int/ageing/events/world-report-2015-launch/populations-are-getting-older-full.gif?ua=1>

Summary

As in the world, the rapidly aging population in Turkey and the problems in the elderly population is increasing proportionally accordingly. The importance of institutions such as nursing homes serving for housing and care, which is one of the most important problems of elderly people, and the fact that they provide services in accordance with world standards are gaining importance in our country. For this reason, elderly nursing homes and care homes were discussed in this study. The fastest growing elderly group in the world is 80 years and older. In 2000, the number of elderly people in this group is 70 million, while this number is expected to increase by 5 times over the next 50 years. All developed countries will face the aging of their populations in the following years. As the World Health Organization (2015) stated; it is foreseen that the elderly population will start a process called "aging of the elderly".

According to the World Health Organization (WHO) chronological classification; the age range 60-75 is considered as senior age, and between 75-89 years elderly age and very old age limit is 90 and above. When the United Nations defines a country as an "elderly" population; it points out that the elderly population in that country is between 8% and 10% according to the general population ratio. According to the 2016 population

of Turkey Statistical Institute data; It has been observed that the rates of persons over 65 years of age have reached 8.3%. In the researches, the rate of meeting the daily care needs of elderly people between the ages of 65-69 is 5% and below, and the rate of daily care needs can be increased to 30% in people aged 80 and over. Nursing homes are the places where the elderly people are provided for their daily needs, as well as socialization, health and treatment facilities. Therefore, the quality of the nursing homes is an indication of the quality of life of the elderly. However, the research shows that these services offered to maintain the quality of life of the elderly are not very adequate in these centers.

In this context, 29 nursing homes belonging to private institutions were examined within the scope of Istanbul province, and the data obtained from the institutions or identified in one-to-one places were examined in situ. During this period, 1230 elderly individuals in the institutions have been studied and the spatial risks that they are exposed to / can be exposed to were discussed and evaluated. In this sample, 869 women and 361 men were elderly. Elderly individuals in nursing homes and care homes were found to be between 68.1-79.7 years of age. As a result of the investigations carried out in nursing homes, the places frequently used by the elderly population were identified and the locations that could cause an estimated risk were grouped in 5 main groups. These groups; stairs / elevators, wc / bathrooms, corridors, rooms and social areas are defined as. For these areas, 47 sub-risk groups were determined and each of these sub-risks were found to be Fine-Kinney Risk Analysis Method and Risk Priority (ROS) parameter. Fine-Kinney Method is a quantitative method that can make predictions of correct and error-free future by using historical data of institutions. Evaluation of Fine-Kinney Risk Analysis Method consists of probability, violence and frequency scales. These scales are obtained by multiplying with each other. Risk priority number (ROS) is an important parameter in grouping risks. When this method was applied to the problem, 30% of the spatial areas examined in the 5 main risk groups were observed on the two most risky areas. 17% of these areas are concentrated in WC-Bath and Stair-Elevators. The highest risk value (ROS) is the area and indicated by red; Stairs-Lifts 4 parts, WC-Bathroom 4 parts, 0 parts in the Corridors, 3 parts in the Rooms and 3 parts in the Social areas are the important categories of the need for improvement studies have emerged.

As a result of the study, the measures that should be taken for each of the sub-risk groups (hazard definition) formed by the main risks discussed in order to improve the living standards of the elderly people living in the nursing homes in Istanbul, were determined for the spaces and suggestions for the spaces that are lacking were presented. Based on the results obtained, it is recommended to work on a new regulation in accordance with the international standards regarding nursing homes, but in accordance with cultural norms.

Okulöncesi Eğitim Kurumu Müdürlerinin Yönetim Becerileri ile Etkileme Güçleri Arasındaki İlişkilerin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi

Cebrail HAVEYDİ*, Yusuf ALPAYDIN**

Öz

Bu çalışmanın amacı okulöncesi eğitim kurumu müdürlerinin yönetim becerileri ile etkileme güçleri arasındaki ilişkilerin öğretmen görüşlerine dayalı olarak tespit edilmesidir. Araştırmanın evrenini, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili Pendik ve Tuzla ilçesi sınırları içerisinde yer alan resmi ve özel okulöncesi eğitim kurumlarında (Bağımsız Anaokulları) görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklem ise bu genel evren içinden basit tesadüfi örneklem alma yoluyla belirlenen 155 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla Şekerci (2006) tarafından geliştirilen "Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkileme Ölçeği" ile Quast ve Hazucha (1992) tarafından geliştirilen "Yönetim Becerileri Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetim becerilerine ilişkin görüşleri cinsiyet, medeni durum, yaş, kıdem, öğrenim durumu değişkenlerine göre toplam ölçek ve hiçbir alt boyutta farklılaşmamaktadır. Öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin yönetim becerileri öğretmenlerin okuldaki çalışma süresi, okul türü değişkenlerine göre farklılaşırken, cinsiyet, yaş, okuldaki çalışma süresi değişkenlerine göre farklılaşmamaktadır. Okul müdürünün öğretmeni etkileme düzeyi öğretmenlerin medeni durum, kıdem, öğrenim durumu, okul türlerine göre anlamlı ölçüde farklılaşmaktadır. Korelasyon analizi sonucunda yönetim becerileri ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanları ile etkileme ölçeğinin yetki gücü alt boyutu arasında negatif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Yönetim becerileri ölçeği puanları ile etkileme ölçeğinin alt boyutları olan uzmanlık gücü ve kişilik boyutları ile pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre yetki yönetim becerileri arttıkça yetki gücünün kullanımı azalmakta uzmanlık ve kişilik güçlerinin kullanımı da artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Okul Yönetimi, Yönetim Becerileri, Etkileme, Etkileme Güçleri

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 08.05.2017

Kabul/Accepted: 17.10.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.310971>

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Türkiye, E-posta: cebrailhaveydi@hotmail.com,

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6578-9722>

** Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul, Türkiye,

E-posta: yusuf.alpaydin@marmara.edu.tr, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8263-8793>

The Investigation of the Relationship Between the Management Skills and Influencing Powers of the Preschool Education Directors According to Teachers' Opinions

Abstract

The main purpose of this study is to examine the relationships between the management skills and influencing powers of the preschool education institution managers according to the preschool teachers' opinions. The population of the study consists of the teachers working in the public and private preschool education institutions (Independent Kindergartens), which are located within the boundaries of Pendik and Tuzla district of Istanbul, in the 2015-2016 academic year. The sample consists of 155 teachers, who were identified by simple random sampling from this general universe. In order to collect data, Principals' Influence Scale on Teachers developed by Şekerci (2006) and Management Skills Scale developed by Quast and Hazucha (1992) were used. According to research findings, teachers' views on the management skills of school principals do not differ according to gender, marital status, age, seniority, and educational status in the total scale and no sub-dimension. The management skills of school principals vary according to teachers' working time and type of school, but they do not differ according to gender, age and working time variables. The school principal's tactics to affect teachers differ significantly according to teachers' marital status, seniority, educational status and school types. As a result of the correlation analysis, it was observed that there was a negative relationship between the management skills scale total scores and sub-dimension scores, and the authority power sub-dimension of the influence scale. Significant positive relationship was found between the management skills scale scores and expertise and personality dimensions of the influence scale. Accordingly, as management skills increase the use of power of authority decreases and the use of expertise and personal powers increases.

Keywords: Management, The School Administration, Management Skills, Influencing, Influence Powers

Giriş

Günümüzde genel olarak 0-8 yaş aralığındaki erken çocukluk yıllarında çocukların eğitimine büyük önem verilmektedir (Gültekin, 2008; Ceyhan, 2011). Çocukları okulöncesi dönemde okumaya özendirmek, onlarda kitap ve okuma sevgisi oluşturacak öyküleri ve öykücülerini açığa çıkarmak, geleceği oluşturacak çocuklarımızın okuma beğenilerini geliştirmek, yeni ve yaratıcı düşünceleri açığa çıkarabilmek, sözcük dağarcıklarını geliştirmelerine fırsat ve olanak yaratmak, ifade güçlerini geliştirmek, hayal dünyalarını keşfetmek, duygularını tanımlarını sağlamak ve problem çözme becerilerini görmek için okulöncesi eğitim gereklidir.

Tüm kademelerde olduğu gibi okulöncesi eğitimde de eğitimin verimliliği okul yönetiminin amaçlarını gerçekleştirmesine bağlıdır. Okul yönetiminin amaçlarını

gerçekleştirmesi ise büyük ölçüde okul yöneticisinin, yönetim ve liderlik yeterliklerine sahip olması ve bunları uygulayıp çalışanları etkileyebilmesine bağlıdır. Yönetim becerileri en genel anlamda kurumlardaki yönetim süreçlerini etkili bir şekilde yönetmeyi kapsamaktadır (Bursalıoğlu, 2012).

Okul yöneticileri buldukları pozisyon gereği görev yaptıkları kurumun lideri konumundadırlar. Bu yönüyle kişileri ve grupları yönetir ve yönlendirirler (Açıkalın ve Şişman, 2007). Okul müdürü bu açıdan belli yeterliliklere sahip olmak durumundadır (Şişman, 2017). Okul yöneticisi eğitim yöneticisi olarak değişimden en çok etkilenmesi gereken kişilerdendir. Düşünce ve davranışını çağın gerektirdiği eğitimsel bakış açısıyla dizayn etmek zorundadır (Çelik, 2003). Bilgi paylaşmak, ihtiyaçlarını gidermek, yardımda bulunmak, arkadaşça sohbet etmek gibi nedenlerle kişi iletişim kurar (Yüksel, 2012). Okuldaki iletişim kanallarının açık olması, okul personelinin okuldaki tüm etkinlikler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlar (Aydın, 2005). Okul müdürlerinin, etkileme davranışları yönetim yeterliliğinde önemli bir göstergesidir (Akçay, 2003).

Farklı tasnifler olmakla birlikte yönetim süreçleri denildiğinde karar verme, planlama, örgütlenme, iletişim, etkileme, eşgüdümleme ve değerlendirme kavramları öne çıkmaktadır. Yönetim süreçleri içinde birinci sırada karar verme gelmektedir. Herhangi bir karar verilirken yaşanan aksaklıklar ve çatışmalar bu sürecin doğru kullanılması ve doğru yönetilmesi ile çözüme kavuşturulabilir. Bu nedenlerden dolayı karar verme sürecinin önemi çok büyüktür (Gürsel, 2007). Planlama, bir yönetim süreci olarak "örgütsel amaçlara yoğunlaşmayı, örgütsel amaçlara ulaşmayı sağlayacak alternatif yolların ve araçların belirlenmesini ifade etmektedir" (Balcı ve Aydın, 2001). Örgütlenme ise kaynakların ve çalışanların planlar doğrultusunda yönlendirilmesi ve organize edilmesini kapsamaktadır.

Günümüzde yönetim süreçlerinde iletişime verilen önem giderek artmaktadır. İletişim süreci örgütlerde informal ve formal olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Örgütün hiyerarşik kademeleri arasında emirlerin en alt kademeden en üst kademeye kadar çift yönlü aktarılması formal iletişimidir. Örgütteki kişiler arasındaki sosyal etkileşimlerin iletilme süreci de informal olarak tanımlanmaktadır (Taymaz, 2003). Örgütlerde yönetim süreçlerinden biri de etkilemedir. Örgütteki bireyleri etkilemek ve onları istenilen yöne doğru yöneltebilmek genellikle teşvik ve özendirme kullanılır. Özendirme iki temel yapı taşı üzerine oturtulmuştur, bunlar maddi ve manevi boyutta yapılandırıcıdır. Etkilemede ki önemli tekniklerden biride örgütte çalışanların yönetsel kararlara katılımları sağlanmalarıdır. Bu durumlarda örgütte çalışanların örgütün hedefleri doğrultusunda çalışmaları ve odaklanmaları artmaktadır (Gürsel, 2007).

Örgütün hedeflerinin gerçekleşmesi açısından bir diğer önemli süreç eşgüdümlemedir. Örgütün ortak hedeflerine ulaşılabilmesi için görevlerin doğru dağıtılması, çalışanların iyi ilişkiler kurması, zamanların doğru ayarlanması gibi etkenler önemlidir. Bir örgütte hiçbir nedenle çalışan kendi istekleri doğrultusunda hareket edemez. Ortaya konan sonuçların iyi değerlendirilmesi ve çalışanların birbirinden haberdar olmaları çok önemlidir (Balcı, 2005).

Yönetim süreçlerinin sonuncusu denetleme ve değerlendirmedir. Bir örgütün amacına ulaşıp ulaşmadığını değerlendirmek kritik süreçlerden biridir. Değerlendirme

sürecinin başarısı eldeki verilerin doğruluğu ve güvenilirliği ile önemli ölçüde ilgilidir. Yöneticilerin veri toplama, ölçme ve değerlendirme alanında yetkin olması önem taşımaktadır (Başaran, 2006).

Kurumların başarısı yöneticilerin çalışanları etkileyerek yönlendirebilmesine bağlıdır. Bu amaçla yöneticiler çeşitli güçleri kullanırlar. Güç birisine kendi istediklerini yaptırabilmektir. Yöneticiler güçlerini çeşitli kaynaklardan sağlar. Yöneticilerin çalışanları etkilemede kullandıkları güçler farklı çeşitlere ayrılır; zorlayıcı güç, uzmanlık gücü, meşru güç, yasal güç ve referans gücü. Zorlayıcı güç, ödüllendirme işleminin tam tersidir yani ödüllendirmeden daha çok cezalandırma, baskı kurma ve çalışanları korkutarak istediğini yaptırmadır. Örneğin, disiplin suçu verme, tehdit etme düşünülebilir. Meşru güç, yöneticinin çalışanlarının değer ve inançlarından aldığı güçtür. Bu güç var olduğunda çalışanlar yöneticinin kendilerini kabul etme hakkının bulunduğunu kabul ederler. Uzmanlık gücü, çalışanların, yöneticilerin kendilerinden daha deneyimli olduğuna ve yargılama gücüne sahip olduğunu kabul etmesidir. Referans gücü, çalışanların kendilerini yöneticilerle özdeşleştirdiği, yöneticileri güvenilir ve saygın görmesi yoluyla oluşan bir güçtür. Yasal güç ise kaynağını yazılı metinlerden, yasalardan alan güçtür. Yöneticinin bu gücü makam gücünden gelmektedir (Koçel, 2011).

Okul öncesi eğitim, gelişimsel kuramlar dikkate alındığında çağdaş eğitim anlayışı içindeki en önemli eğitim basamağıdır. Bu açıdan okulöncesi eğitimin yaygınlaştırılması sunulan hizmetlerin verimliliği ve etkinliği önemlidir. Okulöncesi eğitim kurumu yöneticisinin okulöncesinde çalışan öğretmenleri motive ederek etkiliyor olması onlar üzerindeki olumlu etkisini artıracak eğitimsel ve yönetsel tedbirleri alıyor olması bu ölçüde verimliliğine katkı sağlayacaktır. Bu sebepten bu araştırmada okulöncesi eğitim kurumu müdürlerinin yönetim becerileri ile etkileme güçleri arasındaki ilişkilerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi hedeflenmiştir.

Tüm bu açıklamalar ışığında eğitim yöneticilerinin yönetim ve öğretmenlerini etkileme düzeylerinin belirlenmesi araştırmanın temel amacını oluştururken, öğretmenleri olumlu yönlendirmelerinde etkili olduğu düşünülen etkileme becerilerinin neler olduğunun ve bu becerileri etkileyen değişkenlerin neler olduğunun daha önce yeterince çalışılmamış olması bu araştırmayı gerekli kılmaktadır.

Yöntem

Bu araştırmada; okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin yönetim becerileri ile öğretmenleri etkileme güçleri arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma var olan durumu olduğu gibi betimlemeye çalıştığı için ilişkisel tarama modeline uygun olarak düzenlenmiştir. Tarama modelleri, zamanı önemsiz ve durumu değiştirmeden betimlemeyi hedefleyen bir araştırma yaklaşımıdır. Çalışmalara tema olan kişi veya nesne, kendi şartları doğrultusunda olduğu gibi değiştirmeden tanımlamaya çalışılır. Onları etkileme uğraşı içine girilmez. Bilinmez istenenler vardır ve oradadır. Önemli olan ona uygun bir şekilde gözlemleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2006).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili Pendik ve Tuzla ilçesi sınırları içerisinde yer alan resmi ve özel okulöncesi eğitim kurumlarında (Bağımsız Anaokulları) görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Öğretmenlerin tam sayısı bilinmemekle birlikte bu iki ilçede MEB'e bağlı 105 anaokulu bulunmaktadır. Bu bilgiden hareketle iki ilçedeki bu okullarda toplamda 500-600 arasında öğretmen çalıştığı düşünülmektedir. Örneklem ise bu genel evren içinden kolay örneklem alma yoluyla belirlenen 155 öğretmenden oluşmaktadır. Örneklem, evrenin yaklaşık ¼'ünü kapsamaktadır. Öğretmenlerin demografik yapısı aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo: 1 Örneklem Demografik Yapısına İlişkin Özellikler

Demografik Özellikler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Erkek	3	1,9
	Kadın	152	98,1
	Toplam	155	100,0
Medeni Durum	Evli	100	64,5
	Bekar	55	35,5
	Toplam	155	100,0
Yaş	20-25 yaş	37	23,9
	26-30 yaş	83	53,5
	31 yaş ve üzeri	35	22,6
	Toplam	155	100,0
Kıdem	1-5 yıl	115	74,2
	6 yıl ve üzeri	40	25,8
	Toplam	155	100,0
Çalıştığı Okuldaki Görev Süresi	1 yıl	34	21,9
	2 yıl	82	52,9
	3 yıl ve üzeri	39	25,2
	Toplam	155	100,0
Öğrenim Durumu	Önlisans	66	42,6
	Lisans	89	57,4
	Toplam	155	100,0
Okul Türü	Devlet	112	72,3
	Özel	43	27,7
	Toplam	155	100,0

Tablo 1'de görüldüğü üzere, örneklem grubu kişilerinin 3'ü (%1,9) erkek, 152'si (%98,1) kadındır. Katılımcıların 26-30 yaşında, 35'i (%22,6) 31 yaş ve üzerindedir. 115'i (%74,2) 1-5 yıl, 40'ı (%25,8) 6 yıl ve üzeri kıdeme sahiptir. Katılımcıların 34'ü (%21,9) 1 yıl, 82'si (%52,9) 2 yıl ve 39'u (%25,2) 3 yıl ve üzeri okuldaki çalışma süreleridir. 66'sı (%42,6) ön lisans, 89'u (%57,4) lisans mezunudur. 112'si (%72,3) devlet okulunda, 43'ü (%27,7) özel okulda çalışmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla "Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkileme Ölçeği" (Uygun, 2006) ile "Yönetim Becerileri Ölçeği" (Şekerci, 2006) ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından oluşturulmuş ve öğretmenlerin demografik (cinsiyet, medeni durum, yaş, kıdem, okuttukları sınıf, eğitim durumu vb.) özellikleri ile ilgili soruları içeren bir formdur.

Yönetim Becerileri Ölçeği: Quast ve Hazucha tarafından geliştirilen, Şekerci (2006) tarafından Türkçeye uyarlanan "Yönetim Becerileri Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, yönetim becerilerini beş alt boyut ve 34 maddede gruplandırmıştır. Bu alt boyutlar: İnsiyatif alma (1,2,3,4,5,6,7,8), sorumluluk alma (9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21), teknik beceriler (22,23,24,25,26), diğer beceriler (27,28,29,30) ve nitelik beceriler (31,32,33,34) şeklindedir. Ölçek maddeleri geniş zaman kipli ve olumlu önermeler şeklinde hazırlanmıştır ve 5'li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçeği değerlendiren kişilerin verilen önermelerin her birinde belirtilen görüşe katılma dereceleri Hiç Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Fikrim Yok (3), Katılıyorum (4), Tamamen Katılıyorum (5) şeklinde derecelendirilmiştir. Yönetim Becerileri Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Şekerci (2006) tarafından yapılmış, ölçeğin iç tutarlılık kat sayısı olan Cronbach Alpha değeri 0.95 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları: İnsiyatif alma (0.87), sorumluluk alma (0.87), teknik yeterlikler (0.69), ve diğer beceriler (0.94) şeklindedir. Teknik yeterlikler alt boyutunun değeri diğerlerine göre biraz düşük olmakla birlikte kabul edilebilir bir düzeydedir (0.69). Düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları en düşük 0.52 ve en yüksek 0.88 arasında değişmektedir.

Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkileme Ölçeği: Araştırmada Uygun (2006) tarafından geliştirilen "Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkileme Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 3 alt boyut ve 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin, ilk on maddesi yetki yoluyla etkileme, ikinci on maddesi uzmanlık gücüyle etkileme, üçüncü on maddesi ise kişilikle etkileme davranışlarını içermektedir. Ölçek 5'li Likert tipidir. Ölçekte yer alan etkileme davranışlarının müdürler tarafından hangi sıklıkla kullanıldığını belirleyebilmek için "Her Zaman" (5), "Çoğu Zaman" (4), "Ara Sıra" (3), "Çok Nadir" (2), "Hiçbir Zaman" (1), biçiminde sıralanan eşit aralıklı ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlik güvenilirlik

çalışmaları Uygun (2006) tarafından yapılmış, iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach Alpha değerinin, 92 olarak hesaplandığı tespit edilmiştir.

Verilerin Çözülmesi

Ölçeklerden elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS paket programı yardımıyla çözümlenmiştir. Ölçeğin birinci bölümüyle ilgili verilere ilişkin frekans ve yüzde dağılımı alınmış, öğretmenlerin tutumlarının ve algılamalarının belirlenmesine yönelik olarak aritmetik ortalama ve standart sapma, tutumlar arasında farklılığı ortaya koyabilmek için ikili karşılaştırmalarda dağılım durumuna göre "t" testi ve Mann Whitney-u testi, ikiden fazla değişken gruplarının karşılaştırılmasında dağılım durumuna göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Farklılığın anlamlı bulunması durumunda Scheffe (Çoklu Karşılaştırma) testi uygulanmıştır. Yönetim ve öğretmenleri etkileme becerisi arasındaki ilişkileri tespit etmek için Pearson çarpım moment korelasyon analizi yapılmıştır. Görüşler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı $\alpha < 0.05$ anlamlılık düzeyinde test edilmiştir

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde araştırmada kullanılan ölçeklere verilen cevapların araştırma soruları doğrultusunda analizleri yapılmıştır. Ölçek alt boyutları ile toplam puanları için \bar{X} , ss değerleri ile farklılaşma analizleri, ardından ölçek boyutları arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon analizi sunulmuştur.

Öğretmenlerin Okul Müdürlerinde Algıladıkları Yönetim Becerileri Düzeyleri

Öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları yönetim becerileri düzeylerinin madde puan ortalaması ve standart sapma değerleri Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Yönetim Becerileri Ölçeğinin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, Değerleri

Boyut	N	\bar{X}	Ss	Madde Sayısı
İnisiyatif alma	155	4,36	4,03	8
Sorumluluk alma	155	4,30	5,74	13
Teknik Beceriler	155	4,31	2,62	5
Diğer Beceriler	155	4,40	2,16	4
Nitelik	155	4,44	2,17	4
Yönetim Becerileri Ölçeği	155	4,35	14,77	34

Tablo 2'de görüldüğü üzere, öğretmenlerin yönetim becerileri ölçeği madde puan ortalaması $\bar{X}=4,35$ standart sapması $ss=14,77$ olarak belirlenmiştir. İnisiyatif alma alt boyutu madde puan ortalamasının $\bar{X}=4,30$ standart sapması $ss=4,03$ olduğu,

sorumluluk alma alt boyutu madde puan ortalaması $\bar{X}=4,30$ standart sapması $ss=5,74$ olduğu, teknik beceriler alt boyutu madde puan ortalaması $\bar{X}=4,31$ standart sapması $ss=2,62$ olduğu, diğer becerilerin madde puan ortalaması $\bar{X}=4,40$ standart sapması $ss=2,16$ olduğu, nitelik becerilerinin madde puan ortalaması $\bar{X}=4,44$ standart sapması $ss=2,17$ olduğu görülmektedir. Bu durum öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları yönetim becerilerinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Öğretmenlerin Demografik Durumlarına Göre Yönetim Becerileri Algılama Düzeyleri

Tablo 3. Okul Müdürlerinin Yönetim Becerilerini Algılama Düzeylerinin Cinsiyet Faktörüne Göre t Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	Sh	t Testi		
						t	sd	p
İnisiyatif alma	Erkek	3	34,00	4,359	2,517	-,399	153	,691
	Kadın	152	34,94	4,043	,328			
Sorumluluk alma	Erkek	3	56,33	4,619	2,667	,125	153	,901
	Kadın	152	55,91	5,774	,468			
Teknik beceriler	Erkek	3	21,00	2,000	1,155	-,360	153	,720
	Kadın	152	21,55	2,644	,214			
Diğer beceriler	Erkek	3	16,00	1,000	,577	-1,309	153	,193
	Kadın	152	17,64	2,167	,176			
Nitelik	Erkek	3	17,67	1,528	,882	-,081	153	,936
	Kadın	152	17,77	2,191	,178			
Toplam	Erkek	3	145,00	12,166	7,024	-,327	153	,744
	Kadın	152	147,82	14,852	1,205			

Tablo 3'te görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetim becerilerine ilişkin görüşleri, cinsiyet değişkenine göre anlamlı ölçüde farklılaşmamaktadır.

Tablo 4. Okul Müdürlerinin Yönetim Becerilerini Algılama Düzeylerinin Medeni Durum Faktörüne Göre t Testi Sonuçları

Ölçek	Medeni Durum	n	\bar{X}	ss	Sh	t Testi		
						t	sd	p
İnisiyatif alma	Evli	100	34,96	3,345	,335	,155	153	,877
	Bekar	55	34,85	5,093	,687			
Sorumluluk alma	Evli	100	55,59	5,977	,598	-,972	153	,332
	Bekar	55	56,53	5,287	,713			
Teknik beceriler	Evli	100	21,52	2,468	,247	-,140	153	,889
	Bekar	55	21,58	2,923	,394			
Diğer beceriler	Evli	100	17,71	1,996	,200	,753	153	,452
	Bekar	55	17,44	2,440	,329			

Nitelik	Evli	100	17,71	2,076	,208	-,444	153	,658
	Bekar	55	17,87	2,365	,319			
Toplam	Evli	100	147,49	13,851	1,385	-,315	153	,753
	Bekar	55	148,27	16,450	2,218			

Tablo 4'te görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetim becerilerine ilişkin görüşleri medeni durum değişkenine göre anlamlı ölçüde farklılaşmamaktadır.

Tablo 5. Okul Müdürlerinin Yönetim Becerilerini Algılama Düzeylerinin Yaş Faktörüne Göre Anova Testi Sonuçları

	f, \bar{X} ve SS Değerleri				ANOVA Sonuçları					
	Gruplar	N	\bar{x}	Ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
İns. Alma	20-25 yaş	37	35,03	5,052	G.Arası	5,317	2	2,659	,161	,851
	26-30 yaş	83	34,76	4,244	G.İçi	2503,754	152	16,472		
	31 yaş ve üzeri	35	35,20	1,779	Toplam	2509,071	154			
	Toplam	155	34,92	4,036						
Sor. Alma	20-25 yaş	37	56,38	4,591	G.Arası	104,812	2	52,406	1,602	,205
	26-30 yaş	83	56,36	6,629	G.İçi	4972,259	152	32,712		
	31 yaş ve üzeri	35	54,40	4,237	Toplam	5077,071	154			
	Toplam	155	55,92	5,742						
Tek. Bec.	20-25 yaş	37	21,84	2,511	G.Arası	7,344	2	3,672	,528	,591
	26-30 yaş	83	21,55	2,889	G.İçi	1057,133	152	6,955		
	31 yaş ve üzeri	35	21,20	2,069	Toplam	1064,477	154			
	Toplam	155	21,54	2,629						
Diğ. Bec.	20-25 yaş	37	17,68	2,122	G.Arası	3,657	2	1,829	,389	,679
	26-30 yaş	83	17,48	2,441	G.İçi	715,117	152	4,705		
	31 yaş ve üzeri	35	17,86	1,375	Toplam	718,774	154			
	Toplam	155	17,61	2,160						
Nite.	20-25 yaş	37	17,89	2,183	G.Arası	3,678	2	1,839	,385	,681

	26-30 yaş	83	17,63	2,478	G.İçi	725,961	152	4,776		
	31 yaş ve üzeri	35	17,97	1,224	Toplam	729,639	154			
	Toplam	155	17,77	2,177						
Top	20-25 yaş	37	148,81	13,988	G.Arası	85,695	2	42,848	,194	,824
	26-30 yaş	83	147,78	17,282	G.İçi	33541,943	152	220,671		
	31 yaş ve üzeri	35	146,63	7,681	Toplam	33627,639	154			
	Toplam	155	147,77	14,777						

Tablo 5'te görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetim becerilerine ilişkin görüşleri, yaş değişkenine göre anlamlı ölçüde farklılaşmamaktadır

Tablo 6. Okul Müdürlerinin Yönetim Becerilerini Algılama Düzeylerinin Kıdemlerine Göre t Testi Sonuçları

Ölçek	Kıdem	n	\bar{X}	ss	Sh	t Testi		
						t	sd	p
İnisiyatif alma	1-5 yıl	115	34,84	4,493	,419	-,413	153	,680
	6 yıl ve üzeri	40	35,15	2,293	,363			
Sorumluluk alma	1-5 yıl	115	56,40	6,176	,576	1,767	153	,079
	6 yıl ve üzeri	40	54,55	4,012	,634			
Teknik beceriler	1-5 yıl	115	21,66	2,794	,261	,955	153	,341
	6 yıl ve üzeri	40	21,20	2,078	,329			
Diğer beceriler	1-5 yıl	115	17,62	2,372	,221	,044	153	,965
	6 yıl ve üzeri	40	17,60	1,411	,223			
Nitelik	1-5 yıl	115	17,72	2,423	,226	-,445	153	,657
	6 yıl ve üzeri	40	17,90	1,236	,195			
Toplam	1-5 yıl	115	148,24	16,526	1,541	,678	153	,499
	6 yıl ve üzeri	40	146,40	7,834	1,239			

Tablo 6'da görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetim becerilerine ilişkin görüşleri, kıdem durumu değişkenine göre anlamlı ölçüde farklılaşmamaktadır.

Tablo 7. Okul Müdürlerinin Yönetim Becerilerini Algılama Düzeylerinin Okuldaki Çalışma Süresine Göre Anova Testi Sonuçları

	f, \bar{X} ve SS Değerleri				ANOVA Sonuçları					
	Gruplar	N	\bar{x}	Ss	Var.K.	KT	Sd	KO	F	p
İns. Alma	1 yıl	34	35,50	3,808	G.Arası	22,310	2	11,155	,682	,507
	2 yıl	82	34,59	4,058	G.İçi	2486,761	152	16,360		
	3 yıl ve üzeri	39	35,13	4,213		2509,071	154			
	Toplam	155	34,92	4,036						
Sor. Alma	1 yıl	34	56,38	3,846	G.Arası	21,545	2	10,772	,324	,724
	2 yıl	82	55,57	6,680	G.İçi	5055,526	152	33,260		
	3 yıl ve üzeri	39	56,26	5,009		5077,071	154			
	Toplam	155	55,92	5,742						
Tek. Bec.	1 yıl	34	22,15	1,635	G.Arası	42,510	2	21,255	3,161	,045
	2 yıl	82	21,05	2,739	G.İçi	1021,967	152	6,723		
	3 yıl ve üzeri	39	22,05	2,929		1064,477	154			
	Toplam	155	21,54	2,629						
Diğ. Bec.	1 yıl	34	17,97	1,114	G.Arası	23,857	2	11,929	2,609	,077
	2 yıl	82	17,78	2,419	G.İçi	694,917	152	4,572		
	3 yıl ve üzeri	39	16,95	2,176		718,774	154			
	Toplam	155	17,61	2,160						
Nite.	1 yıl	34	17,76	1,437	G.Arası	5,426	2	2,713	,569	,567
	2 yıl	82	17,91	2,379	G.İçi	724,212	152	4,765		
	3 yıl ve üzeri	39	17,46	2,281		729,639	154			
	Toplam	155	17,77	2,177						
Top	1 yıl	34	149,76	8,856	G.Arası	197,225	2	98,612	,448	,640
	2 yıl	82	146,90	16,499	G.İçi	33430,414	152	219,937		
	3 yıl ve üzeri	39	147,85	15,212		33627,639	154			
	Toplam	155	147,77	14,777						

Tablo 7'de görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetim becerilerine ilişkin görüşlerinin okuldaki çalışma süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrasında, grupların aritmetik ortalamaları arasında teknik beceriler alt boyutunda anlamlı farklılık bulunurken ($F=3,161;p<.05$) toplam ölçek ve diğer alt

boyutlarda anlamlı farklılık bulunmamıştır. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı Scheffe testi uygulanmış, test sonuçları tabloda verilmiştir (F=,682;p>.05; F=,324;p>.05; F=2,609;p>.05; F=,569;p>.05; F=,448;p>.05).

Tablo 8. Okuldaki Çalışma Süresi Göre Scheffe Testi Sonuçları

Ölçek	Okuldaki Çalışma Süresi (i)	Okuldaki Çalışma Süresi (j)	i-j	$Sh_{\bar{x}}$	p
Teknik Beceriler	1 yıl	2 yıl	1,098	,529	,019
		3 yıl ve üzeri	,096	,608	,988
	2 yıl	1 yıl	-1,098	,529	,019
		3 yıl ve üzeri	-1,003	,504	,142
	3 yıl ve üzeri	1 yıl	-,096	,608	,988
		2 yıl	1,003	,504	,142

Tablo 8'de görüldüğü üzere, okuldaki çalışma süresine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan Scheffe testi sonucunda, teknik beceriler alt boyutunda söz konusu farklılığın 1 yıl çalışanlar ile 2 yıl çalışanlar arasında 1 yıl çalışanlar lehine anlamlı farklılık görülmüştür. 1 yıl çalışanlar, yöneticileri daha olumlu değerlendirmektedirler. Diğer grup arasında farklılık yoktur.

Tablo 9. Okul Müdürlerinin Yönetim Becerilerini Algılama Düzeylerinin Öğrenim Durumu Faktörüne Göre t Testi Sonuçları

Ölçek	Öğrenim Durumu	n	\bar{X}	ss	Sh	t Testi		
						t	sd	p
İnisiyatif alma	Önlisans	66	35,05	4,291	,528	,325	153	,745
	Lisans	89	34,83	3,859	,409			
Sorumluluk alma	Önlisans	66	56,21	6,111	,752	,539	153	,590
	Lisans	89	55,71	5,478	,581			
Teknik beceriler	Önlisans	66	21,32	2,952	,363	-,912	153	,363
	Lisans	89	21,71	2,365	,251			
Diğer beceriler	Önlisans	66	17,45	2,609	,321	-,785	153	,434
	Lisans	89	17,73	1,763	,187			
Nitelik	Önlisans	66	17,86	2,683	,330	,471	153	,638
	Lisans	89	17,70	1,722	,182			
Toplam	Önlisans	66	147,89	16,999	2,092	,091	153	,927
	Lisans	89	147,67	12,988	1,377			

Tablo 9'da da görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetim becerilerine ilişkin görüşleri, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı ölçüde farklılaşmamaktadır.

Tablo 10. Okul Müdürlerinin Yönetim Becerilerini Algılama Düzeylerinin Okul Türüne Göre t Testi Sonuçları

Ölçek	Okul Türü	n	\bar{X}	ss	Sh	t Testi		
						t	sd	p
İnisiyatif alma	Devlet	112	34,60	4,581	,433	1,623	153	,107
	Özel	43	35,77	1,811	,276			
Sorumluluk alma	Devlet	112	55,35	6,534	,617	2,030	153	,044
	Özel	43	57,42	2,206	,336			
Teknik beceriler	Devlet	112	21,15	2,942	,278	3,062	153	,003
	Özel	43	22,56	1,007	,154			
Diğer beceriler	Devlet	112	17,55	2,456	,232	-,551	153	,583
	Özel	43	17,77	1,065	,162			
Nitelik	Devlet	112	17,74	2,463	,233	-,245	153	,806
	Özel	43	17,84	1,153	,176			
Toplam	Devlet	112	146,39	17,059	1,612	1,885	153	,061
	Özel	43	151,35	3,657	,558			

Tablo 10'da da görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetim becerilerine ilişkin görüşlerinin okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda sorumluluk alma ve teknik beceriler alt boyutlarında anlamlı farklılık görülürken ($t=-2,030;p<.05$; $t=-3,062;p<.05$) toplam ölçek ile diğer alt boyutlarda anlamlı farklılık bulunmamıştır ($t=-1,623;p>.05$; $t=-,551;p>.05$; $t=-,245;p>.05$; $t=-1,885;p>.05$). İnisiyatif alma, diğer beceriler, nitelik becerileri ve toplam ölçekte okul türüne göre öğretmen görüşleri arasında anlamlı farklılık bulunmazken sorumluluk teknik becerilerde özel okullarda çalışan öğretmenler resmi okullarda çalışanlar göre daha olumlu değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Tablo 11. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkileme Ölçeğinin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, Değerleri

Boyut	N	\bar{X}	Ss	Madde Sayısı
Yetkiyle Etkileme	155	2,74	7,40	10
Uzmanlıkla Etkileme	155	4,06	6,44	10
Kişilikle Etkileme	155	4,27	6,01	10
Toplam Ölçek	155	3,69	15,26	30

Tabloda 11'de görüldüğü üzere, öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin öğretmenleri etkileme ölçeğinin madde puan ortalaması $\bar{X}=3,69$ standart sapması $ss=15,26$; yetki yoluyla etkileme alt boyutu puanların madde puan ortalaması $\bar{X}=2,74$ standart sapması $ss=7,40$; Uzmanlık gücüyle etkileme alt boyutu puanlarının madde

puan ortalaması $\bar{X}=4,06$ standart sapması $ss=6,44$; Kişilik yoluyla etkilemesi puanlarının madde puan ortalaması $\bar{X}=4,27$ standart sapması $ss=6,01$; olarak belirlenmiştir. En yüksek etkileme tarzının kişilikle etkileme, daha sonra uzmanlıkla etkileme ve en az ise yetkiyle etkileme olduğu görülmüştür.

Tablo 12. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkilemelerinin Öğretmenlerin Cinsiyet Faktörüne Göre t Testi Sonuçları

Puan	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	sd	p
Yetki	Erkek	3	26,00	4,583	2,646	-,327	153	,744
	Kadın	152	27,41	7,458	,605			
Uzmanlık	Erkek	3	36,00	7,211	4,163	-1,264	153	,208
	Kadın	152	40,74	6,418	,521			
Kişilik	Erkek	3	39,33	8,145	4,702	-,996	153	,321
	Kadın	152	42,82	5,978	,485			
Toplam Ölçek	Erkek	3	101,33	10,263	5,925	-1,084	153	,280
	Kadın	152	110,97	15,316	1,242			

Tablo 12’de görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları okul müdürünün öğretmeni etkileme gücü ölçeği puanları, cinsiyet değişkenine göre anlamlı ölçüde farklılaşmamaktadır.

Tablo 13. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkilemelerinin Öğretmenlerin Medeni Durum Faktörüne Göre t Testi Sonuçları

Puan	Medeni Durum	N	\bar{X}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	sd	p
Yetki	Evli	100	27,78	6,813	,681	,890	153	,375
	Bekar	55	26,67	8,398	1,132			
Uzmanlık	Evli	100	41,32	5,224	,522	1,771	153	,079
	Bekar	55	39,42	8,119	1,095			
Kişilik	Evli	100	43,45	4,352	,435	1,959	153	,042
	Bekar	55	41,49	8,112	1,094			
Toplam Ölçek	Evli	100	112,55	10,925	1,093	1,956	153	,042
	Bekar	55	107,58	20,733	2,796			

Tablo 13’te de görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları okul müdürünün öğretmeni etkileme gücü ölçeği puanlarının, medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda, toplam ölçek ve kişilikle etkileme alt boyutunda anlamlı farklılık bulunurken ($t=1,959;p<.05$; $t=1,959;p<.05$) yetki ve uzmanlık gücüyle etkileme alt boyutlarında grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($t=,890;p>.05$; $t=1,771;p>.05$). Yetki alt boyutunda evli

öğretmen görüşleri ile bekâr öğretmen görüşleri arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. Bu alt boyutta evli ve bekâr öğretmenler okul yöneticilerinin etkileme becerileri hakkında benzer düşünmektedirler. Uzmanlık gücü, kişilik ve toplam ölçekte ise evli öğretmenler bekâr öğretmenlere göre daha olumlu değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Tablo 14. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkilemelerinin Öğretmenlerin Yaşlarına Göre Anova Testi Sonuçları

	f, \bar{X} ve SS Değerleri				ANOVA Sonuçları					
	Gruplar	N	\bar{x}	Ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Yetki	20-25 yaş	37	26,46	8,530	G. Arası	253,984	2	126,992	2,356	,098
	26-30 yaş	83	26,81	7,301	G. İçi	8192,791	152	53,900		
	31 yaş ve üzeri	35	29,74	5,948		8446,774	154			
	Toplam	155	27,39	7,406						
Uzmanlık Gücü	20-25 yaş	37	40,14	6,795	G. Arası	119,033	2	59,516	1,443	,240
	26-30 yaş	83	41,42	6,845	G. İçi	6270,451	152	41,253		
	31 yaş ve üzeri	35	39,34	4,746		6389,484	154			
	Toplam	155	40,65	6,441						
Kişilik	20-25 yaş	37	43,00	6,557	G. Arası	45,224	2	22,612	,623	,538
	26-30 yaş	83	42,29	6,465	G. İçi	5519,460	152	36,312		
	31 yaş ve üzeri	35	43,60	4,001		5564,684	154			
	Toplam	155	42,75	6,011						
ToplamEtkileme	20-25 yaş	37	109,59	17,422	G. Arası	184,790	2	92,395	,393	,676
	26-30 yaş	83	110,52	16,003	G. İçi	35721,185	152	235,008		
	31 yaş ve üzeri	35	112,69	10,566		35905,974	154			
	Toplam	155	110,79	15,269						

Tablo 14'te görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları okul müdürünün öğretmeni etkileme gücü ölçeği puanları, yaş değişkenine göre anlamlı ölçüde farklılaşmamaktadır.

Tablo 15. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkilemelerinin Öğretmenlerin Kıdemlerine Göre t Testi Sonuçları

Puan	Kıdem	N	\bar{X}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	sd	p
Yetki	1-5 yıl	115	26,67	7,754	,723	-2,067	153	,040
	6 yıl ve üzeri	40	29,45	5,914	,935			
Uzmanlık	1-5 yıl	115	40,97	6,921	,645	1,078	153	,283
	6 yıl ve üzeri	40	39,70	4,751	,751			
Kişilik	1-5 yıl	115	42,49	6,587	,614	-,940	153	,349
	6 yıl ve üzeri	40	43,53	3,876	,613			
Toplam Ölçek	1-5 yıl	115	110,13	16,685	1,556	-,907	153	,366
	6 yıl ve üzeri	40	112,68	10,100	1,597			

Tablo 15'te görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları okul müdürünün öğretmeni etkilene gücünün, kıdem durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda, yetki yoluyla etkilene alt boyutunda anlamlı farklılık bulunurken (t=-2,067;p<.05) toplam ölçek ile diğer alt boyutlarda grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır (t=1,078;p>.05; t=-,940;p>.05; t=-,907;p>.05). Yetki, alt boyutunda kıdemi fazla olan grup kıdemi az olan gruba göre daha olumlu değerlendirmelerde bulunurken uzmanlık kişilik ve toplam ölçekte öğretmen görüşleri arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. Kıdem grupları farklılıklarında öğretmenler okul yöneticilerinin etkilene becerileri hakkında benzer düşünmektedirler.

Tablo 16. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkilemelerinin Öğretmenlerin Okuldaki Çalışma Süresine Göre Anova Testi Sonuçları

	f, \bar{X} ve SS Değerleri					ANOVA Sonuçları				
	Gruplar	N	\bar{x}	Ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p
Yetki	1 yıl	34	28,38	7,644	G. Arası	61,772	2	30,886	,560	,572
	2 yıl	82	27,38	7,563	G. İçi	8385,002	152	55,164		
	3 yıl ve üzeri	39	26,54	6,928		8446,774	154			
	Toplam	155	27,39	7,406						
Uzmanlık Gücü	1 yıl	34	42,44	6,368	G. Arası	188,228	2	94,114	2,307	,103
	2 yıl	82	39,71	7,129	G. İçi	6201,255	152	40,798		
	3 yıl ve üzeri	39	41,05	4,430		6389,484	154			

	Toplam	155	40,65	6,441						
Kişilik	1 yıl	34	43,94	5,003	G. Arası	75,776	2	37,888	1,049	,353
	2 yıl	82	42,18	7,059	G. İçi	5488,908	152	36,111		
	3 yıl ve üzeri	39	42,92	4,061		5564,684	154			
	Toplam	155	42,75	6,011						
Toplam Etkileme	1 yıl	34	114,76	15,471	G. Arası	730,015	2	365,008	1,577	,210
	2 yıl	82	109,27	17,005	G. İçi	35175,959	152	231,421		
	3 yıl ve üzeri	39	110,51	10,070		35905,974	154			
	Toplam	155	110,79	15,269						

Tablo 16’da da görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları okul müdürünün öğretmeni etkileme gücü ölçeği puanlarında, okuldaki çalışma süresi değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 17. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkilemelerinin Öğretmenlerin Öğrenim Durumuna Göre t Testi Sonuçları

Puan	Öğrenim Durumu	N	\bar{X}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	sd	p
Yetki	Önlisans	66	25,47	6,592	,811	-2,839	153	,005
	Lisans	89	28,81	7,687	,815			
Uzmanlık	Önlisans	66	40,56	7,374	,908	-,140	153	,889
	Lisans	89	40,71	5,695	,604			
Kişilik	Önlisans	66	41,86	7,155	,881	-1,597	153	,112
	Lisans	89	43,42	4,938	,523			
Toplam Ölçek	Önlisans	66	107,89	17,488	2,153	-2,052	153	,042
	Lisans	89	112,93	13,084	1,387			

Tablo 17’de görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları okul müdürünün öğretmeni etkileme gücünün, öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda, toplam ölçek ($t=-2,052$; $p<.05$) ve yetki yoluyla etkileme alt boyutunda anlamlı farklılık bulunurken ($t=-2,839$; $p<.05$) diğer alt boyutlarda grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($t=-,140$; $p>.05$; $t=-1,597$; $p>.05$). Yetki ve toplam ölçekte lisans mezunları okul müdürleri hakkında daha olumlu değerlendirmelerde bulunurken uzmanlık ve kişilik alt boyutunda ise gruplar arasında farklılık bulunmamıştır.

Tablo 18. Okul Müdürlerinin Öğretmenleri Etkilemelerinin Öğretmenlerin Okul Türüne Göre t Testi Sonuçları

Puan	Okul Türü	N	\bar{X}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	sd	p
Yetki	Devlet	112	27,36	7,502	,709	-,081	153	,936
	Özel	43	27,47	7,235	1,103			
Uzmanlık	Devlet	112	39,92	6,329	,598	-2,294	153	,023
	Özel	43	42,53	6,419	,979			
Kişilik	Devlet	112	42,58	6,067	,573	-,582	153	,561
	Özel	43	43,21	5,910	,901			
Toplam Ölçek	Devlet	112	109,86	14,708	1,390	-1,226	153	,222
	Özel	43	113,21	16,578	2,528			

Tablo 18'de görüldüğü üzere, öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları okul müdürünün öğretmeni etkileme gücünün, okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda uzmanlık gücü ile etkileme alt boyutunda anlamlı farklılık bulunurken ($t=-2,294;p<.05$) toplam ölçek ve diğer alt boyutlarda grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($t=-,081;p>.05$; $t=-,582;p>.05$; $t=-1,226;p>.05$). Özel okullarda çalışan öğretmenler uzmanlık alt boyutunda devlet okulunda çalışanlara göre daha olumlu değerlendirmelerde bulunurken yetki, kişilik ve toplam ölçekte ise anlamlı farklılık görülmemiştir.

Tablo 19. Okul müdürlerinin yönetim Becerileri Ölçeği Öğretmenleri Etkileme Güçleri Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

		Sorumluluk	Teknik Beceriler	Diğer Beceriler	Nitelik Beceriler	Toplam Ölçek	Yetki	Uzmanlık Gücü	Kişilik
İnsiyatif Alma	r	,724**	,728**	,705**	,689**	,889**	-,281**	,347**	,359**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	n	155	155	155	155	155	155	155	155
Sorumluluk	r	1	,753**	,687**	,734**	,929**	-,195*	,433**	,375**
	p		,000	,000	,000	,000	,015	,000	,000
	n		155	155	155	155	155	155	155
Teknik Beceriler	r		1	,612**	,622**	,851**	-,155	,403**	,370**
	p			,000	,000	,000	,055	,000	,000
	n			155	155	155	155	155	155
Diğer Beceriler	r			1	,760**	,827**	-,088	,423**	,497**
	p				,000	,000	,276	,000	,000
	n				155	155	155	155	155
Nitelik Beceriler	r				1	,842**	-,216**	,343**	,377**
	p					,000	,007	,000	,000
	n					155	155	155	155

	Sorumluluk	Teknik Beceriler	Diğer Beceriler	Nitelik Beceriler	Toplam Ölçek	Yetki	Uzmanlık Gücü	Kişilik
Toplam Ölçek	r				1	-,225**	,447**	,438**
	p					,005	,000	,000
	n					155	155	155

Tablo 19'da görüldüğü üzere, öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin yönetim becerileri ile öğretmenleri etkileme güçleri arasındaki ilişkileri belirlemek üzere Pearson momentum çarpımı korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda yönetim becerileri ölçeği toplam puanları ve alt boyut puanları ile etkileme ölçeğinin yetki gücü alt boyutu arasında negatif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Yönetim becerileri ölçeği puanları ile etkileme ölçeğinin alt boyutları olan uzmanlık gücü ve kişilik boyutları ile pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre yetki yönetim becerileri azaldıkça yetki gücünün kullanımı artmaktadır. Bu durumun aksine yönetim becerileri arttıkça uzmanlık ve kişilik güçlerinin kullanımı da artmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın bulguları genel olarak öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları yönetim becerilerinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu bulguya benzer şekilde Gezer (2015), Şekerci (2006) ve Mangaltepe (2012) ilköğretim okulu öğretmenlerinin okul müdürlerinin yönetim becerilerini gösterme düzeylerini katılıyorum olarak bulmuştur. Öztürk (2012) ise ilköğretim okul müdürlerinin yönetici becerileri genellikle düzeyinde bulmuştur.

Öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları yönetim becerileri cinsiyet değişkenine göre grupların aritmetik ortalamaları arasında toplam ölçekte ve diğer alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir. Bu bulguları destekler nitelikte Gezer (2015) ve Mangaltepe (2012) ilköğretim okulu öğretmenlerinin okul müdürlerinin yönetim becerilerini gösterme düzeylerine ilişkin algıları cinsiyet, değişkenlerine göre anlamlı fark bulmamıştır. Cinsiyet değişkeni bakımından, yöneticilerin karmaşık sorunların çözümü ve iletişim becerileri alt boyutlarında sergiledikleri yönetici becerilerine ilişkin öğretmen görüşlerinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Kadın öğretmenler her iki alt boyutta da erkeklere oranla daha olumlu görüş taşıdıkları görülmüştür.

Öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları yönetim becerileri medeni durum, yaş, kıdem, öğrenim durumu değişkenlerine göre grupların aritmetik ortalamaları arasında toplam ölçek ve hiçbir alt boyutta anlamlı farklılık göstermemektedir. Bu bulguyu destekler nitelikte Gezer (2015) okul müdürlerinin yönetim becerilerinin öğretmen algılarına göre yaş, medeni durum, kıdem, okutulan sınıf ve mezuniyet değişkenine göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Mangaltepe (2012) de branş ve eğitim durumu değişkenlerine göre anlamlı fark tespit etmemiştir. Bunun yanında farklı olarak ise ilköğretim okulu öğretmenlerinin okul müdürlerinin yönetim becerilerini gösterme düzeylerine ilişkin algıları, kıdem değişkenine göre anlamlı fark göstermiştir. Yaş değişkeni açısından öğretmenlerin okul yöneticilerinin

yönetimsel becerilerine ilişkin görüşlerinde anlamlı bir fark görülmemiştir. Mesleki kıdem değişkeni bakımından, öğretmenlerin okul yöneticilerinin yönetimsel becerilerine ilişkin görüşlerinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Öğretmenlerin okul müdürlerinde algıladıkları yönetim becerileri okuldaki çalışma süresi değişkenine göre grupların aritmetik ortalamaları arasında teknik beceriler alt boyutunda anlamlı farklılık gösterirken toplam ölçek ve diğer alt boyutlarda anlamlı farklılık bulunmamıştır. Teknik beceriler alt boyutunda söz konusu farklılığın 1. Yıl çalışanlar ile 2 yıl çalışanlar arasında 1 yıl çalışanlar lehine anlamlı farklılık görülmüştür. 1 yıl çalışanlar yöneticileri daha olumlu değerlendirmektedirler. Diğer grup arasında farklılık yoktur.

Okul müdürlerinin yönetim becerileri okul türü değişkenine göre sorumluluk alma ve teknik beceriler alt boyutlarında anlamlı farklılık gösterirken toplam ölçek ile diğer alt boyutlarda anlamlı farklılık bulunmamıştır. Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynaklarına ilişkin olarak Titrek ve Zafer (2009) okul yöneticilerinin en çok yasal ve zorlayıcı gücü, en düşük düzeyde ise ödül gücünü kullandıkları belirlenmiştir. Araştırma boyutların ortalama puanlarına göre resmi ve özel ilköğretim okulu işgörenlerinin görüşleri arasındaki anlamlı farklılara dayanarak uzmanlık, karizmatik, ödüllendirme, yasal ve zorlayıcı güç boyutlarında değerlendirilen, yöneticilerin kullandıkları örgütsel güç kaynaklarının özel okullarda resmi okullara oranla daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumuna göre örgütsel gücün karizmatik güç ve ödüllendirme gücü boyutlarında anlamlı farkın olduğu saptanmıştır. 21 yıl ve üstü kıdeme sahip olan işgörenlerin, diğerlerine göre örgütsel güç kaynaklarının tüm boyutlarında okul yöneticilerinin olumlu görüş sergiledikleri görülmüştür.

Öğretmenlerin algılarına göre okul müdürlerinin öğretmenleri etkileme ölçeğinde en yüksek etkileme tarzının kişilikle etkileme, daha sonra uzmanlıkla etkileme ve en az ise yetkiyle etkileme olduğu görülmüştür. Bu bulguyu destekler nitelikte Gezer (2015) okul müdürlerinin öğretmenleri etkilemelerinin öğretmen algısına göre orta düzeyde olduğu görülmüştür. Uygun (2006) ise okul müdürlerinin öğretmenleri etkileme ortalamasına bakıldığında; yetki ve kişilik ile çoğu zaman etkilediği, ancak; uzmanlık ile ara sıra etkilediği görülmekte iken, genel etkileme durumuna bakıldığında ise çoğu zaman etkilediği görülmüştür. Yetim (2010) tarafından yapılan çalışmada göreve yönelik iletişim alt boyutunda diğer alt boyutlara nazaran düşük puanlar tespit etmiştir. Bu durum, yöneticilerin iletişim becerilerinin göreve yönelik iletişim alt boyutunda öğretmen algılarına göre diğer boyutlardan daha az yeterli oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Okul müdürünün öğretmeni etkileme gücü cinsiyet, yaş, okuldaki çalışma süresi değişkenlerine grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir. Bu bulguyu destekler nitelikte Gezer (2015) okul müdürlerinin öğretmenleri etkilemelerinin öğretmen algısına göre cinsiyet, okutulan sınıf ve mezuniyet değişkenlerinde anlamlı ölçüde farklılaşmamaktadır. İlköğretim okulu öğretmenlerinin okul müdürlerinin öğretmenleri etkileme davranışlarını gösterme düzeylerine ilişkin algıları cinsiyet, branş, kıdem ve eğitim durumu değişkenlerine göre anlamlı fark göstermemektedir. Uygun (2006) ise okul müdürlerinin yetki, uzmanlık ve kişilik değişkenlerinde, öğretmenlerin kıdem ve

öğretmenliğe temel eğitimlerine göre etkileme düzeylerinde, anlamlı bir farklılığın olmadığı, ancak; öğretmenlerin cinsiyetlerine göre uzmanlık ile etkilemede bayan öğretmenleri etkileme düzeyinde anlamlı bir farklılığın olduğu, öğretmenlerin branşlarına göre, her üç boyutta da etkileme düzeylerinde anlamlı bir farklılığın olduğu, yetki ile etkileme düzeyinde; sınıf öğretmenleri ile sosyal bilimler ve dil bilimleri branşlarında bulunan öğretmenler arasında, uzmanlık ile sınıf öğretmeni ile güzel sanatlar (resim, müzik, beden eğitimi vb.) branşlarında bulunan öğretmenler arasında, kişilik ile etkilemede ise; sınıf öğretmeni ile bütün branşlar arasında etkileme düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu bulgulardan farklı olarak Derya (2010) Etkileme taktiklerini kullanım eğilimleri ile demografik özelliklerin farklılaşıp farklılaşmadığına baktığımızda; bayanların mantıksal deliller ve açıklamalar ile ikna etme ve çalışanların görüş ve düşüncelerine başvurma davranışlarına erkeklerden daha çok yöneldikleri görülmüştür. Bekar yöneticilerin evli olanlara nazaran çalışanları sıkı denetleyerek onları korkutma ve baskıcı davranma yoluna başvurduklarını görülmüştür.

Okul müdürünün öğretmeni etkileme gücü medeni durum değişkenine toplam ölçek ve kişilikle etkileme alt boyutunda anlamlı farklılık gösterirken yetki ve uzmanlık gücüyle etkileme alt boyutlarında grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu bulgudan farklı olarak Gezer (2015) okul müdürlerinin öğretmenleri etkilemelerinin medeni durum değişkeninde anlamlı bir farklılık bulmuştur.

Okul müdürünün öğretmeni etkileme gücü kıdem değişkenine göre yetki yoluyla etkileme alt boyutunda anlamlı farklılık gösterirken toplam ölçek ile diğer alt boyutlarda grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu bulguyu destekler nitelikte Gezer (2015) kıdem değişkenine göre grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık yetki alt boyutunda anlamlı bulunurken diğer alt boyutlarda ve toplam ölçekte anlamlı bulunmamıştır. Deniz ve Çolak'ın (2008) bulguları da bu bulgularla yakınlık göstermektedir. Derya (2010) ise genç yöneticilerin yaşça büyük olanlara göre, çalışanlarının yeteneklerini övme, baskıcı davranma, değiş-tokuş politikasını gütmeye gibi yöntemlerden yararlandıkları görülmüştür.

Okul müdürünün öğretmeni etkileme gücü ölçeği puanlarının öğrenim durumu değişkenine göre toplam ölçek ve yetki yoluyla etkileme alt boyutunda anlamlı farklılık bulunurken diğer alt boyutlarda grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır. Derya da (2010) eğitim düzeyi düşük yöneticilerin astlarına daha baskıcı davrandıklarını, işbirliğine önem verdikleri ve onları heyecanlandırarak motive etme yollarını seçtiklerini bulmuştur.

Okul müdürünün öğretmeni etkileme gücü ölçeği puanlarının okul türü değişkenine göre uzmanlık gücü ile etkileme alt boyutunda anlamlı farklılık bulunurken toplam ölçek ve diğer alt boyutlarda grupların aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Yönetim becerileri ölçeği ile okul müdürlerinin öğretmenleri etkileme ölçeğinin uzmanlık gücü ve kişilik boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Yönetim becerileri arttıkça okul müdürlerinin öğretmenleri etkileme puanları da artmaktadır. BU bulguları destekler nitelikte Gezer (2015) yönetim becerileri arttıkça

okul müdürlerinin öğretmenleri etkileme puanları da arttığını tespit etmiştir. Bu durum pozitif korelasyonu göstermektedir. Şekerci (2006) de benzer şekilde ilköğretim okulu yöneticilerinin yönetim becerileri ile grup etkililiği arasında öğretmen algılarına göre anlamlı bir ilişki vardır. Mangaltepe (2012) ilköğretim okulu öğretmenlerinin, okul müdürlerinin yönetim becerileri ile öğretmenleri etkileme becerileri ilişkin algıları arasında "yüksek" düzeyde pozitif yönlü ilişki olduğu saptanmıştır. Taşçı ve Eroğlu (2007) ise gerek kurum içi halkla ilişkiler faaliyetlerinde gerek diğer örgütsel iletişim faaliyetlerinde olsun yöneticiler çalışanlarını ikna etmek ya da etkilemek için birtakım çabalar içine girmektedirler. Bu ikna ve etkileme çabaları içinde yöneticilerin kişilikleri önemli bir rol oynamaktadır. Sonuçta bazı kişilik özellikleri ile kullanılan ikna taktikleri arasında ilişkiler bulunmuştur.

Bu sonuçlar ilgili literatürle uyumlu olarak öğretmenlerin yetki gücünü olumsuz bir güç olarak algıladıklarını göstermektedir. Öğretmenler, yöneticilik becerileri zayıf olan okul yöneticilerinin daha fazla yetki gücü kullandıklarını düşünmektedir. Yöneticilik becerilerinin artması uzmanlık ve kişiliğe dayalı olan ve öğretmenler üzerinde daha etkili olan güçlerin kullanımını da artırmaktadır. Bu bulgular yönetim becerilerinin geliştirilmesine yönelik çabaların önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

AÇIKALIN, Aytaç ve Mehmet ŞİŞMAN, **Bir insan olarak okul müdürü**, Ankara, Pegem A., 2007.

AKÇAY, Ahmet, 'Okul Müdürleri Öğretmenlerini Etkileyebiliyor Mu?' **Milli Eğitim Dergisi**, 2003, 157, 75-88.

AYDIN, Mustafa, **Eğitim yönetimi**, Ankara, Hatiboğlu Yayınları, 2005.

BALCI, Ali ve AYDIN, İnyet Pehlivan, **Anadolu Öğretmen Liseleri İçin Eğitim Yönetimi**, Ankara, OSTİM Mesleki Eğitim Merkezi, 2001.

BALCI, Ali, **Eğitim yönetimi terimleri sözlüğü**, Ankara, Tek Ağaç Yayıncılık, 2005.

BAŞARAN, İbrahim Ethem, **Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi**, Ankara, Ekinoks Basım Yayım ve Dağıtım, 2006.

BURSALIOĞLU, Ziya, **Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış**, Ankara, Pegem, 2012.

CEYHAN, Esra, **Erken Çocukluk Döneminde Gelişim-1**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2011.

ÇELİK, Vehbi, **Eğitimsel Liderlik**, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2003.

DERYA, Seher, **Liderlik Tarzları ve Liderlerin Astlarını Etkileme Taktikleri Arasındaki İlişki: Antalya İli 5 Yıldızlı Otel Yöneticileri Üzerinde Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, 2010.

EREL YETİM, Ayşe Ece, **Genel Liselerde Örgütsel İletişim İle Öğretmenlerin Örgütsel Özdeşlemeleri Arasındaki İlişki**, Yayınlanmamış Lisansüstü Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 2010.

GEZER, Eren, **Eğitim Yöneticilerinin Yönetim ve Öğretmenleri Etkileme Becerilerinin Öğretmenler Tarafından Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi, 2015.

GÜLTEKİN, Mehmet, 'İlköğretime Hazırlık ve İlköğretim Programları', **Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim** (Ed. Yaşar, Ş.), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2008.

GÜRSEL, Musa, **Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi**, Konya, Eğitim Yayınevi, 2007

KARASAR, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Nobel Yayınları, 2006.

KOÇEL, Tamer, **İşletme Yöneticiliği**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2011.

MANGALTEPE, Emrah, **İlköğretim okul müdürlerinin yönetim Beceriler ile öğretmenler etkileme becerilerine ilişkin öğretmen görüşleri**, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetim Anabilim Dalı, 2012.

ÖZTÜRK, Necati, **İlköğretim Okul Müdürlerinin Öğretmenler Tarafından Algılanan Yönetici Becerileri İle Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişki**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2012.

ŞEKERCİ, Murat, **İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Yönetim Becerileri İle Grup Etkililiği Arasındaki İlişki**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2006.

ŞİŞMAN, Mehmet, Okul Yönetimi ve Öğretim Liderliği, **Eğitime Bakış**, 2017, 1, s. 3-14

TAŞÇI, Deniz ve EROĞLU, Erhan, "Yöneticilerin Kişilik Özellikleri ile Kullandıkları İkna ve Etkileme Taktiklerinin Kullanım Sıklığı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi." **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, 1(17), ss. 533-546.

TAYMAZ, Haydar, **İlköğretim ve orta öğretim okul müdürleri için okul yönetimi: okul yöneticisinin iş alanları, alanlara giren işler, işlerin işlemleri, işlem basamakları**, Ankara, Pegem A Yayıncılık, 2003.

TİTREK, Osman ve ZAFER, Demet, İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Kullandıkları Örgütsel Güç Kaynaklarına İlişkin Öğretmen Görüşleri, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, 2009, 15 (60), ss. 657-674.

UYGUN, Himmet, **İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Algılarına Göre Okul Müdürleri ile İlköğretim Müfettişlerinin Öğretmenleri Etkileme Düzeyi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2006.

YÜKSEL, Ahmet Haluk, **İkna Edici İletişim** (Ed. Oyman, M.), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2012.

Summary

As in all levels of education, the efficiency of education in preschool education depends on the realization of school objectives. The realization of the objectives of the school administration depends to a large extent on the fact that the school administrator has the management and leadership competencies and can apply them and influence the employees. Management skills include managing management processes in institutions in the most general sense. The Pre-School Principal's role to motivate pre-school teachers and taking measures which will improve educational and administrative procedures will have a positive impact on productivity and performance. For that reason, in this study, the relationship between the management skills and influence tactics of the principals are examined through pre-school teachers' point of view.

Because the research is trying to describe the current situation as it is, the correlational model has been adopted. The sample of the study is formed by the teachers who work within the boundaries of Tuzla and Pendik's public and private preschool educational institutions between the 2015-2016 academic years in Istanbul. This sample of 155 teachers are simply selected by convenient sampling method.

To collect research data "The Influence Scale of School Principals On Their Teachers", "Management Skills Scale" and "A Personal Information Form" were used. In the first place responses given by teachers analysed using frequencies arithmetic means and standard deviations. In order to compare two groups, the "t" test have been used, in situations for comparing more than two groups of variables, one-way analysis of variance (ANOVA) was used. In situations where the difference was found meaningful, the Scheffe (multiple comparisons) test was applied. The Pearson product-moment correlation analysis was conducted to detect the relation between the management skills and the ability to have an influence on teachers.

According to the teachers' opinions, the management skills of school principals do not show a significant difference according to the variables of gender, marital status, age, seniority and education level in total scale and no sub-dimension. According to the teachers' views, there was a significant difference in the sub-dimension of technical skills of the school principals according to the working time of the school, while there was no significant difference in total scale and other sub-dimensions. In the technical skills sub-dimension, it was observed that this difference was in favor of one-year employees and one-year employees among 2-year employees. 1 year employees evaluate managers more positively. There is no difference between the other group. According to the teachers' opinions, the management skills of school principals differ significantly in the sub-dimensions of taking responsibility according to the type of school and technical skills. On the other hand, no significant difference was found between the total scale and other sub-dimensions.

According to the opinions of teachers, the way school principals affect teacher did not show a statistically significant difference according to gender, age and working time variables. According to the teachers' views, the effect of school principals on the effect of teachers on teachers was not significantly different in the sub-dimension of authority and competency. The effect of school principals on the effect of authority according to the

seniority variable shows a significant difference. On the other hand, there were no statistically significant differences between the groups in the total scale and other sub-dimensions. The effect of school principals on how to influence teachers differed significantly according to the educational status variable with total scale and authority sub-dimension, whereas there were no significant differences between the groups in other sub-dimensions. The way school principals affect teachers differ significantly according to the type of school variable with the power of expertise. However, there were no significant differences in the total scale and other sub-dimensions.

Pearson momentum product correlation analysis was conducted to determine the relationships between school principals' management skills and their ability to influence teachers. As a result of the analysis, it was observed that there was a negative relationship between the management skills scale total scores and sub-dimension scores, and the authority power sub-dimension of the influence scale. Significant relationship was found between the management skills scale scores and the sub-dimensions of the influence scale, which was positive with the expertise and personality dimensions. Accordingly, the use of power of authority increases as authority management skills decrease. Contrary to this situation, the use of expertise and personal powers increases as management skills increase.

These results show that teachers perceive the power of authority as a negative power in accordance with the relevant literature. Teachers think that school administrators who have poor management skills use more power. Increasing managerial skills also increases the use of powers that are based on expertise and personality and which are more effective on teachers. These findings once again demonstrate the importance of efforts to improve management skills.

Türkiye'de Engelli Bireyler ve Seçimlere Katılım

Betül AKYOL*, Ender AKYOL**

Öz

Bu çalışmanın amacı, engelli bireylerin seçimlere katılım sürecinde ve oy kullanma sırasında karşılaştıkları sorunları tespit etmek, bu sorunları gidermek için çeşitli ülkelerdeki alternatif uygulamaları ortaya koymak ve ülkemizde uygulanmaya yeni başlayan engelli bireylere dönük uygulamaları değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Türkiye'de seçimlerin yasal ve kurumsal çerçevesi engelli bireyler açısından incelenmiş, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından ön görülen oy kullanma yöntemleri gözden geçirilmiştir. Çalışmada ikinci olarak Malatya'da yaşayan seçme ve seçilme haklarına sahip, kısıtlı olmayan, yalnızca bedensel ve görme engelli bireylerin seçimlerde oy kullanma süreçleri ve deneyimlerini belirleyebilmek amacıyla yüz yüze derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmede dikkat çekilen "tesisler", "seçim materyalleri" ve "seçim usulleri"nden oluşan üç eksen üzerine oturtularak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Engelli bireyler, Engelli hakları, Siyasal katılım, Seçimler, Oy Kullanma.

Disabled People and Electoral Participation in Turkey

Abstract

The aim of this study was to identify the problems that disabled people encounter during election process and voting, to show alternative practices in various countries in order to solve these problems, and to evaluate applications for newly started disabled people in country. For this purpose firstly the legal and institutional framework were examined for elections in terms of disabled individuals in Turkey, the Supreme Election Council (YSK) envisaged by voting methods have been revised.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 19.09.2018

Kabul/Accepted: 25.03.2019

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.458496>

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Engellilerde Egzersiz ve Spor Eğitimi Bölümü, Malatya, Türkiye, E-posta: betul.akyol@inonu.edu.tr [ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-3836-1317](https://orcid.org/0000-0002-3836-1317)

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Malatya, Türkiye, E-posta: ender.akyol@inonu.edu.tr [ORCID ID https://orcid.org/0000-0003-4715-0017](https://orcid.org/0000-0003-4715-0017)

Secondly, in the study, in-depth interviews were held with the aim of determining the voting processes and experiences of electors with physical and visually disabled people who have the right to vote and living in Malatya. The data obtained from the interviews were analyzed on three axes from the "facilities", "materials" and "voting procedures" which are noted in the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Keywords: Disabled people, Disability rights, Political participation, Elections, Voting.

1. Giriş

Engellilik, literatürde temelde iki ana söylem ya da kuramsal model çerçevesinde sınıflandırma yapılarak açıklanmıştır. İlk model olan "tıbbi model" (geleneksel bireyci tıbbi) engelliliği, bireyin kendisinden kaynaklanan, bireye ait bir "eksiklik" veya "hastalık" hatta bir "şanssızlık" olarak görmekte ve dolayısıyla ortadan kaldırılması gereken kişisel bir durum, tıbbi bir dil ile tedavi edilmesi gereken bir sorun olarak görmektedir. Engelliliğin bireysel bir sorun olarak algılanması ile birlikte, bilgi-iktidar arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak sağlık çalışanları da bu sorunu iyileştirmekle yükümlü olan bir iktidar grubu olarak kabul edilmiştir (Bezmez, Yardımcı & Şentürk, 2011, s.18). Dolayısıyla tıbbi modele göre engellilik bireyin başına doğuştan ya da sonradan gelmiş olan bir talihsizlik, bir eksiklik veya bir hastalık durumu olarak tanımlanmıştır (Burcu, 2015, s. 23).

1970'li yıllarda Driedger (1989)'in ifadesiyle "son medeni (civil) haklar hareketi" olan engelli hakları hareketi ile birlikte engelliliğin sosyal modeli gelişmiştir. Engelliliğin sosyal modeli, bu döneme kadar egemen söylem olan tıbbi modele karşı bir tepki olarak gelişmiştir. Sosyal modelin birçok türü bulunmakla birlikte sosyal model, engelliliği bireyden çok toplumun bir sorunu olarak görmekte, toplumda gerekli koşulların ve düzenlemelerin sağlanması durumunda, engelli bireylerin yaşamın her alanına katılabilecekleri gerçeğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla her ne kadar sorun beden veya zihinle birleşmiş nesnel bir gerçeklik olarak ele alınsa da sorunun kaynağı engelli olan kişi değil, egemen toplumsal pratikler ve toplumsal çevredir (Bezmez vd.,2011, s.19; Burcu, 2015, s.25-26). Dolayısıyla sosyal model ile engellilik meselesi bireysel olandan toplumsal olana taşınır ve böylece bireyin değil toplumun değişmesini öngörür (Shakespeare, 2011, s.55). Engellileri yardıma muhtaç veya tedavi edilmesi gereken "sakat" olarak gören modeller ve söylemler yerini, engellilerin de diğer vatandaşlar gibi aynı temel insan haklarına sahip olduğu varsayımından hareket eden modeller ve söylemlere bırakmaya başlamıştır. Nitekim sosyal model engellilik tartışmalarını ve söylemi "tıbbi model" in belirlediği egemen gündem yerine, gündemi siyaset ve vatandaşlık söylemlerine kaydırmakta başarılı olmuştur (Hughes, 2011, s.63). Bunu küresel ve bölgesel ölçekte Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi ulus-üstü kuruluşların çeşitli karar ve politika belgelerinde açıkça görebilmek mümkündür. Nitekim Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin giriş kısmında şu şekilde ifade

edilmiştir: "Engelliliğin gelişen bir kavram olduğunu ve engellilik durumunun, sakatlığı olan kişilerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı gerçeğini kabul ederek" (Birleşmiş Milletler (BM) Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2006, (e) bendi).

Küresel düzeyde engelli hakları bakımından en temel belgelerden biri olan Birleşmiş Milletler (BM) Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de "engelli" kavramı "diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri" ifade edecek biçimde tanımlanmıştır (BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, 2006, (m.1). Bununla birlikte Gül & Karan (2011: s.55)'ın tespit ettiklerine göre BM Sözleşmesi'nin resmi Türkçe çevirisi, engelliliği doğuran unsurları engelli bireyin niteliklerinden kaynaklandığı anlamına gelecek biçimde eksik yapılmıştır. Orijinal İngilizce metninde tanım şu şekilde yapılmıştır: "Engelli kişiler, diğerleri yanında, çeşitli engellerle etkileşerek kişinin diğerleriyle eşit bir şekilde topluma tam ve etkili şekilde katılmasını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal sakatlığı olan kişileri de kapsar". Dolayısıyla BM Sözleşmesi'nin ruhuna da uygun olarak orijinal metinde yer alan tanıma göre, "engellilik kişinin kendi nitelikleriyle, bu nitelikleri göz ardı ederek oluşturulmuş dış engellerin birleşmesinden doğmaktadır" (Gül & Karan, 2011: s.55). Özellikle BM Sözleşmesi'nde bu şekliyle benimsenen sosyal model anlayışı, yardıma muhtaç, tedavi edilmesi gerekli hasta gibi egemen söylemlerin biçimlendirdiği engellilere dönük olan toplumsal algı ve tutumların değişmesi yanında BM Sözleşmesini imzalayan hükümetlere, engelli bireylere diğer vatandaşlarla aynı hakları garanti etme ve bu hakları korumak bakımından sorumluluk yüklemesi açısından da oldukça önemlidir. Dolayısıyla engelliliğe ilişkin söylemler ve engellilik konusu günümüzde daha çok bir insan hakları meselesi olarak ele alınmaktadır.

Birçok insan için, seçimlerde oy kullanmak, en temel ve doğrudan gerçekleştirilebilen bir siyasal faaliyet türüdür. Engelli bireylerin seçimlerde oy kullanmalarının sağlanması, engelli olmayanlarla eşitliğin sağlanması ve BM Sözleşmesinde belirtilen "engelliliğe dayalı ayrımcılık"ın ortadan kaldırılması açısından da son derece önem taşıyan bir konudur.

Bu çalışmanın yanıt aradığı sorular şunlardır:

- 1) Engelli bireyler oy verme sürecinde ne gibi zorluklar yaşamaktadırlar?
- 2) Türkiye'de engelli bireyler için seçimlerde oy kullanmayı teşvik eden araçlar, mekanizmalar nelerdir? Bunlar yeterli midir?

Araştırma sorularına uygun olarak bu çalışma, Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmede dikkat çekilen "tesisler", "seçim materyalleri" ve "seçim usulleri" olmak üzere üç eksen üzerine oturtulmuştur. Çalışma kapsamında Malatya'da yaşayan bedensel ve görme engelli on beş seçmen ile 24 Haziran 2018 seçimlerinden önce Nisan-Mayıs 2018'de ve 24 Haziran seçimlerinden hemen sonra Temmuz 2018'de derinlemesine yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Yine ayrıca bu tarihler arasında "Görmeyenler Kültür ve Birleşme Derneği Malatya Şubesi"nde dernek üyesi çeşitli katılımcılarla odak grup görüşmesi de yapılmıştır.

2. Siyasal Katılım, Seçimler ve Engellilik

Siyasal katılım kavramı vatandaşların yönetimlerin yapısını, oluşumunu ya da kamu politikalarını etkilemek amacıyla başvurdukları çeşitli yolları anlatmak için kullanılır (Hague & Harrop, 2017, s.155). Siyasal katılım, televizyondan toplum ve dünya sorunlarıyla ilgili haberleri takip etmek, seçimlerde oy kullanmak, vatandaşların siyasetçiler veya bürokratlarla mektup, elektronik posta veya sosyal medya yolu ile iletişim halinde olarak onların kararlarını etkilemek, kendileri ya da başkaları tarafından tasarlanmış hukuki veya hukuk dışı gösteri yürüyüşüne katılmak, eylemler gerçekleştirmek, yasadışı örgütlere ilgi duymak, siyasal parti toplantılarına katılmak, siyasal partilere üye olarak çeşitli görevler almak gibi oldukça geniş ve farklı boyutlarda gerçekleştirilebilir (Özbudun, 1975'ten aktaran, Altan, 2011: s.313-329). Siyasal katılım böylesine farklı boyutlarda gerçekleşmekle birlikte bireyler, siyasal katılımı ilgi düzeylerine göre farklı biçimlerde deneyimlerler. Bu bağlamda Milbraith, gözlemci eylemler, aracı eylemler ve siyasal mücadeleye yönelik eylemler biçiminde yapmış olduğu sınıflandırma ile siyasal katılımın yoğunluk düzeyine göre bir sıralama yapmıştır. Dolayısıyla siyasal katılım, siyasete ilgisizlik, yani katılmamadan, yalnızca seçimden seçime oy kullanmayla sınırlı bir faaliyet ya da siyasal partilere üye olma ve siyasal eylemlere katılma biçiminde gerçekleşebilir (Kışlalı, 2003, s.222; Çam, 2002, s.172-173).

Yalnızca bireylerin kişisel özellikleri değil, toplumların yapısı, siyasal kültür ile siyasal sistemin niteliği siyasal katılımın biçimini ve niteliğini belirleyici özelliğe sahiptir (Akyol, 2016, s.317). Yapılan birçok çalışmanın ortaya koyduğu gibi; boş vakti olan, erkek, eğitilmiş, kentlileşmiş, orta yaşlı, evli, yüksek statü ve yüksek gelir sahibi, serbest meslek gruplarından bir mesleğe sahip olmak gibi niteliklere sahip olan bireylerin siyasal hayata daha fazla katılacağı beklenmektedir (Roskin, Cord, Medeiros & Jones, 2015, s.250-254; Lipset, 1986, s.169; Kışlalı, 2003, s.223; Prince, 2014, s.94-120). Genel olarak söylemek gerekirse bir siyasal katılım türü olan oy vermeyi belirleyen etkenler aynı zamanda daha önce ifade edilen genel olarak siyasal katılmayı belirleyen etkenler ile neredeyse aynıdır. Bu çalışmada, siyasete katılımın bilinen en yaygın ve niceliksel boyutu en kolay tespit edilebilecek türü olan seçimlerde oy verme süreci, engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar açısından ele alınmıştır (Hall & Alvarez, 2012, s.8). Toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, eğitim, gelir gibi eşitsizlikler siyasal katılım üzerinde belirleyicidir. Siyasal katılım üzerinde belirleyici olan en önemli iki demografik özellik ise eğitim ve gelir düzeyidir (Roskin vd. 2015, s. 251). Bu iki özellik açısından engelli bireyler ile engelli olmayanlar arasında önemli farklar bulunmaktadır. Birçok ülkede engelli bireylerin engelli olmayan bireylere göre sosyo-ekonomik yönden daha kötü durumda olmasının yanı sıra damgalama ve toplumsal dışlanmaya maruz kalmaları, engelli bireylerin mevcut sınırlamaları aşmalarını giderek daha da zorlaştırmaktadır (Mattila & Papageorgiou, 2017, s.505-519; Sackey, 2015, s.366-381). ABD'de engelli bireylerin %9 gibi bir oranla engelli olmayanlara göre daha fazla yoksulluk sınırında oldukları tespit edilmiştir (Hall & Alvarez, 2012, s.2). Sosyal politikalar yönünden son derece güçlü olan Avrupa Birliği'nde (AB) dahi engelliler arasında yoksulluk oranı

ortalamanın %70 üzerindedir (Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020, 2010: s.3). Tüm bu verilerin ışığında engelli bireyler, engellerinden dolayı (fiziksel, zihinsel, görme vs.) genel olarak diğer bireylere oranla daha düşük düzeyde siyasal katılım gerçekleştirirler. Dolayısıyla engelli bireyler açısından bakıldığında engellilik siyasal katılım üzerinde belirleyicidir. Ayrıca engelliğin fiziksel veya zihinsel kaynaklı sınırlamalarını karşılamak ve aşmak adına engelli bireyler daha fazla zaman, çaba ve para harcamaya da ihtiyaç duyarlar (Schur, Shields, Kruse & Schriener, 2002).

Engelli bireylerin toplumun birbirinden son derece farklı etnik, dini, sosyoekonomik ve toplumsal cinsiyet gruplarına mensubiyetleri olabilmektedir. Güncel insan hakları hukukunun yanında toplumun böylesine büyük ve aynı zamanda da böylesine birbirinden farklı toplumsal bölünmüşlük eksenleri ile de kesişen bir kesimi siyasete katılmadığı takdirde demokrasinin derinleşmesini ve tüm bireylerin siyasete ve yönetime katılmasını beklemek olanaksız görünmektedir (International Foundation for Electoral Systems (IFES), 2014, s.3-4; Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz, 2013).

Yapılan birçok çalışma göstermiştir ki genel olarak engelli bireylerin siyasal eylemlere katılım düzeyleri engelli olmayanlara göre daha düşük düzeydedir (Schur, 2003, s.31; Schur & Adya, 2013, s.811-839; Schur, Shields & Schriener, 2005). Ancak, bazı ilginç istisnai durumlar da tespit edilmiştir. Örneğin engelli bireylerin engelli olmayan bireylere göre bir siyasal katılma biçimi olan siyasetçiler veya bürokratlarla iletişim kurma olasılığı daha yüksektir (Schur & Adya, 2013, s.818). Ayrıca, bazı ilginç cinsiyet farklılıkları vardır. Engelli kadınların genel olarak siyasete katılma olasılıkları daha düşük düzeyde olmasına rağmen, engelli kadınların daha fazla protesto ya da yürüyüşe katılma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir (Schur, 2003, s.31). Yine ayrıca engelli bireyler arasında, engellilere karşı ayrımcılık olduğunu algılayanların algılamayanlara göre siyasal açıdan daha aktif oldukları da saptanmıştır (Mattila & Papageorgiou, 2017, s.505-519).

ABD'de engelli bireylerin seçime katılım oranı ABD genel nüfusa oranla %3-20 arasında değişen bir oranla daha düşük düzeydedir (Schur & Adya, 2013, s.818; Schur vd. 2002). Grammenos (2013, s.509) ise Avrupa Sosyal Araştırma verilerini kullanarak Avrupa'da engelli bireyler arasında oy verme faaliyeti üzerine yapmış olduğu çalışmada engelli ve engelli olmayan bireyler arasında seçime katılım oranı bakımından sekiz puanlık bir fark bulmuştur. Her ne kadar engelli bireylerin genel olarak seçimlere katılım oranı engelli olmayan bireylere göre daha düşük olsa da engelli bireylerin çalışma durumu, istihdam edilmesi gibi olumlu gelişmelerin engelli bireylerin siyasal hayata katılmasını kolaylaştırdığı yapılan çalışmalarla da ortaya konulmuştur. Nitekim Schur vd. (2005)'nin yaptıkları çalışmada engelliler grubundaki en düşük katılım oranlarının işsizler ve yaşlılar arasında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ABD'de genç engelli bireylerin seçimlere katılım oranı ile aynı yaş grubundaki engelli olmayan bireylerin seçime katılım oranları arasında önemli benzerlikler bulunduğu da dikkat çekmiştir (Schur, Shields & Schriener, 2005).

3. Engelliler ve Siyasal Katılım Üzerine Literatür

Birçok çalışmada genel olarak oy vermede rol oynayan çeşitli etkenler tespit edilmiştir (Lipset, 1986; Turan, 1977). Ancak özel olarak engelli bireylerin oy vermeleri üzerinde rol oynayan etkenleri inceleyen araştırmaların sayısı sınırlıdır. Engelli bireylerin siyasal katılımı ve özel olarak oy verme üzerine çalışmalar daha çok ABD'de yapılmaktadır. Schur ve Douglas (2000) yaptıkları çalışmada engelli bireyler arasında oy verme oranını araştırmışlar, yapılan birçok çalışmada engelli bireylerin oy vermekten kaçınmalarında ya da oy vermemelerinde rol oynayan en önemli etkenlerden birinin oy kullanma alanlarının, binaların fiziksel olarak engelli seçmenlere uygun olmaması konusu ileri sürülmüştür. Bu konuda Schur vd. (2017) yaptıkları çalışmada oy verme yerine ulaşılabilirlik ile engellilerin oy kullanma oranları, engellilerin oy kullanırken yaşadıkları zorlukları araştırmışlardır. Bu çalışmanın verilerine göre ABD 2012 seçimlerinde yaklaşık %30 oranındaki engelli seçmen oy kullanılan binanın zorluklarını dile getirmişken, bu oran engelli olmayan bireylerde %8.4 kadardır. Bunun dışında engelli bireylerin büyük bölümünün içinde bulunduğu sürekli işsizlik gibi sosyo-ekonomik faktörler ile karşı karşıya kaldıkları damgalama ve sosyal dışlanma süreçleri engelli bireylerin seçimlere katılımını teşvik etmek bir yana; aksine onların oy vermekten kaçınmalarında önemli rol oynamaktadır (Schur vd. 2002; Priestley vd. 2016, s.1-9). Mattila ve Papageorgiou (2017), yapmış oldukları çalışmada oy kullanma, siyasetçiler veya hükümet yetkilileri ile iletişim kurmak ve yasal gösterilere katılmak gibi üç tür siyasal katılım üzerine yoğunlaşmışlardır.

Engelli bireylerin siyasal yaşama olan ilgi düzeylerini tespit etmek için Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ne dayanarak, kurumsal düzeyde Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (European Union Agency for Fundamental Rights-FRA) ve ANED (The Academic Network of European Disability Experts), iki ana uluslararası sosyal anket olan Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi (EQLS) ve Avrupa Sosyal Araştırması (ESS) verilerini analiz etmişlerdir. Bu çalışmalardan çıkan verilere göre AB üyesi devletlerin, engelli bireylerin siyasi katılım haklarının ulusal mevzuat ve politika çerçevelerine dâhil edilmesinde önemli ilerlemeler kaydettikleri tespit edilmiştir. FRA'nın ve ANED'in analizinden çıkan ilk mesaj son derece olumlu ve önemlidir: *"erişilebilir ve olanaklı bir ortam sağlandığı takdirde engelli bireyler kendi toplumlarının siyasal yaşamına katılmaya hevesli birer aktif vatandaşdır"*. Örneğin, ESS anketine katılanlara siyasete ne kadar ilgi duydukları sorulmuştur. Anket kapsamındaki AB üyesi devletlerin çoğunda, engelli katılımcıların siyasete olan ilgisinin genel nüfusa göre daha fazla olduğu yani daha ilgili oldukları görülmüştür. Hatta Çekya, İrlanda ve Slovakya'da engelli katılımcıların genel nüfusa göre ilgilerinin çok daha fazla olduğu da tespit edilmiştir (FRA, 2014, s.21). Ayrıca AB'ye üye devletlerin çoğunda, engelli bireylerin son ulusal seçimlerde genel nüfustan daha fazla oy kullandıkları da görülmüştür. Ancak bu durumun önemli ölçüde Avrupa nüfusunun giderek yaşlanması sonucunda engelli olduğunu bildiren yaşlı insanların sayısının artması ve böylece oy kullanması sonucunda ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir (FRA, 2014, s.23).

Uluslararası Seçim Sistemleri Vakfı'ndan (IFES) V. Atkinson ve Ulusal Demokratik Enstitüsü'nden (NDI) A. Azelton ve K. Fogg tarafından *"Eşit Erişim: Seçimlerde ve Siyasi*

Süreçlerde Engelli Kişilerin Dâhil Edilmesi" başlıklı bir el kitabı hazırlanmıştır. El kitabı engelli bireylerin seçimlere ve siyasi süreçlere katılımının güçlendirilmesi için çeşitli stratejiler ve araçlar sunan bir içerikte hazırlanmıştır (International Foundation for Electoral Systems (IFES), 2014, s.3-4).

4. Türkiye'de Seçimlere İlişkin Esaslar ve Engelli Bireylerin Seçimlere Katılımına Yönelik Düzenlemeler

Türkiye'de seçimlerin genel çerçevesi, 1961 tarihli ve 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun", 1983 tarihli 2820 sayılı "Siyasi Partiler Kanunu", 1983 tarihli 2839 sayılı "Milletvekili Seçim Kanunu", 1982 Anayasası ve 2017 tarihli 7062 sayılı "Yüksek Seçim Kurulunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" tarafından oluşturulmuştur.

Engelli bireylerin seçim sürecine katılımı yani oy kullanmaya ilişkin düzenlemeler de bunların içerisinde yer almıştır. 1982 Anayasası'nın "Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları"nı düzenleyen 67. maddesinin 3. fıkrasında, "Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı"nın seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkına sahip olduğu" belirtildikten sonra; 4. fıkrada, sözkonusu hakların "kanunla düzenleneceği" kuralı getirilmiştir. Seçmen olmaya ilişkin düzenleme ise 1961 tarihli ve 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" tarafından düzenlenmiştir. Seçimlere engelliler açısından bakıldığında, kanunun 8. maddesinde "Kısıtlı olanlar"ın seçmen olamayacağı biçiminde düzenlenmiştir¹. Bu çalışmanın kapsamı açısından bakıldığında kısıtlı olup seçmen olamayacaklar, vesayet altında olan psikiyatrik sorunları olanlar ile zihinsel engellilerdir. Ayrıca zihinsel engelliler adına vasisi de oy kullanamamaktadır. Görüldüğü gibi Türkiye'de siyasal katılım, tüm engelliler için de aynı anlama gelmemekte, zihinsel engelli bireylerin siyasal yaşama katılım hakları bulunmamaktadır. Bu konuda birçok ülkede farklı uygulamalar söz konusudur. 28 üyeli AB'de, üyelerden yedisi: Avusturya, Hırvatistan, İtalya, Letonya, Hollanda, İsveç ve Birleşik Krallık, kısıtlı olanlar da dâhil olmak üzere engelli herkes için oy kullanma hakkını tanımıştır. Macaristan'da, 2012 yılına kadar vesayet altında olan herkes, oy kullanma hakkından yoksunken, bu tarihten sonra bu düzenleme değiştirilmiş ve hâkimlerin "sınırlı zihinsel kapasiteye sahip" bireylerin oy kullanmasına izin verilip verilmeyeceğine ilişkin karar vermelerine ilişkin düzenleme yapılmıştır (FRA, 2014, s.23; Schriner, Ochs & Shields, 1997, s.75-96).

Siyasete ve yönetime katılımın herkesin hakkı olduğu, bunun da özellikle genel ve eşit oya dayanan gizli oy ve serbest seçimler yoluyla gerçekleştirilmesine ilişkin düzenlemeler, en başta 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer almıştır. Ayrıca 1966 yılında BM Genel Kurul kararıyla kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren ve Türkiye'nin 2000 yılında Avrupa Birliği müktesebatına uyum sürecinde imzaladığı "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme"de de düzenlenmiştir. Uluslararası alanda engelli bireylerin siyasal katılım hakkı, en üst

¹ Türk Medeni Kanunu'ndaki "kısıtlı olma hali"nin nedenleri ise "a) Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı, b) Savurganlık, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı, kötü yönetim, c) Özgürlüğü bağlayıcı ceza ile d) istek üzerine" sayılmıştır.

düzeyde Birleşmiş Milletler (BM) Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (CRPD), Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi kuruluşların oluşturduğu uluslararası hukuk çerçevesinde düzenlenmiştir. Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA) ve Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen Avrupa Engellilik Uzmanları Akademisi (ANED) ise Avrupa Birliği üyesi ülkelerin verilerini toplayarak, engelli bireylerin siyasal katılım hakkının düzeyini gösteren araştırmalar gerçekleştirmektedir.

BM tarafından 2006 yılında kabul edilen, Birleşmiş Milletler (BM) "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" Mart 2007'de ise imzaya açılmıştır. Türkiye, Sözleşme'yi imzaya açıldığı ilk gün imzalayan devletler arasında yer almıştır. 2009 yılında Türkiye tarafından onaylanması uygun bulunan sözleşme resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin Ek İhtiyari Protokolü de aynı yıl imzalanmış, onay süreci Mart 2015'te tamamlanmıştır. Sözleşmenin 29. Maddesi "Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım" başlığını taşımaktadır. Maddeye göre sözleşmeye taraf devletlerin engellilerin siyasi haklarını ve diğer bireylerle eşit koşullar altında bunlardan yararlanma fırsatını güvence altına alacağını belirterek, ayrıca taraf devletlerin yerine getirecekleri konuları sıralamıştır. Buna göre:

(a) Diğerlerinin yanısıra aşağıda belirtilenler yoluyla, engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında seçme ve seçilme hakları dâhil olmak üzere siyasi ve kamusal yaşama etkin şekilde ve tam katılımını doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla sağlamak,

(i) Seçim usullerinin, tesislerinin, materyallerinin uygun, erişilebilir ve anlaşılması ve kullanılmasının kolay olmasını sağlamak,

(ii) Engellilerin, seçimlerde ve referandumlarda baskıya uğramadan, gizli oy kullanarak, aday olma ve etkili bir mevkide görev alma ve devletin tüm kademelerinde tüm kamu görevlerini yerine getirme haklarını koruyarak, uygun olan yardımcı ve yeni teknolojilerin kullanılmasını kolaylaştırmak,

(iii) Engellilerin seçmen olarak tercihlerini özgürce ifade edebilmelerini güvence altına alarak ve bu amaçla gerektiğinde, talep etmeleri durumunda oy kullanırken kendi seçtikleri bir kişinin desteğini almalarına izin vermek,

(b) Engellilerin ayrımcılığa uğramadan, diğer bireylerle eşit koşullar altında, kamu işlerinin idaresinde etkin ve tam katılımlarının sağlanacağı bir ortamı yaratmak ve aşağıda belirtilenler de dâhil olmak üzere, kamu işlerine katılımlarının cesaretlendirmek;

(i) Ülkenin kamusal ve siyasi yaşamı ile ilgili sivil toplum kuruluşları, dernekler ve siyasi partilerin etkinliklerine ve yönetimine katılım;

(ii) Engellileri uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde temsil eden engelli örgütlerinin kurulması ve engellilerin içinde yer almalarının sağlanması.

Son yıllarda en başta Birleşmiş Milletler "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" olmak üzere birçok düzenleme ile engelli haklarında önemli bir gelişmenin yaşandığı ve bununla birlikte engelli bireylerin daha fazla siyasal haklara sahip olması yönünde talepler giderek daha fazla görünürlük kazanmıştır. Sözleşmenin etkisi ile Batı'da engelli seçmenlerin seçimlere katılımını artırmaya dönük birçok gelişme yaşanmıştır.

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmede düzenlenen ve uygulamada yaşanan gelişmeleri üç gruba ayırarak incelemek mümkündür. İlk olarak Sözleşmenin 29. Maddesinin (a) bendinin ilk fıkrasındaki düzenlemeye uygun olarak "tesisler" açısından fiziksel engelli bireylerin seçimlere katılımını artırmaya dönük olarak oy kullanılan binaların mimari açıdan yeniden tasarlanması ve böylece seçim sandığına fiziksel engelli bireylerin erişiminin sağlanması. İkinci olarak seçim "materyallerinin" görme engelli bireyler başta olmak üzere engelli bireylerin seçimlerde kendi başlarına oy kullanma olanaklarının artırılmasına dönük olarak özel oy pusulalarının geliştirilmesi ve üçüncü olarak "seçim usulleri" çerçevesinde tüm engel grupları dâhil olmak üzere, ağır yatağa bağımlı hasta, yaşlı bireyleri de kapsayacak şekilde bulunulan yerden farklı yöntemlerle oy kullanma olanağının sağlanması anlamında alternatif oy verme tekniklerinin, sözleşmenin öngördüğü biçimde "uygun", "erişilebilir" ve "anlaşılması ve kullanılmasının kolay olması" ölçütleri açısından değerlendirilmiştir. Birleşmiş Milletler esas alınarak Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (European Union Agency for Fundamental Rights-FRA) engelli kişilerin siyasal katılım hakları ile ilgili çeşitli göstergeler hazırlamaktadır. Buna göre veriler, dört anahtar temaya göre gruplandırılmıştır: "Yasal ve idari engellerin kaldırılması, engelli kişilerin siyasal katılım haklarına ilişkin farkındalığın artırılması, oy kullanma süreçlerinin ve seçim materyallerinin daha erişilebilir olması ve siyasal katılım için olanakların genişletilmesi". Ayrıca Avrupa Birliği'nde 2004-2010 "Engelli Eylem Planının" deneyimi ile Kasım 2010'da "Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020" kabul edilmiştir. Strateji BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ne (UNCRPD) dayanan ve onu tamamlayıcı nitelikte olan bir belge olarak engelli bireylerin toplum ve ekonomiye tam ve eşit katılım hakkını ortaya koymaktadır. Avrupa Engellilik Stratejisi sekiz öncelikli alana odaklanmaktadır: erişilebilirlik, katılım, eşitlik, istihdam, eğitim ve öğretim, sosyal koruma, sağlık ve dış eylem.

A. Seçimler, Tesisler ve Erişilebilirlik

Oy kullanma yerine ulaşılabilirlik, engelli bireylerin siyasal katılımını etkileyen en temel etkidir (Schur & Adya, 2017, s.1375). Nitekim bedensel engelli (A11) yaşadıkları en büyük sorunun oy kullanılan binaların mimari açıdan uygun olmaması ve ulaşım ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Son yıllarda Batı'da engellilerin seçimlere katılım oranını artıran en önemli gelişmelerden biri, seçim sandıklarının bulunduğu binaların mimari açıdan yeniden tasarlanması olmuştur. BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin 9.maddesi "Erişilebilirlik" başlığı altında taraf devletlere kamu binaları, yollar vs. ile bilgi ve iletişim araçlarına engellilerin erişiminin önündeki engellerin ortadan kaldırılması konusunda tedbirlerin alınmasını yükler. Ülkemizde 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı "Engelliler Hakkında Kanun"un yayımlanması ile birlikte önemli bir dönüşüm başlamıştır. Kanun BM sözleşmesi ile paralel olarak erişilebilirlik başlığı altında binaların, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler tarafından bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir hale getirilmesini hedeflemektedir (5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun (EHK), m.3-7). Ayrıca kanun, kamu kurum ve kuruluşlarına ait resmi yapılar vs.nin kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren sekiz yıl içerisinde

engellilerin erişilebilirliğine uygun duruma getirileceğini belirtmektedir (5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun (EHK), geçici m.2).

Türkiye'de seçimlerin genel çerçevesini belirleyen 1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun çeşitli maddelerinde engelli, yaşlı ve hasta seçmenlerin seçim sandığına erişmesini sağlayacak çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır: Buna göre, "sandıkların konulacağı yerleri ve oy verme işinin vaktinde sona ermesi için gerekli tedbirleri ilçe seçim kurullarının denetiminde sandık kurulu tespit eder. Sandıkların konulacağı yerlerin belirlenmesinde seçmenin oyunu kolaylıkla, serbestçe ve gizli şekilde verebilmesi gözetilir. Engelli seçmenlerin oylarını rahatlıkla kullanabilmeleri için gerekli tedbirler alınır....(m.74) "...Oy verme günü sandık başına gelecek seçmenler, sandık kurulu önüne başkan tarafından sıra ile birer birer alınırlar. Gebeler, hastalar ve engelliler bekletilmezler. Yaşlılar önce alınabilirler (m.90)". Ayrıca "Sandık Kurullarının Oluşumu ile Görev ve Yetkileri" başlıklı 135 Sayılı genelgede "Görme engelliler, felçliler, elleri eksik olanlar veya bu gibi bedeni engelleri açıkça belli olanlar o seçim çevresi seçmeni olan ve o sırada sandık çevresinde bulunan akrabalarından birinin, akrabası yoksa diğer herhangi bir seçmenin yardımı ile oylarını kullanabilirler. Bir seçmen birden fazla engelliye yardım edemez. Sandık kurulu başkan ve üyeleri engelli seçmenlere yardım etmek amacıyla oy verme kabinine giremez, oy kullanma sırasında yardım edemez." biçiminde düzenleme yapılmıştır.

Her ne kadar kanunda engelli seçmenlerin oylarını rahatlıkla kullanabilmeleri ve seçim sandığına erişilebilirliği sağlamak bakımından gerekli tedbirlerin alınacağı ifade edilse de uygulamada, Yüksek Seçim Kurulu'nun kayıtlarındaki engelli seçmen sayısı ile seçimlere katılan engelli birey sayısı birbirinden farklı olmaktadır. Yani birçok engelli bireyin engel durumu YSK kayıtlarına bildirilmediği için YSK kayıtlarındaki engelli seçmen sayısı gerçekteki engelli seçmen sayısından daha az görünmektedir. Bu durumda ise kimi zaman engelli bireylerin oy kullanacakları sandıkların binanın giriş katına değil, binanın üst katlarına konulduğu görülmektedir. Seçim sandıklarının konulduğu binaların bedensel engelli bireyler için uygun olmaması durumunda da engelli bireyler oy kullanmaktan kaçınmakta ya da yakınları tarafından bina içerisinde üst katlara taşınmaktadır. Nitekim bu durumu tespit eden bir çalışmanın bulgularına göre², YSK verilerinde, nüfusunun %12.29'u engelli olan Türkiye'de engellilerin seçmenler içindeki oranı yalnızca %0.33'tür ve toplam 165.293 engelli seçmen bulunmaktadır. Raporu hazırlayanlara göre bu veri YSK'nın engelli seçmenlerin bilgilerine ve engelli bireylerin seçimlere etkin katılımı için herhangi bir politikaya sahip olmadığını göstermektedir (Türkiye'de Engellilere Yönelik Ayrımcılık Hak İhlalleri 2011 Yılı İzleme Raporu, 2011, s.46). YSK kayıtlarındaki engelli seçmen sayısı ile gerçekte var olan ancak seçmen bilgi sisteminde engelli olarak görünmeyen seçmenler arasındaki böylesi fark, BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin öngördüğü seçimden önce gerekli oy pusulası önlemlerini almak, oy sandığını binanın birinci katına yerleştirmek gibi düzenlemeleri yapmayı olanaksız hale getirmektedir. Nitekim bedensel engelli (A1) hayatında iki defa

² 12 Haziran 2011 tarihinde 24. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri, İzleme Platformu tarafından 10 ilde dezavantajlı grupların seçme ve seçilme haklarına erişimi izlenmiş ve raporlanmıştır. Eşit Haklar için İzleme Derneği (ESHİD), "Türkiye'de Engellilere Yönelik Ayrımcılık Hak İhlalleri 2011 Yılı İzleme Raporu", (Yay. haz. Mahir Işık vd.), Ankara, EŞHİD Yayınları.

oy kullandığını, bunun birinin köyde babası tarafından, diğerinin ise şehirde kendisi tarafından kullanıldığını belirtmiştir. Aynı engelli seçmen seçimlerde oy kullanmanın kendisine çekici gelmemesini, binaların tekerlekli sandalyesi için uygun olmamasına yani erişilebilirlik sorununa bağlamaktadır. Gelecek seçimlerde oy kullanıp kullanmayacağı ile ilgili soruya "*Kimseye yük olmak istemiyorum*" biçiminde yanıtlayarak oy kullanmayacağını ifade etmiştir.

Türkiye'de seçimlerin yönetimini üstlenen YSK'nın görev ve yetkileri ile çalışma usul ve esasları 2017 tarih 7062 sayılı "Yüksek Seçim Kurulunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" ile düzenlenmiştir. 7062 sayılı kanunun 6. Maddesi, "Kurulun Görev ve Yetkileri" başlığı altında "g" bendinden kurula, açıkça "*Engelli seçmenlerin oy kullanmalarını kolaylaştıracak her türlü tedbiri almak*" görevini vermiştir. Kurula böyle bir görevin verilmesi önemli bir gelişmedir. Dolayısıyla bu yıla kadar çeşitli kanunlarda ve yönetmeliklerle düzenlenen YSK'nın görev ve yetkilerinin ayrı bir kanunla düzenlenmiş olması ve kanuna da engellilerin oy kullanmalarının kolaylaştırılması görevi eklenmiş olması bundan sonraki dönemlerde yapılacak olan seçimlerde engelli seçmenlerin oy kullanma olanaklarının artırılması ve böylece engelliliğe dayanan toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması adına daha güçlü ve etkili bir adım olmuştur.

Oy kullanma yerlerinin engelli bireyler için daha erişilebilir hale geldiği, önceki dönemlere göre bir iyileşme olduğu da görüşmeciler tarafından kaydedilmiştir. Nitekim bedensel engelli (A13) "*oy kullandığım binaya giriş rampası yapıldığı için son iki seçimde tekerlekli sandalyemle okula gidip rahatlıkla oyu mu kullandım ancak daha önceki seçimlerde binanın durumu uygun olmadığı için ruhen ve bedenen çok incindim*" diyerek bu konuda yaşanan olumlu gelişmeyi ifade etmiştir. Dolayısıyla oy kullanılan binalar ile yerel yönetim ve hükümet binaları gibi kamu binalarına erişilebilirliğin sağlanması, engelli bireylerin siyasi konulardaki kamusal tartışmalara katılma, diğer bireylere eşit olarak oy kullanma ve katılma hakkını kullanabilmeleri için hayati öneme sahiptir (FRA, 2014, s.48).

Türkiye'de seçimlerin genel çerçevesini belirleyen 1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun çeşitli maddelerinde engelli, yaşlı ve hasta seçmenlerin seçim sandığına erişmesini sağlayacak çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır: Buna göre, "sandıkların konulacağı yerleri ve oy verme işinin vaktinde sona ermesi için gerekli tedbirleri ilçe seçim kurullarının denetiminde sandık kurulu tespit eder. Sandıkların konulacağı yerlerin belirlenmesinde seçmenin oyunu *kolaylıkla, serbestçe ve gizli* şekilde verebilmesi gözetilir. *Engelli seçmenlerin oylarını rahatlıkla kullanabilmeleri için gerekli tedbirler alınır....(m.74)* " *...Oy verme günü sandık başına gelecek seçmenler, sandık kurulu önüne başkan tarafından sıra ile birer birer alınırlar. Gebeler, hastalar ve engelliler bekletilmezler. Yaşlılar önce alınabilirler (m.90)*". "*Körler, felçliler veya bu gibi bedeni engellilikleri açıkça belli olanlar, bu seçim çevresi seçmeni olan akrabalarından birinin, akrabası yoksa diğer herhangi bir seçmenin yardımı ile oylarını kullanabilirler. Bir seçmen birden fazla malule refakat edemez... (m.93)*."

B. Seçim Materyalleri ve Erişilebilirlik

Engelli bireyler açısından bir başka önemli sorun alanı seçim materyallerine ilişkindir. Engelli bireylerin çeşitliliği göz önüne alındığında özellikle görme engelli seçmenler oy kullanma sırasında ciddi zorluklar ile karşılaşmaktadırlar. ABD'de Schur ve Kruse, (2013)'un yaptıkları araştırmaya göre yaklaşık üçte bir engelli seçmen, oy kullanma esnasında sandık görevlilerinin veya aile üyelerinin yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca engelli seçmenlerin %6.5'i oy kullanma sırasında büyüteç, büyük ekran, alçaltılmış makineler gibi çeşitli araçları kullandıklarını da belirtmişlerdir (Schur & Adya, 2013).

Türkiye'de seçim materyallerinde erişilebilirliğin sağlanması çerçevesinde ilk kez 24 Haziran 2018 seçimlerinde kullanılmak üzere "*Görme engelliler için özel oy pusulası*" hazırlanmış ve kullanılmıştır. 24 Haziran 2018 seçimlerinde görme engelli bireylerin bir kısmı önceki seçimlerde olduğu gibi bir yakını veya bir görevlinin yardımı ile oyunu kullanırken, bir kısmı ise ilk defa Braille alfabesine uygun olarak hazırlanan, şablonu kullanarak oyunu yalnız başına kullanmıştır. Daha önceki seçimlerde birçok kez oy kullanmış olan görme engelli (A5) daha önceki seçimlerde kendi başına oy kullanmadığını yardım alarak oy kullandığını belirtmiştir. Ailesinden birilerinin yardımıyla oyunu kullandığını bunun da o kadar kolay olmadığını, sandık görevlilerini "*zorlaya zorlaya aileden birileriyle oyumuzu kullandık*" sözüyle bu esnada yaşadığı zorluğu dile getirmiştir. 24 Haziran 2018 seçimlerinden önce yaptığımız görüşmede görme engelli (A6) 2002 yılından bu yana tüm genel ve yerel seçimlerde oy kullandığını ve oyunun annesi tarafından kullanıldığını ifade etmiştir: "*Annem, ben ve sandık başkanı birlikte kabine giriyoruz, ben söylüyorum annem işaretliyor, sandık başkanı da kontrol ediyor.*" Bir başka görme engelli (A7) ise yalnızca ailesinden biriyle birlikte kabine girdiğini ve oy kullandığını belirtmiştir: "*Ailecek biliyoruz zaten hangi partiye oy vereceğimizi, ağabeyim ona göre oy veriyor, bir sorun olmuyor*". Sonradan görme engelli olan (A9) babasıyla birlikte oy kullandığını ve oy kullanma sırasında bir zorluk yaşamadığını fakat sandık görevlilerinin bakışından rahatsız olduğunu ifade etmiştir. Görme engelli (A9) "*Gözüm dıştan belli olmadığını için sanki inanmıyorlarmış gibi geliyor bana*". Görme engelli (A3) ilk defa bu seçimlerde kendi başına şablon ile oy kullandığını belirtmiştir. Görme engelli (A3) "*Benim için anlamı büyük, bana kendimi iyi hissettirdi, özgürlüğü yaşadım*" sözleriyle özel olarak hazırlanan şablon ile oy kullanmanın önemini açıkça ifade etmiştir. Yine daha önceki seçimlerde yakınlarından birinin yardımıyla oy kullanan görme engelli (A2) yeni uygulamayla ilgili olarak "*benim için tam anlamıyla özgürlük oldu*" ifadesini kullanmıştır. Her ne kadar görüştüğümüz görme engelli bireylerin çoğunluğu ailelerinden birinin yardımı ile oy kullanırken siyasal tercihleri açısından kendilerini rahat hissettiklerini, aileleri ile aynı siyasal tercihlere sahip olduklarını belirtse de örneğin görme engelli (A2) gibi kimi bireyler ailelerinden farklı siyasal tercihlere sahip olduklarını ancak bunu oy kullanma sırasında açıkça ifade edemediklerini ve yaşadıkları gerilimi belirtmişlerdir. Diğer taraftan görüşme yapılan görme engellilerden birçoğu yeni uygulamadan haberdar olmadıklarını dolayısıyla, önceki dönemlerde olduğu gibi yine yakınlarının yardımıyla oy kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun nedeni sorulduğunda örneğin görme engelli (A4) "Braille"i pek

bilmediğini, bu nedenle hata yapmamak için oyunu kuzeninin yardımıyla kullandığını" belirtmiştir. "Görme engelli (A6) görme engelliler için hazırlanan özel oy pusulası ile oy kullanır mısınız" sorusuna "Aslında annem kullansa daha iyi olur, belki ben hata yaparım oy boşa gider" biçiminde yanıtlamıştır. Görme engelli (A7) de hata yapma korkusu ile kendi başına oy kullanmayı tercih etmeyeceğini ifade etmiştir. Bu araştırmaya katılan katılımcılardan bazıları, özellikle genç kuşaklar arasında "Braille alfabesi" bilme oranının düşük olduğunu da belirtmişlerdir. 24 Haziran 2018 seçimlerinde görme engelliler için Braille alfabesi ile hazırlanan özel oy pusulası, çok önemli bir gelişme olmakla birlikte Braille bilmeyen görme engelliler açısından yararlı olamamıştır. Braille alfabesi bilmeyen görme engelliler için bazı ülkelerde uygulanan, siyasal partilerin, adayların amblemlerinin kabartmalı olarak yer aldığı ve dokunmaya dayalı özel oy pusulaları hazırlanması daha yararlı olabilir.

"Braille alfabesi" bilme oranının genç kuşak arasında düşük düzeyde olmasının nedenleri başka bir araştırmanın konusu olmakla birlikte kısaca belirtmek gerekirse teknolojik gelişmelerin artmasıyla birlikte görme engelliler için hazırlanan ve daha çok dinlemeye dönük uygulamaların "Braille alfabesi" ile okuma oranını düşürdüğü kanısı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. 24 Haziran 2018 seçimlerinden sonra yaptığımız odak grup görüşmesinde, bazı görme engelli katılımcılar, görme engelliler için özel olarak hazırlanan özel oy pusulasından haberdar olmadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin görme engelli (A10) ilçede yaşadığını, derneğe³ çok fazla gidemediğini başka iletişim kanallarından da duymadığını bu nedenle haberdar olmadığını söylemiştir. Oysa 24 Haziran 2018 seçimlerinden önce özel oy pusulası dernek başkanı tarafından dernek üyelerine tanıtılmıştır. Görme engelli (A10) gibi dernek merkezine çok fazla gidemeyenler, bu yeni uygulamadan haberdar olamamışlardır. Bu örnek olay engellilere dönük kurulmuş olan derneğin yerine getirdiği işlevleri göstermesi ve diğer yandan özellikle engellilerin bilinçlenmesi, örgütlenmesi açısından sivil toplum alanının geliştirilmesinin önemini ve değerini göstermesi bakımından da son derece anlamlı ve önemlidir.

Seçim materyallerinin geliştirilmesi kapsamında özellikle düşük düzeyde görme engelliler için daha büyük yazı karakterleriyle hazırlanmış özel oy pusulaları hazırlanması oldukça yararlı olabilir. Örneğin görme engelli (A8) kendi başına oy kullandığını ifade etmiş, ancak daha büyük ölçüde hazırlanacak olan pusulalarının ve yönlendirme tabelalarının yararlı olacağını belirtmiştir.

C. Engellilere Dönük Farklı Oy Kullanma Yöntemleri

Genel olarak dünyada özel olarak da gelişmiş Kuzey'de nüfusun giderek yaşlanması ile birlikte düşünüldüğünde engelli birey sayısı giderek artmakta ve bu sayının daha da artması beklenmektedir. Örneğin AB'de 75 yaş üzerindekiilerin üçte birinden fazlası belirli bir ölçüde kendilerini sınırlayan birtakım engellerle yaşamakta %20'sinden fazlası ise ciddi derecede engelli durumundadır (Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020, 2010). Hal böyle olunca engelli bireyler giderek büyüyen bir toplumsal

³ Görmeyenler Kültür ve Birleşme Derneği Malatya Şubesi.

grubu oluşturdukları için seçimlere katılımları genel oy kullanma düzeyini önemli ölçüde etkileyebilecek duruma ulaşmış durumdadır. Bazı ülkelerin seçim kanunlarında engellilerin seçimlere katılımını artırmaya dönük özel oy kullanma yöntemleri benimsenmiş ve düzenlenmiştir. Kimi ülkelerde engelli bireylerin oy kullanmasını sağlamak için posta yoluyla oy kullanma ve seçim gününden önce oy kullanma gibi kimi esnek ve özel oy kullanma yöntemleri geliştirilmiştir (Schur & Adya, 2013). Çeşitli ülke örneklerindeki uygulamalara bakıldığında örneğin, ABD'de engelli bireyler posta yoluyla ve internetten oy kullanabilirken (Pristley vd. 2016, s.1-9), Belçika'da engelli bireyler internetten ve ayrıca engelli bireyler adına vekâletle oy kullanma olanağı bulunmaktadır. Buradaki vekâletle oy kullanma, bir sağlık raporu ile kanıtlanmak kaydıyla hastalık nedeniyle sandık merkezine gitmesi ya da taşınması mümkün olmayan bir kişi, başka bir seçmenin kendi adına oy kullanma yetkisi verebilmesini ifade etmektedir. Bulgaristan'da oy kullanma noktasına gidemeyen engelli bireylere seçim gününden önceki otuz gün içinde başvuruları halinde, seyyar sandıkla oy kullanma olanağı tanınmıştır. Çekya'da engelli seçmenler için seyyar seçim sandığı uygulaması benimsenmiş, Almanya'da seçmenler, oy kullanma yerine giderek oy kullanmanın yanı sıra, evden, bir bakım kurumundan veya posta yoluyla oy kullanabilmektedirler. Danimarka'da ise seçme hakkına sahip olan tüm seçmenlere posta yoluyla oy kullanma olanağı sağlanmıştır. Ayrıca hastalık veya hareket kabiliyetinden dolayı seçmenler oy verme istasyonuna gidemedikleri durumda, önceden başvuru yapmak kaydıyla kendi evlerinde posta yoluyla oy kullanabilmektedirler (FRA, 2014).

2018 yılına kadar Türkiye'de engelli seçmenlere yönelik alternatif oy kullanma yöntemleri düzenlenmemişti. 2013 yılı sonunda YSK "mobil-seyyar seçim sandıkları" üzerinde çalışma başlattığını duyurmuş fakat bu konuda 24 Haziran 2018 seçimleri öncesine kadar bir gelişme yaşanmamıştı. İlk olarak 24 Haziran 2018 seçimlerinde fiziksel engelli seçmenler için önemli bir yeni uygulama olan "seyyar sandık" hayata geçirilmiştir. Seyyar sandık uygulaması birçok Avrupa Birliği ülkesinde dahi uygulamaya henüz girmemiş, önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. 298 sayılı Kanununun 14. maddesine yapılan ekleme ile "hastalığı" veya "engeli" sebebiyle "yatağa bağımlı olan" seçmenlerin, engelli beyan formu ile bir yakını aracılığıyla yaptıkları başvuru sonrasında, Yüksek Seçim Kurulunun (YSK) belirlediği kriterlere göre başvurusu kabul edilen seçmenler, "muhtarlık seçimleri hariç olmak" üzere seyyar sandıklarda oy kullanabilecek bunun için seyyar sandık kurulu oluşturulmuştur. Seyyar sandık kurulu bir başkan, altı asıl ve altı yedek üyeden oluşmaktadır. Seyyar sandık kurulu, seçmenlerin adreslerine göre bir güzergah belirleyerek gider. Seçmenin adreste bulunmaması veya makul sürede kapının açılmaması durumunda, bu husus sandık seçmen listesine şerh düşülür ve aynı zamanda tutanak defterine işlenerek imza altına alınır. Bu durumda o seçmenin adresine tekrar gidilmez (Seyyar Sandık Kurullarının Oluşumu ile Görev ve Yetkileri 135/II sayılı genelge m.14).

Son bir yıldan bu yana yatağa bağımlı duruma gelen (A15) seyyar sandık uygulamasını, *"çok yerinde bir uygulama, daha önceki seçimlerde zor da olsa sandık başına gitmiştim, ancak bu seçimlerde gidemeyecek duruma geldim. Gerçekten sadece benim için değil, çocuklarım için de büyük kolaylık oldu"* sözleriyle seyyar sandık uygulamasından duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.

Görüşme yaptığımız kişilerden biri olan 92 yaşındaki (A14) bir yere gittiği için sabah saatlerinde evde olamadığından dolayı, seyyar sandık uygulamasına başvuru yapmış olmasına rağmen oyunu kullanamamıştır. Bu durumu *"Sandık görevlileri, sabah çok erken saatlerde eve gelmişler, komşuya tutanak imzalatıp gitmişler, bir daha da gelmediler"* sözleriyle ifade etmiştir. Seyyar sandık uygulamasındaki beklenen yararı karşılamak adına bundan sonraki seçimlerde bir öneri olarak belirli bir zaman aralığında seçmenin evine gidileceğinin belirtilmesi daha yararlı olabilir. Ayrıca engelli bireyler için sabahın ilk saatleri değil de günün ortası daha çok tercih edilebilir bir zaman aralığı olabilir.

Seyyar sandık uygulaması hasta, yatağa bağımlı ve bedensel engelli seçmenler açısından önemli bir gelişme olmakla birlikte kimi bedensel engelliler seyyar sandık uygulamasını engelli olmayan diğer seçmenlerle aralarında bir ayrımcılık olarak görmüşlerdir. Nitekim bedensel engelli (A12) seyyar sandık uygulamasına başvurmayanlardan biridir. Neden başvurmadığı sorulduğunda *"benim akülü arabam var kendim gittim, ben o tür şeyleri pek sevmiyorum ayrıca bu tür bir uygulamaya başvurduğumda diğer vatandaşlarla eşit şartlarda olmayacağım algısı oluşacaktı"* biçiminde bu konudaki düşüncesini ifade etmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye yansıyan sosyal model anlayışı, engelliliği tedavi edilmesi gerekli bir olgu olarak gören egemen söylemleri ve bunların biçimlendirdiği engellilere dönük toplumsal algı ve tutumların değişmesi yanında BM Sözleşmesini imzalayan hükümetlere, engelli bireylere diğer vatandaşlarla aynı hakları garanti etme ve bu hakları korumak bakımından sorumluluk yüklemesi açısından da oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Vatandaşlar için seçimlerde oy kullanmak, en temel ve doğrudan gerçekleştirilebilen bir siyasal faaliyet olarak kabul edilmektedir. BM Sözleşmesinde yer alan engelliliğe dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması bağlamında engelli bireylerin seçimlerde oy kullanmalarının sağlanması, engelli olmayanlarla eşitliğin sağlanması açısından oldukça önemli bir konudur.

Türkiye'de son dönemde Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi ulus-ötesi kuruluşların da öncülüğünde engelli bireylerin seçimlere katılımları konusunda birtakım olumlu gelişmelerin yaşandığı görülmüştür. Oy kullanma yerlerinin engelli bireyler için daha erişilebilir hale getirilmesi, seçim materyallerinde yaşanan iyileştirmeler bu gelişmeler arasındadır. 24 Haziran 2018 seçimlerinde kullanılmak üzere hazırlanan "Görme engelliler için özel oy pusulası" BM Sözleşmesinde belirtilen "gizli oylama" ilkesinin hayata geçirilmesi bakımından oldukça önemli ve yararlı bir gelişme olmuştur. Oy kullanılan binaların mimari yapılarında iyileştirmelere gidilmesinin yanısıra bedensel engelliler için de seyyar sandık uygulaması bu süreçte başlatılmıştır. Bu sayede engelli bireylerin seçim sandığına "erişilebilirliği" kolaylaştırılmıştır. Bütün bu uygulamaların yanısıra günümüzün insan hakları bağlamında engelli bireylerin tam anlamıyla eşit vatandaşlar haline gelmeleri konusunda, uygulamada devam eden birtakım eksiklikler bulunduğu dikkat çekmektedir. Sandık görevlilerinin damgalayıcı

bakış ve eylemleri, engelli bireylerin kendilerini eşit vatandaşlar olarak hissetmelerinin önünde duran önemli engellerin başında gelmektedir. Bu durum yalnızca seçimler bağlamında değil, genel olarak birçok kamusal hizmet bakımından uygulamada genel olarak karar verici pozisyonunda bulunan kamu yöneticileri için de geçerli bir durumdur. Dolayısıyla engellilere dönük toplumsal algı ve tutumların eşit vatandaşlık biçiminde dönüşmesi önemli ve gerekli görünmektedir. Sonuç olarak; ülkemizde son dönemde engelli bireylere yönelik birçok alanda iyileşme yaşandığı gibi seçim sürecinde de gerek binaların ulaşılabilirliği gerekse seçim görevlilerinin engelli bireylere ulaşılabilirliği daha da kolaylaştırılmıştır. Bu uygulamalarla, engelli bireylerin seçimlere katılım oranı artırılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKYOL, E. (2016). Siyasal kültür. *Kamu politikaları ansiklopesi*. (Ed.) H.Altunok, F.G.Gedikkaya, (ss.315-318). Ankara: Nobel.
- ALTAN, C. (2011). Eğitim, siyasal eğilim ilişkisi: Mersin örneği. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 12(1). ss.313-329.
- Avrupa Engellilik Stratejisi. (2010). 2010-2020.
- BEZMEZ, D. YARDIMCI, S. ŞENTÜRK, Y. (2011). Giriş. (Der.)D. Bezmez vd. *Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak*. (ss. 17-25). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Birleşmiş Milletler (BM) Engellilerin haklarına ilişkin sözleşme (2009).
- BURCU, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÇAM, E. (2002). *Siyaset bilimine giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- DRIEDGER, D. (1989). *The last civil rights movement: disabled peoples' international*. New York: St. Martin's Press.
- 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (EHK)
- Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz? (2013). (Yay. Haz.) Elzi Menda vd. *Sabancı Üniversitesi Yayınları*, 2013.
- Türkiye'de Engellilere Yönelik Ayrımcılık Hak İhlalleri 2011 Yılı İzleme Raporu. (2011). Eşit Haklar İçin İzleme Derneği (ESHİD). (Yay. Haz.M. Işık vd.), Ankara. *EŞHİD Yayınları*. No:2.
- HAGUE, R, HARROP, M.(2017). *Siyaset bilimi*. (İ. Yıldız. vd., Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- HUGHES, B. K. (2011). Sakatlık sosyal modeli ve kaybolan beden: bir yeti yitimi sosyolojisine doğru. (Der.) D. Bezmez vd. *Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak*. (ss.63-80). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- FRA (2014). The right to political participation for persons with disabilities: human rights indicators, *FRA: European Agency for Fundamental Rights*, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-right-political-participation-persons-disabilities_en.pdf
- GÜL, İ.İ. KARAN, U. (2011). Ayrımcılık yasağı kavram, hukuk izleme ve belgeleme. (Ed.) B. Yeşiladahl, G. Ayata. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

HALL, T. ALVAREZ M.R. (2012). Defining the barriers to political participation for individuals with disabilities". *The information technology and innovation foundation: Accessible voting technology initiative*. Working Paper No. 001.

International Foundation for Electoral Systems (IFES), (2014). Equal access: how to include persons with disabilities in elections and political processes". *IFES and NDI* (National Democratic Institute), 209(1), s.3-4. <https://doi.org/10.1038/sj.bdj.2010.586>.

KIŞLALI, A.T. (2003). *Siyasal sistemler*. Ankara: İmge Kitabevi, 6.Baskı.

LIPSET, S. M. (1986). *Siyasal insan*. (M.Tunçay, Çev.) Ankara: V Yayınları.

MATTİLA, M. PAPAGEORGİOU, A. (2017). Disability, perceived discrimination and political participation. *International Political Science Review*, 38(5), s.505-519.

<https://doi.org/10.1177/0192512116655813>

ORUM A. J.Dale (2016). *Siyaset sosyolojisi günümüz dünyasında iktidar ve katılım*. (İ. Kaya, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

PRIESTLEY, M. STICKINGS, M., LOJA, E., GRAMMENOS, S., LAWSON, A., WADDINGTON, L. FRIDRIKSDOTTIR, B. (2016). The political participation of disabled people in Europe: Rights, accessibility and activism. *Electoral Studies*, 42, s.1-9.

<https://doi.org/10.1016/j.electstud.2016.01.009>

PRINCE, M. J. (2014). Enabling the voter participation of Canadians with disabilities: Reforming Canada's electoral systems. *Canadian Journal of Disability Studies*. 3(2). s.94-120.

SACKEY, E. (2015). Disability and political participation in Ghana: an alternative perspective. *Scandinavian Journal of Disability Research*. 17:4. s.366-381. DOI: 10.1080/15017419.2014.941925.

SCHRINER, K., OCHS, L. A., & SHIELDS, T. G. (1997). The last suffrage movement: Voting rights for persons with cognitive and emotional disabilities, *Publius*. 27(3). s.75-96. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.pubjof.a029929>

SCHUR, L. SHIELDS, T. KRUSE, D. SCHRINER, K. (2002). Enabling democracy: disability and voter turnout. *Political Research Quarterly*. 55(1). s.167-190.

SCHUR, L. (2003). Contending with the 'double handicap': political activism among women with disabilities. *Women and Politics*, 25(1/2). s.31-62.

SCHUR, L. AMERI, M. & ADYA, M. (2017). Disability, voter turnout, and polling place accessibility. *Social Science Quarterly*, 98(5), s.1374-1390.

<https://doi.org/10.1111/ssqu.12373>

SCHUR, L. ADYA M. (2013). Sidelined or mainstreamed? Political participation and attitudes of people with disabilities in the United States. *Social Science Quarterly*. 94(3). s.811-839.

SCHUR, L. SHIELDS T. & SCHRINER K. (2005). Generational cohorts, group membership, and political participation by people with Disabilities. *Political Research Quarterly*. 58(3), s.487-496.

SCHUR, L. DOUGLAS K. (2000). What determines voter turnout?: Lessons from citizens with disabilities. *Social Science Quarterly*, 81(2), s.571-587.

Seyyar Sandık Kurullarının Oluşumu ile Görev ve Yetkileri 135/II sayılı Genelge <http://www.ysk.gov.tr/doc/genelge/dosya/77638/2018CBMV-Genelge135-2.pdf>

SHAKESPEARE, T. (2011). Sakatlık sosyal modeli. (Der.) D. Bezmez vd. *Sakatlık çalışmaları sosyal bilimlerden bakmak*. (ss. 51-62). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

TURAN, İ. (1977). *Siyasal sistem ve siyasi davranış*. İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayını.

Summary

Disability is explained in the literature within the framework of two theoretical models. Medical model is described, which is one of these models the disability can explain as an individual's deficiency or disease arising from the individual. According to social model, in the case of making necessary arrangements in society, it is emphasized that people with disabilities can participate in all areas of life. Therefore, the social models improve the dominant social practices and discourses. As a matter of fact, it has been seen that the definition and point of view of disability in various decision and policy documents of supra-national organizations such as the United Nations (UN) and the European Union (EU) have been established within the framework of the social model since the 1970s.

Political participation can be realized in many different dimensions such as following political literature, voting in elections, becoming a member of political parties. Voting in elections is accepted as a kind of political participation that can be realized. Disabled people have a lower level of political participation than others because of their disability (physical, mental, visual etc.). Therefore, disability is crucial of political participation. It is a requirement of modern human rights law, as well as ensuring the high participation of people with disabilities in politics. Although the rate of participation of people with disabilities in general is lower than that of non-disabled individuals, it has been shown that positive developments such as employment status and employment of disabled individuals facilitate the participation of disabled individuals in political life.

The right to political participation of people with disabilities has been organized at the highest level within the framework of international law formed by organizations such as the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), the Council of Europe and the European Union. With the publication of the Disabled People Law 5378, which was issued in 2005, an important transformation has started. In line with the UN Convention, the law aims to make buildings, transportation, information and communication technology accessible and accessible to persons with disabilities independently under the title of accessibility. The purpose of this study was to solve the problems in accordance with the research questions: "People with disabilities are living what challenges such as in the process of voting?", "for people with disabilities in Turkey encourages use of the elections means, what are the mechanisms? Are they adequate?" noted in the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. In this study, 15 physically and visually impaired people living in Malatya were conducted before the elections of June 24, 2018 and in April-May 2018 and immediately after the June 24th elections in July 2018. Group meeting was held with various members of the "Association for Blind Culture and Merger" in Malatya. According to the results of the interviews in Turkey under the leadership of the United Nations and transnational organizations such as

the European Union positive developments on the political participation of persons with disabilities occurred. Improvements were made in the architectural structures of polling place, special ballot papers were prepared for the visually impaired people, and mobile ballot box application was initiated for the physical disabled people. In addition to all these practices, nowadays it has become clear that there are some deficiencies in the way that disabled people become fully equal citizens in terms of the context of human rights. As a result of the study, in addition to the accessibility of the buildings in the election process, the accessibility of the electoral officials to the disabled people has been further facilitated and it has been supported that disabled people should be more active in the political participation process of the disabled people.

EK: Derinlemesine Görüşme Katılımcılar Listesi

- A1: Bedensel engelli, 24 yaş, erkek, çalışmıyor.
- A2: Görme engelli, 24 yaş, erkek, kamuda çalışıyor.
- A3: Görme engelli, 34 yaş, kadın, kamuda çalışıyor.
- A4: Görme engelli, 36 yaş, kadın, çalışmıyor.
- A5: Görme engelli, 31 yaş, erkek, kamuda çalışıyor.
- A6: Görme engelli, 36 yaş, erkek, çalışmıyor.
- A7: Görme engelli, 36 yaşında, kadın, çalışmıyor.
- A8: %70 oranında görme engelli, 27 yaşında, kadın, özel sektörde çalışıyor.
- A9: Görme engelli, 24 yaşında, kadın, çalışmıyor.
- A10: Görme engelli, 21 yaşında, kadın, çalışmıyor.
- A11: Bedensel engelli, 50 yaşında, erkek, çalışmıyor.
- A12: Bedensel engelli, 25 yaşında, kadın, öğrenci, çalışmıyor.
- A13: Bedensel engelli, 59 yaşında, kadın, çalışmıyor.
- A14: Geriatrik Hasta (yatağa bağımlı), 92 yaşında, kadın.
- A15: Geriatrik Hasta (yatağa bağımlı), 68 yaşında, erkek.

Ahmet Mithat Efendi'de Sa'y U Amel Düşüncesi ve Râkım Efendi

Kenan DEMİR*

Öz

19. yüzyılda Osmanlı Devleti iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek ve Avrupa devletlerin seviyesine ulaşmak için devlet öncülüğünde birçok girişimde bulunmasına karşın bundan gerekli başarıyı elde edememiştir. Bu nedenle ülkedeki iktisadi kalkınmanın teşebbüs-i şahsi doğrultusunda sa'y u amelle gerçekleşeceği inancı doğmuştur. Osmanlı aydınları dönemin başında halka sa'y u amel psikolojisini aşılacak için yazılar yayımlanmıştır. Bu yazarlardan biri de Ahmet Mithat Efendi'dir. Ahmet Mithat iktisadi kalkınma için ülkenin çalışkan insanlara ihtiyacı olduğunu farkında olmuş ve yazılarında halkın memur olmaktan ziyade özel girişim faaliyetlerinde sa'y u amel etmesini istemiştir. Sa'y u amelle insanların sıfırdan birçok servete sahip olacaklarını romanlarında vurgulamıştır. Ahmet Mithat'ın başta Râkım Efendi olmak üzere roman karakterlerin çoğu özel teşebbüs tarzı işlerde sa'y u amelle maişetini karşılayan çalışkan tiplerdir. Ahmet Mithat'ta sa'y u amel vurgusu servet biriktiren ve para kazanma hırsı olan tiplerden ziyade kendi refahı ve toplumdaki diğer kişilerin refahını artıran kişiler olarak resmedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Sa'y u Amel, Râkım Efendi, Osmanlı Devleti, Ekonomi

Sa'y U Amel Thoughts in Ahmet Mithat Efendi and Râkım Efendi

Abstract

In the nineteenth century, although the Ottoman state made many state-led initiatives in order to realize economic development and to reach the level of European states, it did not achieve the necessary success. For this reason, the belief that the country will be realized in the direction of the enterprise in order to realize the economic development has arisen. The writings of the Ottoman intellectuals were published in the press in order to instill a number of people's psychology. One of these writers is Ahmet Mithat Efendi. Ahmet Mithat became aware of the need for hard-working people in the country's economic development, and in his writings wanted the

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 04.12.2018

Kabul/Accepted: 05.02.2019

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.491073>

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İstanbul, Türkiye, E-posta: kdemir@medipol.edu.tr **ORCID ID** <http://orcid.org/0000-0003-1508-5978>

public to enumerate in private enterprise activities rather than civil servants. He emphasized in his novels that people will have many fortunes from scratch. Most of the other novel characters of Ahmet Mithat, especially Râkım Efendi, are the hardworking types that meet the number of private enterprises. In Ahmet Mithat, the emphasis is on the wisdom of those who accumulate wealth and who have the ambition to earn money, rather than those who increase their welfare in their lives and in the lives of others in the society.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Sa'y u Amel, Râkım Efendi, Ottoman State, Economy

1. Giriş

19. yüzyılda Osmanlı bürokratları iktisadi olarak geri kalmasının nedenlerini sorgulamış ve bir an önce ülkenin iktisadi kalkınmasının gerçekleşmesini istemiştir. Osmanlı bürokratları bu soruna çözüm bulmak amacıyla devletin desteğiyle birçok girişimde bulunulmasına karşın bunlardan bir fayda elde edilememiştir. Devlet ülkede fabrikalaşmanın yaygınlaşması için birçok fabrika açmış, İstanbul'daki esnafı teşkilatlandırarak bunların şirketlerini kurmasını desteklemiş ancak bu adımlarda da gerekli başarıyı elde edilememiştir. Devletin iktisadi kalkınmada attığı adımların başarısızlıkla neticelenmesi sonucu 1860 senesinde iktisadi başarının devlet desteğiyle değil halkın özel girişimiyle gerçekleşeceği fikri doğmuştur. Ülkede özel girişim tarafından birçok şirketin açılmasına devlet destek olmuştur. 1851 senesinde İstanbul'da Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa öncülüğünde hisselerinin halka arz edilmesiyle Şirket-i Hayriye kurulmuştur. İstanbul'daki boğaz ulaşımını sağlayan Şirket-i Hayriye'nin başarılı olması nedeniyle bu dönemde bu tarz özel girişim gerektiren işlerin başarılı olacağı vurgulanmış ve Avrupa milletlerinin de bugünkü iktisadi başarısının arkasında bunun yattığı ifade edilmiştir.

1831 senesinde çıkarılan ve devletin resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* ülkenin ilk gazetesidir. Bu gazeteden sonra ülkede basın kamuoyu oluşturma görevi 1860 senesinde yayımlanan gazeteler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. 1860 senesinde sırasıyla yayımlanan *Tercüman-ı Ahval*, *Tasvir-i Efkar*, *Mecmua-ı Fünun*, *Mirat* ve *Muhbir* gibi gazetelerin değindiği konulardan biri de ülkenin iktisadi sorunudur. Yukarıda sayılan gazeteler ve sonraki süreçte yayımlanan süreli yayımların ülkenin iktisadi sorunların çözümü olarak dile getirdiği bir öneri de halka çalışmak psikolojisini aşlamak olmuştur. Dönemin gazetelerinde çalışma, lüzum-ı sa'y u amel olarak dillendirilmiş ve çalışma psikolojisi halka verilmek istenmiştir. Ülkedeki iktisadi geriliğinin nedeni ise özel girişim yeteneğinin olmaması gösterilmiştir. Avrupa'nın bugünkü iktisadi başarısının tüm iktisadi faaliyetlerin halk tarafından gerçekleşmesi sonucu olduğu vurgulanmıştır. Halkın birbiriyle rekabet ederek birçok teknolojiyi icat ettiği ve bu rekabetin halktaki teşebbüs ruhunun artmasına neden olduğu ifade edilmiştir. Ülkede yaşayan gayrimüslimlerin iktisadi refahın nedeni ise bunların özel teşebbüs gerektiren işlerle iştiğal etmesi gösterilmiş ve ülkedeki ticari ve sanayi teşebbüsleri bunların gerçekleştirdiği dile getirilmiştir.

Osmanlı basınında doğrudan sa'y u amel üzerine olan yazılar sınırlı olup bu yazıların ilki ve en fazla görüleni *Mecmua-ı Fünun* dergisindedir. 1862 senesinde Münif Paşa öncülüğünde Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olarak çıkan *Mecmua-ı Fünun* ülkede halka Avrupa'daki tüm ilim ve fenleri öğretmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda birçok kurumu tanıtmayı hedeflemiştir. Derginin amaçladığı hedeflerden biri de halktaki çalışma psikolojisini geliştirmektir. Bu doğrultuda derginin 2. sayısında Ohannes Efendi'nin *İlm-i Servet-i Milet*, 8. sayısında Mehmet Şerif Efendi'nin *Lüzum-ı Sa'y u Amel*, 32. sayısında Ethem Pertev'in *Medh-i Sa'y ve Zemm-i Betalet Hakkında Meşahir-i Ulema-yı İslamiye'den Kemal Paşazadenin Arabi Risalesinin Tercümesidir* ve 39. sayısında Macid Bey'in *Lüzum-ı Sa'y u Amel* başlıklı makalesi yayımlanmıştır. Bu makalelerde halkın çalışma psikolojisi artırılmak istenmiş ve sa'y u amelin eğitimle geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kuran-ı Kerim'den ayetler ve atasözlerinden birçok örnek verilerek eskiden halkın sa'y u amelle özel girişim gerektiren işlere rağbet ettiği ve birçok zanaat şubesinde uzmanlaştığı vurgulanmıştır. *Muhibir*'in giriş yazısında Ali Suavi de Batılı ülkelerin bugünkü kalkınmasının arkasında çalışmanın olduğunu belirtmiş ve medenileşmenin insandaki çalışma psikolojisinin daha da arttırdığını ifade etmiştir. 1860'ların en etkili aydınlarından Namık Kemal de *Cüzdân* dergisinde Sa'y başlığını taşıyan yazısında çalışmanın önemini anlatmıştır. Namık Kemal Kuran-ı Kerim'den birçok ayeti örnek göstererek çalışmanın menfaatlerine değinmiştir. Dönemin aydınlarından bir diğeri Reşad Bey de popüler olan Franklin'in çalışma hakkındaki eserini tercüme etmiştir. Eser, tüm halkın okuması ve anlaması için basit bir Türkçeye yazılmıştır. Halkın istifade etmesi amacıyla kitap Ebuzziya Tevfik tarafından 1873 senesinde *Cüzdân*'da tefrika edilmiştir.¹

1860'larda basında sa'y u amel üzerine yayımlanan yazılardan sonra bu konuya değinen aydınlardan biri de Ahmet Mithat Efendi'dir. Ahmet Mithat, ülkenin iktisadi olarak gerilemesinin en önemli nedeni olarak ülkede yerli tüccar ve sanayici sınıfın olmamasını göstermiştir. Ve yazılarında bunun nedeni olarak da ülkede halkın özel teşebbüs gerektiren işlere rağbet göstermemesini belirtmiştir. Bu gibi faaliyetleri daha çok yabancıların yapması nedeniyle ülkede ticaret ve sanayi gibi sektörlerin bu sınıfın elinde olduğunu ve bunun ülke servetine zarar verdiğini dile getirmiştir. Ahmet Mithat, Müslüman halkının özel teşebbüs gerektiren işlere rağbet edilmesi sağlanırsa ülkede zenginleşen yerli bir Müslüman sınıfın oluşacağını ve devletin bundan istifade edeceğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda Ahmet Mithat, önce 1872 senesinde *Dağarcık* dergisinde, sonra 1878 senesinde *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde bu konu hakkında birçok yazı yayımlanmıştır. *Tercüman-ı Hakikat*'teki yazılarını 1879 senesinde *Sevda-yı Sa'y u Amel* başlığıyla kitap haline getirmiştir. Ahmet Mithat, bu yazılardan başka *Ekonomi Politik*, *Hallu'l-Ukad* ve *Teşrik-i Mesai ve Taksim-i Mesai* başlıklı ekonomi kitaplarında bu konuya sıklıkla değinmiştir. Ahmet Mithat, çalışma psikolojisini romanlarda da aktarmış ve birçok roman başkarakteri sa'y u amelle geçimini sağlayan kişilerdir. Bu çalışmada Ahmet Mithat'ın yazıları ışığında sa'y u amel düşüncesi verilmiş ve sonra da *Felatun Bey*

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için diğer çalışmamıza bakılabilir. *Osmanlı Basınında Sa'y u Amel Tartışmaları*, Erciyes İletişim Dergisi, 5/3, 2018, ss. 124-140.

ile Râkım Efendi adlı kitabın başkarakteri Râkım Efendi'nin portresi, sa'y u amel ışığı altında incelenmiştir.

2. Ahmet Mithat Efendi'nin Hayatı

1844 senesinde İstanbul'da doğan Ahmet Mithat, babasını küçük yaşta kaybettiğinden yoksul bir hayat geçirmiştir (Bayrak 2015: 187). 6-7 yaşlarında babası tarafından bir aktar dükkânına çırak olarak verilen Ahmet Mithat burada zor bir iş yüküne maruz kalmasına karşın çalışkanlığıyla kısa sürede işi öğrenmiş ve mesleğinde ilerlemiştir. Aktarlık yaparken dükkânın hemen yanındaki Hacı İbrahim Efendi'den okuma yazmayı öğrenmiştir (Çonoğlu 2015: 29-30). Bu yıllarda Galata'da bir yabancıdan Fransızca öğrenmeye başlamıştır. Babasının 1856 senesinde ölümü nedeniyle Vidin'de amcasının yanına gitmiş, burada mahalle mektebine başlamış, bir yıl sonra amcasının İstanbul'a gelmesiyle Tophane'deki bir sıbyan mektebine gitmiş ve buradan 1861 senesinde mezun olmuştur (Durgun 2015: 19). 1861 senesinde amcasıyla beraber tekrar Vidin'e gitmiş, burada Niş Rüştüyesi'ne yazılmış, okulu bitirdikten sonra amcasının yardımıyla Tuna Vilayet-i Mektub-i Kalemî'nde memur olarak işe başlamıştır (Kudret 1986: 17). Burada Vali Mithat Paşa'nın ilgisini çekmiş ve paşanın mahiyetine girmiştir (Rado 1986: 4). 1868 senesinde *Tuna* gazetesinde yazar olarak çalışmaya başlayan Ahmet Mithat bir sene sonra gazetenin başyazarı olmuştur. Bu gazeteyle Ahmet Mithat'ın gazetecilik hayatı başlamıştır (Uğurel 2014: 1337). *Tuna*'daki yazıları İstanbul basınında ilgi uyandırmış ve bazı yazıları İstanbul gazetelerinde tekrar yayımlanmıştır (İnuğur 1999: 282). Mithat Paşa'nın Bağdat'a vali olarak atanmasından dolayı Ahmet Mithat'ta Mithat Paşa ile birlikte Bağdat'a gitmiş, burada vilayet gazetesini çıkarma yetkisi verilmiş, ayrıca *Zevra* gazetesini de çıkarmıştır (Bayrak 2015: 188).

1871 senesinde İstanbul'a gelen Ahmet Mithat geçimini sağlamak amacıyla *Ceride-i Askeriye*'ye başyazar olarak işe başlamıştır. Bir yandan da akşamları Tahtakale'deki evinde kurduğu matbaada aile üyelerinin de katkılarıyla kitaplarını çıkarmıştır (Çonoğlu 2015: 37). Bu yıllarda *Basiret* gazetesine de yazılar vermiştir. 1871 senesinde evindeki matbaasının Eminönü Asmaaltı'nda Camlı handa bir odaya taşımış ve birkaç işçiyi istihdam etmiştir (Durgun 2015: 24). Bu dönemde Fransızca ve Türkçe yayımlanan *Takvimi Ticaret*'i basmaya başlamış ve Türkçe kısmını hazırlamıştır (Durgun 2015: 24). 1872 senesinde *İbret*'in yönetimini almış ve gazeteyi Yeni Osmanlıların sözcüsü haline getirmiştir (Koloğlu 2010: 85-86). 1872 senesinde tek sayı yayımlandıktan sonra kapatılan *Devir* gazetesini çıkartmış, (Nalcioğlu 2013: 318-319) bir süre sonra da 13 sayı yayımlanan *Bedir* adlı bir gazete yayımlamıştır (Baykal 1990: 75). Aynı senede halka ansiklopedist bilgi veren *Dağarcık* dergisini yayımlamıştır. Dergi, şirketleşme düşüncesi, çalışma ve sosyal adalet gibi konuları sütunlarında işlemiş ancak 10. sayıdan sonra izinsiz yayımladığı için hükümet tarafından kapatılmıştır (Toprak 1984: 16). 1873 senesinde Rodos'a sürgün edilmiş, sürgünde iken Mehmet Cevdet imtiyazlığında (Nalcioğlu 2013: 404) ansiklopedist bilgiler veren *Kırkambar* dergisini çıkartmıştır (Jeltjakov 1979: 91).

1876 senesinde Abdülaziz'in tahtan indirilmesinden sonra yurda dönem Ahmet Mithat, bu yıllarda tamamen yayıncılık işleriyle uğraşmış, bir yandan eski eserlerinin

yeni yayınlarını çıkarırken bir yandan 1876 senesinde *İttihat* adlı bir gazete yayımlamış ve *Kırkambar* dergisini de çıkartmaya devam etmiştir (Kudret 1986: 18). 1877 senesinde 156 sayı yayımlanan *Osmanlı* gazetesini yayımlamıştır (Uğurel 2014: 1336). Gazete tek yaprak olarak çıkmış, bir tarafı Fransızca diğer tarafı Türkçe basılmıştır (Çapanoğlu 1964: 7). 1877 senesinde resmi gazete *Takvim-i Vekayi* yönetimine ve Matbaa-i Amire Müdürlüğü'ne atanmıştır (Doğan 2013: 196). 1878 senesinde günlük gazete olarak *Tercüman-ı Hakikat'ı* çıkartmıştır. Orta boyda, birçok farklı konularda yazıların görüldüğü bu gazeteyi halkın anlaması için yazılarını sade bir dille yazmıştır (Baykal 1990: 121). Gazetede, halkı eğitici ve onlara okuma alışkanlığı veren bir yayın politikası gütmüştür. Gazetede yazıların çoğunluğu Ahmet Mithat'ın yazıları ve tefrikalarıdır (Koloğlu 1985: 87-88). Ayrıca *Saadet* ve *Tarik* gibi gazetelerde de yazıları yayımlanmıştır (Çapanoğlu 1964: 120). 1887 senesinde Stocholm'daki Müsteşrikler Kongresine katılmış, burada 3,5 ay Avrupa'yı gezme fırsatı bulmuştur (Uraz 1941: 5). II. Meşrutiyet döneminde ise bir yandan eserlerini yayımlarken bir yandan da Darülfünun, İstanbul Kız Öğretmen Okul'u ve Darüşşafaka'da dersler vererek hocalık yapmıştır (İnuğur 1999: 283).

Ahmet Mithat, bürokratik ve entelektüel girişimleri dışında iş adamlığı vasfına sahip olmuş, birçok ticari girişimde bulunarak ekonomik kazancını artırmıştır (Okay 2002: 135). Yayımladığı eserlerin çokluğu nedeniyle 'yazı makinesi' lakabı ile bilinen Ahmet Mithat 19. yüzyılın son çeyreğinin en çok okunan yazarıdır (Jeltjakov 1979: 110). Ahmet Mithat ekonomiye ait görüşlerini *Ekonomi Politik* ve *Hall'ül-Ukad* adlı eserlerinde açıklamıştır. *Ekonomi Politik* kitabında himayeci görüşleri savunan Ahmet Mithat bu eseri Belçikalı bir yazardan çevirmiş, (Çavdar 2007: 43) eserde çeşitli ekonomi konularına değinmiştir. *Hall'ül-Ukad* kitabında ise felsefe, hukuk ve ekonomi disiplinlerini okurlarına öğretmeye çalışmıştır (Bolay 2002 :529). Ahmet Mithat, 1912 senesinde Darüşşafaka'da ders verirken kalp krizi geçirerek vefat etmiştir (Okay 2002: 135).

3. Ahmet Mithat Efendi'de Sa'y u Amel

Ahmet Mithat, hayatında sa'y u amel bir ilke olarak benimsemiş ve birçok ticari girişimde bulunmuştur. Sa'y u amel sonucu kazandığı paralarla Beykoz'da yalı satın almıştır. Ayrıca Akbaba Köyü'nde bir çiftlik satın alarak burada çiftliği işletmiş ve çiftliğin ürünlerini satmıştır. Ülkede ilk defa sunî kuluçka makinesi ve modern arı kovanları kullanarak üretim gerçekleştirmiştir. Yine çiftlik civarında sirmakeş suyunu sahip olduğu istimbol ile şehre getirmiş ve suyu damacanlarla evlere dağıtmıştır. Sonra Sirkeci'de bir sucu dükkânı açmış ve burada 50 kişi istihdam etmiştir (Okay 2002: 135). Haftada sadece bir gecesini ailesiyle geçiren Ahmet Mithat, diğer gecelerde ise çalışıp çabalamıştır (Doğan 2013: 197). Ahmet Mithat'ın çalışma aşkı zengin olma hayalinde ve para hırsında olan kapitalist bir patron portresinden ziyade geçimini sağlayıp hayatında refaha erişmek istemesinden gelmektedir (Okay 2002: 135). Ahmet Mithat, ideal Osmanlı tipi yaratma vazifesini kendisine amaç edinmiş bu doğrultuda halka eğitim verilmesiyle bunun gerçekleştireceğine inanmıştır. Hemen hemen tüm eserlerinde, çalışma, ticaret, eğitim, teknoloji gibi konuları seçmesi onun ideal birey yaratma amacını

taşımadır (Yıldırım 2011: 1786). *Dağarcık*'taki bir makalesinde hayvanların bir arada yaşaması ve çalışkanlığını resmederek insanlara ders vermek istemiştir (Saridoğan 2014: 144).

1860 senesinden itibaren gazetelerin çoğunun değindiği lüzum-ı sa'y u amel konusuna Ahmet Mithat da yazılarında değinmiştir. 1878 senesinde *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlanan ve sonra *Sevda-yı Sa'y u Amel* başlığıyla kitap haline getirdiği yazılarında sa'y u amel konusuna değinmiştir. Ahmet Mithat, iktisadi kalkınmanın sa'y u amelle gerçekleştirileceğini belirtmiş ve Osmanlı'nın geri kalmasına karşın Avrupa kalkınmasının nedeni olarak orada şevkle sa'y u amelin gerçekleştirilmesini göstermiştir (Ahmet Mithat 1879: 5). İnsanın sa'y u amelinden başka bir sermayesinin olmadığını vurgulamış ve bu doğrultuda sa'y u ameli şevkle gerçekleştirenlerin önemli kazançlar elde ettiğini belirtmiştir. İnsanoğlunun sa'y u amelde bir gevşeklik göstererek yararsız işlerle girişmemesini ve kendi yetenek ve bilgisini artırarak sa'y u amel gayretinden vazgeçmemesini istemiştir (Ahmet Mithat 1879: 7-8). Her insanda sa'y u amel duygusunun doğuştan geldiğini ancak insanda olan bu yeteneğin geliştirilmesinin terbiye sayesinde gerçekleştiğini vurgulamıştır. Bugün Avrupa halkının eğitim sayesinde yeteneğini artırarak sa'y u amelini gerçekleştirdiğini ve yüreklerinde çalışma duygusunu canlı tutarak faziletlerini artırdığını ve bunun sonucunda sa'y u amellerinden büyük istifade ettiklerini belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 8-9).

Ahmet Mithat vatan ve hürriyet aşkının ülkede yeni yeni uyanmaya başladığını ama çalışma aşkının eskiden beri mevcut olduğunu belirtmiş ve bu uğurda birçok güzel sözlerin insanın aklında kazılı olduğunu ifade etmiştir. "*İnsan için semere-i sa'yinden başka yoktur*", "*Dünyan için edebiyen dünyada yaşayacak imişsin gibi yaşa*" "*Kasib Allah'ın mahbududur*", "*Allah, ittika ile çalışanlara hesapsız verir*", "*Şükür eder iseniz yani elinizdeki nimetin kadrini takdir eder iseniz onu artırırım*", "*Allah işlerinizde size de tevfik vericidir*", "*Taleb edenler yani çalışanlar bulurlar yani nail olurlar*" gibi insandaki sa'y u amel istidadına yönelik Kuran-ı Kerim'de ayetlerin olduğunu ve ayrıca "*Meramın elinden bir şey kurtulmaz*", "*Çiğnemedен yutulmaz*", "*Kime lazım ise ekmek ona lazım ekmek*" gibi bir çok atasözlerinin bu toplumda yaygın olarak söylendiğini belirtmiştir. Ülkede eskiden beri sa'y u amel istidadı olduğu için bu kadar sözün yaygın bir şekilde dillendirildiğini ve Anadolu ile Rumeli halkının sa'y u amelden başka bir şeyle geçinmediklerini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 1879: 13-14). İstanbul'daki Müslüman cemaatinde sa'y u amel duygusunun olmadığını belirtmiştir. Dünyanın dört bir yanında yabancı insanların çalışmak için İstanbul'a geldiklerini ayrıca buradaki gayrimüslim vatandaşların devlete hiçbir zaman müracaat etmediklerini, kendi sa'ylarıyla geçindiklerini hatta Anadolu ve Rumeli'den birçok halkın buraya çalışmak için geldiklerini ve sa'y u amelle geçinenlerin hiçbir zaman aç kalmadıklarını vurgulamıştır. Ayrıca Anadolu ve Rumeli halkının İstanbul'da sa'y u amel edip geçimlerini karşılamasının yanında ülkelerine birçok sermayeyi biriktirerek tasarrufla döndüğünü ifade etmiştir. İstanbul'da bir milyondan fazla insanın sa'y u amel ederek geçinmelerine karşın yerli halkın sa'y u amel etmemesini eleştirmiş ve yerli halkın sa'y u amelle gerçekleşen işlere ya hor baktıklarını ya utandıklarını ya da belli ağır işlerden kaçıp devletin kapısında memur olmak peşinde koşarak devlete yük olduklarını söylemiştir. Sa'y u amelle geçinmek yerine

devlete yük olarak maişetini geçinmek isteyenleri eleştirmiş ve kendisinin bu sınıfı tenkit ettiğini belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 15-17).

Ahmet Mithat gerek fert gerek millet olarak sa'y u ameli aşkla iştigal edenlerin bu yolda önemli kazanımlar elde edeceğini belirtmiş ve önemli olanın sa'y u amelin şevkle gerçekleştirilmesi olduğunu vurgulamıştır. Bir mecnunun nasıl sevgilisinin dertleriyle hemhal olup dertleniyorsa çalışmak peşinde olan kişilerin de sa'y u amellerini aynı hevesle gerçekleştirmesini istemiştir. Sa'y u amel gerçekleştirenlerin hedefine ulaşması ile aşkın maşukuna ulaşmasını birbirine benzetmiştir (Ahmet Mithat 1879: 18-19). Çalışmak sevdası olmayan tembel insanların sa'y u ameli gerçekleştirmeye üşendiklerini ve hayatın kendisine verdiği fırsatlardan istifade edemediklerini ama buna karşın sa'y u amel sevdası güçlü olan çalışkan insanların ise teşvike gerek duymadan kendi aşkıyla sa'y u amele dört elle sarılıp iştigal olduğu işi aşkla hırpalayıp birçok kazanç elde ettiklerini belirtmiştir. Çalışmayı sevda duygusuyla gerçekleştirenlerin topluma da faydaları dokunduğunu ifade etmiştir (Ahmet Mithat 1879: 20-21). Sa'y u ameli sevda psikolojisiyle yaşayanların en büyük zevklerinin ise çalışmak olduğunu dile getirmiş, bu duygudan mahrum kalanların ise çalışmaya tahammül edemediklerinden birçok zorluk gördüğünü belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 23). Aşksız yaşanmadığı gibi sa'y u amelsiz de yaşanmayacağını ve sevda-yı sa'y u amelin insanı meşgul tutarak eğlendirdiğini ve aşkın bile bu kadar eğlendirmedeğini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 1879: 24-25). Sadaka ve ihsan gibi gelire geçinen kişileri eleştirmiş ve en büyük ihsanın ise çalışmak sonucu elde edilen kazanç olduğunu söylemiştir. İnsanoğlunun sa'y u amel sonucu elde ettiği kazançtan zevk aldığı ama sadaka gibi gelirlerin ise insana hiçbir zevk vermediğini belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 36).

Ahmet Mithat, padişah II. Abdülhamit'te sa'y u amelin sevda şeklinde olduğunu ve çalışma sonucu elde ettiği mükâfattan zevk aldığını ifade etmiştir. Kendisinin devlet ve milletin hizmeti yolunda şevkle sa'y u amel edip bundan zevk aldığını ve bu uğurda birçok gayret gösterdiğini belirtmiştir. Padişahın sa'y u amel sevdası ve çalışkanlık şevkiyle milletin takdirini elde etmeye çalıştığını bildirmiştir (Ahmet Mithat 1879: 36-38).

Ahmet Mithat vatan ve hürriyet sevgisi derecesinde çalışma sevgisi olsaydı ülkede mali dengeyi sağlamak için memur maaşlarını azaltma politikalarına üzülenlerin sayısının az olacağını belirtmiştir. Hatta çalışmak sevdasıyla çalışıp maişetini gideren kişilerin devlete hizmet ettikleri zaman devletin onlara vereceği maaşı almayacaklarını almak zorunda kalsalar bile maaşının azaltılmasından hiç etkilenmeyeceklerini ifade etmiştir. Hayatta en kötü gelir kazanma yönteminin sa'y u amel sevdası olmayıp kendi geçimini sağlamak için birçok araçlara ricalar edip devlet kapısında beş altı yüz kuruş karşılığında hizmet etmek olduğunu ve bu paranın sıradan bir amelinin parasına eşit olduğunu belirtmiştir. Ayrıca devlet kapısında çalışarak elde edeceği kazancının sürekliliğinden emin olmaması nedeniyle yaşadığı üzüntünün de acınacak bir durum olduğunu söylemiştir (Ahmet Mithat 1879: 40-41). Sa'y u amel sevdasıyla çalışan kişilerin devlette memur olmak gibi bir dertlerin olmadığını ve bunların sa'y u amel sevdasına düşmesinin nedeninin memur olamadıklarından kaynaklanmadığını belirtmiştir. Çalışmak sevdasında olan kişilerin en büyük rütbenin emeğiyle elde ettiği kazancı olduğunu vurgulamıştır. Devlet memurluğu yaparak şeref kazananların sa'y u

amel sevdası gözükmeyen tembel kişiler olduğunu belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 41-42).

Ahmet Mithat kalkınmış ülkelerin insanların özel teşebbüs yolunda sa'y u amel ettiklerinden dolayı bu seviyeye geldiklerini ifade etmiştir. Bu gibi ülkelerde devlet kademesinde memur edenlerin çalışmak sevdasından ziyade vatan aşkında dolayı bu görevi icra ettiğini ve memurluk görevini kendi şevki için değil vatan menfaati dolayısıyla yürüttüğünü aktarmıştır. Bu ülkelerdeki vatandaşların memur olarak asla zengin olamayacağını farkında olduklarından sa'y u amellerini özel teşebbüs gerektiren işlerde kullanıp büyük servet elde ettiklerini belirtmiştir. Memur olarak çok tasarruf etmeyeceklerinin farkında olduklarını ve bu nedenle zenginleşmek için özel teşebbüs gerektiren işlerde sa'y ettiklerini ifade etmiştir. Bu yolda ya fabrika kurma ya maden ocağı açma ya ticaret şirketi ya banka tesis etme ya da demiryolu inşa etme teşebbüslerine girilerek milyonlarca lira kazandıklarını vurgulamıştır (Ahmet Mithat 1879: 42-44). Avrupa'da milyon kazanan bir başvekili gösterilemeyeceğini ama çalışmayla milyon kazanan nice Rotschild ve Krupp'u örnek gösterileceğini ifade etmiştir. Rotschild'in trampacı bir Yahudi'nin oğlu ve Krupp'ın ise bir demirci ustasının oğlu olduğunu bunların memurluktan ziyade özel teşebbüs işlerinde sa'y u amel edip zenginleştiklerini belirtmiştir (Ahmet Mithat 1879: 44). Beş yüz kuruşlu aylıklı bir memurun kazancını elinde testi ile su satan bir kişinin kazandığını ve dükkânı olan bir kişinin beş altı bin kuruşluk orta halli bir memurun kazancını elde ettiğini ve özel teşebbüs işleri tercih edenlerin zenginleşeceğini vurgulamıştır. Bir ülkede sa'y u amel etmeyip geçimini devlet memurluğundan elde eden kişilerin devletin mali kısıtlaması gibi tedbirlerden en çok korkan kişilerin olduğunu belirtmiştir. Devletin sürekli devlet memurluğu yapan kişilere maaşını veremeyeceğini ve her zaman sekiz kişi çalışması gereken bir yere seksen kişiyi istihdam edemeyeceğini ifade etmiştir. İştigallerinde sa'y u gayret etmeyenlerin ne iş olursa olsun iflas edeceklerini ve sevdayı sa'y u amelle mesaini sürdürenlerin her zaman bundan büyük kazanç elde edeceğini belirtmiştir. Ayrıca Kuran-ı Kerim'de belirtildiği gibi "*İnsan için semere-i sa'yi'nden başka bir şey yoktur*" sözünü aktarmıştır (Ahmet Mithat 1879:44-45).

Ahmet Mithat, Amerika'da yaşayan kadınların evde oturmaktan ziyade dışarıda sa'y u amel ettiklerini, yeteneklerine uygun birçok meslekte iştigal ettiklerini ve hatta bazı mesleklerin kadınlarla anılmaya başladığını belirtmiş ve Osmanlı kadınlarına bunu örnek göstermiştir (Ahmet Mithat 1879: 47-48). Ülkede devlet memurluğu olmak isteyenlerin bu işi hizmet olarak gerçekleştirmek ziyade kendi maişetini karşılamak için gerçekleştirilmesini eleştirmiş ve devlet memuru olmak için halkın bin bir ricalarda bulunmasının da acınacak bir durum olduğunu belirtmiştir. Ülkede olması gerekenin halkın kendi teşebbüsüyle bir tütüncü dükkânı gibi faaliyetlerde çalışması gerektiğini söylemiştir (Ahmet Mithat 1879: 52). Özel teşebbüs tarzı işlerle maişetini giderenlerin elde ettiği maddi ve manevi tatminin devlet kapısında bin bir ricayla elde edilen tatminden daha iyi olduğunu vurgulamıştır (Ahmet Mithat 1879: 55-57).

Ahmet Mithat, 1872 senesinde *Dağarcık*'ta yazdığı "*Teavün ve Tenasür*" başlıklı makalede çalışmanın kişisel çıkar doğrultusundan ziyade toplumsal çıkarı düşünerek gerçekleştirilmesini istemiştir. Kişilerin çalışma sonucu kazandığı paraları çıkarları doğrultusunda kullanmasından ziyade cemiyetin faydasına dokunan dayanışma

cemiyetlerin kurulmasını arzulamıştır. İnsanların kişisel servetini artırmaktan ziyade toplumun zenginleşmesi doğrultusunda çalışmasını istemiştir (Ahmet Mithat 1872: 56). Medeniyetin bugünkü seviyesinin ortak girişimler sonucu gerçekleştiğini belirtmiştir. Gelişmiş ülkelerin geri kalmış ülkelere karşı gösterdiği iktisadi tahakkümün nedenini cemiyetler teşkil edilerek sa'y u amelin gerçekleşmesini göstermiştir. Bir tüccar ile bir ticaret şirketi arasındaki güç karşılaşmasını örnek vermiştir (Ahmet Mithat 1872: 56). Ülkede tembellik ve miskinliğin sonucu ülkenin iktisadi ve sosyal olarak gerilediğini ve kısa sürede ülkenin servet kaynakların yok olduğunu belirtmiştir. Ülkede halkın tek geçim kaynağı olarak devlet kapısının görüldüğünü ve bu meslekten başka geçim kaynağının kalmadığını ifade etmiştir. Halkın memur olmasının üretime bir katkısı olmadığını belirtmiş ayrıca memurlukta terfilerin liyakatten ziyade kayırmacılık usulüyle belirlendiğini vurgulamıştır. Halkın memurluk peşinde koşarak maişetlerini gidermenin yerine onların teşebbüs-i şahsi ruhuyla sa'y u amel edip üretken mesleklere rağbet etmesini istemiştir. Halkın emeğini üretim eksenli mesleklere kullanmasıyla ülkenin servetinin artacağını belirtmiştir (Ahmet Mithat 1872: 57-58). Teşebbüs-i şahsi ruhuyla özel girişim faaliyetlerinde bulunmak arzusunda olanların ülkede bu gibi işlerin daha çok gayrimüslim kişiler tarafından yapılmasının ve sermaye eksikliğinin onları ümitsizliğe düşürmemesi gerektiğini belirtmiştir (Ahmet Mithat 1872: 58). Ülke vatandaşların çoğunun tüketici bir hayat geçirme arzusunda olmalarını eleştirmiştir. Halkın kazancını üretim gerektiren işlere harcanmasıyla geleceklerinin güvence altında olacağını ifade etmiştir. Ayrıca halkın bazı tüketim harcamalarını kendi ev hayatını intizama alarak azaltmasını istemiştir (Ahmet Mithat 1872: 59). Halkın sahip olduğu gayrimenkul, altın ve diğer lüks eşyaları satıp ihtiyaç hissettikleri sermayeyi tedarik edeceklerini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 1872: 61).

Ahmet Mithat sa'y u amel gerçekleşecek teşebbüsün faydasını bir örnekle açıklamıştır. İyi eğitim almış yedi gencin maişetlerini memurluk yaparak gidermek yerine bir araya gelip özel teşebbüs faaliyetlerinde bir cemiyet teşkil ettiklerini ve bu doğrultuda sermayelerini bir araya getirip Anadolu Kavağında matbaacılık dükkânı işlettiklerini, ailesindeki diğer fertlerle birlikte kadın-erkek demeden iş bölümü ederek çalıştıklarını, kısa sürede işlerini büyüttüklerini ve sonra kâğıdı İstanbul'dan Yahudilerden almayıp doğrudan Avrupa'dan ithal etmeye başladıklarını ifade etmiştir. Bu iş birliğinin sonucu on sene sonra ufak bir kâğıt fabrikası kurarak kâğıtlarını üretecek güce ulaştıklarını ve topluma birçok iş imkânı temin ettiklerini belirtmiştir. Bu teşebbüsle hem kendi refahını iyileştirdiklerini hem de ülke iktisadına fayda sağlayıp ülkenin üretici bir hale gelmesine vesile olduklarını dile getirmiştir (Ahmet Mithat 1872: 60-63).

Ahmet Mithat romanlarında da sa'y u amel sonucu insanların başarı elde ettiklerini belirtmiştir. *Esrar-ı Cinayet* romanındaki Osman Sabri Efendi mesleğinde ve her işte elinden geldiği kadar gayret ederek çalışkan bir kişi olarak resmedilmiş ve gösterdiği çaba sonucu mesleğinde sürekli terfi etmiş ve helalinden zengin olmuştur (Ülgen 1994: 11). Ahmet Mithat'ın *Para* eserindeki Vahdeti ve *Paris'te Bir Türk* roman kahramanı Nasuh Efendi tipleri de sa'y u amelleriyle kendilerini geliştirmeye çalışkan ve çalışkan kişilerdir. Bu kişiler müşküllerinde başkalarından yardım istemek yerine kendilerine güvenen ve sorunlarını kendisi çözen kişilerdir. *Para*'daki Vahdeti karakteri

yaşamında her neyi başarmak gerekirse kendi gücüyle erişmeyi amaçlamış, kendi çabasıyla bir parça ekmek kazanmayı akrabaları aracılığıyla Akdeniz sahillerinde sefa sürmeye tercih etmiştir (Ülgen 1994: 5). *Gençlik ve Teehhül* adlı hikâyesindeki Sabira Hanım karakteri başkalarına muhtaç kalmaktan ziyade kendi emeğiyle geçimini sağlayan bir kişidir. Sabira Hanım, dikiş, nakış, kanaviçe, oya, kese, dantele ve çorap örmek gibi el işleri yaparak geçimini sürdürmüştür (Ülgen 1994: 6). *Paris'te Bir Türk* adlı eserdeki roman karakteri Aleksandr de aynı diğer karakterler gibi çalışma üzerine geçimini sağlamış ve sürekli sa'y u gayret içerisinde olmuştur (Ülgen 1994: 13). *Felatun Bey ile Râkım Efendi* romanındaki Râkım Efendi'nin annesi ve dadısı da hayatını sa'y u amel ile idame ettiren roman karakterleridir. Râkım Efendi'nin annesi her gün el dikişi, oya, çevre ve uçkur gibi el zanaatlarını icra etmiş ve dadı kalfa her gün, annesi ise bazen büyük konaklara çamaşıra ve tahtaya gitmiş ve Salı günleri ise Salıpazarı'nda el zanaatlarını satmıştır (Kaplan ve diğerleri 1979: 99).

Ahmet Mithat'ın *Müşahadat*'taki Seyyid Mehmet Numan karakteri teşebbüs-i şahsi yoluyla servet edinenlerden birisidir. Ticari bilgisi fazla olan Mehmet Numan tek bir meslekle iştigal eden bir tüccardan ziyade her türlü ticari işlemi gerçekleştiren bir ticari acentadır. Mısır'dan Marsilya'ya, Trieste'ye hatta Londra'ya pamuk satmakta, İstanbul'a pirinç ithal edip bunun bir miktarını Rusya'ya ihraç etmekte, Taygan'dan yağ ve un celp ederek bunları Ege adalarına sevk etmekte, Tuna tarafından birkaç gemiyle Akdeniz'e getirmekte ve burada müşteri bulamadığı takdirde bunları Fransa ve İngiltere'ye ihraç etmekte, Avrupa ve Amerika'dan çeşitli dokuma ürünleri ithal ederek Muğla, Antalya ve Mersin limanları aracılığıyla Anadolu içlerine gönderdiğinden kendisine beyne't-tüccar denilmektedir (Ahmet Mithat 2003: 173-174). Mehmet Numan tüccarlar arasında bir nevi acentalık işlevini gören ve her türlü toptan alıp satan bir girişimcidir. Bu ürünleri mağazalara depolamaktan ziyade bunları aldığı gibi satmaktadır. Mesela Girit'ten getirdiği yüzlerce çuval sabunu limanda bir gemiden çıkartıp diğer gemiye naklederek Rusya taraflarına ihraç etmiştir. Ticaretteki başarısı nedeniyle poliçeleri piyasada her zaman kabul görmektedir. Ticaretteki bu itibarı sayesinde büyük sermayesi olmaması ticaretine engel teşkil etmemiştir. İtibarı sayesinde Midilli zeytin üreticilerinden aldığı krediyle İzmir'de kuru üzümcü ve meşe palamutçularını işini görmüş ya da Fiyome'den İskenderiye'ye ithal ettiği kağıt ve mukavvanın bedelini Akka, Ladikya ve Antakya taraflarında toplatıp Triyeste'ye sevk ettiği yapağı geliriyle ödemiştir. Mehmet Numan, tüm bu ticari işlemleri mükemmel idaresiyle çekip çevirmektedir (Ahmet Mithat 2003: 174-175).

Ahmet Mithat'ın roman karakteri Mehmet Numan devlet memurluğunu tercih etmeyen biridir. Aslen Mısırlı olan Seyyid Numan, Mısır'da çiftlik sahibi olan zenginlerin çiftliklerini yöneterek burada gerçekleştiren üretimi İskenderiye'den Avrupa tacirlerini sevk ederek gerekli işlemleri gören ve burada ticarete ustalık kazanan biridir. İstanbul'a geldiğinde de kendisine memurluk teklif edilmesine karşın gelen teklifi reddetmiş ve ticaretle iştigal etmiştir. (Ahmet Mithat 2003: 178-179). Mehmet Numan memurluk teklifini devlet memurluğun kazanç kapısı olarak görmemesi nedeniyle reddetmiştir. Osmanlı Mısır'ında devlet ileri gelenlerin çoğunun arazi sahibi olup ticaretle iştigal ettiklerini ve maişetlerini ziraat ve ticaretle ile karşıladıklarını aralarında zekası ile sivrilenenlerin bürokrasi ve askeri hizmetlerde vazife gördüklerini ama bunların

maîşetlerini ziraat ve ticaret gibi girişimlerle temin ettiklerini belirtmiştir (Ahmet Mithat 2003: 181). Bu düşüncelerin İstanbul'da hakim olmadığını devlet ileri gelenlerin özel teşebbüsle gelen kazanca itibar etmediğini ifade etmiştir. Bunların arazilerini sadece gezinti mekanı olarak gördüklerini, tek dertlerinin bürokraside bir memurluk kapmak olduklarını ve maîşetlerini buradan karşıladıklarını ve bundan başka geçinme yollarını bilmediklerini dile getirmiştir (Ahmet Mithat 2003: 183). Mehmet Numan, İstanbul'a geldiğinde burada 72 milletin kazanç peşinde koşmasına karşın İstanbulluların bunları kıskanmadığına üzüldüğünü belirtmiştir. İstanbulluların çocukluktan itibaren devlet kapısında memur olmak amacıyla koştuklarını belirtmiştir. Mehmet Numan, kendisinin ülke refahını artıracak ve devleti zengin edecek olan özel teşebbüs işine verdiğini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2003: 184). Mehmet Numan, kâr ve kazanç yolunda maîşetini karşılması düşüncesinin halkta bulunmamasına karşın devletin bu konuda çeşitli girişimlerde bulunduğunu belirtmiştir. Boğaziçi'den şişe, billur, mum fabrikalarının tesis edildiğini, kağıthane ve ipekhanelerin yapıldığını dile getirmiş ve devletin bunları yapmaktaki amacının halkı teşebbüs şahsi gibi girişimlere teşvik etmek olduğunu söylemiştir. Ancak halkın bunu anlayamadığını, bu fabrikalarda donanımlı memur ve işçinin yetişemediğini ve bu nedenle fabrikaların zamanla kapandığını ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2003: 185).

4. Sa'y u Amele Bir Örnek Kişi: Râkım Efendi

Felâatun Bey ile Râkım Efendi eseri Ahmet Mithat'ın Rodos sürgünü yıllarında kaleme alınmış ve eser 1875 senesinde neşredilmiştir (Korkmaz 2011: 46). Ahmet Mithat, eserin başkarakterlerinden biri olan Râkım Efendi'yi Batı'nın gerçek değerlerini içinde yaşadığı toplumun değerleriyle sentezini yapan örnek bir kişi olarak resmetmiştir (Uçman 2002:142). Râkım Efendi, çalışkan ve bilgi donanımı yüksek, gösteriş meraklısı olmayan Batı değerlerini bilen ama alaturka aile yaşantısı yaşayan bir Osmanlı vatandaşıdır (Ak, 2006: 262).

Râkım Efendi, eski tophane kavasların birinin oğlu olup ve bir yaşında yetim kalarak annesi tarafından yetiştirilmiştir. Babasından sadece üç odalı küçük ev ve bir de Arap cariyesi mirasından başka herhangi bir geliri olmadığından annesi çalışmak zorunda kalmıştır. Râkım Efendi'yi büyütmek için annesi el dikişi, oya, çevre uçkur işleyerek bunları Salıpazarı'nda kalfa Fedayi'ye sattırılmış ve diğer günler ise Kalfa Fedayi evlere çamaşır ve tahtaya gönderilmiş arada kendisi de gidip çalışarak geçimlerini sağlamış ve kendi emeğiyle kimseye muhtaç olmadan geçinmişlerdir (Ahmet Mithat 2016: 13-14). Râkım Efendi, annesinin sa'yı sonucu büyümüş ve annesinin çalışması ile ihtiyaçlarını karşılamıştır. Râkım Efendi'nin beş yaşına geldiği zaman ilköğretimini Salıpazarı'ndaki Taş Mektebi'nde görmüş, on bir yaşında ise İstanbul tarafındaki Validiye Rüştîye Mektebi'ne gitmiş ve on altısında burada mezun olduktan sonra Hariciye Kalemî'nde memur olarak işe başlamıştır. (Ahmet Mithat 2016: 14).

Ahmet Mithat'ın roman karakteri Râkım Efendi, Hariciye Kalemî'nde gece gündüz çalışan birisidir. Râkım Efendi, sabah Süleymaniye'deki mektebe gidip saat dörde kadar orada ilmini ilerletmiş, sonra kaleme gidip sa'y u amel etmiş iş çıkışı kalemde aldığı Fransızca dersini takviye amacıyla Galata'daki bir hekime gidip Fransızcasını

ilerletmiştir. Akşam yemeğinden sonra ise Hariciye Kalemî'nde arkadaşı olan bir Ermeni'ye Türkçe öğretmesi karşılığında onun Fransız kitaplarından ilmini ilerletmiştir (Ahmet Mithat 2016: 14). Hatta cuma ve pazar günleri bile Ermeni arkadaşının kütüphanesinde gün boyu ilim çalışmıştır (Ahmet Mithat 2016: 15). Râkım Efendi, dört sene bu şekilde eğitimine devam etmiş ve bu sürede sarf ve nahv'den başka risale-i erbaayı şerhleriyle görmüş, mantıkta tasdikât-ı hitama kadar tahsil eylemiş, ilm-i hadis ve tefsir ve fıkıh bile öğrenmiştir. Farisi'den *Gülistan, Baharistan, Bostan, Pend-i Attar, Hafız ve Saib*'i bitirip birçok şiiri ezberlemiş, Fransızca lisanını mükemmel bir şekilde öğrenmiş ve Galata'daki dostundan hikmet-i tabiiye, kimya ve anatomi tahsil etmiş, Ermeni dostunun kütüphanesinde coğrafya, tarih, hukuk ve siyaset hakkında yeterince malumat toplamış ve birçok Fransız romanını okumuş ve birçoğunu ise ezberlemiştir (Ahmet Mithat 2016: 15-16).

Ahmet Mithat, romanda Râkım Efendi'nin çalışkanlığını vurgulamak amacıyla dönemin memur prototipini Felatun Bey portresinde eleştirmiştir. Dairedeki memurların gece gündüz çalışmak yerine haftada bir gün makama gelip burada üç dört saat zaman öldürdüklerini ifade etmiştir. Memurların diğer günlerini ya Kağıthane, Çamlıca gibi seyir bölgelerine gittiklerini ya evde dünkü yorgunluğu çıkarttıklarını ya Beyoğlu'nun çarşıları gezilerek dost arkadaşına uğradıklarını ya sabaha kadar eve gelen dostlarla evlerde eğlendiklerini ya da alafranga eğlence mekanları gezdiklerini bildirmiştir (Ahmet Mithat 2016: 4-5).

Râkım Efendi'nin eğitimini devam ederken bir yandan sa'y u amel ederek eğitim harcamalarını bedavaya getirttiğini vurgulayan Ahmet Mithat, yirmi yaşına kadar parasız kalan Râkım Efendi'nin, eğitimini bitirdikten sonra kalemde işe başladığını ve buradaki maaşın yüz elli kuruş olduğunu belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 16). Râkım Efendi'nin kalemde çalışırken boş vaktinde teşebbüs-i şahsi gerektiren işlere giriştiğini belirten Ahmet Mithat bir gün dostlarından bir matbaacının kendisine Fransızca bir kitabı yirmi altın karşılığında Türkçeye çevirmesini istediğini ve Râkım'ın yüz elli iki yüz büyük sayfalı kitabı bir haftada çevirmek şartıyla kabul ettiğini belirtmiştir. İlk işinden şevkle sa'y u gayret etmesine karşın kitabı bir haftada değil 12 günde bitirdiğini ancak matbaacının kitap bedelini tek bir seferde verdiğini dile getirmiştir (Ahmet Mithat 2016: 16). İlk defa bu kadar parayı bir arada gören Râkım Efendi'nin sa'y u amel sonucu bu parayı kazandığı için mesut olduğunu ve kazandığı parayı kişisel serveti olarak addetmeyip o güne kadar kendisine bakan dadısıyla sevincini paylaştığını belirtmiştir. Râkım Efendi'nin fakr u zaruret içinde büyümesine karşın tokgozlu olarak büyüdüğünü ancak paranın saadet getirdiğini bildiğini ve refah yolunda harcamak için para kazanmayı sevdiğini vurgulamıştır (Ahmet Mithat 2016: 17). Râkım Efendi'nin ilk defa kazandığı büyük bir meblağlı parayı tüketim harcamalarına ayırmadığını ve ilk kazandığı para ile dadısının birkaç kat elbise alıp temiz temiz giyersin ısrarına rağmen bu para ile artık günlük temel ihtiyaçlarının karşıladıklarını ve dadıyı günlük temizlik işlerinde göndermekten alıkoyduğunu belirtmiştir. Paranın geri kalan kısmıyla da evin tamir edilecek kısımlarını elden geçirdiğini anlatmıştır (Ahmet Mithat 2016: 17). Râkım Efendi'nin çalışkanlığı sonucu kısa sürede yeni işler edindiğini belirtmiş, Babiali'ye gelen ecnebi gazeteleri baştan aşağıya okuduktan sonra gazetelere bentler yazmaya başladığını ifade etmiştir. Bu hizmeti başta bedava yaparken Râkım'ın bu işi düzenli

yapması için gazete sahiplerinin haftada ve on beş günde bir Râkım'ın eline birer ikişer lira verdiklerini, Râkım'ın bu işten kazanç elde ettiğini, sonraları ise gelirinin fazlalastığını ve haftada iki liralık bir gelir seviyesine gelince Râkım'ın, kalemdeki memurluk işini bıraktığını artık sadece sa'y u ameli geçinmeye başladığını belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 17-18).

Ahmet Mithat, Râkım'ın zamanla yabancı dostları artırmasıyla kendisine bir alafrağa tercümanlık yolunu açtığını ve ecnebilere nota, layiha, protesto ve arzuhal gibi yazılar yazdığını ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2016: 18). Birkaç sene bu şekilde sa'y u amel ederek ayda yirmi otuz lira kadar kazandığını ve bu parayı kazanmak için 24 saatin sadece yedi saatini zorunlu ihtiyaçlarını karşılayıp on yedi saatini sa'y u amel ettiğini vurgulamıştır (Ahmet Mithat 2016: 18). Kazancını artıran Râkım Efendi'nin bu kazancıyla yatırım işlerine giriştiğini, Salıpazarı'ndaki evini tamir ettiğini ve içini de güzelce dayayıp döşediğini belirtmiştir. Ayrıca kendisine bir kütüphane oluşturup Türkçe ve Fransızca eserler topladığını ve mesleğinde ilerletmek için kitaplara yatırım yaptığını ifade etmiştir. Bu kadar masraf yapmasına karşın yine cebinde parasının eksik olmadığını belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 18). Ahmet Mithat, Râkım'ın kazandığı servet ile kendi kişisel tüketimi yanında dadısını da düşündüğünü vurgulamıştır. Kazandığı servetle dadısını yardımcı olmak amacıyla bir cariyeye almaya karar verdiğini ve yüz altına bir esirciden sekseni peşin yirmisi senetle yüz altına bir cariyeye satın aldığını belirtmiştir. Cariyeyi satın aldıktan sonra sa'y u amele devam ettiğini ve Beyoğlu'nda iki önemli işini halletmek için Beyoğlu'na çıktığını burada Silistre valisine bir arıza yazdığını ve bu işlerin karşılığı olarak Râkım'a üç aydan beri yazdığı evrakların toplamı olarak 30 lira verildiğini belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 20-22). Hakkını aldıktan sonra diğer işine gittiğini ve Asmalımescit'e yerleşen İngiliz bir ailesinin iki genç kızına haftada bir gün Türkçe dersi için iş teklifi edildiğini ve Râkım Efendi'nin her türlü işi gördüğü için her ders için bir İngiliz lirası karşılığında işi kabul ettiğini belirtmiştir. İşleri hallettikten sonra ev yolunda sabah esirciyle yaptığı senedi borç kalmaktan hoşlanmadığı için yirmi altını verip senedini aldığını belirtmiştir. (Ahmet Mithat 2016: 22-23).

Ahmet Mithat, Râkım'ın Cuma günleri Asmalımescit'teki kızlara ders vermek için öğleden sonra yedide Asmalı mescide gidip burada ders vermeye başladığını, (Ahmet Mithat 2016: 26) kazancının artmasıyla artık evden işe arabayla gittiğini ve kazancını harcıyıp bundan istifade ettiğini belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 28). Ahmet Mithat, Râkım Efendi'nin evde dadısına yardımcı olarak aldığı Canan'a bir piyano aldığını ve burada yine kazancını şahsi harcamalar yerine başkaları içinde harcadığını belirtmiş ve bu davranışıyla kendisinde bir dayanışma duygusu olduğunu vurgulamıştır. Canan'ın eğitimi için yatırım yapan Râkım Efendi (Ahmet Mithat 2016: 35) Canan'ın komşuda piyano derslerine gidip gelmesiyle tanıştığı piyano hocası Yozefino'nun Canan'a ücretsiz ders vermeyi kabul etmesiyle usta ücretini bedavaya getirdiğini ancak 400 frankı peşin gerisini bir ay müddetle 700 franga bir piyano satın aldığını belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 38).

Râkım Efendi yedi sekiz sene gece gündüz çalışarak elde ettiği kazancı onun hak ettiği mükâfat olarak Ahmet Mithat tarafından onaylanmıştır (Ahmet Mithat 2016: 44). Râkım Efendi'nin eve aldığı Canan ile Türkçe öğrettiği İngiliz kızlarla olan muhabbeti

Râkım'ın sa'y u amelini etkilemediğini vurgulamış, Râkım Efendi'nin evvelki gibi yine yazılarını yazdığı yerlere gittiğini ve para kazanmaya devam ettiğini belirtmiştir. Elde ettiği tüm kazancı evine, dadısına ve Canan'a harcadığını masrafları artsa bile gelirin fazla olduğunu, gelirin geri kalanını da israf etmediğini, Dadı Kalfa'ya verip Dadı Kalfa'nın sandıkta sakladığını ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2016: 67). Râkım Efendi'deki para kazanma hırısının şahsi çıkarı doğrultusunda olmadığını göstermek için tüm kazancını Canan'a harcadığını bir daha vurgulamıştır. Canan'ın dolabında en ala yapma çiçek, çekmecesinde bir iki elmas iğnesi, küpesi, yüzüğü eksik olmadığını ifade etmiş ve her hafta Râkım'ın kendisine altın gümüş seksen kuruş verdiğini, Canan'ın bu parayı biriktirdiğini ve sonra paraları Râkım'a verip Râkım'ın kendisine yüzük, saat, kordon gibi eşyalar aldığını belirtmiştir (Ahmet Mithat 2016: 68). Ahmet Mithat, Râkım Efendi'nin sa'y u ameli kişisel çıkarı için değil topluma fayda sağlamak amacıyla kullandığını göstermek için Râkım'ın yüz altına aldığı cariyeyi Yozefino aracılığıyla bin beş yüz liraya talip olana Canan'ı satmaya razı olduğunu ancak Canan'ın bedeli olan lirayı Canan'a çeyiz olarak teklif ettiğini belirtmiş ancak Canan'ın gitmediğini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2016: 74-75). Râkım Efendi eğlencesinin sürdürürken bile sa'y u ameline devam ettiğini (Ahmet Mithat 2016: 106) o gün yine Râkım'ın işleriyle meşgul olduğunu ve akşam eve geldikten sonra bazı tercüme işleriyle gece iştigal ettiğini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2016: 114).

Ahmet Mithat'ın roman karakteri Râkım Efendi gösterdiği sa'y u amel ederek servet artırılmasına karşılık diğer roman karakteri Felatun Bey babasının mirasını tüketen ve göstermelik olarak Kalemiye'de çalışan tembel bir kişidir. Devlet dairesinde Râkım Efendi'yle iş arkadaşı olan Felatun Bey Râkım Efendi'nin çalışkanlığından hoşlanmayan ve Râkım Efendi'nin para hırısı olan bir işkolik olduğunu düşünen biridir. Ahmet Mithat, Râkım'ın zıddı olan Felatun Bey'i miras sonucu ele geçen servetini tüketen biri olarak resmetmiştir. Romanda bu iki karakter aynı kurumda çalışan iki arkadaş olarak gösterilmiş ve bazen romanda karşılıklı konuşmalarda bulunmuşlardır. Ahmet Mithat bu konuşmalarda Felatun ve Râkım Efendi'nin sa'y u amele olan bakışlarını resmetmiştir. Felatun'la Râkım bazen karşılaşmalarına karşın Râkım'ın işim var diye sürekli izin istemesine bozulan Felatun'un Râkım'a hakaretvari bir şekilde sürekli "iş iş diye kııştırdığını" ve "bu kadar iş neyin nesi, artık çalışmayı bırak kazandıklarını biraz da harca" demesine karşın Râkım Efendi'nin buna "birader kendisinin ne tarlasının ne bağının ne de geliri olduğunu çalışmazsa aç kalacağı" cevabını verdiğini ve "sa'y u amelden başka hiçbir geçim yolunun olmadığını" belirttiğini bildirmiştir (Ahmet Mithat 2016: 95).

Felatun, Râkım'ı bir gün ikna ederek beraber metresi Polini'n kaldığı mekana gittiğini belirten Ahmet Mithat, tanışma esnasında Râkım'ın Polini'ne cevaben "Geliriyle yaşayan kişi değilim, iş güçle yaşar maişetimi gideren bir kişiyim" dediğini ve Polini'n "sen demek ki amelesin" demesine üzerine Felatun Bey'in araya girerek "Kalemle işler amele cevabını" verdiğini ifade etmiştir. Polini'nin "Gazeteci misin" demesi üzerine Râkım Efendi'nin "Evet her şeyi yaptığımı, ufak tefek roman ve tiyatro yapıp ve gazeteye yazan bir ameleym" diye cevap vermesiyle Ahmet Mithat, Râkım'ı özel teşebbüsle gelirini kazanan biri olarak göstermiştir (Ahmet Mithat 2016: 97-98).

Ahmet Mithat, Felatun Bey'in "Ayda dört liraya şu İngilizlerin kahrı çekilmez bırak işi" demesi üzerine Râkım Efendi'nin "Ne yapalım birader para lazım" cevabını verdiğini belirtmiş ve bunun üzerine Felatun'un Râkım'a cevaben "Adam parayla kafayı bozmuş gel sana ayda dört lirayı ben vereyim" demesine karşın Râkım'ın "Benim yaşayışım pek iyidir" cevabını verdiğini söylemiştir (Ahmet Mithat 2016: 101). Râkım'ın, Felatun'a "Birader senin israfın sonunu iyi görmüyorum" demesine karşın cevaben Felatun Bey'in "Kendisinin israf yapmadığını üç ay zarfından kazandığı paranın sarf ettiğinden fazla olduğunu" belirttiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Râkım Efendi'nin cevaben "Bu duruma memnun olduğumu gerçek yaşayışın kazandığı kazançla yaşandığını ve bir adamın ancak kazandığıyla yaşayabilir" dediğini ifade etmiştir. Râkım Efendi'nin "Bu kadar kazancı nasıl elde ettiniz ticaretle demesi" üzerine Felatun Bey'in "Bizim gibi adamların ticareti cebine kırk elli koyar başlarsın oynamaya kırk elli lira çoğalır sonra kalkarsın" demesine Râkım'ın "Kumarda başlangıçta kazanılmasına karşın servetini heba edeceğinden korktuğunu yirmi otuz bin lirayı birkaç ayda kaybedeceğini" söylediğini ifade etmiştir (Ahmet Mithat 2016: 101-102).

5. Sonuç

Osmanlı basınının kamuoyunu oluşturup halkı yönlendirdikten sonra aydınlar gazeteler aracılığıyla halkı eğitmeye önem vermiştir. Ve bu doğrultuda basında onları bilgilendirici birçok konuda yazılar yazılmıştır. Aydınların halka aşlamak istedikleri bir konu da sa'y u amel düşüncesidir. Osmanlı'nın iktisaden geri kalmasının nedeni olarak halkın geçim sıkıntısını gidermek için devlet memurluğundan başka işlerle meşgul olmaması ve halkın teşebbüs-i şahsi gerektiren ticari ve zanaat işlerine rağbet etmemesi gösterilmiştir. Osmanlı'nın iktisaden terakki etmesi için halkın sa'y u amelinin özel teşebbüs gerektiren işlerde kullanması ve bu doğrultuda sa'y u amel etmesi istenmiştir. 1860'lardan beri basında aydınların sıklıkla dile getirdiği bu düşünceye döneminde en fazla değinen ve güncel yaşamında da bu düşünceyi uygulayarak teşebbüs-i şahsi ile geçimini sağlayan kişi Ahmet Mithat Efendi'dir.

Ahmet Mithat, Osmanlı vatandaşlarının özellikle İstanbul'da yaşayan Müslümanların memurluğu tek geçim kaynağı olarak görmelerini eleştirmiştir. Halkın özel teşebbüs tarzı işlere rağbet etmesi için olumlu bir üslupla sa'y u amelin sonucunun zenginleşme olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı'nın Avrupa devletleri gibi iktisadi kalkınmasını gerçekleştirmesinin ancak halkın sa'y u amelle iştigal etmesiyle olacağına kanaat getirmiştir. Avrupa'daki birçok iktisadi girişimin özel teşebbüsle gerçekleştiğinin farkında olmuş ve bu doğrultuda Osmanlı halkına çalışma psikolojisini aşlamak istemiştir. Çocukluğunda bir aktar dükkânında çırak olarak çalışması, yazarlık işleriyle uğraşırken yayınevi kurarak kendisi ve aile fertleriyle birlikte kitaplarının basım işlerini sa'y ederek gerçekleştirmesi, sonradan sa'y u amelle elde ettiği kazançla bir çiftlik satın alması ve bu çiftlikte arıcılık ve tavukçuluk gibi sektörlere modern teknoloji ile üretim yapması ve çiftliğin yakınındaki kaynak suyu damacancılarla İstanbul'a getirtip burada bir dükkânda satması gibi teşebbüsleri kendisinin benimsediği ve yazılarından sürekli vurguladığı sa'y u ameli hayatında uyguladığını göstermektedir.

Ahmet Mithat, insanoğlunun sa'y u amelinden başka hiçbir sermayesinin olmadığını belirtmiş ve bugünkü oluşan sermayelerin eski dönemlerin sa'y u amelin sonucu olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda sermaye sahibi olmak için çalışmaktan başka bir yol olmadığını söylemiş ve sa'y u amel peşinde olanların kısa sürede birçok sermayeyi biriktirdiklerini belirtmiştir. Ahmet Mithat insanın tek geçim kaynağı olarak sa'y u ameli eğitimle donatması ve geliştirmesi gerektiğini ve bu yapıldığı takdirde sa'y u amelinden daha fazla istifade edeceğini ifade etmiştir. Ahmet Mithat'ın çalışma psikolojisini aşılama istediği kitle İstanbul'da ikamet eden Müslümanlar oluşturmaktadır. Anadolu ve Rumeli'deki Müslümanların ve ülkedeki gayrimüslimlerin sa'y u amel ederek geçimlerini sağlayıp birçok servet edindiklerini eserlerinde belirtmiştir. İstanbul'da Müslüman halkın sa'y u amelle geçimini sağlamayı ve ticaret ve zanaat gibi sektörlerde çalışmayı hor görmesini eleştirmiş ve bu sektörlerin memurluktan çok daha fazla kazanç getireceğini vurgulamıştır.

Ahmet Mithat sa'y u amelin faydalarını romanlarında dile getirmiştir. Yazdığı romanların birçok başkarakteri sa'y u amelle geçimini sağlayan ve zenginleşen tiplerdir. Ahmet Mithat'ın *Müşahadat*'taki Seyyid Mehmed Numan, *Paris'te Bir Türk*'teki Nasuhi Efendi, *Para*'daki Vahdeti, *Esrar-ı Cinayet*'teki Osman Sabri Efendi ve *Felatun Bey ile Râkım Efendi*'deki Râkım Efendi sa'y u amelle geçimini sağlayan çalışkan kişilerdir. Bu çalışmada incelenen Râkım Efendi sa'y u amelle geçimini sağlayan, bundan başka sermayesi olmadığını farkında olan, çalışmayı hayatının merkezine yerleştiren ve günün on yedi saatini çalışmaya ayıran bir roman karakteridir.

Ahmet Mithat, bu roman karakteri ile sa'y u amelle bir insanın mesut olacağını göstermeye çalışmıştır. 6-7 yedi yaşlarından babasını kaybeden ve babası tarafından miras olarak bir şeyi olmayan Râkım Efendi, çocukluğunda annesi ve dadı kalfadan gördüğü çalışma psikolojisini içselleştirmiş ve okulunu bitirdikten sonra kaleme memur olarak atandıktan sonra gününün çoğunu çalışmaya ayırmıştır. Kalemde başka özel girişim gerektiren hocalık, arzuhalcilik ve çevirmenlik gibi birçok işte sa'y u amel etmiş ve zamanla özel girişimle yaptığı işlerin artmasıyla kalemdeki işini terk etmiş ve tüm vaktini özel girişim gerektiren işlerine ayırmıştır. Râkım Efendi, sa'y u amelle kazandığı servetten istifade etmiş ve sadece para kazanmak için para kazanmaktan ziyade geçimini sağlamak ve refahını artırmak amacıyla sa'y u ameli gerçekleştirmiştir. Ayrıca kazancının toplumsal menfaati için de kullanmış ve dadı kalfanın evlere temizliğe gitmesine izin vermemiş ve ona yardımcı olmak için bir esir kızı satın almış ve sonra da bu esir kızı olan Canan'ın kişisel gelişimi için ona gerekli yardımı yapmıştır. Râkım Efendi'nin gerçekleştirdiği sa'y u amel Batı tarzı burjuva tipinden ziyade kendi maişetini karşılayıp refahını artıran ve bu refahtan başkalarının istifade etmesine yardımcı olan bir çalışkan insan tipidir.

KAYNAKÇA

AHMET MİTHAT EFENDİ, (1296/1879). *Sevda-yı Sa'y u Amel*, İstanbul, Kırkambar Matbaası.

- AHMET MİTHAT EFENDİ, (2016), *Felâtn Bey ile Râkım Efendi*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- AHMET MİTHAT EFENDİ, (2003), *Müşahadat*, Ankara, Akçağ Yayınları,
- AK, M. (2006). Doğu-Batı İkileminde Bir Osmanlı Entelektüeli Ahmet Mithat Efendi'nin Batı'yı Tanıma Çabasına Bir Bakış, *Marife*, 6/3.
- BAYKAL, H. (1990), *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, İstanbul, Afa Matbaacılık.
- BAYRAK, Ö. (2015), *Yeni Türk Edebiyatı 1*, İstanbul, Kesit Yayınları.
- BOLAY, S. H. (2002) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Düşünce Tarihi, *Türkler 14*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- ÇAPANOĞLU, M. S. (1964), *İdeal Gazeteci Efendibabamız Ahmet Mithat*, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- ÇAVDAR, T. (2007), *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, Ankara, İmge Yayınevi.
- ÇONOĞLU, S. (2015), *Bir Hayat Hikâyesinin Kâğıttan Tanıkları Hikâye ve Romanlarında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- DOĞAN, C. (2013), Doğu ile Batı Arasında Bir Türk Filozofu: Ahmet Mithat Efendi'nin Hayatı ve Bilimsel/Felsefi Düşünceleri Üzerine, *EKEV Akademi Dergisi*, 17/56.
- DURGUN, H. H. (2015), *Ahmet Mithat Efendi ve Edebiyat*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- JELTJAKOV, A. D. (1979), *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*
- İNÜĞÜR, N. (1999), *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları.
- KAPLAN, M. ve diğerleri (1979), *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi III*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KUDRET, C. (1986), Ahmet Mithat 1, *Tarih ve Toplum*, 28.
- KOLOĞLU, O. (2010), *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- KOLOĞLU, O. (1985), Osmanlı Basını İçeriği ve Rejimi, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi 1*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- KORKMAZ, F. (2011), Ahmet Mithat Efendi'nin İlk Romanlarında Mısır ve Mısırlılar, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45, Erzurum.
- NALCIOĞLU, B. U. (2013), *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu (1828-1878)*, İstanbul, Yeditepe Yayınları.
- OKAY, M. O. (2002), *Teşebbüse Sarfedilmiş Bir Hayatın Hikayesi, Kitaplık*, 54.
- RADO, Ş. (1986), Ahmet Mithat Efendi, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- SARIDOĞAN, K. (2014), Ahmet Mithat ve Dağarcık Mecmuası Üzerine Bazı Tespitler, *İdil Dergisi*, 3/11.
- TOPRAK, Z. (1984), Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı, *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul, Gelişim Yayınları.
- UĞUREL, Ö. Ş. (2014), Ahmet Mithat Efendi'nin Yayımladığı Gazete ve Dergiler (1868-1876), *Turkish Studies*, 9/3.
- URAZ, M. (1941), Ahmet Mithat, İstanbul, Tefeyyüz Matbaası.
- UÇMAN, A. (2002), Türk Romanında İlk Alafranga Tip: Felâtn Bey, *Kitaplık*, 54.

ÜLGEN, E. (1994), Ahmet Mithat Efendi De Çalışma Fikri, İstanbul, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakıf Yayınları.

YILDIRIM, F. (2011) Ahmet Mithat Efendi'nin Felatun Bey ile Râkım Efendi Romanında İronik Söylem, *Turkish Studies*, 6/3.

Summary

The reasons for the economic decline of the Ottoman state in the 19th century were questioned and it was asked to realize the economic development of the country as soon as possible. Although the Ottoman bureaucrats made many attempts with the support of the state in order to find a solution to this problem, no benefit was obtained from them. As a result of the failure of the steps taken by the state in economic development, the idea that the economic success would be realized by the public's private initiative rather than with the support of the state was born in 1860 and many companies were encouraged by the state to open many companies. In 1831, after the official newspaper of the state established in the country, Takvim-i Vekayi, the country's duty to create public opinion was published through newspapers published in 1860. Working in the periodicals of the period, the need-i-health was mentioned and the work psychology was intended to be given to the public. The reason of the country's economic retardation is the lack of private enterprise talent in the people. It is stated that today's economic success of Europe is the result of the realization of all economic activities by the people and that the people have invented many technologies by competing with each other and this competition has caused the increase of the spirit of enterprise in the people. It was stated that the economic welfare of non-Muslims living in the country stemmed from the fact that they were engaged in business requiring private enterprises and that the commercial and industrial enterprises in the country carried out them.

One of the intellectuals who mentioned this subject in 1870s was Ahmet Mithat Efendi in the 1860s. First, there were many articles published in the magazine Dağarcık in 1872 and in the Tercüman-ı Hakikat newspaper in 1878. Tercüman-ı Hakikat'ta writings in 1879 Sevda-yı Sa'y u Amel in the title book has been made. Ahmet Mithat has frequently mentioned this subject in other economics books. Ahmet Mithat has also shared the psychology of working with people in the novels, and many of the novels he wrote have chosen his lead character among the people who devoted his livelihood to life. In this study, in the light of Ahmet Mithat's writings in the press, he gave the idea of the righteous, and the portrait of Râkım Efendi, the character of Râkım Efendi and Felatun Bey, which he published in 1876, was examined under the light of deeds.

According to Ahmet Mithat, the citizens of the Ottoman state criticized the fact that Muslims living in Istanbul considered the civil service as the sole source of income and stated that the result of the number process was enrichment in a way that encouraged the public to demand private works. Ahmet Mithat was convinced that the Ottomans would be engaged in the economic development of the European states, and that many economic enterprises in Europe were aware of the private enterprise and tried to instill the psychology of the Ottoman people in this direction. Ahmet Mithat stated that there is no

capital other than the number of human beings and emphasized that today's capital is the result of the number of ancient periods. In this respect, he stated that there is no other way to work for having a capital and that many of those who are in pursuit of the deeds have accumulated a lot of capital in a short time. Ahmet Mithat stated that as a single source of livelihood, human resources should be equipped and developed with education and if this is done, they will benefit more than they are. The mass that Ahmet Mithat wants to instill in his work psychology constitutes the Muslims residing in Istanbul. It stated in his works that Muslims in Anatolia and Rumelia and non-Muslims in the country have made a lot of wealth by making a living and getting many fortunes. He criticized the fact that the Muslim people in Istanbul despised their livelihoods and despised the work in sectors such as trade and crafts and emphasized that these sectors would gain much more than civil service.

Râkım Efendi studied in this study is a novel hero who devotes his life to 17 hours of the day, who makes a living and is aware that he does not have any capital. Ahmet Mithat, with this novel character, has tried to show that a person will be a low. Râkım Efendi, who lost her father from her sixties to seven years old and did nothing as inherited by her father internalized the psychology of work that she saw from her mother and nanny during her childhood, and devoted most of her day to studying after she had been appointed as a clerk after finishing her schooling. As a translator, he has done business in many jobs and in time he has left his job in his pen due to the increase in his work in private enterprise and devotes all his time to his private works. Râkım Efendi, who had made use of the fortune to which he had now become a charity and realized a number of works to earn his living and to increase his welfare rather than simply making money to earn money. She also used it for the social benefit of her earnings, and the nanny did not allow her boss to go to the houses to clean up, and bought a captive girl to help her and then provided her with the necessary assistance for the personal development of this captive daughter, Canan. The number of people performed by Râkım Efendi is a type of hardworking person who meets his own wage rather than the type of Western bourgeoisie, increases his welfare and helps others benefit from this welfare.

US and the Arctic Region in the Era of Climate Change: A Brief Analysis of the Evolution of US Arctic Foreign Policy Since 2000s

Emirhan ALTUNKAYA*

Abstract

The objective of this paper is to provide an updated analysis of the United States (US) foreign policy towards the Arctic Region since the 2000s when the political, economic and security-related significance of the region is growing due to the impacts of climate change. It aims to analyze the development of the US foreign policy towards the region under three respective (Bush, Obama, Trump) administrations and to reveal differing priorities of three respective administrations. Therefore the research question of the following paper is; "What constitutes the main objectives of the US Arctic foreign policy in a climate-changed era and how has it evolved since the 2000s under three administrations?" The method used is a qualitative analysis of official policy and security documents, administration's engagement and positioning related to the region, but also various reports published by think-tanks and experts to evaluate the US Arctic foreign policy in the face of emerging challenges and opportunities.

Keywords: US Foreign Policy, Arctic Region, Climate Change, Arctic Council, Energy Security

İklim Değişikliği Çağında ABD ve Arktik Bölgesi: ABD Arktik Dış Politikasının 2000 Sonrası Gelişimi Üzerine Kısa Bir İnceleme

Öz

Bu çalışmanın amacı Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Arktik bölgesine yönelik dış politikasının güncel bir analizini sunmaktır. Çalışma özellikle bölgenin politik, ekonomik ve güvenlikle ilişkili öneminin iklim değişikliğinin etkileri sonucunda hızlı bir yükselişe geçtiği 2000'li yıllardan bu yana olan döneme odaklanmaktadır. Bu bakımdan, ABD'nin bölgeye ilişkin dış politikasının birbirini takip eden üç yönetim (Bush, Obama ve Trump yönetimleri) altında nasıl geliştiğini incelemeyi ve ilgili üç

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 31.07.2018

Kabul/Accepted: 04.12.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.448166>

* Res. Asst, Galatasaray University, International Relations Department, Istanbul, Turkey & PhD Student, Middle East Technical University, International Relations Department, Ankara, Turkey, E-mail: emirhanaltunkaya@gmail.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0003-3244-2973>

yönetimin bölgeye ilişkin öncelikleri arasındaki farkın ortaya çıkartılmasını hedeflemektedir. Çalışmanın araştırma sorusu şu şekildedir; "İklim değişikliği çağında ABD Arktik Politikasının temel hedefleri nelerdir ve bu politika üç yönetim altında nasıl gelişmiştir?" Kullanılan araştırma metodu resmi politika ve güvenlik dokümanlarının niteliksel analizinin yanı sıra, ilgili hükümetlerin bölgeye yönelik aktifliğinin ve açıklamalarının takip edilmesi, aynı zamanda düşünce kuruluşları ve uzmanların bölgedeki ABD politikasına yönelik raporlarının incelenmesinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ABD Dış Politikası, Arktik Bölgesi, İklim Değişikliği, Arktik Konseyi, Enerji Güvenliği

Introduction

The political, economic and social significance of the Arctic Region has been increasing due to impacts of Climate Change which are revealing opportunities and challenges within the region. The decline of sea ice and the resulting new accessibility of the region, combined with the discovery of density of the energy resources within the area, have raised serious questions about sovereignty and territorial boundaries. Since the 2000s, especially the Arctic coastal states (including the United States), along with some other notable international actors, are involved into discussions about the future of the High North and a possible political arrangement of the region. Therefore, policymakers directed their attention towards the region and many states have published specific strategy documents regarding the region. Even though their policy priorities differ, all of the Arctic States has concerns about territorial sovereignty, national security and defense, valuable energy resources development, shipping/trade routes, and environmental protection. In this regard, the United States (US) have also revisited its Arctic Policy and developed several strategy documents since the 2000s during Bush and Obama administrations.¹ However, the US Arctic Policy is often criticized by policy circles for not having coherent objectives and for being situated in a relatively weak position compared to other Arctic coastal states. Especially security and military experts, but also various think-tanks and economic interest groups, argue that the US should redefine its interests in the face of emerging opportunities and challenges within the region, and should develop a comprehensive strategy for advancing these interests.

This paper aims to discuss the development of the US Arctic Policy since the 2000s and to reveal those deficient points underlined by various experts. In doing so, it intends to provide an updated analysis of the US foreign policy towards the Arctic Region and to contribute to the growing literature on the Arctic Region which is regarded by IR experts as a focal point of upcoming geopolitical challenges on the global scale. Thereby, the main research question for this study is; "What constitutes the main

¹ In this regard, official documents such as *National Security Presidential Directive - 66 (2009)*, *National Strategy for Arctic Region (2013)*, *Implementation Plan for the National Strategy for Arctic Region (2014)* can be seen as essential advances for US Arctic Policy.

objectives of the US Arctic Policy in a climate-changed era and how has it evolved since the 2000s under three administrations?" In this way, it aims to understand how and why the region has escalated as an important foreign policy area during the last decades. In doing so, it also intends to analyze how mentioned administrations define the US national interest in the Arctic and to reveal the changes among three administration's approaches to the region. The theoretical framework that the study draws upon is primarily the constructivist approach of international relations discipline; which emphasizes both material and normative structures, on the role of identity and perceptions in shaping interests and political actions of the agents, and the constitutive relationship between agents and structures.² We can argue that the constructivist approach offers useful insights for examining both internal and external reasons that shaped the US interests, security and threat perceptions, and policy-making processes concerning the region. This approach also gives an opportunity to follow the emerging opportunities and challenges in the region since the 2000s and how these recent developments are perceived and evaluated by the US, as an important stakeholder in the region. In this respect, to examine the evolution of the US Arctic Policy, study provides a qualitative analysis of the US official policy and security documents related to the region, as well as observation of mentioned administrations engagement and positioning concerning the Arctic issues, primarily through their policy-making actions, statements and political discourse that constructed the US Arctic Policy. In this respect, the study also benefits from some other theoretical instruments offered by securitization theory of so-called Copenhagen School, which can be associated with the constructivist approach as well.³ This theory helps to analyze in which manners these Arctic issues are securitized or de-securitized by the US foreign policy circles, and also how this securitization interacts with the definition of the US national interests in the region by the mentioned administrations.

Thus, this paper is arranged as follows. In the first part, it starts by briefly examining the US Arctic Policy until the 2000s to provide brief historical background and in the second part it focuses on the emerging opportunities and challenges within the region since 2000s. In the third and the main part, it focuses on the development of the US Arctic Policy through three respective administrations since the 2000s by emphasizing their differing priorities. In this part, the study examines the increasing interest within the foreign policy circles to the region since the 2000s and also reveals essential changes within the US Arctic Policy among three presidential administrations approaches. In this regard, it aims to contribute to growing literature related to the Arctic Region, which has become a salient region in recent years due to increasing accessibility with the impacts of climate change.

² See; Christian Reus-Smit, "Constructivism", in *Theories of International Relations*, Scott Burchill, Andrew Linklater, Christian Reus-Smit et al. (eds.), New York, Palgrave Macmillian, 2005

³ See; Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, London, Lynne Rienner Publishers, 1997

US Arctic Policy until the 2000s

The Arctic area is a polar region, consists of (i) an ocean (Arctic Ocean), part of it is seasonally or permanently frozen, (ii) adjacent seas, and (iii) the land around it, which is under the sovereignty of different states, located at the northernmost part of the Earth. The US is one of the five Arctic Ocean coastal states with Russia, Canada, Denmark/Greenland, and Norway. To these five states, under the Arctic Council joins three other states which have traditional ties and closely related interests to the region, Finland, Iceland, and Sweden. These eight states (hereinafter referred as Arctic States) since long-time have territories within the Arctic Region, some notable lands which used to be covered with ice and permafrost. But especially within the last decades, for each of these eight states, ownership of these lands, of the oceanic area and seabed connected to them, and of the natural resources located there, has an increasing importance as with the impacts of climate change region is unrevealing its opportunities and challenges.

In this regard, the US is one of the major stakeholders in the region, through the northern part of Alaska. Since the Alaska region was purchased from the Russian Empire in 1867 and entered into statehood in 1959, the US has an Arctic coastline which is a mere 1.706 kilometers, the third biggest coastline to the region after Russia and Canada (Bonikowsky, 2012). As one of the Arctic States through the Alaska region, we can date back the US interest to the Arctic region, to the Cold War (CW) period. Since the 1960s, the US national interest in the region has been echoed by experts and several official policy documents have been prepared by administrations towards the region. In this regard, during the CW era, the Arctic region especially had significant geostrategic importance because of the close borderline between USSR and USA. In this period, the Northern Territory and the Northern Sea area in particular regarded as one of the most dangerous regions, risking a confrontation between the two superpowers (Norberg, 2014, p.2). Considered together with the dense militarization of the region during that period, we can argue that the region held a significant security interest of the US during CW and used to be a highly securitized region in military security terms. On the other hand, the economic significance of the region due to the density of valuable natural resources such as oil and gas, as well as coal, zinc, lead, and copper, was also evident and within the US interest since the 1960s. Since the late 1960s, oil exploration in notable fields such as Prudhoe Bay has started in the northern Alaska and production in the area began in 1970s which also initiated several acts for oil and gas transportation from the region (Dugger, 1984, p.19). That growing interest towards the region and these important objectives for the US Arctic Policy were also integrated into policy documents of respective administrations.⁴

With the end of the CW and growing impacts of climate change, region changed into a more diverse area of interest and a zone of international cooperation. These developments also increased the interest within the US policy circles and initiated more

⁴ See; United States, *National Security Decision Memorandum No. 144 (1971)*, *National Security Decision Memorandum No. 202 (1973)*, *National Security Decision Directive No. 90 (1983)*.

US involvement into to Arctic politics, along with other Arctic states. First multilateral agreement for regional cooperation is the 1991 dated Arctic Environmental Protection Strategy (AEPS) adopted by eight Arctic states. This declaration was seen as one of the first significant accomplishments of the post-CW era and also accepted as the starting point of the cooperative approach of Arctic States toward the region (Brigham, 1994, p.176). As a continuation of the regional cooperation started with AEPS, in 1996, eight Arctic States concluded on Ottawa Declaration on the establishment of the Arctic Council which serves as a high-level intergovernmental forum among Arctic States. At the national level, in 1994, the first post-CW US Arctic Policy statement came up under Clinton administration with the presidential decision directive no 26; PSD/NSC-26. Directive emphasizes the developing cooperative approach among Arctic countries, by giving reference to the AEPS, and asserts that the US should seek to promote the regional cooperation and establishment of international institutions related to this cooperation. However, it is also underlining that the US continues to have security and defense interests in the region, although CW tensions have dramatically decreased. Overall, we can argue that Arctic region became a zone of international cooperation in the 1990s, at least regarding environmental concerns, and US Arctic Policy was mainly to strengthen these cooperative institutions and develop a regional leadership role for the US. In other terms, the region is de-securitized regarding military security during the 1990s, while the main focus became environmental and human security needs with the growing regional cooperation, both for international political agenda and the US foreign policy. However, it is important to underline that, as it is indicated in the 1994 directive, the US continued to see the region as a critical zone for its national security and defense, despite the decrease of CW tensions.

Emerging Opportunities and Challenges in the Arctic

During the 2000s, opportunities and challenges within the Arctic Region became evident due to the growing impacts of climate change. The melting sea ice in the Arctic Ocean, on the one hand, revealed opportunities related to the density of natural resources in the region and related to the possible commercial routes across the Arctic Ocean, on the other hand, caused severe international disputes about the territorial claims and growing competition within the region. We can argue that this growing significance of the region and disputes over it retransformed the region into a possible zone of conflict and urged the US to reformulate its Arctic Policy.

In the 2000s, several scientific reports emphasized that climate change have severe impacts on the Arctic Region, which have heightened concerns about the region's future both in ecological and political terms. For example, Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) published its third assessment report in 2001, underlining that the warming of the Arctic region is higher than any part of the world which represents a substantial decrease in the level of sea-ice in the Arctic Ocean (McCarthy et al., 2001, p.801). It estimates that the polar icecap is 25 percent smaller compared to 1979, which makes the region much more accessible for human activities and industrialization. We can argue that the rapid decrease of the level of the sea-ice has dramatically altered the

region and revealed its profitability and geostrategic importance. This situation has enabled the extraction of the valuable natural resources in the region and possible use of important commercial routes through the areas such as Northwest Passage, Transpolar Passage, and Northern Sea Route. In this regard, by the mid-2000s interest in offshore hydrocarbons located in the Arctic Region had increased owing to receding sea ice making more of the region accessible (Ebinger et al., 2014, p.6). Moreover, a recent report published by the US Geological Survey (USGS) in 2008, presented a revised hydrocarbon assessment of the region indicating that over 30 percent undiscovered gas resources and over 13 percent undiscovered oil resources of the world, lays in the region (USGS Fact Sheet, 2008). According to the USGS, Russia has the most significant estimated Arctic oil and gas potential, while the US is the second stakeholder with 20% of the estimated resources. Consequently, growing significance of the region both concerning energy security and trade routes, in the 2000s induced competition among Arctic States for regional influence and presence, including overlapping territorial claims. Arctic nations became increasingly assertive in their territorial and resource claims during the 2000s, which even lead to the militarization of the region.

Until the 2000s the Arctic Region and a large part of the Arctic Ocean had been generally considered as an international space, including the high seas and the sea bottom. With the adaptation of the United Nations Convention on Law of the Sea (UNCLOS) in 1984 under the UN framework, this was also approved by the international law. UNCLOS entitles the surrounding Arctic countries with a claim for an exclusive economic zone (EEZ) of 200 nautical miles adjacent to their coasts, while the waters beyond the EEZ are considered as the international waters or "high seas." However, it also entitles these countries for making claims to an extension of their continental shelf with enough geological evidence which will be reviewed by the UN Commission on the Limits of the Continental Shelf. In this regard, in the 2000s Arctic countries started to make claims for extended continental shelf which represents territorial acquisition for the region. In 2001 Russia submitted to UNCLOS a formal request for the extension of its continental shelf beyond the previous 200 nautical mile zone through the Arctic Ocean, for an area that comprises 1.2 million square kilometers. Known as the Lomonosov Ridge dispute nowadays, this assertive claim has attracted the attention of other Arctic States to the region by challenging their national interests, including US interests (Cohen, 2011, p. 19). Even though the UN Commission has requested that Russia submit additional scientific evidence to support its claim in 2002, dispute remained unsolved, and it is hardened with the 2007 Russian North Pole expedition. In 2007, Russian scientific mission planted a Russian flag at the Lomonosov Ridge on the ocean's floor, by pointing out that soil samples are proving that the ridge is part of the Eurasian landmass (Cohen, 2011, p.20). This highly mediatized event draws reactions from other Arctic States as they objected to these claims on the international level. Other Arctic Countries also make claims for extension of continental shelf through the 2000s and 2010s regarding their ratification of the UNCLOS. Consequently, those disputes surrounding territorial claims in the region remain unsolved, even becoming more complicated. Moreover, expansion of the military presence of Russia in the region since 2007 to defend its claims causes a significant challenge for the affected states and particularly

for the US. Shortly after the Russian scientific mission in the Arctic, Russian President Putin ordered recommencement of the air patrols by the Russian Air Forces in the region and since 2008 Russian Navy resumed a warship presence in the Arctic (Cohen, 2011, p. 23). With the largest icebreaker fleet in the world, the Russian Navy is actively enlarging its presence in the region. This rapid militarization of the region by the Russian forces since 2007 complicates further the disputes over the territorial claims, and we can argue that such actions retransformed the region into a possible zone of conflict by undermining the spirit of regional cooperation among Arctic States during the 1990s. Ultimately, we can argue that the region re-securitized in traditional security terms by hampering the regional cooperation of the 1990s based on environmental and human security concerns. Even though in May 2008 five Arctic coastal states announced Illusiat Declaration as a pledge for the commitment to the legal framework provided by UNCLOS and to the orderly settlement of any possible overlapping claims, (Illusiat Declaration, 2008) most of the disputes and jurisdictional issues remain unsolved until nowadays and the rapid militarization of the region is ongoing.

Reformulation of US Arctic Policy in the Climate-Changed Arctic Era

We can argue that these developments in the region, have also initiated the US to reformulate its Arctic Policy. After 14 years from the previous policy statement, in the last days of the Bush administration, the US revisited its policy towards the region. We can argue that this is the first attempt to build-up a comprehensive approach to the region by the US, as the previous policy statements were only briefly stating the main objectives. According to NSDP-66/HSDP-25 *"The United States has broad and fundamental national security interests in the Arctic Region and is prepared to operate either independently or in conjunction with other states to safeguard these interests."*(NSDP-66/HSDP-25, 2009) Directive emphasized that it takes into account developments in the region that we have mentioned above; *"Altered national policies on homeland security and defense, effects of climate change and increasing human activity in the Arctic region (...) growing awareness that the Arctic region is both fragile and rich in resources"* (NSDP-66/HSDP-25, 2009). Moreover, it has identified seven focus areas for the US Arctic Policy, and also pointed out the responsible federal agencies for these areas. In this regard, it has profoundly updated the US Arctic Policy and offered greater details compared the previous policies. It addresses both hard (including national and homeland security), and soft security (including regional governance, economic and energy issues, maritime transportation) concerns related to High North. We can argue that it is as an important securitizing move for the US foreign policy agenda, following the increasing tensions in the region due to international disputes. In this respect, the Bush Administration, with this policy directive, defined strategic US interests related to the Arctic Region comprehensively for the first time. Roe Huebert also evaluates this new Arctic Policy as a signal that the US, which used to be a *reluctant Arctic Power*, started to understand that the Arctic is rapidly changing in a sense that concerns vital interests (Huebert, 2009, p.2). In this regard, this new Arctic Policy document elevated the significance of the region for the US foreign policy also by addressing several federal

agencies to develop own strategies. We can observe that since the 2008 directive, several federal agencies have started to develop agendas concerning the region⁵ also, the incoming Obama Administration worked to build up interagency coordination capabilities for implementation. In economic terms also, Arctic has escalated as an important policy area during Bush period. In this period, debates in Alaska and within the Congress about opening up areas for resource explanation have multiplied, and several bill proposals were passed related to enhancing Arctic presence (Keil, 2014, p.170). In this regard, George W. Bush during his administration steadily called for an end of the ban on offshore drilling in Alaska and expressed support for opening up of this region for energy production (Stolberg, 2008). Overall, we can argue that the Bush Administration has defined national interest in the region especially around two main objectives; economy/energy resources and national security. This approach is also in line with the central principles of the Bush Administration's political discourse; the protection of the US national security and the defense of national interests. Besides, we can argue that this was happened due to re-securitization of the region with the growing international disputes following the Russian assertiveness concerning the region and also due to increasing economic importance of the region revealed by 2008 USGS report.

We can argue that during the Obama Administration Arctic Policy was well developed; attention towards the region increased dramatically and concrete actions were taken for the implementation of the Policy by agencies. White House was actively engaged in promoting and enhancing the Arctic region in the foreign policy agenda. First of all, in 2010, through a presidential memorandum, administration restored *the Interagency Arctic Research Policy Committee* which is established in 1984 but inactive for decades. This committee, in the following years, contributed to coordination among agencies, conducted research activities necessary for the further US Arctic Policy (Pouffle, 2017, p.2-3). The Arctic region is also introduced into the National Security Strategy (NSS) document published in 2010 under the Obama Administration. The NSS 2010, in its third part, indicates security of the Arctic region among US strategic interests and restates that;

"The US is an Arctic Nation with broad and fundamental interests in the Arctic region, where we seek to meet our national security needs, protect the environment, responsibly manage resources, account for indigenous communities, support scientific research, and strengthen international cooperation on a wide range of issues." (US National Security Strategy, 2010, p.50)

In 2013, a new presidential directive "National Strategy for the Arctic Region" was announced, to provide details on the Arctic Policy and to complete the previous one (NSDP-25/HSDP-66). Giving reference to NSS (2010), this directive aimed to set forth the Government's strategic priorities in the region and to implement this policy by enhancing active coordination among agencies. The directive emphasizes the rapidly changing environment of the Arctic Region which is revealing opportunities and challenges and summarizes three main foreign and domestic policy objectives; (I) advance national and homeland security interests, (II) pursue responsible Arctic region

⁵ (For a brief list of these documents, see the official documents part in the bibliography)

environmental and social protection, (III) foster regional and international cooperation (White House, 2013). Compared to the previous documents, this strategy provides much more detail on the mentioned objectives in separate parts. In the same year, we can observe that various departments linked closely with the Arctic interests (such as Department of Defense, Department of Homeland Security, US Navy, US Coast Guard) have published or updated their respective Arctic strategy documents. Moreover, the Obama Administration supported this policy document in the following year with an implementation plan which tackled the most problematical aspects of the US Arctic Policy, by giving the leadership to an agency for each defined objective, indicating the supportive agencies and putting forward a plan and progress measurement meetings (White House, 2014). In this way, we can argue that it has tackled the coordination and leadership problems and also promoted concrete actions at agency levels. In 2015, White House also established a special committee, *Arctic Executive Steering Committee (AESC)*, to enhance coordination across the federal agencies related to the region. Besides, in 2016, the administration released three documents that were reviewing the implementation plan and providing a progress report on the activities (White House, 2016). These efforts of the Obama Administration seemed to be useful as multiple agencies have developed action plans and the Arctic became an essential part of their agendas within the last decade.

Besides the official documents, Arctic Region attracted high-level attention and engagement from the administration itself. In 2010, for the first time, the US participated in an Arctic regional meeting on the ministerial level, when the former Secretary of State Hillary Clinton attended the Arctic Ocean in meeting in Quebec. In the following year, she also attended to Arctic Council meeting in Greenland, becoming the first Secretary of State to participate in this forum. Increased interest and engagement from the Obama Administration enabled Council to achieve many enhancements in its running and several treaties related to environmental protection of the region, between 2010 and 2017 (Huebert, 2014, p.4). Experts underline that this attitude has "*contrasted with American wariness to engage with the Arctic Council*" (Pouffle, 2017, p.4). In the following years also, State Department continued to participate at the Arctic Council with high-level representation, before 2015-2017 when the US chairmanship of the council has started. These developments, accompanied by the growing interest from other countries (especially Asian countries, such as China) to the Council, increased the role and significance of the Arctic Council for the region (Huebert, 2014, p.5). President Obama himself also got involved in Arctic conferences during his second term, as part of his stance to fight climate change. In August 2015, President Obama attended to the GLACIER (Global Leadership in the Arctic: Cooperation, Innovation, Engagement, Resilience) meeting hosted by the Department of State and AESC. This international meeting brought together Obama, delegates of Arctic nations and key non-Arctic states, as well as other high-level policymakers, stakeholders, scientists from the Arctic, to discuss impacts of climate change on the Arctic Region. Even though it took place during the US chairmanship of the Arctic Council, it is not an official Arctic Council event, but a "*distinctively American event that brought global attention to the Arctic and demonstrated that the US was ready to engage outside the Council to promote its interests and regional*

stability" (Pouffle, 2017, p.5). In these regards, we can argue that the Obama Administration, as a part of its climate change stance, aimed to promote and enhance multilateral cooperation among Arctic States primarily for the protection of the environment. The Obama Administration has also strengthened bilateral relations with Canada in the Arctic through several agreements and joint statements. In 2013, the US and Canada agreed on military co-operation by signing the *Tri-Command Framework for Arctic Co-operation*, to enhance collaboration among their commands with Arctic areas responsibility. In March 2016, during Trudeau's visit to White House, they released a *Joint Statement on Climate, Energy and Arctic Leadership* to coordinate their action to play a leadership role in the policies for the environmental protection of Arctic. In December 2016, just before Obama's term end, they released *United States-Canada Joint Arctic Leaders Statement* which has aimed to deepen the agreement made in March on a common approach that focuses on "*sustainable and viable Arctic economy and ecosystem*" (Pouffle, 2017, p.6). With this statement, both Trudeau and Obama Administrations banned oil drilling in large areas of Arctic oceans in the name of regional environmental protection (Fears & Eilerpin, 2016). In this regard, the administration was also criticized for taking a backseat on economic interests, exclusively on oil and gas extraction from the Arctic Region, in the name of promoting regional environmental and social interests. Therefore we can argue that similar to the climate change debate, Arctic interest of the US became a controversial debate around economic interests versus environmental protection issue during the Obama period. Overall, we can argue that during the Obama Administration while traditional security concerns related to the region have not been abandoned, environmental and human security concerns have escalated in the political discourse, putting economic concerns on the back burner. In other words, a human securitization move has occurred concerning the Arctic issues, which was missing in the previous administration approach. Moreover, Obama Administration promoted a multilateral approach to Arctic issues by actively engaging into the Arctic Council and developing the dialogue with another stakeholder such as Canada. These changes in the Arctic Policy can also be associated with the climate change stance and general multilateral approach of the Obama Administration. Arguably, this change was also enabled with the relative decrease of tension with the Ilulissat Declaration among five Arctic states and cooperative manner on environmental concerns initiated by Paris Climate Agreement.

However it is early to track Trump Administration's Arctic Policy, it is arguable that Trump is aiming to reverse Obama's Arctic environmental protection objective and multilateral approach, as a part of its stance in climate change debate. More than a year now in the office, Trump Administration's Arctic Policy showed both continuity and change regarding the previous administration. We can argue that, while the security and defense interests of the US remains unchanged from the previous administration, environmental concerns presented by Obama Administration is marginalized on behalf of economic interests, and multilateral/bilateral cooperative approach in the region seemed to be weakened, under Trump Administration. In the first months in the office, Trump Administration signed an executive order that will reverse Obama's oil drilling ban and to open almost entire U.S. coastline, including Arctic region, for offshore drilling

(BBC News, 2017). This order was challenged in court by a group of environmentalists but debate is still going on as at the end of 2017, Trump administration achieved to have approval from the Congress and decided to put the plan into action (Dloughly, 2018). Trump pulled the US out of the Paris Agreement on climate change in June 2017 which is arguably has weakened regional cooperation ties of the US within the Arctic Council, as the under Finnish chairmanship Council developed an agenda that emphasizes implementation of Paris Agreement (Pouffle, 2017, p.11). In the next month, upon Rex Tillerson's decision for a reorganization of the State Department, the US Special Representative to the Arctic position was eliminated which used to be the primary representative within the Arctic Council and main responsible for Arctic-related issues since its establishment in 2014, under Obama Administration. This decision has been interpreted as an essential roll back from the Obama's efforts to make the US more proactive in the region and as a signal of lack of interest of the Trump Administration towards Arctic (Enge, 2017). More recently, National Security Strategy of Trump Administration which is released in December 2017 cited the Arctic only once under a section titled *Achieve Better Outcomes in Multilateral Forums*. In this document, the Trump Administration has made it clear that it will not allow these forums to impinge upon the US sovereignty including in Arctic Region and will follow a more unilateral approach (Uljua, 2017). Besides, we can argue that the new NSS concerns Arctic region also in the energy dominance pillar. In this pillar, it emphasizes "energy dominance" as an important objective of US strategy by ensuring energy security based on increasing domestic energy production, which we can argue that will be achieved through offshore drilling activities in the Arctic. This position is confirmed through the Department of the Interior (DOI) five-year strategic plan which underlines energy priorities, and offshore drilling plans in the Arctic Region. All these developments can represent that the Arctic will remain low on the agenda of the Trump Administration besides economic interests related to resource extraction and contrary to the previous administration, it seems like that this Administration will prefer a more unilateral approach in the Arctic affairs. On the other hand, we can argue that security and defense interests of the US in the Arctic Region remain unchanged in the Trump Administration, as the Department of Defense (DoD) continued to work on improving capabilities for operations in the region. In November 2017, Congress approved the defense budget bill, *National Defense Authorization Act*, which includes the permit for the United States Coast Guard (USCG) to furnish a polar-class heavy icebreaker. The US was relatively weak compared to other Arctic states in the number of polar ice-breakers, and USCG aims to overwhelm this weakness by building up three ice-breakers over the next decade (O'Rourke, 2016, p.1). President Trump also declared their willingness to improve capabilities of the DoD in the Arctic Region, by providing necessary funding for building up icebreaker capabilities (Lamothe, 2017). Overall, we can argue that Trump Administration is aiming to follow a unilateral approach to advance both security and economic interests of the US in the Arctic, reversing the multi-lateral and environment-friendly approach proposed by the Obama Administration. This change in the Arctic Policy can be simply analyzed through Trump's climate change stance and unilateral "America First" approach. However, it is also evident that increasing Russian militarization in the region (Osborn, 2017) has also

played a significant role for securitization of the region in military terms for the US foreign policy circles.

Conclusion

Ultimately, we can argue that since 2000s the US interest towards the Arctic Region is in constant increase due to revealing opportunities and challenges within the region, while priorities differed over time and under different administrations. In this regard, we can argue that there are three outstanding objectives that constitute the US interest towards the region in the 2000s; national and homeland security interest due to territorial disputes and rapid militarization of the region, economic importance due to valuable resources and trade routes, environmental and social concerns due to the threat against regional and global ecosystems. If we outline the differing priorities of three administrations; the US national and homeland security interest related to the Arctic Region remain unchanged through three administrations and is attracting more and more attention within the last decade. However, we can argue that environmental objectives and multilateral approach to achieve them was mainly emphasized during Obama Administration, while Bush and Trump administrations were more focused on the economic/energy potential of the region and were less cooperative within regional institutional bodies.

To examine this more closely through a constructivist perspective and in a comparative manner around the three presidential administration's approaches; we can argue that all of the three administrations directed special attention to the national and homeland security interests in the Arctic. Growing tensions in the High North over territorial claims, accompanied with the rapid militarization in the region and Russian assertiveness related to region especially since 2007, created a threat perception which urged Bush Administration to reformulate the fourteen years old Arctic Policy and defined national and homeland security as foremost strategic interest concerning the region. This move has also lifted the question of security readiness of the US in the region as an essential policy objective and initiated several federal agencies to develop Arctic strategies and especially the DoD to revisit its capabilities for operating in the region. As the rapid militarization of the region continued in the following years, for Obama Administration as well national and homeland security remained as the primary objective concerning the Arctic. We can analyze this from the continuous and increasing activities of DoD, Navy, and Coastguard to enhance their capabilities concerning the region. It seems that for Trump Administration Arctic Region will continue to hold a significant security interest for the US, as it is actively engaged to develop DoD's capabilities in the region through the new defense budget bill. Also in the political discourse, Trump is securitizing the issue even further by expressing his support for building naval and military capabilities which necessary for the US to compete in the Arctic. In this respect, it is evident that national and homeland security objective remains unchanged through three administrations, and is in constant increase, as territorial disputes and militarization within the region are still unfolding. On the other hand, prominence in the US Arctic agenda of the two other main objectives mentioned

above varied among administrations. Bush Administration defined the second main US interest in the Arctic regarding economy and energy resources. After the discovery of density of energy resources within the region by USGS report (2007), exploitation of these resources and lifting the ban on oil drilling activities in the region became an essential part of the political discourse of Bush Administration. However, during the Obama Administration, we can observe that environmental and human security concerns related to the region pushed these economic interests on the background. Instead, we can argue that environmental and human security objectives replaced economic priority of the previous administration on the Arctic Policy agenda. In this respect, the Obama Administration also differs from the previous Bush Administration and following Trump Administration, by its promotion of multilateral approach and regional cooperation regarding the Arctic issues. As it was expected, these two legacies (environmental focus and multilateral approach in the Arctic affairs) of Obama Administration have quickly reversed by Trump Administration. Trump swiftly acted to replace economic interest on the top of the US Arctic Policy, by lifting the oil-drilling ban placed by the Obama Administration and emphasizing the significance of resources in the region for American energy dominance. As a part of the general stance of Trump Administration on climate change, both environmental security concerns and promotion of regional cooperation have been neglected. Instead, use of new-found profitability of the region for the US economy dominated the discourse, as a part of "America First" approach of Trump Administration.

Overall, we can argue that with the growing impacts of climate change which are revealing opportunities and challenges in the region, Arctic is becoming a new foreign policy frontier for the US and engagement to the region is increasing. As the territorial disputes in the region remain unsolved and the region is attracting more attention from the stakeholders, both in security and economic terms, Arctic seem to will be a scene for the upcoming geopolitical challenges. In this regard, this study builds further on the literature that emphasizes that the US Arctic interest has increased during the last two decades, but underlines that objectives and strategies to achieve them has relatively varied among three administrations of the selected period.

BIBLIOGRAPHY

Official Documents

Declaration on the Protection of Arctic Environment (1991)

Declaration on the Establishment of the Arctic Council (1996)

UN Convention on Law of the Sea (1982)

US National Security Decision Memorandum No. 144 (NSDM-144) (1971), *United States Arctic Policy and Arctic Policy Group*

US National Security Decision Memorandum No. 202 (NSDM-202) (1973). *Arctic Program Review and Recommendations*

US National Security Decision Directive No. 90 (NSDD-90) (1983). *United States Arctic Policy*

US Congress (1984). *Arctic Research and Policy Act*

US Presidential Decision Directive 26 (PDD-26) (1994). *United States Policy on the Arctic and Antarctic Regions*

US National Security Presidential Directive 66 (NSDP-66) (2009). *Arctic Region Policy*

US Department of Navy (2009). *Navy Arctic Roadmap, 2009*

US Department of Navy (2013). *Navy Arctic Roadmap*

US Department of Defense (2013). *Arctic Strategy*

US Department of Homeland Security (2013). *Coast Guard Arctic Strategy*

White House (2010). *National Security Strategy*

White House (2013). *National Strategy for the Arctic Region*

White House (2014). *Implementation Plan for the National Strategy for the Arctic Region*

White House (2016). *Advancing implementation of the National Strategy for the Arctic Region*

Books

KRASKA, J. (Eds.). (2011). *Arctic security in an age of climate change*. New York: Cambridge University Press

WESTERMEYER, W., SHUSTERISCH, K. (Eds.). (1984). *United States Arctic interests: the 1980s and 1990s*. New York: Springer

Publications

MCCARTHY, J. et al. (2001). *Climate change 2001: impacts, adaptation, and vulnerability. Intergovernmental Panel on Climate Change – Third Assessment Report*, New York: Cambridge University Press

US Geological Survey (2008). *Circum-arctic resource appraisal: Estimates of undiscovered oil and gas north of the Arctic Circle. USGS Fact Sheet*, Virginia: US Geological Survey

O'ROURKE, R. (2016). *Coastguard arctic implementation capabilities. CRS Report RL34391*, Washington: the United States Congressional Research Service

Articles

BRIGHAM, L. (1994). *Environmental protection for the Arctic Ocean*. in Vartanov R., Broadus J., (Eds.) (1994). *The Oceans and Environmental Security: Shared U.S. and Russian Perspectives*, (pp.163-190) Washington: Island Press

COHEN, A. (2011). *Russia in the Arctic: Challenges to U.S. energy and geopolitics in the High North*. in Blank S. (Eds.) (2011). *Russia in the Arctic*, (pp.1-43) Carlisle: US Army War College Press

CONLEY, H. & KRAUT, J. (2010, April). U.S. strategic interests in the Arctic: An assessment of current challenges and new opportunities for cooperation. *Center for Strategic and International Studies*, Special Report of the CSIS Europe Program, pp.1-33

CONLEY, H., TOLAND T., DONALD M. & JEROGOVA N. (2013, May). The new foreign policy frontier: US interests and actors in the Arctic. *Center for Strategic & International Studies*, Special Report of the CSIS Europe Program, pp.1-102

EBINGER C. & BANKS J. (2014, March). Offshore oil and gas Governance in the Arctic: A leadership role for the U.S. *Brookings Energy Security Initiative*, Policy Brief 14-1, pp.1-59

HUEBERT, R. (2009, May). United States Arctic Policy: The reluctant arctic power. University of Calgary, *SPP Briefing Papers*, Vol. 2, No.2, pp.1-27, DOI: 10.11575/sppp.v2i0.42321

HUEBERT, R. (2014, March), Canada, the Arctic Council, Greenpeace, and Arctic oil drilling: Complicating an already complicated picture. *Canadian Defence and Foreign Affairs Institute*, Policy Paper, Calgary, pp.1-9

DUGGER, J. (1984). Arctic Oil and Gas. in Westermeyer W. & Shusterich K. (Eds.) (1984). *United States Arctic Interests: The 1980s and 1990s* (pp. 19-38), New York: Springer

KEIL, K. (2014). The Arctic: A new region of conflict? The case of oil and gas. *Cooperation and Conflict*, Vol. 49, No.2, 162-190, DOI: 10.1177/0010836713482555

NORBERG, A. (2014). The Arctic, a strategic hotspot: The High North in a military/strategic perspective. *Swedish Peace Council Report*, pp.1-6

POUFFLE J. (2017, November). US Arctic Foreign Policy in the Era of President Trump: A Preliminary Assesment. *Canadian Global Affairs Institute*, Policy Paper, Calgary, pp.1-26

Web/Media Sources

BONIKOWSKY, L. (4.10.2012). *The Arctic, country by country*. Diplomat Online Magazine, Access Date: 25.06.2018, <http://diplomatonline.com/mag/2012/10/the-arctic-country-by-country>

DLOUHY, J. (4.01.2018). *Trump Seeks to Open Most U.S. Coastal Waters to New Drilling*. Bloomberg, Access Date: 20.06.2018, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-04/trump-seen-urging-all-u-s-coastal-waters-be-opened-to-drilling>

ENGE, B. (30.08.2017). *USA: Trump Turns His Back on the Arctic*. High North News, Access Date: 27.06.2018, <http://www.highnorthnews.com/usa-trump-turns-his-back-on-the-arctic/>

FEARS, D. & EILERPIN, J. (20.12.2016). *President Obama bans oil drilling in large areas of Atlantic and Arctic oceans*. Washington Post, Access Date: 16.06.2018, <https://www.washingtonpost.com/news/president-obama-expected-to-ban-oil-drilling-in-large-areas-of-atlantic-and-arctic-oceans>

LAMOTHE, D. (17.05.2017). *Trump pledges to build Coast Guard icebreakers, but it is unclear how different his plan is from Obama's*. Washington Post, Access Date: 02.07.2018, <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2017/05/17/>

[trump-pledges-to-build-coast-guard-icebreakers-but-its-unclear-how-different-his-plan-is-than-obamas/?utm_term=.839b70fb84d3](https://www.reuters.com/article/us-russia-arctic-insight/putins-russia-in-biggest-arctic-military-push-since-soviet-fall-idUSKBN15E0W0)

OSBORN, A. (30.01.2017), Putin's Russia in biggest Arctic military push since Soviet fall, Reuters, Access Date: 20.11.2018, <https://www.reuters.com/article/us-russia-arctic-insight/putins-russia-in-biggest-arctic-military-push-since-soviet-fall-idUSKBN15E0W0>

STOLBERG, S. (19.06.2008), *Bush Calls for End to Ban on Offshore Oil Drilling*, NY Times, Access Date: 20.11.2018, <https://www.nytimes.com/2008/06/19/washington/19drill.html>

ULJUA, R. (22.12.2017). *Trump's National Security Strategy mentions the Arctic, but not climate change*. High North News, Access Date: 03.07.2018, <http://www.highnorthnews.com/trumps-national-security-strategy-mentions-the-arctic-but-not-climate-change/>

Özet

Arktik bölgesi, büyük bir kısmı sezonluk veya kalıcı olarak buz kesilen arktik okyanusu, bu okyanusa bağlı denizler, bazı küçük adalar ve egemenliği farklı ülkelere ait olan çevresindeki kara parçalarından oluşan, kuzey kutup dairesi içerisindeki bölgedir. Bölge, uzun zamanlar zorlu iklim koşulları nedeniyle devletler tarafından göz ardı edilmesine rağmen, özellikle 2000'li yıllardan bu yana iklim değişikliğinin etkileriyle bölgenin önemi hızla yükselişe geçmiştir. İklim değişikliği sebebiyle bölgedeki sıcaklık değerleri yükselmekte ve buzulların erimesine neden olmakta, böylelikle ulaşılabilirliğinin artması ise bölge jeopolitiğini önemli ölçüde değiştirmektedir. Bölgede yoğun miktarda enerji rezervi olduğunun keşfedilmesi, açılan deniz alanları sayesinde yeni ticaret yollarının oluşması, balıkçılık için elverişli denizleri gibi durumlar bölgeye kıyısı bulunan devletler arasında bölgenin egemenliği, sınırlar, karasuları ve kıta sahanlığı gibi konularda önemli uyumsuzlukları ortaya çıkartmıştır. Özellikle 2000'li yıllardan bu yana bölgenin geleceğine ve politik düzenlemesine ilişkin uluslararası görüşmeler artarak sürmekte ve ciddi ihtilaflara sebep olmaktadır.

Alaska Eyaleti aracılığıyla, Arktik Devletleri olarak da adlandırılan sekiz ülkeden (ABD, Rusya, Kanada, Norveç, Danimarka, İzlanda, İsveç, Finlandiya) biri olan Amerika Birleşik Devletleri bu bakımdan son 15 sene içerisinde Arktik Bölgesine yönelik dış politikasını önemli ölçüde güncellemiştir ve bölgedeki stratejik çıkarlarını yeniden belirlemiştir. Bu çalışmanın amacı, bölgede ortaya çıkan fırsat ve zorluklar karşısında ABD'nin bölgeye yönelik gelişen dış politikasını incelemek, bu politikanın temel amaçlarını ortaya çıkarmak ve söz konusu dönemdeki üç yönetimin (Bush, Obama ve Trump Yönetimleri) bölgeye yönelik yaklaşımlarındaki farklılıkları tespit etmektir. Böylelikle, çalışma aynı zamanda Kuzey Kutup Bölgesi'ne devletlerin artan ilgisinin sebeplerini, bölgedeki temel uyumsuzlukları ve güncel durumu da araştırarak, günümüzde uluslararası ilişkilerde ön plana çıkmakta olan bölge hakkında akademik literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Bu doğrultuda, ilk bölümde 2000'li yıllara kadar olan bölgeye yönelik ABD Dış Politikası incelenmiştir. Soğuk savaş süresince iki süper güç arasında yakın bir sınır bölgesi olması ve bu nedenle ikili arasında doğrudan bir çatışma riski taşıması bakımından Arktik Bölgesi'nin jeo-stratejik öneminin yüksek olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Bu dönemdeki ABD'nin bölgeye yönelik dış politikasının bu nedenle güvenlik merkezli olduğunu söyleyebiliriz. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber 1990'lı yıllarda ise Arktik Devletleri arasında bir işbirliği ortamı oluştuğunu, özellikle çevrenin korunması ve yerel halklar konusunda ilgili devletler arasında çeşitli anlaşmalar yapıldığını ve 1996 yılında kurulan Arktik Konseyiyle bu işbirliğinin kurumsallaşmaya doğru ilerlediğini gözlemliyoruz. Çalışmanın ikinci bölümünde, 2000'li yıllarla beraber bölgede ortaya çıkan fırsat ve zorluklar inceleniyor ve ilgili ülkeler arasındaki temel uyumsuzluk alanları ortaya çıkartılıyor. Bu bakımdan hem enerji kaynakları, ticaret yolları, balıkçılık gibi iklim değişikliğinin etkisiyle ortaya çıkan fırsatlar, hem de egemenlik, kıta sahanlığı gibi konularda temel uyumsuzluklar bölgenin uluslararası hukuk açısından durumuna da değinilerek inceleniyor. Üçüncü bölümde ise 2000'li yıllarda ABD Arktik Politikasının gelişimi inceleniyor. Dönem içerisinde çıkan resmi dokümanların yanı sıra, bu politikaya yönelik uzmanların, düşünce kuruluşlarının, akademisyenlerin hazırladığı raporlar ve eleştirilere de yer verilerek bölgeye yönelik dış politika detaylıca inceleniyor. Aynı zamanda bu bölümde, dönem içerisindeki üç yönetimin bölgeye yönelik yaklaşımlarının ve önceliklerinin farklılıkları da vurgulanıyor. Bu bakımdan Bush yönetiminin dış politikasında, egemenlik haklarına ilişkin uyumsuzluklar ve bölgede yükselen gerilimle karşı karşıya kalması bakımından temelde güvenlik ekseninin ön plana çıktığını görüyoruz. Obama döneminde de güvenliğin önemli bir parça olduğunu fakat önceki yönetimden farklı olarak bölgesel anlamda çok taraflı işbirliğinin teşvik edildiğini ve çevrenin, yerel halkların korunmasına ilişkin kaygıların gündeme geldiğini görüyoruz. Bu bakımdan enerji kaynaklarına ilişkin ekonomik çıkarların arka planda kaldığını görüyoruz. Trump yönetiminin ise, iklim değişikliği karşısındaki tavrının da bir parçası olarak, bu konuda tam tersi yönde hareket ettiğini görebiliyoruz. Önceliği ABD'nin enerji güvenliğinin sağlanmasına ve bölgedeki ekonomik çıkarlara veren Trump yönetimi, aynı zamanda bölgeye ilişkin daha unilateral bir yaklaşım benimsemekte. Trump Yönetiminde, güvenlik konusunun ve ABD donanmasının bölgedeki operasyonlara ilişkin güçlendirilmesi gibi konuların da tekrardan dış politika ajandasının tepesine tırmandığını görüyoruz.

Sonuç olarak iklim değişikliğinin bölgedeki etkileri, önemli fırsatları su yüzüne çıkarttığı gibi bölge ülkeleri arasında ciddi uyumsuzluk ve ihtilaflara da neden oldu. Özellikle son yıllarda önemli uluslararası aktörlerin dikkati bölgeye dönmüş durumda ve bölgenin geleceğine ilişkin görüşmeler devam ediyor. Bu bakımdan Arktik Bölgesi'nin ABD Dış Politikasının yeni cephelerinden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu politika kapsamında 2000'li yıllardan bu yana yaşanan hızlı gelişmeleri de göz önünde bulundurduğumuzda, bölgenin ABD dış politika ajandasındaki yerinin genişleyeceğini de öngörebiliriz.

KİTAP İNCELEMESİ - 1

Hazırlayan: Hakkı Göker ÖNEN*

II. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E: İKİ DEVRİM; İKİ SÜREÇ

Yazar:

Bahar ARSLAN

**II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e:
İki Devrim; İki Süreç: Tarihsel, İdeolojik ve
Olgusal Bir Karşılaştırma**

İstanbul: Işık Yayınları,

2016, 441 s.

ISBN: 9786059018272

Bu incelemede Bahar Arslan'ın 2016 yılında Işık Yayınlarından çıkan "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İki Devrim: İki Süreç" başlıklı kitabı değerlendirilecektir. Türdeşleriyle kıyaslandığında nispeten daha az zikredilen bu çalışma, aslında aynı konuyu çalışan pek çok eserin değinmediği bazı bağlantıları yakalamış ve bu sayede literatüre önemli bir katkıda bulunmuştur. Her ne kadar Cumhuriyet ve II. Meşrutiyet dönemleri birbirinden bağımsız ayrı eserler olarak pek çok kez incelenmişse de, bu iki tarihi sürecin aslında birbirinin devamı olduğu, bu yüzden birlikte değerlendirilmeleri gerektiğini savunan eserlerin sayısı yakın dönemlerde artmaya başlamıştır. Bahar Arslan'ın eseri bu bağlamda oldukça toparlayıcı bir konumdadır. Kitap, geniş bir kaynak taramasıyla başlamakta konuyla ilgili yazılmış olan önemli eserlerin hemen hemen hepsine değinmekte, literatüre katkılarını ve eksik bıraktıkları noktaları karşılaştırmalı olarak tartışmaktadır. Aynı tutum kitabın tamamı boyunca devam etmekte, oldukça zengin bir dipnot ve kaynakça kullanılmaktadır. Bu yüzden bu eserin, bu konuyla ilgili yazılmış bütün eserleri kısaca öğrenmek isteyen araştırmacılar için bir başucu kaynağı olabileceği rahatlıkla söylenebilir. Buna ilave olarak, eserin, özellikle ilk bölümlerde, karşılaştırmalı tarihsel analiz yöntemini doyurucu bir biçimde kullandığı da belirtilebilir. Ne var ki, kitabın elimizde bulunan Temmuz 2016 (Birinci Baskı) baskısının giriş kısmında "İçindekiler" bölümünün düzenlenmemiş olması, araştırmacının işini zorlaştıran ciddi bir eksik olarak göze çarpmaktadır. Her ne kadar kitabın en

* Dr. Öğr. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: hgonen@gelisim.edu.tr
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7927-0238>

sonunda zengin bir indeks düzenlenmiş olsa da, bu kısmın, içindekiler bölümünün yerini tutabileceğini söylemek oldukça güç görünmektedir.

Bu önemli eksiğe kısaca değindikten sonra, kitabın içeriğine, bölümlere ayırarak göz atmak yararlı olur. Bu eser toplam sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Kuramsal Yaklaşımlar". İkinci Bölüm: "1908 ve 1923'ün Temel Karşılaştırma Parametreleri". Üçüncü bölüm: "İttihatçılıktan Kemalizm'e Önder Kadro ve Örgütsel Süreklilik". Dördüncü bölüm: "Pantürkizm'den Misakı Milliye: Türk Milliyetçiliğine Karşılaştırmalı Bir Bakış". Beşinci bölüm: "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Narodnizm-Halkçılık-Köycülük Meselesi". Altıncı bölüm: Korporatizm-Solidarizm Ekseninde II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Halkçılığın Evrimi". Yedinci bölüm: "1908'den 1923'e Emek Kesiminde Yaşananlar: Devlet Kontrolünde ve Gözetiminde Bir İdeoloji: Sosyalizm". Son olarak sekizinci bölüm: "Sonuç" bölümü gelmektedir.

Kitabın ilk bölümü olan "Kuramsal Yaklaşımlar" başlığı altında, öncelikle, kitabın temel metodolojik yaklaşımı olan karşılaştırmalı tarihsel analizin ne olduğu, hangi örnek çalışmalar üzerinde hangi biçimde uygulanabileceği açıklanmıştır. Bu bölümde ele alınan temel tartışma konusu, Jön Türk ve Cumhuriyet devrimlerinin yapılış biçimi hakkında tarihçilerin, siyaset bilimcilerin ve sosyologların çeşitli başlıklar altında kategorize ettiği tepeden inme devrim, modernleşme teorisi ve oryantalizm gibi teorik yaklaşımlardır. Yazarın vurgulamakta olduğu en önemli nokta, Türk devrimini, halkın tümüyle dışlandığı elitist (Jakoben) bir hareket olarak görmenin isabetsiz olduğu, bu çeşit bir yaklaşımın, süreç içerisinde gelişmekte olan kitleleşme dönüşümü açıklamakta yetersiz kalacağı görüşüdür. Türk aydınını da belli oranda etkisi altına almış olan bu yaklaşımın, esasen, batı merkezli ve oryantalizm temelli olduğu savunulmaktadır. Söz konusu yaklaşım, Türk devrimini, asker-bürokrat bir elitin, çoğunluk olan halka, kendi düşüncesini, gerektiğinde zor kullanarak kabul ettirdiği "halka rağmen halk için" bir hareket olarak görmek ister. Yazara göre, Türkiye'yi kuran öncü grubun çoğunun askeri okullarda yetişmiş olması, konuyu araştıran uzmanları böyle bir yanlış yargıya sürüklemiştir. Esasında ise, 150 yıllık bir modernleşme sürecini, sadece asker gücüyle oluşmuş bir hareket olarak görmek, tarihsel ve sosyolojik ilkelere bağdaşmamaktadır. Yazar bu yaklaşımını kuvvetlendirmek için, inkılapçı kadronun hedefinin bir diktatörlük veya askeri rejim değil, anayasa ve meşrutiyet arayışı olduğunu belirtir. Buna en birincil kanıt olarak da Mustafa Kemal'in orduyla siyaseti ayırma çabasını göstermiştir.

İkinci bölüm olan "1908 ve 1923'ün Temel Karşılaştırma Parametreleri" kısmında yazar, 1908 ve 1923 devrimlerinin birbirinin devamı olarak mı gerçekleştiği, yoksa cumhuriyetin Osmanlı mirasını tümüyle silerek sıfırdan yepyeni bir kimlik oluşturma yoluna mı gittiği konusunu tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda yazar, iki dönemin benzerliklerini ve farklılıklarını incelemektedir. Yazara göre, iki süreç arasındaki bağlantı açıktır. İki devrimi yapanlar aynı kuşaktır. Aynı okulları okumuş, aynı ideolojik akımlardan etkilenmişlerdir. Lakin cumhuriyeti 1908'den ayıran temel fark, teorik olarak var olan bir takım fikirlerin kurumsal bir yapı içerisinde parlamenter bir sistemle uygulama sahasına taşınmasıdır. Bu da cumhuriyetin ilanıdır. Çünkü bütün iyi niyetlerine rağmen 1908'i yapanların hedefi en nihayetinde meşrutiyeti geri getirmektir. Yine de, bu iki süreç arasında dünya görüşü açısından benzerliklerin olduğu, İttihat ve Terakki döneminde yapılmaya çalışılan sanayi, eğitim ve hukuk

alanlarındaki laik uygulamalardan anlaşılabilir. Ne var ki, bu reformların bir kısmı parlamenter muhalefet nedeniyle gecikmiş ya da uygulanamamış; uygulanabilenler de 1918'de İttihat ve Terakki yönetiminin sonunun gelmesiyle kesintiye uğramıştır. Yine de, uygulansın uygulanmasın, en azından düşünce olarak 2. Meşrutiyet döneminde bir şekilde var olan Latin Alfabetine geçiş, kız çocuklarının eğitilmesi, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi, tek eşlilik ilkesinin kanunlaştırılması ve eğitimin laikleştirilmesi gibi fikirler cumhuriyet dönemi reformları için çok önemli bir alt yapı hazırlamıştır. Bu bağlamda, hem meşrutiyet hem de cumhuriyet kadrosu, eğitim reformunda öncelikli olarak pozitivist, rasyonel, akıllı ve bilimi kendisine referans alan Fransız sistemini rehber edinmiştir. Diğer taraftan, yazarın bir konuda tartışılabilir, hatta belki de eleştirilecek bir tutumu vardır. Zira yazar, cumhuriyeti kuran kadronun, materyalizme aşırı bir kutsiyet yüklediği, onu bir açıklayıcıdan çok bir kurtarıcı olarak gördüğü ve dinden boşalan kutsiyet sahasını onunla doldurmaya çalıştığı biçimindeki geleneksel oryantalist yaklaşımı bir ölçüde kabullenir görülmekte; en azından bu konuda alternatif bir yaklaşım getirmemektedir.

Kitabın üçüncü bölümü olan "İttihatçılıktan Kemalizme Önder Kadro ve Örgütsel Süreklilik", milli mücadelede Mustafa Kemal'in önderliği altında birleşen kadronun, aslında, 1908 devrimini yapan neslin devamı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Kemalizm ve İttihatçılık arasında karşılaştırma yapılmakta ve Mustafa Kemal'in ittihatçılıkla ilişkisi masaya yatırılmaktadır. Yazara göre, Mustafa Kemal her ne kadar eski bir İttihat ve Terakki üyesiye de, ittihatçılığa karşı daima mesafeli, şüpheli olmuş ve nihayetinde ittihatçılığı tasfiye yoluna gitmiştir. Diğer taraftan, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk cemiyeti de İttihat ve Terakki'nin bir çeşit devamı niteliğindedir. Fakat 1919 Anadolu'sunda, halk, ittihatçıları işgalin baş sorumlusu olarak gördüğünden, ittihatçılık kelimesi telaffuz edilememiş, dahası aradaki bağlantı tümüyle ret edilmiştir. Yazar, ittihat ve terakki ile Cumhuriyet Halk Fırkasının birbirinin devamı olduğu şeklindeki yaklaşımları da bu bağlamda değerlendirmeye almıştır. Zira cumhuriyeti kuran kadro da başlangıçta 1908 devrimini benimsemiş ve o günü Hürriyet Bayramı ilan etmiştir. Ne var ki sonraki dönemlerde yaşanan bazı gelişmeler, özellikle Atatürk'e suikast hadisesi, ittihatçılarla bir rejim mücadelesi içine girildiği algısını yaratmış ve neticede ittihatçılığın tümüyle dışlanması yoluna gidilmiştir.

Dördüncü bölüm olan "Pantürkizm'den Misak-ı Milliye: Türk Milliyetçiliğine Karşılaştırmalı Bir Bakış" öncelikle, Türkçülük akımlarının Osmanlı devletinde ortaya çıkışına değinerek, pan-Türkizm ile Kemalist rejim arasında nasıl bir etkileşim olduğundan bahsetmektedir. Yazara göre, cumhuriyet öncesi dönemdeki Türkçülük anlayışı ile cumhuriyet dönemi Türkçülük anlayışı arasında fark vardır. Her ne kadar Kemalist milliyetçilik, Ziya Gökalp'in başını çektiği Türkçülük kavramı üzerine bina edilmişse de Turancılık anlayışını baştan ret etmiş ve Türk kimliğini etnik ve kültürel bir yaklaşımdan çok, toprak kardeşliği üzerinden tanımlamıştır. Bu bağlamda Kemalist milliyetçilik, Anadolu'da yaşamayan Türkleri dikkate almamaktadır. Daha sonraki bölümlerde de, Kemalist milliyetçiliğin sekülerizm olgusu ve 1930'larda Almanya'dan ihraç edilen ırkçı milliyetçilik ile zaman zaman iç içe geçtiği; fakat başlangıçta belirtilen ülkü birliği ve toprak kardeşliğine bağlı, biyolojik özellikleri dikkate almayan milliyetçilik biçiminden asla kopmadığı belirtilmektedir. Bu bölümde eksik olarak

belirtilebilecek bir nokta, Türk Tarih Tezi ile teorik bir temele oturtulmaya çalışılan etnik milliyetçiliğin, nasıl olup da cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında tanımlanmış olan kültürel milliyetçilikle çelişmediği meselesidir. Her ne kadar bu konuyla ilgili önceki bölümlerde bazı açıklamalar yapılmışsa da, bu bölümde, konunun, özel olarak tekrar masaya yatırılması uygun olabilir.

Beşinci bölüm olan "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Narodnizm-Halkçılık-Köycülük Meselesi", Osmanlı aydınının, köy ve köylü meselesini nasıl ele aldığını tartışmaya açmakta ve köylüyle elit kesim arasında oluşan mesafeye değinmektedir. Bunun ardından yazar, cumhuriyet rejiminin köy ve köylü konusuna nasıl baktığını değerlendirmekte, hem köylünün yaşam standartlarının iyileştirilmesi, hem de cumhuriyet ideolojisinin köylere taşınması bağlamında ne gibi adımlar atıldığını incelemektedir.

Altıncı bölüm olan "Korporatizm-Solidarizm Ekseninde II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Halkçılığın Evrimi", solidarist korporatizm adı verilen ekonomik anlayışın, Ziya Gökalp başta olmak üzere, İttihatçıları nasıl etkilediğini ve bu anlayışın Cumhuriyet döneminde, sınıfları ret eden halkçılık ilkesi ile nasıl formülize edilerek uygulamaya geçirildiğini incelemektedir. Bu sayede, yine 1908 sonrası iktisadi anlayış ile cumhuriyet dönemi ekonomi politikaları arasında bağlantı kurulmaktadır.

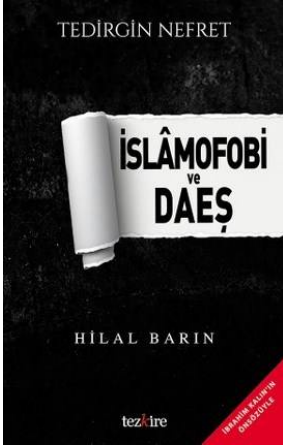
Yedinci bölüm "1908'den 1923'e Emek Kesiminde Yaşananlar: Devlet Kontrolünde ve Gözetiminde Bir İdeoloji Sosyalizm", sosyalizmin iki dönem içerisinde nasıl anlaşıldığını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bu bölümde 2. Meşrutiyet döneminde bütün olumsuz yaklaşımlara rağmen belirli bir sosyalist eğilimin ortaya çıkması ve bu akımın kendisini Milli Mücadele döneminde de zaman zaman oldukça güçlü bir şekilde göstermesi çeşitli örneklerle gösterilmektedir.

Sekizinci bölüm olan Sonuç bölümünde ise, önceki yedi bölümdeki ana tartışma konuları tekrarlanmaktadır. Bunların içerisinde 1923'ün 1908'in doğal bir devamı olduğu, 1923 için gerekli zemini 1908'in hazırladığı tekrar edilirken, iki süreç içerisindeki benzerlik ve farklılıklar bir kez daha tekrar edilmektedir. Burada yazarın en öznel iddialarından biri olarak dikkati çeken Türk devriminin tepeden inme bir devrim olmadığı, böyle bir değerlendirmenin tarihsel, siyasi ve sosyolojik ilkelerle bağdaşmayacağı varsayımı tekrarlanmaktadır.

Son söz olarak diyebiliriz ki, Bahar Arslan'ın bu çalışması, 1908 ve 1923 arasındaki bağlantıları, benzerlik ve farklılıkları yakalamakta oldukça başarılı olmasının yanı sıra, zengin kaynak taraması, kaynakçası ve dip not bölümüyle, bu konuda araştırma yapan bilim insanları için oldukça yararlı bir başucu çalışması olmaktadır. Kitap, iki dönem arasındaki benzerlikleri; özellikle dünya görüşü, kadro altyapısı, milliyetçilik olgusu, köy politikaları, iktisadi yaklaşım ve sosyalizm başlıkları altında karşılaştırmış ve sonuç olarak, iki dönem arasında yakın bir etkileşim olduğunu savunmuştur. Kitap, mevzubahis tezlerini çok zengin örneklerle savunduğundan, akademik olarak incelenmeye ve dikkate alınmaya uygundur. Bu yüzden, Türk siyasi tarihi üzerine çalışan araştırmacılar için, bu eserin, oldukça tavsiye edilebilir bir düzeyde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

KİTAP İNCELEMESİ - 2

Hazırlayan: Reyta AKDENİZ*

İSLÂMFOBİ ve DAEŞ: TEDİRGİN NEFRET

Yazar:

Hilal BARIN,

“İslâmofobi ve DAEŞ: Tedirgin Nefret”,

İstanbul: Tezkire Yayınları,

2016, 326 s.

ISBN: 9786059835145

İslamofobi, 11 Eylül saldırılarıyla daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlasa da temelleri çok daha eskiye dayanan bir olgudur. Antisemitizme benzer bir zihniyetin ürünü olan, ancak korku ve tedirginlik üzerinden inşa edilen İslamofobi, İslam'ın zihinlerde terör ve şiddetle özdeşleştirilmesiyle günümüzdeki boyutlara ulaşmıştır. Son yıllarda, özellikle DAEŞ'in terör faaliyetleri ile ilişkilendirilerek tüm Müslümanları bir tehdit unsuru olarak gören algı, günümüzde özellikle Avrupa ve Amerika'daki çoğunluğu göçmen olan Müslümanları hedef almaktadır. Bu durum onları bu ülkelerde istenmeyen, dışlanan ve çeşitli saldırılara maruz kalan azınlıklar haline getirmiştir. İslamofobi siyaset ve medyada çeşitli algı operasyonlarıyla geliştirilmiş ve yayılmış, yine siyaset ve medyada İslam ve Müslüman karşıtı eylem ve politikaları meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanılmaktadır.

Hilal Barın'ın Doktora tezine 2 bölüm ekleyerek ve genişleterek ortaya koyduğu 2016 yılında basılan “İslamofobi ve DAEŞ: Tedirgin Nefret” isimli bu eser, İslamofobinin nasıl ve hangi olayların etkisiyle ortaya çıktığını, yakın tarihte ve günümüzde nasıl tanımlandığını ve etkilerinin neler olduğunu anlatmakta ve bu bağlamda İslamofobiyi günümüzdeki en büyük uluslararası sorunlardan biri olan DAEŞ ile ilişkilendirmektedir. Yazar, İslamofobiyi kültürel ırkçılığın yeni bir türü olarak konumlandırmakta ve her ırkçılık ile olduğu gibi İslamofobi ile de mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İslamofobiyi bir nefret suçu olarak değerlendirmekte ve bu durumun Müslümanlara

* Lisans Öğrencisi, İstanbul Şehir Üniversitesi, İTBF, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye,
E-posta: reytaakdeniz@std.sehir.edu.tr [ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-9547-2152](https://orcid.org/0000-0002-9547-2152)

verdiği zararlara dikkat çekmektedir. İslamofobinin son yıllardaki en büyük dayanağı olan DAES'in İslam karşıtı medya ve siyasette bu yeni kültürel ırkçılığı meşrulaştırmak ve benimsetmek için nasıl araçsallaştırıldığını irdelemektedir. Bunun önüne geçmek için İslamofobinin nefret suçu sayılması ve gerekli hukuksal düzenlemelerin yapılması gerektiğini söylemektedir. İslam'ın adı kullanılarak yapılan DAES eylemlerinin ve terör faaliyetlerinin İslam ve tüm Müslümanlarla ilişkilendirilmesinin yersiz olduğunu, eserin farklı bölümlerinde sıklıkla dile getirmektedir. Son olarak, sanıldığı gibi çağ dışı değil, modern dinamikleri kullanan bir örgüt olduğunu öne sürdüğü DAES ile mücadelede kullanılan söylemlerin ve izlenen politikaların İslamofobiye evrilmesinin önlenmesinin önemli olduğunu belirtmektedir.

Dört ana bölümden oluşan kitabın "İrkçilik ve İslamofobi" başlıklı ilk bölümde yazar, öncelikle ırk ve ırkçılık kavramları üzerinde durmaktadır. Bu kavramların etimolojik açıklamalarını yaptıktan sonra farklı dönemlerde ve toplumlarda farklı şekillerde algılandığına değinmekte ve Avrupa'da yükselişte olan kültürel ırkçılık ile birlikte, ırkın artık renk gibi biyolojik unsurlardan çok, dil ve din gibi kültürel olgular üzerinden okunduğunu belirtmektedir. Bir ırkın üstünlüğüne değil farklı kültürlerin bir arada yaşamasının mümkün olmadığı inancına dayalı olan bu ırkçılık türü, farklı kültürü kendi kültürü için bir tehdit unsuru olarak görmektedir. İslamofobinin de bir kültürel ırkçılık olarak ele alınması gerektiğini öne süren yazar, Avrupa'daki göçmenleri hedef alan bu yeni ırkçılığı incelerken Avrupa'nın ırkçılık tarihine bütüncül bakmak gerektiğini söylemekte ve bu sebeple eski ırkçılığın açıklamasına da yer vermektedir.

"İslamofobi" başlıklı ikinci bölümde, yazar İslamofobinin etimolojik ve kavramsal olarak açıklamakta, İslamofobiyi günümüze taşıyan tarihsel süreçleri netleştirmekte ve bu süreçleri tetikleyen 11 Eylül saldırıları, AB'nin gücünün artması ile ulusal sınırların zayıflaması, işçi göçleri ve tüm bunlar neticesinde aşırı sağın yükselmesi gibi noktalara değinmektedir. Avrupa'da aşırı sağa örnek olarak PEGİDA hareketini göstermektedir. İslamofobinin uluslararası ve akademik çevrelerce toplumsal bir sorun olarak kabul edilme ve literatüre girme sürecini detaylandırmaktadır. Bu bağlamda Avrupa ve Amerika'daki İslamofobinin boyutlarını gözler önüne seren, önemli kuruluşlara ait raporları incelemektedir. Yine bu bölümde İslamofobiyi, bu ideolojiyi doğuran zihniyetin arka planında ilişkili olduğunu ileri sürdüğü Avrupa'daki yabancı düşmanlığı, oryantalizm ve Avrupalılık gibi olgularla birlikte anlamlandırmaktadır.

"Bir 'Nefret Suçu' Olarak İslamofobi" başlıklı üçüncü bölümde, ilk olarak nefret ve önyargı kavramları açıklanmaktadır. Sonrasında nefret söylemi, ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilmektedir. Ardından nefret suçu olgusu ele alınmakta, nefret söylemi ve nefret suçu arasında farklı durumlarda değişkenlik gösteren belirsiz bir çizgi olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca Avrupa'da görülen genellikle göçmenleri ve özellikle Müslümanları hedef alan nefret suçlarından bahsedilmektedir. İslamofobinin, İslamofobik söylem ve eylemlerin nefret suçu olarak değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Son olarak da bununla ilgili uluslararası düzeyde alınan ve alınması gereken önlemlere, yasal düzenlemelere ve yaptırımlara değinilmektedir.

"Nevzuhur Bir Tartışma DAES ve İslamofobi" başlıklı son bölüm, DAES'in felsefi kökenini ve ortaya çıkış nedenlerini ele alarak başlamaktadır. Yazar bu örgütün hangi motivasyonla, nasıl ve son olarak neden özellikle o coğrafyada ortaya çıktığını

sorgulamakta ve bu süreçleri anlamak için önemli olduğunu belirttiği El-Kaide ve İİD gibi örgütlere ve DAEŞ ile ilişkilerine yer vermektedir. Yine bu bölümde yazar DAEŞ'in faaliyetlerine İslam dini ve hukuku penceresinden bakarak, 'bâğî' ve cihad kavramları çerçevesinde incelemekte ve örgütün İslam'da hiçbir meşruiyeti olmadığı sonucuna varmaktadır. Sonrasında bu yanıltıcı söylemlerle, İslam'ı kullanarak bir güç, sempati ve birçok yandaş toplamayı başaran örgütün Avrupa'da da gittikçe artan terör faaliyetlerinin en büyük zararı burada yaşayan Müslümanlara verdiğini vurgulamakta ve Müslümanların bu nedenle maruz kaldıkları dışlanma, ayrımcılık ve çeşitli saldırılara değinmektedir. DAEŞ'in bölgedeki stratejilerinin, bölgeye müdahale etmek isteyen uluslararası güçleriyle örtüşmesine dikkat çekmekte, aynı zamanda DAEŞ'e katılan çok sayıda Avrupalı 'yabancı savaşçı' olduğu ve bunun Avrupa için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturduğu gerçeğine işaret ederek, 'Avrupa'nın kendine dönen silahı' değerlendirmelerine de yer vermektedir. Son olarak ise DAEŞ'in ve DAEŞ'in faaliyetlerinin medya ve siyasette İslamofobik tutum ve tavırları, politikaları ve hatta eylemleri meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanılmakta olduğunu anlatmaktadır. Tüm Müslümanları homojen tek bir topluluk ve o topluluğu da terör ve şiddeti benimsemiş bir tehdit ve tehlike unsurundan ibaret gören zihniyeti eleştirmektedir.

Sonuç kısmında ise İslamofobinin tamamıyla yapay bir korku olduğu ileri sürülmekte, daha tehlikeli boyutlara ulaşmaması için bu sorunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınması, medyanın ve siyasetin İslamofobik söylemlerden uzak durması ve toplumsal hayatın çok kültürlü ortamda saygı çerçevesinde sürdürülmesinin sağlanması gerektiği çalışmanın önceki bölümlerinde de olduğu gibi vurgulanmaktadır. Sorunun çözümünde AB'nin önemli bir rolü olduğundan ve ırkçı ve İslamofobik olayların kaydedilerek bu verilerin elde tutulmasının öneminden bahsedilmektedir. Buna ek olarak Müslüman göçmenlerin de yaşadıkları toplumlara entegre olmaya ve eğitim ve meslek olarak kendilerini ileriye taşımaya çalışmaları gerektiği söylenmektedir. Müslümanların İslamofobi ve diğer tüm nefret söylemleriyle mücadele etmesi mühimdir. Aynı şekilde İslamofobinin tüm çevrelerce, sadece Müslümanları değil tüm dünyayı ilgilendiren bir insan hakları sorunu olarak algılanarak antisemitizmde olduğu gibi karşısında durulması gerekmektedir. Son olarak Müslümanların DAEŞ terörü bahane edilerek maruz bırakıldığı baskı ve saldırıların sona ermesi için BM, AGİT, AB gibi kuruluşlar tarafından bir takım düzenleme ve yaptırımların uygulanması uzun vadede çözüm olabilecek bir ihtiyaç olarak sunulmaktadır.

Kavramsal ve teorik altyapıyı sağlamakta oldukça başarılı olan bu kitap, konunun güncel olması sebebiyle çokça örnek olay üzerinden de söylemlerini somutlaştırmıştır. Oldukça kapsamlı bir literatür taraması yapılmış, konuyla ilgili hem araştırma raporlarından hem de akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Argümanlar istatistiksel verilerle de kanıtlanmış, tez sağlam bir tabanda inşa edilmiştir. Eserin dili de oldukça açık ve anlaşılır tutularak her kesime hitap etmesi sağlanmıştır. Belki tek eleştiri bazı argümanlara tekrara gidilerek birkaç bölümde yer verilmesi olabilir. Ancak çalışma genel itibarıyla sorunun tespiti, arka planının ve dinamiklerinin anlaşılması ve bu çerçevede makul çözümler getirilmesi bakımından oldukça başarılı bir kaynak niteliğindedir.